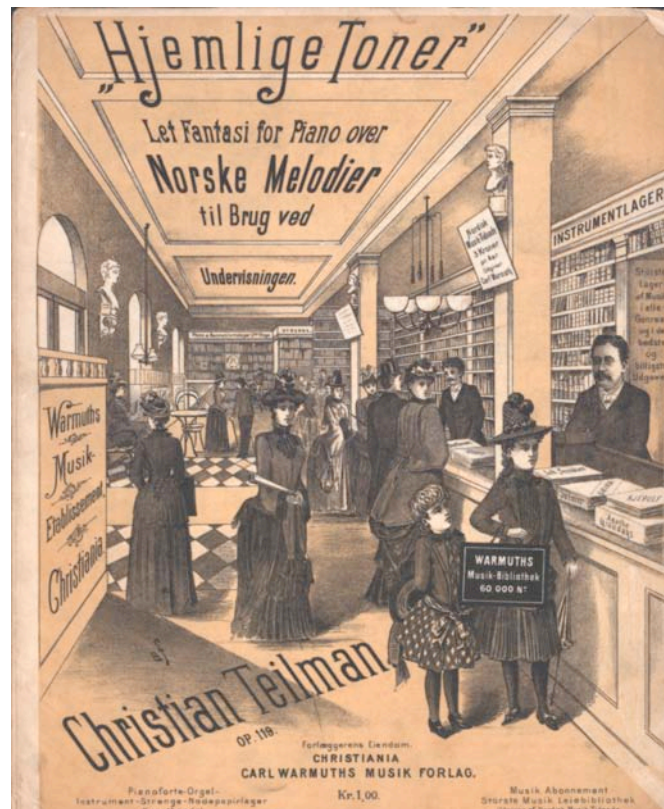

KARI MICHELSEN

MUSIKKHANDEL I NORGE FRA BEGYNNELSEN TIL 1909

Noteforside som viser Warmuths Musikkhandel i Kirkegaden 17 i Christiania i april 1888.

UTSKRIFTSBAR VERSJON FRA DIGITALVERSJONEN VED
NORSK MUSIKKHISTORISK ARKIV, UNIVERSITETET I OSLO
2010

Norsk musikkhistorisk arkiv
Inst. for musikkvitenskap,
Universitetet i Oslo
ISBN 978-82-991841-3-7
© 2010 Kari Michelsen

Tilrettelagt og redigert av Arvid O. Vollsnes

Kari Michelsen

er født 1946 i Oslo. Cand. philol. ved Universitetet i Trondheim 1971 med musikk hovedfag. Musikkonsulent i NRK 1987-2003. Siden bosatt i Lillesand.

Skrifter

Sohlmans Musiklexikon I-V (norsk red.), Stockholm 1975-79;
Dan Fog og Kari Michelsen: Norwegian Music Publication since 1800. A preliminary guide to music publishers, printers and dealers, København 1976;
Om musikkfirmaet Carl Warmuth i Christiania, i *Studia Musicologica Norvegica* nr. 3, Oslo 1977;
Cappelens Musikkleksikon I-VI (hovedredaktør, oversetter og forfatter 1975-80), Oslo 1978-80;
Musikkhandel i Norge inntil 1929. En historisk oversikt, i *Musikkhandleren*, Oslo 1980;
The New Grove's Dictionary of Music and Musicians (medarb.), London 1980;
Music Trade in Norway to 1929, i *Fontes artis musicae* vol. 29, London 1982;
Den første musikkhandel i Christiania, ms., 1984;
Musikkhandel i Trondheim 1660-1960, i *Arena* nr.2, Trondheim 1984;
Musikkleiebibliotekene i Norge, i *Studia Musicologica Norvegica* 11, Oslo 1985;
Johan Daniel Berlin 1714-87, universalgeniet i Trondheim (red. og forfatter), Trondheim 1987;
Historien om Harz-Musikverein, i *Studia Musicologica Norvegica* 14, Oslo 1988;
Historien om Carl Warmuths musikketablisement, i *Festskrift til [Norsk Musikforlags] 150-årsjubileet* 1993, Oslo 1993;
Norsk Biografisk Leksikon (medarb.), Oslo 1999-2005;
Musikkliv i Lillesands storhetstid, i *Lillesands-Posten* 17/2 2006;
Red./forf. av *Det var en gang*, årsskrift for Vestre Moland og Lillesand Historielag 11, Lillesand 2008.

Oversettelser

1993: Kruckenberg, Sven: Den store boken om symfoniorkestret, Oslo 1993;
1996: Rademacher, Johannes: Musikk, Oslo 1996.

Kommentarer til materialet, forslag til endringer etc kan sendes til
Kari Michelsen, epost: <kar-mi@online.no>

INNHALDSFORTEGNELSE

Forord.....	4
INNLEDNING	6
Kildene	7
Hva er musikkhandel?.....	8
Datering av noter	9
Hvordan telle?	10
Handelen med noter og instrumenter.....	10
Musikkhandelens fremvekst.....	12
Del I Begynnelsen.....	14
Kap. 1 Den uorganiserte musikkhandel i Norge frem til ca. 1830.....	15
Handel med noter.....	15
Hvem solgte noter i Christiania før musikkhandlerne kom?.....	23
Handel med instrumenter	27
Kap. 2 Den organiserte musikkhandel kommer i gang i Christiania og omegn	32
De første instrumenthandlere: instrumentmakere, isenkremmere og nürnbergere.....	32
De første notehandlere: Niels Wulfsberg og Fr. Chr. Nielsen	39
Kap. 3 Pionerene	43
Lars Roverud	43
Lars Møller Ibsen.....	56
Hans Thøger Winther.....	64
Louis Fehr	74
Kap. 4 Noteleiebibliotekene.....	77
“De fordømte Leiebibliotheker”	77
Noteleiebibliotekene alfabetisk	80
Kap. 5 Noteperiodikaene	93
Noteperiodikaene alfabetisk	93
DEL II Musikkhandelen vokser til	101
Kap. 6 Nye navn i markedet	102
Christian Gerhard og Emilie Tøttrup	102
Guldberg & Dzwonkowski	106
Jacob Sanne	110
Edvard Winther.....	113
Familien Neupert	118
W. Lindorff & Hansen	126
Johan Diderik Behrens.....	131
Kap. 7 Carl Warmuth senior og junior	133
Kap. 8 Flere store aktører kommer:.....	159
Johan A. Røsholm.....	159
Haakon Zapffe	163
Petter Håkonsen.....	169
Brødrene Hals.....	173
Oluf By.....	184
Kap. 9 Bokforlagene.....	186
Jørgen Schiwe.....	186
Jørgen Wright Cappelen.....	187
Johan Fjeldsted Dahl.....	190
Peter Tidemand Malling.....	193
Jacob Dybwad	195

A. M. Hanche	195
Feilberg & Landmark.....	197
Kap. 10 Utenfor Christiania.....	200
Bergen	200
Georg Carl Christian Wedel Prah.....	200
Schwarzenbachkapellet.....	203
Wilhelm Harloff	206
Carl Rabe.....	209
Einar Kaland.....	212
Arendal	214
Friedrich Wilhelm Thoschlag.....	214
Theodora Cormontan	216
Trondheim	220
J. Andersen → J. Andersens Enke → A. Brun → Ragnhild Lange	220
Olaf T. Ranum	222
DEL III Publikum og komponistene.....	224
Kap. 11 Publikum Hvem var de?	225
Sosiale grupper	225
Salve Thomassens noteleiebibliotek.....	226
Brødrene Hals' protokoller.....	228
Carl Warmuths vareforsendelseskatalog.....	230
Hva kjøpte publikum?.....	234
Kap. 12 Forlag – komponister – produksjoner	240
Produksjonstallene for musikkforlagene.....	240
Hva tjente musikkforleggerne?.....	241
Forlagenes "hitlister"	242
Komponistenes popularitet hvert tiår 1811–1909	248
Sluttord	252
Forleggerne.....	252
Repertoaret	253
Appendix I: Hammers bokhandelskataloger.....	259
Appendix II: Kronologisk oversikt over hvilke noter man tilbød til salgs gjennom Norske Intelligenz-Sedler årene 1763–1802	266
APPENDIX III: Wulfsberg-listen	270
Appendix IV: Noteleiebibliotekene kronologisk og etter størrelse.....	277
Appendix V: Noteperiodikaene kronologisk, etter forlag og over tidsrom.....	280
Appendix VI: Carl Warmuths kundekatalog	282
Appendix VII: Salve Thomassens abonnenter.....	300
Forkortelser	306
Litteratur og kilder.....	307

Forord

Det ligger en lang produksjonstid bak det arbeidet som jeg nå setter punktum for. Det startet så tidlig som i 1975 som et samarbeidsprosjekt mellom meg og den danske musikkforskeren og noteantikvaren Dan Fog (1919–2000). Jeg overtok snart ansvaret alene og arbeidet er gjennomført som et soloprojekt. Det har opptatt meg hele tiden, selv om jeg i lange perioder dels måtte la det ligge, dels bare kunne samle meg om det innimellom eller ved siden av andre jobber. Først etter 2005 har jeg kunnet arbeide konsentrert med prosjektet.

Det ble tidlig klart at musikkhandelens historie måtte bli todelt. En del er en samlet, så fullstendig som praktisk gjennomførbart, fortegnelse over hvilke noter som er utgitt i Norge, når, hvor og av hvem. Denne delen – notekatalogen – har naturlig nok form av en database. En vil her finne komponist, tittel, besetning, forlag, evt. platenummer, utgivelsesår og om mulig utgivelsesmåned, samt periodikumopplysning der det er aktuelt. Notekatalogen ligger på nettsidene til Universitetet i Oslo, Det Humanistiske Fakultet, Musikkhistorisk arkiv.

Internettadressen er

<http://www.hf.uio.no/imv/forskning/forskningsprosjekter/norgesmusikk/musikkhi starkiv/KariMich/>

Den andre delen, som her presenteres, er selve historien om musikkhandelen i Norge med hovedvekt på Christiania. Den innledes med spredte glimt fra 1600-tallet, en voksende aktivitet på 1700-tallet, og viser hvordan musikkhandelen for alvor vokser frem fra 1820-årene. For å få et bilde av utviklingen har jeg valgt å knytte fremstillingen opp mot de enkelte personers innsats.

Fra Norges almenvitenskapelige forskningsråd mottok jeg i startfasen et mindre beløp. Dessuten stilte Musikkvitenskapelig Institutt ved Universitetet i Trondheim en tid arbeidsplass til disposisjon med adgang til å benytte kopimaskin og annet utstyr og dette takker jeg for. Forøvrig har jeg båret alle utgifter til prosjektet selv.

Arbeidet Musikkhandel i Norge har vært et personlig prosjekt. Men jeg har vanskelig kunnet komme i mål uten all den hjelp og oppfølging jeg har fått. Det er mange som skal takkes:

→ Professor Hampus Huldt-Nystrøm (1917–95) som med sine nær uutømmelige kunnskaper i norsk musikkhistorie var en mangeårig inspirator for mitt arbeid. Hans innsikt og interesse støttet og inspirerte. Han satte meg i kontakt med

→ Dan Fog. Vi hadde i mange år et nært og godt samarbeid. Han var et lysende forbilde med sine kolossale kunnskaper. Hustruen Lene har etter mannens død latt meg få beholde viktig materiale til dette arbeidet kunne ferdigstilles.

→ Direktøren for Norsk Musikforlag, Fridtjof Backer-Grøndahl (1914–2006). I forlagets eie befinner det seg 13 tykke forlagsprotokoller. Disse uerstattelige dokumentene fikk jeg låne i mange dager, en av dem i mange uker. En enestående mann med et enestående kildemateriale.

→ Norsk Musikk Samlings ansatte og ikke minst deres leder Øyvind Norheim for ubegrenset velvilje og hjelpsomhet med å finne frem i denne landets største, på det tidspunkt i hovedsak ukatalogiserte, samling av norske notetrykk.

→ Ringve Museums ansatte som var de som gjorde meg virkelig interessert i eldre og gamle notetrykk, og som lot meg låne noter i en svært lang periode.

→ Direktør Peter Andreas Kjeldsberg ved Ringve Museum som gav meg tilgang til sitt forskningsmateriale.

→ Henrik Jørgen Huitfeldt, som overlot hele sin samling av Warmuth-slektens private dokumenter til Ringve Museum og som har gitt meg verdifulle opplysninger.

→ Professor Halvard Bjørkvik som i innspurten av dette arbeidet har hjulpet til med historisk bakgrunnsstoff og som jeg har kunnet diskutere kilde- og metodeproblemer med.

→ Professor Arvid Vollsnes som tok det avgjørende skritt til nettpubliseringen av mitt arbeid.

→ Og – min ektefelle Håkon Sivertsen. Han spesialsydd musikkhandels- og notedatabaser og har ordnet opp i data- og forskningsproblemer underveis.

Lillesand, januar 2010

Kari Michelsen

INNLEDNING

For den, som engang vilde paatage sig at skrive en norsk Musikhistorie, maa naturligvis vor Bladlitteratur være den fornemste Kilde. Da jeg nu af Erfaring veed, hvilket langvarigt og møisommeligt Arbeide det er at gaae paa Jagt gjennem Aviserne efter Notitser om de forskjellige Musikkere [sic], som have havt nogen Indflydelse paa vore musikalske Forholde, saa haaber jeg, at dette mit lille Arbeide ikke vil være spildt Umage, men kunne tjene til Hjælp og Lettelse for den, som maatte føle Lyst og Kald til at virke Noget i denne Retning.

Dette skrev organisten Henrik Albrechtson i 1878 i sine håndskrevne *Musikalske Veivisere*. Det kunne like godt vært undertegnet av meg. For en av hovedkildene til denne fremstillingen er nettopp “vor Bladlitteratur” – avisene, først og fremst avisene i Christiania fra 1763 (da *Norske Intelligenz-Sedler*, Norges første avis, startet) og fremover. Her ligger en hovedkilde til datering av norske notetrykk. Flerfoldige tusen notetrykk er her registrert som “idag er udkommet paa mit Forlag” – de aller fleste i Christiania.

Bortsett fra mine egne, mindre bidrag er det skrevet minimalt om norsk musikkhandels historie. Bokhandelen derimot har fått mange og store bind. Da bokhandel og musikkhandel på flere måter er nær forbundet, har det vært naturlig å gå gjennom det som fins av denne type litteratur. Men, man skal lete godt for i det hele tatt å finne noe av betydning for dette arbeidet. For eksempel har nestoren blant bokhandel/forlagsforfattere Harald Tveterås omtalt Hans Thøger Winthers virksomhet slik: “På vel 20 år kom det over 100 skrifter fra hans forlag, utenom en mengde kunstsaker, portretter, prospekter og notetrykk”. Jeg har registrert 223 noteproduksjoner fra H.T. Winthers forlag mellom 1822 og 1840!

Begrepet musikkforlag er stadig i 2009 et fjernt begrep, for ser vi på Store Norske Leksikons definisjon av “forlag” lyder den: *foretak som utgir bøker. Forlaget organiserer bokproduksjonen og dekker i alminnelighet alle utgifter som er forbundet med fremstillingen og utgivelsen, bl.a. til konsulentarbeid, oversettelse, illustrering, design, trykking, innbinding, distribusjon og reklame.* Et musikkforlag gjør omtrent det samme: organiserer produksjonen, dekker som regel alle utgifter ved fremstilling og utgivelse, illustrasjoner, trykk, distribusjon, reklame og honorar.

Jeg har valgt å stoppe i året 1908 – et naturlig tidspunkt: 1. januar 1909 ble de to store norske musikkforlagene Carl Warmuth og Br. Hals slått sammen til det nye forlaget *Norsk Musikforlag*. Christiania dominerer gjennom hele fremstillingen fordi musikkhandelsvirksomheten var konsentrert der, ikke minst på 1800-tallet. Det var musikkhandlere og musikkhandelsvirksomhet i andre norske byer, men omfanget kan ikke måle seg med hovedstadens. De steder som har fremhevet seg er Bergen, Trondheim og Arendal og gis hvert sitt kapittel.

Kildene

Kildene er mangfoldige. Først og fremst er det som nevnt avisene *Norske Intelligenz-Sedler* og *Morgenbladet*. Avisene er de viktigste kilder til datering av notetrykk og til allmene opplysninger om bok- og musikkhandlere. Andre særlig viktige kilder er forlagskatalogene og forlagsprotokollene der de har vært tilgjengelige. Enn videre Norsk bokfortegnelse, andre typer kataloger, adressekalendere, andre aviser, bibliografier, leksika, biografier, dagbøker, offentlige dokumenter, monografier, småtrykk, ukebladartikler, tidsskriftsartikler, brev og manuskripter, skifter, bilder osv. i det nær uendelige, foruten selvsagt notetrykkene selv. Og en rekke muntlige kilder. I de senere år har også internetts store betydning kommet til.

I og med at et platenummer kun angir når verket ble produsert *første* gang, må de sammenholdes med andre opplysninger på notetrykket, som opplysninger om opplag, firmanavnets form, eventuell adresse, trykkeriets navn, reklame – fortrinnsvis egenreklame – på noteheftets bakside, pris. Videre kan det ligge opplysninger i en dedikasjon, i den stilistiske utforming av tittelsidens illustrasjon eller der denne er signert. (Når det gjelder adressenes gatenummer kan det virke forvirrende at både gamle og nye matrikelnummer er brukt – det finnes dessverre ingen parallellført oversikt over hovedstadens gatenummer.)

For Christianias vedkommende er kildene fra før 1763 tilfeldige og usystematiske, og kan bare gi glimt av musikkhandelen fra den tid. Fra det tidspunkt Norges første avis startet, 25. mai 1763, endrer registreringsmulighetene seg radikalt. Vi kan nå nokså nøye følge utviklingen av byens musikkhandel, fra da den befant seg på et tilsynelatende tilfeldig og uorganisert plan til den ble en omfattende og viktig bransje med til tider helt avgjørende betydning for utviklingen av musikklivet forøvrig.

Hva er musikkhandel?

I utgangspunktet skulle en tro det dreide seg om alt som har med handel av musikk å gjøre. Det vil da omfatte noter, instrumenter, instrumenttilbehør, notepapir, bøker, bilder, byster av musikere, kort m.m., men så enkelt er det ikke. Det er først og fremst avhengig av hvilken tidsperiode vi snakker om.

I begynnelsen, da musikkhandelen vokste frem, skilte man klart mellom pianohandel (pianolager), notehandel (musikaliehandel) og bokhandel foruten nürneberger- og isenkramhandel.

Bokhandlerne kunne skaffe noter, og hos *nürnbergerne* (som i hovedsak solgte presangartikler og leketøy) og *isenkremmerne* (som solgte jernvarer og kjøkkentøy) fikk man enklere (billigere) instrumenter og tilbehør. Man var ellers ikke så nøye med uvanlige handelskombinasjoner: en vinhandler kunne gjerne skaffe pianoer. Nürnbergernes og isenkremmernes instrumenthandel forsvant etter hvert fra bildet og *musikkhandlerne* tilbød det meste av det øvrige – noter, finere og enklere instrumenter og tilbehør, bilder, byster, kort, notepapir.

En musikkhandel kunne også være et musikkforlag, det vil si at den foranstaltet noteproduksjonen inkludert alle utgifter i forbindelse med fremstilling og utgivelse, blant annet til trykking, utforming, evt. innbinding, distribusjon og reklame. Normalt fikk komponistene honorar også! I begynnelsen av 1800-årene var det ikke uvanlig at forlaget hadde eget trykkeri, men etter hvert overtok mest tyske trykkerier.

De store musikkhandlerne/forlagene kunne ha eget konsertbyrå, utgi tidsskrift, ha noteleiebibliotek og ett forlag – Brødrene Hals – hadde til og med egen konsertsal.

Jeg har valgt å konsentrere meg om musikkhandelens produksjon og omsetting av noter. Informasjon om instrumentomsetting fra tiden før 1800 er tatt med, for senere tid i mindre grad.

Datering av noter

I 1897 beklaget læreren A.K. Hasselager

at man paa Noder næsten aldrig finder nogen Tidsangivelse. Der er ingen Tvivl om at denne Mangel i høj Grad maa vanskeliggjøre Studiet af Musikkens historie; thi Historien kan ikke undvære Tidsregning.

Hvordan notetrykk dateres, har lenge vært en internasjonalt kjent problemoppgave. I senere år har den utviklet seg til å bli en selvstendig vitenskapelig disiplin med stor aktualitet innen både forsknings- og bibliotekverdenen. Association Internationale des Bibliothèques Musicales (AIBM) har her spilt en ledende rolle.

Som Hasselager ganske riktig påpeker forekommer det så å si aldri årstall på notetrykk utkommet i Norge før 1909. Heller ikke på svenske eller danske trykk. Datering har derfor vært en hovedsak for meg. Da et helt unikt kildemateriale er bevart for vår del, nemlig forlagsprotokollene til Carl Warmuth, Brødrene Hals og Oluf By, har en nøyaktig datering, ikke sjelden helt ned til datonivå, vært mulig for mange hundre norske notetrykks vedkommende.

Kilder til datering av notetrykk utenom forlagsprotokollene er som nevnt avisene, forskjellige typer kataloger, man kan også komme langt ved å benytte en ikonografisk eller historisk innfallsvinkel.

Men, noe måtte til for å holde orden på en ofte omfattende produksjon. Derfor forsynte de større musikkforleggerne sine trykk med et nummer, et *platenummer* som ble stukket eller litografert samtidig med det andre. Dette platenummeret var så knyttet til trykket, uavhengig av når det kom ut.

Forlagsnummer er oftest identisk med platenummer. Enkelte forlag opererte med denne termen i stedet for platenummer. Men hvis forlaget har overtatt et annet og oftest mindre forlags produksjon, kan det mindre bli utstyrt med nye nummer som passer inn i det stores egen serie og kalles da gjerne forlagsnummer.

Hvordan telle?

“3 Sange” – hvordan defineres dette i vår sammenheng?

3 Sange = én tittel og 3 komposisjoner.

Et forlag kan gi de 3 sangene et platennummer hver eller ett felles platennummer. Jeg har ikke oppdaget noen bevisst tanke bak dette. Dette gjør at en opptelling av et forlags samlede produksjon blir mer mangfoldig enn en skulle tro. Tar vi Roveruds forlagsproduksjon som eksempel, ser vi at antall *titler* er 15, antall *komposisjoner* er 121. Går vi til et forlag med platennummer, kan en enkelt komposisjon gape over flere platennummer og ett enkelt platennummer kan f.eks. inneholde “12 Sange”. Warmuths produksjon teller nær 2800 platennummer, men hvor mange komposisjoner er det? Mange tusen.

Hvilken måte er det da riktigst å telle et forlags produksjon på? Ikke platennummer, de har først og fremst betydning for dateringen av noter. Ikke antall komposisjoner fordi vi her knapt vil kunne få entydige svar – hvor mange komposisjoner er det for eksempel i Griegs Haugtussa? En? 16? Er Peer Gynt én eller mange komposisjoner?

Jeg mener derfor at det er mest relevant å gjøre en mellomting: telle det antall titler som verket er utgitt med. Som samleord benytter jeg i det følgende produksjoner eller titler.

Handelen med noter og instrumenter

Utbedringen av kommunikasjonsforholdene og liberaliseringen av handelen gjennom 1800-tallet fikk stor betydning for handelen med noter og instrumenter. Inntil 1842 hadde all handel vært privilegium for byene. Byhandelsmenn med borgerskap kunne, med kongens tillatelse, drive handel på landet, dog uten fast utsalgssted. I 1842 ble det – med kongens velsignelse – tillatt for handlende å drive handel på landet med utsalgssted (og begrenset vareutvalg), men kun i en viss avstand fra byene. I 1857 falt kravet om kongelig tillatelse bort og i 1874 falt også kravet om en viss avstand fra byene; i 1907 ble de siste rester av privilegier fjernet. Postgangen ble mer regelmessig etter at Postverket i 1826 kjøpte dampskipet Constitutionen og året etter Prinds Carl.

For postgangen innenlands fikk den senere jernbaneutbyggingen, med start 1852 (Christiania – Eidsvoll) stor betydning. Vi må også ta i betraktning at musikkhandelen vokste frem i en by som var i sterk vekst gjennom 1800-årene; innbyggertallet var i

1801	11.923
1835	24.445
1845	33.177
1855	41.266
1865	57.382
1875	76.866
1890	151.239
1900	227.626

Noen eksempler på postgangen med dampskip rundt 1830:

Christiania – København	tok 2 ½ døgn
Christiania – Bergen	tok 5 døgn
Christiania – Molde og Ålesund	9 døgn
Christiansand – Stavanger	54 timer
Stavanger – Bergen	43 timer

Befordringstiden for brevpost fra hovedstaden til Bergen var i

1750	7–9	døgn
1800	6	“
1880	3	“
1910	14	timer
1930	12	“

Lignende tall finner vi for strekningen Christiania – Trondheim.

Da Det trondhjemske musicalske Selskab i 1787 meddelte i sin protokoll at notene fra København var kommet “med Skibs Leylighed”, kan vi anslå at reisen København – Trondheim hadde tatt nesten 3 uker.

Musikkhandelens fremvekst

Bokhandelens og musikkhandelens historie har mange paralleller og krysningspunkter. Materien var jo i bunn og grunn temmelig lik. Begge var kulturforetagener med et bredt sammensatt publikum som mottakere – ikke sjelden det samme, kan vi tro – begge organiserte sin drift ganske likt med sitt sentrum i hovedstaden og sine kommisjonærer rundt i landet.

Forskjellene er for eksempel trykketeknikken – det er forskjell på notetegn og bokstaver, og notetrykk og boktrykk ser nokså forskjellig ut. Bokforlagene startet med helt andre forutsetninger enn musikkforlagene: Starten besto av katekismer, salmebøker og andre religiøse skrifter som det var stort og reelt behov for både i skole og hjem. Musikkforlagene hadde intet utgangspunkt som var diktert av nødvendighet. – En annen forskjell er at det var adskillig enklere og raskere å produsere de tynne notetrykkene enn bøker.

Hele tiden mens det har vært omsatt noter her i landet har bokhandlerne hatt en sentral posisjon som salgssentral der man ikke hadde noen egentlig musikkhandel. Gjennom sine handelsforbindelser i inn- og utland formidlet bokhandlerne nær sagt hva det skulle være. Talende er en annonse i Norsk Boghandlertidende 2. mars 1900 fra firmaet Oluf By: “Musikinstrumenter, Strenger og Tilbehør leveres d’Herrer Boghandlere til billigste Priser fra mit en gros Lager”. Se forøvrig neste kapittel om den uorganiserte musikkhandel med oversikt over de som solgte musikk i Christiania i denne første tiden.

Musikk er kultur og et overskuddsfenomen, også til bruk i selskapslivet. Jeg har forsøkt å få frem hvordan vilkårene for å utvikle og å utøve musikk har endret seg, konsentrert om trykking og salg av noter og de personer og firma som drev utviklingen frem.

Del I

Begynnelsen

Christoffer Hammer, portrett fra Universitetsbiblioteket NTNU

Kap. 1 Den uorganiserte musikkhandel i Norge frem til ca. 1830

Handel med noter

Handel med noter – også kalt musikalier – og instrumenter har foregått fra langt tilbake i tiden før den etterhvert kom i organiserte former i løpet av de første decenniene av 1800-tallet.

Frem mot slutten av 1700-årene var det organiserte musikkliv konsentrert rundt institusjonene kirken, latinskolen og stadsmusikanten, foruten militærvesenet.

Hvordan disse institusjonene skaffet sine noter, har vi noen få, men håndfaste belegg for fra Christiania Kathedralskole. I Statsarkivet i Oslo fant Hampus Huldt-Nystrøm regnskapsbøker fra denne skolen for årene 1642–89; disse gir en rekke opplysninger om hvor notene de trengte til kirkemusikalske fremførelser, kom fra: I 1663: “Kiøbte Jeg til skolens fornødenhed Hammerschmidts Kircke oc Taffle Music ... forskref dem fra Kiøbenhafn ... Fick jeg Styckerne fra Kiøbenhafn”. Notene ble bestilt 17. oktober og kom 30. oktober. Vi får også vite at transporten foregikk sjøveien. Regnskapsbøkene gir opplysninger av samme art flere ganger frem til 1673.

Huldt-Nystrøm skriver at innkjøpene tilsammen må ha representert mellom 150 og 200 enkeltnummere, eller omkring 90 forskjellige stemmebøker – et ikke lite antall. De komposisjoner som er identifisert ble samtlige trykt i Tyskland – Leipzig, Dresden, Zittau og Gotha, og for fleres vedkommende var dette skjedd bare få år tidligere.

Christiania Kathedralskole i siste halvdel av 1600-årene hadde altså en effektiv, direkte handel med noter fra København og indirekte Tyskland.

1700-tallet viser et tilsvarende bilde av musikklivet som tidligere, med organist, kantor og stadsmusikant. Norge var et jordbruksland og det var få samfunnstopper. For å kunne plassere musikklivet i en samfunnsmessig sammenheng kan vi – forenklet – dele befolkningen i fire grupper: 1) embetsstanden, 2) handelsstanden og håndverkerne, 3) bøndene og 4) arbeidsfolkene på land og til sjøs inkludert husmennene. De som arbeidet og handlet med bøker og instrumenter finner vi i gruppe 2, de som kjøpte – publikum – hovedsakelig i gruppe 1 og 2. Publikum utgjorde en uensartet gruppe. Det var dem som hadde musikk som fag – stadsmusikant, organist, skolefolk – og det var de bedrestilte private som brukte musikk som tidsfordriv. Både selgere og kjøpere av bøker og andre kunstytringer utgjorde en svært begrenset del av befolkningen. En mer inngående undersøkelse av hvem publikum egentlig var, kommer jeg tilbake til i et senere kapittel.

En viktig del av vareomsettingen fant sted på de årlige markedene på Grundset ved Elverum, i Romsdal, Levanger, Røros. Grundsetmart'n er trolig eldst med en historie på over 400 år. Det var “årets store hendelse, som øvrige hendelser ble relatert i forhold til.” (Gjone 1925.) Bokhandlerne fra de nærmeste byer var alltid representert, og det var vel egentlig bare på disse markedene at

bøndene fikk sitt behov for forskjellig slag litteratur ved siden av alle andre varer dekket. I sin "Etterretning om kjøpstedene og ladeplassene i Akershus stift, 6. juli 1722" skrev stiftamtman Wilhelm de Tonsberg blant annet:

Ellers rejser eendeel Kiøbmænd fra Christiania eengang om Aaret till Grunset eller Elverum Marken udi Østerdahlen, som aarlig holdes dend 7de Martj, og sammesteds afsetter eendeel af deris Kram og andre Warer, saavel till woress egne, som dend Swendske Almue, hvilke sidste till samme Market till afhandling bringer eendeel Kaaber og Jern.

Markedene hadde stor sosial og kulturell betydning der musikk og dans var en naturlig og nødvendig del.

Vi kjenner noen navn på noen som drev handel med bøker i Christiania på 1720-tallet. Det var Friderick Cruun (stavemåten usikker) "boghandler og bogbinder samt bruger adskillig smaa Kiøbmandskab", bokhandlerne Jørgen Clausen og Anders Østenbye samt Bendt Syversen, som "far paa landet med böger". Organisten het på denne tiden Christian Rohde; Dorothea Barroyer, enke etter Charles Barroyer (død 1701), representerte stadsmusikanten sammen med sønnen Fredrik; videre var Anders Pilov "Spillemand" og blant skolefolk finner vi Claus Worm "Byens Skoelemester", Mads Skoelemester og Daniel Pooskeland "hörer i Skolen". Folkemengden i Christiania utgjorde i 1722 ifølge Tonsberg 546 familier, dvs mellom 2000 og 3000 mennesker.

Da de private og halvprivate musikalske og dramatiske selskaper vokste frem flere steder i Norge ved midten av 1700-tallet, økte behovet for noter og instrumenter markant. Mangt ble skaffet fra Danmark og utlandet, og selskapene kunne låne av hverandre. Tonsberg har beskrevet hvordan handelen sjøveien foregikk i hans stift Akershus:

Med de øvrige af Deris Kongel. Maj.ts Undersaatter og Jndbyggere her udi Norge falder fra Christiania ej wiidere handel, end at 2 à 3 Skuder kommer aarligen fra Bergen, som og 1 à 2 Jægter fra Trundhiem og eendeel smaa fahrtøjer fra Stavanger med Fiskewahre, hvilke gierne gaar baglasted tilbage igien. Till Danmark fra Christiania gaar fast ingen Skibe, mens de danske fører selv deris Kornvahrer derhen, og tager tilbage Bord, alle slags smaa Trælast, Jern, Kakkellovner, beeg og tiære, samt Kalk.

Den innenlandske handel pr. skute var altså begrenset. Handelen med utlandet hadde større omfang:

Dette er saavit dend Jndlenske Handel betrefter og bestaar dend Udlandske i Søefahrten og Skibsfragten paa Spanien, Franchrige, Engelland og Holland, hvorhen bringes Stang Jern, Bord og anden defferente slags Trælast, og transporteres tilbake igien Wiin, Brendeviin, Specerier, Silke og Klæde samt andre Kramwahre. Ellers

bliver nu omstunder dend meste Trælast afhandlet ved de Engelske og Hollandske Skibe, saasom udi dend forrige Krig Jndvaanernes Skibe mestendeelen enten af Fienden er bleven borttagen, eller og paa een eller anden maade for u-løkkede.

Bokhandelskatalogene eller sortimentskataloger fra bokhandlere i byer som København, Christiania m.m. utgjør en viktig kilde til vår kunnskap om tidens musikalske forråd, fordi de også inneholder fortegnelser over nytrykte musikalien. Katalogene ble sendt kundene via et regulært kommisjonærsystem (et system der kommisjonæren selger for en annen, eieren, mot en godgjørelse). Varene selv ble bragt med skip når farvannet var isfritt, om vinteren foregikk frakten med postverket.

Justisråd, forfatter og samler Christopher Hammer (1720–1808) bodde på Gran på Hadeland og var en stor og viktig kunde for bokhandlerne. Han eide en av samtidens største norske boksamlinger og en omfattende samling noter. Hammer hadde flere bokhandelskataloger: fra Joh. Benjamin Ackermann, 1759, Franz Chr. Mumme, 1768, C.G. Prost, 1786 og 1795, Johann Heinrich Schubothe, 1799. Alle var bokhandlere i København. I Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs samlinger fra 1808 gir Hammer en detaljert beskrivelse av hvordan handel med noter og bøker foregikk (Catalog 1808):

Ovenmeldte Bøger og øvrige Ting ere ansatte for den Pris og Taxt, som de ere kjøbte for paa Auctioner i Kjøbenhavn og Christiania, samt paa de Kjøbenhavnske Boglader, eller udenlandsfra bestilte. Ved nogle er anført Fragt, Indbinding, Indheftning, Commissionairløn, samt Prisen efter Boghandlernes opsendte Regninger. Bøgerne her paa Landet maa blive kostbare og dyre, allerhelst da jeg boer paa Melbostad, paa et afsiden Sted langt fra Kjøbstæderne, og altsaa maa udrette og indkjøbe Alt ved Commissionairer, som mange Gange ifleng kjøbe de forekommende Bøger, endog naar de ved en eller anden Lejligheder opdrives til det højeste. I 30 Aar har jeg betalt aarlig til en Commissionair i Kjøbenhavn 15 Rdlr., for at opsende Cataloger fra Bogladerne og ved Auctioner, samt derefter at opsende de kjøbte Bøger, om Sommeren med Skibslejlighed og om Vinteren med Postexpressen fra Kjøbenhavn, saa de faa kjøbte Bøger maa blive kostbare. Desuden maa man have en Commissionair i Christiania til at betale Fragten, og opsende Bøgerne til Melbostad. Derfor maa Lysten snart forgaae til at kjøbe Bøger, naar man en Tid efter den anden bliver ilde betjent af Commissionairer og Boghandlere, ja undertiden maa kjøbe Bøger iblinde uden ret at kjende dem og dog dyrt betale dem. Paa saadan Maade har en Commissionair i Christiania kjøbt Luthers tyske Bibel No.1 i Folio for 30 Rdlr., endskjønt jeg kuns gav Ordre til 15.

Notene nevnt i Christopher Hammers fem bokhandelskataloger er helt sentrale i vår sammenheng. Antall trykte titler musikk litteratur er henholdsvis 24, 49, 82, 12 og 5, tilsammen 172 nummer. Av disse er 139 noter – pluss de 13 komposisjonene i håndskrift (appendix 1); avskrifter var nemlig en annen viktig form for utbredelse av musikk og også tilbudt til salg: “Einige geschriebene Musicalien in Partitur, für sehr billige Preise”.

I Videnskabselskabets bibliotek i Trondheim er det blant mange andre noter oppbevart en spesiell samling av notetrykk fra sent 1700- og første del av 1800-tallet. Denne tilhører Schults legat. Aage Claudius Schult (1790–1868) var i en rekke år tollkasserer i Trondheim. Han var mer musikkinteressert enn de fleste og samlet musikalier i stor stil. Hans notesamling i Videnskabselskabet omfatter rundt 500 komposisjoner, i trykk og manuskript.

Notesamlingen til Schult inneholder musikalier fra flere musikkselskaper i Norge: Det musikalske Lyceum i Christiania (1810–38), Det musikalske Øvelsesselskab i Trondheim (1815–30) og Den Trondhjemske musikalske Forening (1832). Det har lyktes meg å datere en tredjedel av notetrykkene (166 trykk) av samlingen; den dekker et tidsrom av 73 år før og etter 1800. Mange av trykkene har hittil vært ukjent.

Fordi den er så stor, fordi den er så godt bevart, fordi så mange av notene har latt seg datere, er denne samlingen av stor interesse for noteforskningen.

De 166 notetrykk i samlingen fordeler seg tidsmessig slik:

før 1800	24
1800–09	39
1810–19	35
1820–29	39
1830–39	22
etter 1840	7

Så er spørsmålet: hvor kom notene fra og hvordan kom de til Norge?

Noe over halvparten av musikkforlagsnavnene (her er også tatt med de udaterte) er tyske. De som er representert med flest notetrykk er Peters i Leipzig, André i Offenbach, Schott i Mainz, Simrock i Bonn og Breitkopf & Härtel i Leipzig. En noe mindre del av notene stammer fra østerrikske forlag: Steiner, Traeg, Artaria, Haslinger, Riedl, Hoffmeister og Diabelli, alle i Wien. Den tredje største gruppen er de franske forlag (Erard, Imbault, Pleyel, m.fl., alle i Paris). Noter fra det hollandske forlaget Hummel er også representert med flere – blant de eldste – trykk. Noter med andre opprinnelsesland utgjør en forsvinnende liten del; det gjelder noen danske, engelske, russiske m.v.

Det dominerende danske musikkfirmaet Haly og dennes etterfølger fra 1802 Lose i København har virket som kommisjonær for de tyske forlagene. Det fremgår tydelig av at firmaet på mange av tittelsidene har klebet over sitt eget firmamerke: C.C. Lose, Magazin de Musique, d'Arts et d'Instruments.

Musikkhandlere i flere land kunne også virke som kommisjonærer for hverandre. Noen eksempler: August Cranz i Hamburg solgte en Peters-note fra 1813, Louis Rudolphus solgte en Simrock-note i 1803, H.C. Steup i Amsterdam solgte en Hummel-note fra ca. 1794, en André-note fra 1822, en Peters-note fra 1826, likedan flere franske notetrykk.

Kommisjonærsystemet var den mest alminnelige måte å spre noter på i 1800-årene. Alle ledd besto av profesjonelle handlende – for eksempel Peters i Leipzig → Lose i København → Neupert i Christiania → for eksempel Harloff i Bergen.

Som vi har sett finner vi systemet også i 1700-årene, med den klare forskjell at det nå var privatpersoner som dannet denne kjeden – som altså Christopher Hammer er et eksempel på.

Vi går tilbake til de 24 notetrykk i Schultz' samling som er funnet å stamme fra 1700-tallet.

De to forlagsnavn som peker seg ut, er André i Offenbach og Hummel i Amsterdam, representert med henholdsvis 7 (fra årene 1791–95) og 6 (fra 1772–94) trykk. Begge disse forlagene er blant Europas eldste, begge med en betydelig produksjon og posisjon. Hummel ble etablert i Amsterdam i 1755, med avdeling i Berlin fra 1770. Firmaet opphørte i 1823. André i Offenbach am Main ble grunnlagt 1774 og virket til langt inn på 1800-tallet. – Andre forlagsnavn i denne samlingen er Breitkops & Härtel i Leipzig (grunnlagt 1719 som boktrykkeri, 1754 som notetrykkeri) med 3 trykk, Schott i Mainz (gr. 1770) med 2 trykk, og de følgende med 1 trykk hver: Simrock (Bonn), Mees (Hamburg), Hoffmann (Hamburg), samt wienerforleggerne Traeg, Artaria og Hoffmeister.

Vi har også andre opplysninger om anskaffelse av noter i Norge før 1800: Fra Musikselskabet Harmoniens tidlige år forteller A. Berg bl.a. (Berg & Mosby 1949) at medlemmene ifølge lovene av 1769 hadde plikt til hver å skaffe “sex Piecer, helst Symphonier af nye og god Composition”. De kjøpte noter når de var i utlandet, og de skrev også direkte til forleggerne. Av forleggerne kan nevnes Hummel i Amsterdam, Imbault i Paris, André i Offenbach, Simrock i Bonn, Hofmeister og Breitkopf & Härtel i Leipzig, Steiner & Co i Wien, Nægeli i Zurich, Steup i Amsterdam og Lose i København – altså de samme navnene i Bergen som i Schulz' samling fra Christiania og Trondheim.

For Trondheims vedkommende forteller protokollen til Det trondhjemske musikalske Selskab fra 1786 hvordan notene ble skaffet til veie: I vedtektene fra oktober 1786 fremgår det at “vi bestandig søge at have Forandring af Musique, og iblandt her i Trondhjem nye og ubekjendte Slags af Musique”, men at det nå var for sent på året til å skaffe nytt stoff. Isen var et betydelig problem for skipsfarten, men ved årsskiftet var tydeligvis problemet borte fordi selskapets protokoll da forteller at noter var kommet “med Skibs Leylighed”.

Dette ønsket om å være ajour med det som rørte seg i Europas musikkliv, finner vi likedan i Bergen, der man foretrakk å anskaffe nye noter fremfor å skrive av eldre.

For Trondheim har vi fra 1804 opplysninger om at musikksekskapet hadde kjøpt ouverturer og symfonier av Just Hansen (sannsynligvis manufakturhandler Just Hansen), og av Det musikalske Øvelsesselskaps protokoller går det frem at man i 1816 og senere kjøpte noter og instrumenter hos Lose i København. En annen, halvprivat musikkhandler i Trondheim på denne tid var domorganist Johan Christian Tellefsen. På en note i Universitetsbiblioteket i Trondheims samling (Haydns symfoni op. 18, utgitt 1781 hos Hummel i Amsterdam) er skrevet at Tellefsen solgte denne til Jens Sommer Gadebusch i 1810 for 10 Rd.

Alle disse kildene viser at København hadde en sentral posisjon ved nordmenns kjøp av noter. Denne tendensen fortsatte også etter 1814. Kontakten med Stockholm var derimot merkelig liten både før og under unionstiden med Sverige.

*

Etter at avisene kom i Norge, i Christiania, får vi helt andre muligheter til å studere musikkhandelens art og omfang. Når det gjelder omfanget kan ikke avisannonsene gi oss et aldeles eksakt bilde av hva som foregikk; f.eks. kan to annonser fra samme person eller firma ha ulik tekst men dekke det samme (for eksempel de samme to cembali), og to helt likelydende annonser kan dekke forskjellige ting. Dette har vi jo av gode grunner ingen mulighet til å kontrollere.

Jeg tror likevel at ved å telle alle annonser som *ulikelydende*, vil vi få et rimelig sannsynlig bilde av datidens handel med noter og instrumenter. I det følgende holder jeg meg til denne tellemåten.

Avisene viser at det foregikk både en privat, halvprivat og profesjonell omsetning av noter og instrumenter. Den private og halvprivate har jeg valgt å

kalle den u-organiserte musikkhandel, den profesjonelle – de som hadde handel som profesjon – den organiserte.

Helt fra starten av viser *Norske Intelligenz-Sedler* oss at omsetningen av noter og omsetningen av instrumenter var to adskilte ting – det er svært sjelden at en selger tilbyr både noter og instrumenter i samme annonse. Det er sannsynlig at flere av nedenstående navn hadde god kontakt med Lose i København, dette kan vi helt positivt påvise for prest Wulfsbergs vedkommende i neste kapitel.

Hvem solgte noter i Christiania før musikkhandlerne kom?

Privat, anonymt:

1770 23/5	Sonater av W. Reinards + fløyte
1777 1/10	Danse-bok
1794 27/8	Fiolinsonater
1797 22/2	Sangsamling
1797 22/11	“En Samling af gode Musicalier”
1806 9/9	Fiolinduetter
1811 19/2	Div. pianonoter
1811 30/4	Don Juan – partitur
1811 21/5	Fløyteduetter
1812 28/4	Cither-duetter
1819 20/7	Fiolinsonater
1828 27/9	Div. noter

Privat/halvprivat

Holmsted – ansatt på Elefantapoteket i Christiania

1784 30/6 Den første Prøve

Johan Andreas Todsen – f. 1737, kjøpmann i Christiania

1787 1/8 Syngespillmusikk

Adam Larsen – f. 1749, kjøpmann i Christiania

1788 9/1 Musik-Samlinger

Hans Petersen – f. 1783, skoleholder i Grue i Hedmark

1791 20/4 Barnesanger

Hans Ernst Kinck – f. 1761, fullmektig og høker i Christiania

1794 24/9 Damebibliotheket med noter

Jacob Neumann – (1772–1848), res kap. i Tanum sogn i Asker

1796 17/8 Sangsamling

Westye Egeberg – (1770–1830), kjøpmann i Christiania

1795 21/1 Div. noter

1795 26/8 Div. noter

1795 25/11 Div. noter fra Hamburg

Krigs-Commissaire Poul Bukier – (1745–1812), justisråd og slottsfogd i Christiania

- 1776 2/10 Danske syngespill
- 1777 30/7 Musik-Samlinger til Klaveret og Syngestemmen
- 1777 29/10 Musik-Samlinger og syngespillmusikk
- 1778 18/11 Musik-Samlinger
- 1779 8/9 Musik-Samlinger, Weise-sanger
- 1780 20/12 Danse-samling med noter
- 1781 5/9 Syngespill, dansesamling
- 1793 17/7 Sangsamling

Justissekretær Munch (død før 1801)

- 1776 2/10 Musik-Samlinger til Klaveret og Syngestemmen
- 1777 1/10 Musik-Samlinger og syngespillmusikk
- 1778 2/9 Musik-Samlinger og syngespillmusikk, sangskole
- 1780 20/12 Bach-sontarer, dansesamling

Christian Schibsted f. 1755, feldberederemester i Christiania):

- 1777 17/12 Sonater av Musæus i København (kom 21/7 1779)

Kontorist Lemvig hos Advocat Bull:

- 1793 23/1 Syngespillmusikk (svensk)

Copist Lemke:

- 1822 21/1 Kammer- og operamusikk
- 1822 20/5 Lang liste over noter, mest svenske ting

Musikere

Andreas Falck – stadsmusikantsvenn

- 1779 2/6 Div. noter, valdhorn-duetter (ant. avskrifter)

Johan Christian Krøyer – organist (1751–1809)

- 1789 14/10 Mange av Sønnichsens “Forlags-Musicalier”

Petter Marqvart Cornisch – klokker f. 1757

- 1789 14/10 Sanger og viser av Kunzen
- 1790 5/5 Sangsamling
- 1791 27/4 Sangsamling
- 1795 2/9 Sangsamling

Johan Bertholomeus Førster – musiker d.1818, konserter i Christiania 1787–95, død som stadsmusikant i Kalundborg

- 1792 14/3 Engelsk-danser, håndskrift
- 1793 13/3 Engelsk-danser komp. selv, håndskrift
- 1796 25/5 Cello og div. noter
- 1797 9/8 12 engelske danser, egne

Hendrich Ehtell – f. 1780, sønn av musiker Johan Didrich Ehtel (Etel), stadsmusikant i Moss til 1790 (se nedenfor)

- 1793 19/6 Fiolinduetter, komp. selv, håndskrift
- 1793 27/11 Fiolinduetter, 24 stykker for cither, selvlaget
- 1798 15/8 Dansemusikk, ant. egenkomponert
- 1801 26/8 Fiolinduetter, egenkomponert
- 1806 20/5 Div. underholdningsmusikk, egenkomponert
- 1813 10/9 Fiolinduetter
- 1815 31/1 Mozartsymfoni med 16 stemmer

Steffen Comoglio – musiker, f 1759, bodde i Christiania, gav konsert der, blant annet 3/12 1800

- 1801 11/2 12 sinfonier

Christen Hammer – musiker (fløytist) f. 1764/65, gav konserter i Christiania 1799–1809

- 1801 17/6 Gymnastikkmusikk, egne arr. for klavikord og cithar
- 1802 13/1 Gymnastikkmusikk, egne marsjer og menuetter
- 1814 27/9 Syngespillmusikk
- 1814 29/11 Duett av Falbe

Bokhandlere

Andreas Diurendahl – f. 1742, bokhandler i Christiania fra 1777

- 1778 2/9 Pergolesi-pasjon og syngespill
- 1778 11/11 Weise-sanger
- 1781 15/4 Dansesamlinger
- 1783 21/5 Salmebok
- 1783 19/11 Geminianis fiolinskole
- 1788 3/9 Salmebok
- 1788 15/10 Div. sangsamlinger og salmebøker
- 1791 30/3 Sangsamling
- 1791 13/4 Sangsamling, syngespill
- 1791 5/10 Sangsamling, syngespill
- 1792 28/3 Salmebøker
- 1792 25/4 Syngespillmusikk
- 1792 18/7 Syngespillmusikk
- 1793 6/3 Sangsamling, Weise-sanger
- 1798 27/12 Dragedukken av Falsen
- 1799 26/6 Dansesamlinger, fiolinduetter
- 1799 31/7 Haskerl-komposisjoner
- 1800 19/3 Nye Haskerl-komposisjoner
- 1800 17/12 Nye Haskerl-komposisjoner
- 1801 9/12 Danser av Haskerl og Jansen
- 1814 4/10 Div. noter for fløyte
- 1816 6/8 Div. noter, kammermusikk
- 1816 30/8 “Endeel Musicalier”

Bent Staalstrøm, bokbinder i Christiania f. 1738,
1783 30/7 Salmebok

Hans Trane – kjøpmann, bokhandler og bokbinder fra 1784 i Christiania
1785 2/2 Sangsamling, danser av Lem
1785 7/9 Sangsamling

Andreas Swane – f. 1749, boktrykker og bokhandler i Christiansand fra 1779, fra 1787 i
Christiania
1790 19/5 Kingos Siunge-Chor
1792 25/7 Sangbok, salmebok
1795 25/2 Sangsamlinger, dansesamling
1795 1/4 Syngespillmusikk, sangsamling

Altså – kjøpmenn, embetsfolk, funksjonærer og musikere.

En kronologisk oversikt over hvilke noter man tilbød til salgs gjennom
Norske Intelligenz-Sedler i årene 1763–1802 følger i appendix II.

Handel med instrumenter

Av de rundt 400 annonser i *Intelligensz-Sdlene* som hører inn under begrepet uorganisert *instrumenthandel*, er langt de fleste anonyme med henvisning av typen “anvises fra Bogtrykkeriet”, altså fra avisens ekspedisjon.

Men, som vi har sett, ikke sjelden inneholder annonsen et navn. Er personens tittel nevnt, blir bildet ganske tydelig. Vi finner handelsfolk og musikere, håndverkere og embetsfolk og en rekke uten noen yrkesbetegnelse.

Annonsene med selgers navn

(Innrykkede datoer er flere annonser fra samme person)

- 1765 26/6 Johannes Bech, organist, stadsmusikant i Bragernes
- 1769 12/4
- 1771 17/7
- 1766 30/4 Friedrich Krueger, kjøpmann i Christiania, borgerskap 1747
- 1766 7/5 Cathrine Karre, Bragernes
- 1766 17/9 Johan Søfrensen, Christiania
- 1766 22/10 Frid. Wilh. Thue, embetsmann på Mme Tullins kontor i Christiania
- 1768 13/1 Ulrich Friedrich Ibsen, borgerskap 1749 som sverdfæger (Kaardefejer) og 1763 som høker og øltapper
- 1770 14/2 Bertel Møller, Christiania
- 1772 19/2 Christian Döderlein, hører ved Christiania Latinskole
- 1777 12/2 Hans Wang, kjøpmann, borgerskap i Christiania 1762
- 1779 2/6 Andreas Falck, musiker, stadsmusikantsvenn (se ovenfor)
- 1779 30/6
- 1784 13/10 Erich Leuthen paa Smestad, kjøpman (flere instr.)
- 1784 27/10 Hans Jørgen Gierding, borgerskap 1752 som vever, 1761 som høker og øltapper i Christiania
- 1785 9/11 Peter Alfing, Christiania
- 1787 18/7 Johannes Hertz (Heers), musiker (organist og stadsmusikantsvenn) i Opsloe (f. 1761)
- 1789 18/2 Lars Smith, kjøpmann, borgerskap 1779 i Christiania
- 1789 3/6 Peder Høeg, musiker, stadsmusikant og komponist i Christiania 1758, død 1795
- 1789 25/11 Jens Moestue, handelsmann med borgerskap 1772, rådmann
- 1795 20/5
- 1790 10/11 Paul Andreas A. Smebye, urmaker, borgerskap 1787 som mesterurmaker
- 1792 25/7 Lorentzen junior, Christiania
- 1792 7/11 Benjamin Kruse, høker i Vaterland, borgerskap 1774
- 1793 2/1 Larsen, kjøpmann i Christiania

- 1794 22/10 Even Gundersen i Vaterland, borgerskap 1787 som vertshusholder og spækhøker
- 1796 25/5 Johan Bertholomeus Førster – musiker (se ovenfor)
- 1800 2/4 Arent Holst, embetsmann – inkassator i Christiania
- 1800 24/9 Ole Olsen Koppang, musiker (organist) i Gausdal (f. 1770)
- 1801 21/1 Torer Torgersen i Vaterland, hos faren som var kjøpmann og replagermester
- 1801 21/1 Christen Hammer, musiker, se ovenfor
- 1817 4/3
- 1802 15/9 Fredrik Christian Groth, musiker (1761–1828), fiolinist i Kgl. Kapel i København, stadsmusikant i Christiania 1795-, fra 1809 også organist i Vor Frelsers kirke, to sønner, to læredrenger, musikkdirektør ved Det dram. Selskab fra 1799.
- 1804 25/7 Andreas Wedøe, borgerskap som stolmakermester 1787
- 1805 26/2 Ole Smith i Christiania
- 1805 16/7 Heftye & Blumer, kjøpmenn
Thomas Heftye fikk borgerskap 1791 og Peter Bluhmer 1814.
- 1810 23/3 Andreas Høyer, musiker, harpist (ca.1778–1812)
- 1812 17/3
- 1810 3/8 Johan Didrich Echtell, musiker (f. 1753), gift i København 1775 med Anne Margrethe Fick. Stadsmusikant i Moss til 1790. Echtell averterte en lang rekke ganger mellom 1811 og 1820; det er usikkert hvor mange av annonsene som gjaldt samme instrument.
- 1810 14/9 N. Bergh, borgerskap som skredder 1810 i Christiania
- 1811 13/9 Ole Sogn, borgerskap 1806 som garver i Christiania
- 1812 5/5 Hans Hvalstad i Vaterland
- 1812 19/6 D. Clausen, Christiania
- 1812 23/10 Frue Broch i Kirkegd. Christiania
- 1816 2/2
- 1813 31/12 S. Versahl i Fierdingen
- 1814 25/2 Ole Johansen paa Fæstningen
- 1814 12/4 Jørgen Stolt, ansatt hos Henrich Benjamin Schmelck som fikk borgerskap som mesterfarver og trykker 1792.
- 1814 26/4 Ole Peter Bay, høker med borgerskap 1770
- 1814 29/7 Knut Lunde i Vaterland, høker, borgerskap 1797
- 1814 9/9 Ahasverus Kaas, gullsmed, borgerskap 1808
- 1815 21/2 Niels Møller, kan være konsumpsjonsskriveren nedenfor
- 1815 12/5 Blox, overinspektør i Christiania
- 1815 26/5 E. Willeman, baker i Vaterland, borgerskap 1811
- 1816 9/2 Møller, Consumptionsskriver
- 1816 15/3 Torkild Torkildsen, borgerskap som marqvetenter 1814
- 1817 9/5 Bye i Pepervigen
- 1817 13/6 Fredrik Eschenblad, kjøpmann i Christiania med borgerskap 1812
- 1817 1/9 Jens Sang (ca. 1759–1819) organist ved Aker kirke, underviste i fiolin, gav mange konserter i Christiania 1789–1802
- 1818 12/2 Brinch i Christiania
- 1818 19/2 Jacob Pettersen, skipper
- 1818 17/8 P. Kjøss, ant. kjøpmann Peter Kios i Christiania
- 1819 6/8 Adolf Gottfried Warnke, kjøpmann i Drøbak fra 1798, senere restauratør i Christiania

1819 16/7	H. Guldbranson, kjøpmann i Christiania
1819 10/9	Hans Pedersen i Raadhusgd., borgerskap som høker i Christiania 1805
1819 24/9	Herm. Wang, borgerskap 1809 som kjøpmann 1809
1820 26/9	Kloed, skipsmegler i Christiania
1820 21/11	Myhre, fru “ved Bryggerne” i Christiania
1821 5/1	Peder Thuesen, musiker (ca. 1770–1839), musikk lærer, stadsmusikant i Christiania fra 1828
1821 23/3	
1821 6/12	
1821 22/6	Jacob Pettersen Monkerud, borgerskap som høker i Christiania 1799
1821 4/10	A. Myller i Vaterland
1822 28/1	Niels Grønneberg i Christiania
1823 14/4	Martini i Vaterland
1823 17/11	G.M. sal. Strøm
1824 1/4	Thomas Dagnes (Dagner), dansk musiker (1764–1828), organist i Larvik til 1810, deretter Aker kirke i Christiania
1828 21/2	Schult i Christiania, N. Voldgd. 389
1830 12/8	Brødrene Petoletti, musikere. Pierre P. var gitarist, konserterte i Christiania på 1820-tallet før han reiste til Petersburg. Philip P. (f. ca. 1785) var fiolinist og ble musikkdirektør i Trondheim.

Utvalget av instrumenter slik det viser seg i disse annonsene, var rikholdig. Nedenfor følger en oppstilling som viser hvilke instrumenter det var, hvor mange ganger de opptrer som ulikelydende annonser, og hvordan tyngdepunktet veksler i tiårene mellom 1763 og 1830.

<i>Instrument</i>	<i>1763–80</i>	<i>1781–90</i>	<i>1791–1800</i>	<i>1801–10</i>	<i>1811–20</i>	<i>1821–30</i>
Klavikord	16	15	19	15	33	8
Spinett	3	-	-	-	-	-
Positiv	2	-	1	-	-	1
Harpe	2	1	-	7	18	1
Fløyte	2	1	-	5	23	9
Angelique (lutt)	1	-	-	-	-	-
Cembalo	-	3	3	3	4	-
Valdhorn	1	-	2	-	-	-
Hakkebrett	2	-	-	1	-	-
Cither	-	4	3	15	15	2
Fiolin	-	4	8	15	39	10
Klarinett	-	-	2	4	3	3
Klaver	-	-	4	7	42	36
Orgel	-	-	2	-	-	1
Cello	-	-	1	1	-	2

Bratsj	-	-	-	1	-	-
Gitar	-	-	-	-	1	5
Bassetthorn	-	-	-	-	-	1
Flygel	-	-	-	-	-	3

Tilbakegangen i den private omsetning av musikkinstrumenter i det siste tiåret henger nok sammen med selve den profesjonelle musikkhandelens fremvekst.

Vi vet at vi har hatt mange instrumentmakere i Norge, men vi må kunne anta at musikkinstrumenter også dengang i hovedsak ble innført fra utlandet. Det er her verd å huske at unionen Danmark-Norge også omfattet Schlesvig-Holstein. Videre at det sterke kulturelle fellesskapet med Danmark fortsatte langt inn i unionstiden med Sverige. *Intelligensz-Sedlene* gir flere opplysninger om hvor instrumentene kom fra eller ble sendt fra:

1789 25/11	av "Andreas Hjort" i København
1803 27/7	"opsendt fra Kjøbenhavn" 1 fløyte, et parti strenger
1816 4/6	"et i Rendsborg forfærdiget Fortepiano"
1816 8/10	Londoner Fortepiano
1819 27/7	fløyte "af Skousboes Fabrik i Kjøbenhavn"
1820 26/9	"fra London nylig hjembragte"
1821 5/1	"indenlandsk forfærdiget ny C Clarinet"
1821 6/12	fløyte "af Thortsen i Kjøbenhavn"
1822 2/12	"kommet over Søn"
1823 21/4	"spansk Guitarre"
1824 6/12	pianoforte "af indenlandsk Arbeide"
1826 22/4	flygel fra Richter & Beckmann "i Kjøbenhavn hidsendt til Forhandling"
1828 26/1	"Hamborger-Pianoforte"
1828 12/7	lirekasse "nylig ankommen fra Frankrig"
1830 12/8	"Wiener-Guitarrer"

Forøvrig er engelske pianoer nevnt forholdsvis ofte.

Som et eksempel på instrumentkjøpere kan her nevnes stadsmusikant, organist, overbrannmester osv. i Trondheim, Johan Daniel Berlin. Han eide en lang rekke fløyter, oboer, zinker, trompeter, valthorn, stryke- og tasteinstrumenter; de fleste av disse var anskaffet fra andre land før 1752, og flere hadde han laget selv. Berlin skrev den første dansk-norske lærebok i musikk, *Musikalske Elementer*, i Trondheim i 1744. Han tar her for seg klavikordet, strengeinstrumenter som fiolin, alt-fiolin (bratsj), bass-fiol (cello), spinett, harpeinstrumenter som zither og cister, lutt, teorbe, hakkebrett, blåseinstrumenter som fløyter, zinke, trompet, trombone, horn "og deslige". Vi kan gå ut fra at dette var instrumenter som det var aktuelt å informere om.

Et annet eksempel gir tollregnskapene for Bergen i 1755; her går det frem at Johan Pytter hadde fått 14 dusin “gemeene Træe Fløjter” fra Altona. Fra 1827 har vi en opplysning om at Thomas Henrik Møinichen (musikkdirigtor i Det Trondhjemske musikalske Selskab og fra 1806 sorenskriver i Fåberg) gikk til anskaffelse av et Conrad Graf-flygel direkte fra Wien; det ble bragt på vogn og slede helt til Fåberg, og står i dag på Ringve Museum. En såpass ekstravagant handel tør være sjelden i Norge på denne tid.

Bjørn Aksdal har i sitt arbeid med musikkinstrumenter i Norge ca. 1600 til 1800 gitt en oversikt over hvilke musikkinstrumenter (ikke medregnet folkemusikkinstrumenter) som var i bruk i Norge i denne perioden, belyst bl.a. ut fra bevarte instrumenter i norske museer. Her fremgår det at instrumentene i all hovedsak kom fra Tyskland, England, Italia, Frankrike, Holland, Danmark og Norge.

En direkte sammenligning mellom Aksdals tall og min opptelling av solgte instrumenter via NIS viser:

	Aksdal	NIS
Klavikorder	28	50
Spinett	3	3
Cembali	6	6
Pianoforter	17	4
Harper	8	3
Tverrfløyter	10	3
Klarinetter	8	2
Fioliner	7	12
Celli	3	1

Kap. 2 Den organiserte musikkhandel kommer i gang i Christiania og omegn

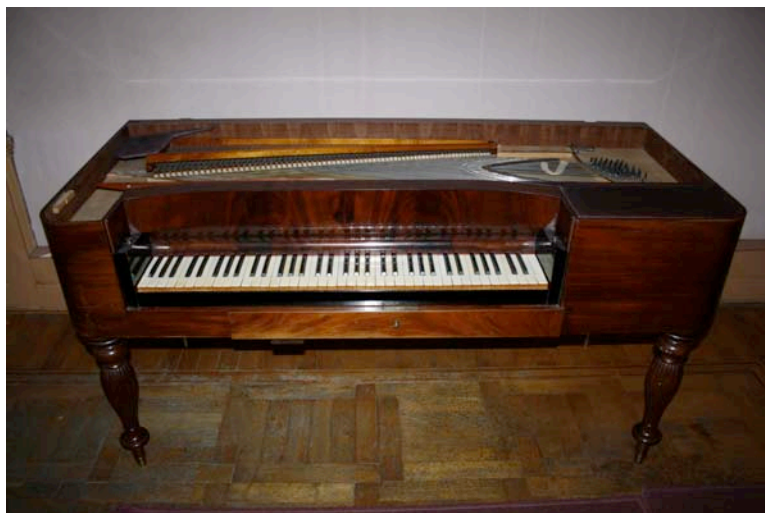
De første instrumenthandlere:
instrumentmakere, isenkremmere og nürnbergere

Hvem solgte instrumenter før de egentlige musikkhandlere gradvis overtok markedet?

Instrumentmakerne gjorde det, selvsagt. Flere ganger averterte de sine egne og andres produkter i avisen. En høyst sjelden gang kom det annonse fra en maker utenfor Christiania.

Hos orgelbygger Ritzeken på Bragernes kunne en i 1768 få kjøpt “Claviers” og spinetter. I 1775 hadde instrumentmaker Erich Brunstig et cembalo til salgs, og “han tilbyder og sin Tieneste ved saadane Instrumenters Reparation”.

Orgelmaker Benke solgte 1784 “et nyt Contra-Claveer” og “Claveer-Mester og Snedker” Halvor Hansen i Strømsøe (f. 1757, i 1801 bosatt i Christiania) “et fuldstændig Contra F Claveer” i 1785.

*Waarum-piano
Ringve museum.*

“Snædker Mæster og Instrumentmager” Daniel Schøne (1760–1807) averterte flere ganger i årene mellom 1788 og 1800 at “Piano-Fortis, Harpsicards, Spinnets, Claficords eller Claverer af forskjællige Sorter efter nyeste Engelske Fassong, forfærdiges, og alle Sorter Strænge-Instrumenter repareres”. Schøne gjorde her uttrykkelig oppmerksom på at “af ovenanførte Instrumenters Ligevægt med de Udenlandske findes adskillige Prøver her paa Stædet”. Schøne var utdannet blant annet i London. Også sønnen Emanuel Schøne (1800–51) annonserte noen ganger i årene 1824–1848.

En annen betydelig pianomaker var Lars Modom i perioden 1803–20; han solgte både cembali og pianoer.

Videre averterte orgelmaker Joh. Andresen i 1795, harpemaker Johannes Ferrary i 1801, snekker Johan Holtfodt et par cembali i 1809, samme år som han fikk borgerskap som snekker, snekker Christoffer Sundbye et cembalo 1817, snekker L. Jørgensen eolsharper i 1822 og orgelbygger Engelstad hadde mellom 1820 og 1833 flere annonser. Kunstdreierne C.C. Peckert og Hagen hadde begge klarinetter tilsalgs 1819 og 1821.

I årene frem til rundt 1850 dukket flere pianomakere og orgelbyggere opp, som Bader, Christopher Thomle, C.F. Waarum, G. Fraenkel, H. Hansen, I. Faarlund, Sæther & Berg, R. Holther og John Enger, videre Lorents Glose, Albrechtsen, Andersen og Brantzæg.

I listen nedenfor er de registrerte instrumentmakerne ført opp med dato for første og siste registrerte annonse og med antall annonser.

1768 5/2	orgelbygger Ritzeken, Bragernes	1
1775 29/11	instrumentmaker Erich Brunsvig	1
1784 7/1 – 1786 28/6	orgelbygger Benke	3
1785 21/12 – 1787 7/11	klaverbygger Halvor Hansen i Strømsøe	2
1788 27/8 – 1800 2/1	klaverbygger Daniel Schøne	8
1792 25/7 – 1805 18/6	klaverbygger Abraham Worm	9
1795 20/5	orgelmaker Joh. Andresen, Gravensteen	1
1801 29/7	harpemaker Johannes Ferrary	1
1803 19/10 – 1820 26/9	klaverbygger Lars Modom	11
1809 25/8	snekker Johan Holtfodt	1
1817 24/7	snekker Sundbye	1
1819 30/7 – 1820 24/11	kunstdreier C.C. Peckert	3
1820 3/10 – 1833 15/1	orgelbygger Engelstad (flere av dem)	8
1821 15/5	kunstdreier Hagen	1
1822 29/8	snekker L. Jørgensen	1
1824 27/9 – 1848 6/11	pianomaker Emanuel Schøne	8
1826 31/8 – 6/12 1826	A.J. Ekerot	2
1828 14/2 – 1839 19/3	Bader	5
1828 2/8	Gjerding	1

1829 27/6 – 1836 9/12	Thomle	8
1834 30/1 – 1839 7/6	L. Waarum	6
1835 25/2	orgelbygger Lorents Glose	1
1836 10/12	orgelbygger Albrechtsen	1
1839 13/3	instrumentmaker G. Fraenkel	1
1840 23/5	orgelbygger Andersen	1
1840 8/12 – 1848	instrumentmaker Hansen	mange
1841 20/10	instrumentmaker I. Faarlund	1
1846 30/6 – 1848 4/2	Sæther & Berg	3
1848 17/2 – 1848 13/5	snektermester B. Holther	2
1850 16/4	orgelbygger P. Brantzæg	1
1850 2/3 – 1856 15/10	instrumentmaker J. Enger	4

Under avsnittet om den uorganiserte instrumenthandel er flere musikere nevnt. Å dømme etter antall annonser og den lange tiden annonseringen foregikk, ser én musiker, organist P. Schyberg, ut til å ha drevet regelrett handel ved siden av sitt utøvende virke. Mellom 1820 og 1851 hadde han en lang rekke annonser i avisen, der han tilbød cembali og pianoer foruten “Information paa samme”.

Instrumentmakerne og musikerne drev salget fra sine verksteder og boliger, de hadde ikke egentlige butikker. Det var imidlertid i butikker man fant det største utvalget av instrumenter. Og hva slags butikker var det? Senere tiders spesialisering i en rekke klart avgrensede vareområder var lite utviklet den gang, man kombinerte gjerne flere helt forskjellige varetyper som kolonial, manufaktur, krydder, vin og brennevin osv. Et unntak er her bokhandelen som – i de større byene – klart ble dominert av varer fremstilt av papir. På mindre steder var handel med bøker gjerne kombinert med “almindeligt kjøbmandsskab”. Helt fra 1772, kanskje som den første i Christiania, solgte den store bokhandelen i byen, Andreas Diurendahl (ca.1770–1810), både noter og instrumenter fra sin butikk. Instrumentene som er nevnt i annonsene er fiolin, klaver og positiv.

Den gruppe handlende som før musikkhandlernes tid solgte musikkinstrumenter, var imidlertid ikke først og fremst bokhandlerne, men *isenkremmerne* og *nürnbergerne*. Betegnelsen isenkram er sammensatt av “isen”, tysk for jern, og “kram”, varer av liten verdi. Betegnelsen nürnberg er tilbake til den tid da Nürnberg var kjent som Tysklands “leketøyhovedstad”. Det brede og allsidige utvalg var i isenkramhandelen satt i system. I Rawerts Almindeligt Varelexicon defineres *isenkram* slik:

indbefattes derunder omtrent alle saadanne Varer, der ere skikkede til umiddelbart Forbrug, og ere forfærdigede aff de forskjellige Metaller, med Undtagelse af Sølv og Guld; Træ, Horn, Been, samt alle Utensilier af Glas, Porcelain og Steen, Hør, Hamp, Bomuld, Silke, Læder, der paa en eller annen Maade ere forbundne med

Metal o.s.v., eller udgjøre integrerende Dele af saadanne Utensilier; endvidere de raa eller halv forarbejdede Materialier, der fortrinsviis ere bestemte til ved deres nærmeste Forarbejdning at forarbejdes til saadanne Fabrikprodukter, samt endelig alle Utensilier og Redskaber, der ere bestemte til at bruges ved Forarbejdningen.

Definisjonen går altså ut på: alle ting som har det aller minste med metall å gjøre. Rawert fortsetter med å liste opp “de viktigste Arter af Isenkramvarer”, og under “Snedkerarbeider” står: “endvidere de simple musikalske Instrumenter”.

I følge Rawert omfattet handelsgrenen *nürnbergere* bl.a

De simple Trævarer, saasom Daaser, Æsker, Keglespil, Figurer til Hest og Fods, Børneskralder, Kurve, smaa Spande, Tallerkener, Skeer, og øvrigt Køkkentøi for Børn, Bierhaner, Vogne, Skibe, Stole, Borde, musikalske Instrumenter, Apothekeræsker m.m.

For samtiden var det altså helt naturlig å henvende seg til isenkremmerne og nürnbergerne når et instrument – de rimelige, ikke de særlig kostbare og forseggjorte – skulle anskaffes. En instrumentmaker skrev i Morgenbladet i 1842 om sine instrumenter at de var “udførte med megen Omhyggelighed og maa ei sammenlignes med almindeligt Nürnbergerkram”.

Disse handelgrenene dukker ikke opp i annonsene før mot slutten av 1700-årene. Den følgende oversikt viser foruten firmaets/innehaverens navn dato for første og siste annonse samt antall ulikelydende annonser:

Isenkremmere og nürnbergere

1794 2/1	1794 17/12	Gotfried C. Krey	2
1794 22/10	1810 19/6	Heckel & Schueller / Schueller & Meyrich	5
1795 26/8	1797 31/5	Travello & Comp	5
1797 7/6	1831 1/2	Donato Borello	6
1801 4/11	1846 9/5	Steph. Rumi & Comp.	19
1809 19/12	1818 22/6	Martinius Probst	4
1811 4/2	1812 13/3	Peter Nicol. Willms	3
1811 31/5	1820 13/10	J.C. Krag	4
1812 6/3	1827 6/12	G.Fr. Hagemann	7
1813 19/10		Frans Bruun	1
1815 1/9		D. Clauson	1
1817 14/8	1818 21/12	Jens Arndt Hanssen	2
1820 11/8		Thales Schou	1
1820 22/8	1827 11/8	J.H. Bisgaard	2
1821 24/12		Paul Bergwitz	1
1824 11/10	1829 16/5	Steen Eilert Bruun	3
1826 1/8	1876 1/11	J.H. Schmelck	før 1850 23
1826 19/9		Jacob N. Wilse	1

1827 3/11	1854 11/3	Peter H. Schreiner	12
1829 23/6	1840 25/7	J.H. Schwensen	14
1830 19/10		C.L. Gleditsch	1
1833 4/6	1844 7/6	D. Brambani	15
1833 23/12	1847 26/5	Jacob Haslund	2
1844 1/10	1859 3/2	Oluf Onsum	før 1850 7
1845 11/8	1846 21/12	Knutzen & Thorsted	4
1846 5/5	1846 7/10	N. Müller	2

Flere av disse navnene tyder på at noen kom fra Italia, og nürnbergernes kom gjerne fra Tyskland og Sveits.

Gottfried Christian Krey var tysker, innvandret og tok borgerskap i Christiania som nålemaker 27. august 1793. Januar året etter averterer han:

Et musikalsk Glas-Instrument samt en Machine som drives ved Sand, nogle Dukker til Bevægelser, alle Sorter Nürenberger Krahm af Violiner, engelske Syenaaler, Knappenaaler og forskjellige Sorter Dukketoj, er at bekomme hos Nürenberger Krey.

Franz Heckel & Franz Schueller, deretter Schueller & Meyrich solgte musikkinstrumenter som fioliner, fløyter, oboer, klarinetter foruten strenger. Travello & Co solgte fioliner, klarinetter, positiv, klavikord, fløyter og fagotter.

Da vi har faaet hiem endeel nye og gøde Violiner, saa bekiendtgjøres alle og enhver, at de kan bekommes hos understrevne: samt Fløittraverer, Hoboier, Clarinetter, et extra godt fint Hagelgevahr, ægte beslagne Spanstrøer, ægte Weersstums Pibeheveder, med andre adskillige Waare, hos Brøderne Heckel & Schüller i Christiania.

Nürnbergannonse fra Norske Intelligenz-Sedler 22/10 1794.

Donato Borello (1761–1831) var født i Milano og tok borgerskap i Christiania 1796. Han solgte foruten “Violiner og do. Strænge” fagotter og klarinetter fra sin bopel i Toldbodgd. 48.

Martinius Probst (ca.1746–1824) var tysker. Borgerskap som “Nuernberger” i mai 1789. Han hadde det vanlige utvalg av nåler, messingsaker, kammer og sakser osv. og dessuten fioliner av forskjellig størrelse, gitarer, klarinetter og cithere. Et annet nürnbergernavn er Peter Nicol. Willms – her finner vi bare strenger. Johan Christian Krag solgte også fioliner, klarinetter og fløyter. G.F. Hagemann hadde et forholdsvis rikt utvalg musikkinstrumenter, det var ved

siden av de allehånde sorter strenger og annet tilbehør munnharpe, flere typer fløyter, flere størrelser fioliner og klarinetter.

Stephan Rumi var født i Donge i Italia 1772 og døde i Christiania 1805. Hans forretning var stor og velutstyrt, og han hadde også en lang rekke musikkinstrumenter. I 1801 averteres “alle Sorter blæsende og spillende Instrumenter”, mange ganger strenger, i 1821 fioliner, klarinetter, fløyter, gitarer, fagotter, celli, til og med en “Cremoneser Violoncel” i 1841. Denne omfattende geskjeft med “engelske og tyske Isenkramvarer, musikalske Instrumenter og Nürnbergerverer” ble avsluttet i 1845 “formedelst annen bestemmelse”.

Et betydelig firma innen isenkram- og nürnberggerhandel var Johan Hendrik Schmelcks i Kirkegd. 48, grunnlagt 1826. Vareutvalget var som tidligere, også når det gjaldt instrumenter. Det kan særlig nevnes munnspill, materialer for pianomakere som klaviaturer, strenger, stemmenagler. Det samme gjelder Peter H. Schreiner; fra hans utvalg kan nevnes “En fiin Fagot, Bügelhorn og Trommepiber”, Justus Heinrich Schwensen og Donato Brambani (1800–1842). En annonse fra sistnevnte er representativ: “Musikalske Instrumenter. Undertegnede er nylig bleven forsynet med fine og simple Violiner, Bratscher, Basser, Guitarer med mekaniske Skrür, Fløiter, Klarinetter, Trompeter og Waldhorn”. Brambani var nevø av Donato Borello. I 1833 tok han borgerskap som kjøpmann i Christiania.

Det fremgår av annonsene at mange av disse instrumentene ble innført fra andre land. Der er uttrykk som “vi har faaet hiem”, “endeel nye hiemkomne”, “i disse Dage hjemkommen”, “nylig hjemkomne”. Om dette gjaldt hele varebeholdningen, vites ikke; jeg vil imidlertid anta at mesteparten av instrumentene var tilvirket i utlandet.

Tasteinstrumenter

Klavikord, cembalo og piano var opprinnelig ikke en del av isenkramhandelen, og pianohandel fortsatte å være en varegruppe adskilt fra andre instrumenter. Men flere isenkremmere har likevel også solgt tasteinstrumenter, som “Contra F Claveer” hos Travello i 1796, et tilsvarende hos J. Bergh i 1821 og et klavikord hos Steen Bruun i 1829, et piano hos Schreiner i 1837. Dette var unntak. Klavikord- og pianohandel tok andre veier enn isenkraminstrumentene gjorde.

I begynnelsen av 1800-årene synes handel med tasteinstrumenter merkelig nok mer knyttet til den assorterte varehandel – som Søren Horsters kolonial m.m.,

handelshuset Heftye og J.H. Bisgaards handel med manufaktur, tobakk og pyntesaker.

A. Flüh i Skippergd 10 var egentlig grossist i vin. Hans pianohandel utgjorde imidlertid ingen liten del av omsetningen; i 1837 skrev han: “13 nylig fra Udlandet ankomne 6 1/2, 6 & 5 1/2 Octavers Fortepianor af tydske og engelske Fabriker ere til meget billige Priser tilsalgs”. Noen uker senere tilbød han pianoer fra Leipzig, Wien, Lübeck, København og fra England. I august 1844 aktet han å reise til Hamburg for å kjøpe “Vine, Møbler, Pianoforter etc”.

Da pianisten Otto Wetterstrand åpnet sitt “Piano-Udsalg” 17. mai 1841, var det som den første i Christiania. Her ble det solgt pianoer – hverken vin eller andre vareslag er nevnt. Wetterstrands instrumenter kom fra Leipzig, Lübeck og Paris. Instrumentene fra Pleyel i Paris ble sendt sjøveien via Le Havre, der Pleyel hadde en kommisjonær, til Christiania; reisen kunne ta ca. 14 dager. – Ved Wetterstrands død i 1857 ble lagerets beholdning av 10 instrumenter solgt på auksjon.

Et annet “Pianoforte-Magazin” var C. Dybwads fra 1844. Deres handel med tyske og franske instrumenter ser imidlertid ut til å ha vært av kort varighet; i oktober 1845 meddeler de at de “ei agte at fortsætte denne Handel”.

Kjøpmann H.S. Dietrichson i Kirkegd. 26 handlet ved midten av 1840-årene med franske pianoer. 9. september 1845 averterte han at av de 11 instrumenter han nylig hadde mottatt fra Paris, var det nå “et par tilbake”.

Niels Wulfsberg.

De første notehandlere:
Niels Wulfsberg og Fr. Chr. Nielsen

År 1800 var ikke bare et hundreårsskifte, det var også på mange måter et tidsskifte. På musikkhandelens område skjedde det en dreining mot økende og mer organisert virksomhet. 17. mai 1803 skrev *Intelligenz-Sedlene*:

Et anseeligt Forråd af udsøgte Musicalier, meest udenlandske, for Violin, Klaveer, Harpe, Fløite etc, er nylig ankommen og findes til Eftersyn hos Præst Wulfsberg i Christiania. Sammesteds bekommes smukt Nodepapiir i Klaveer- og Instrument-Format a 56 sk. Bogen.

Senere fremgår det av avisen at notene var overtatt fra Lose i København på kommisjonsbasis. Lose hadde overtatt Halys musikkforretning i juli året før og ble snart det store navn i dansk musikkhandel.

Disse utsøkte musikalier ble i sin helhet presentert i avisen et par måneder senere. Listen omfattet 235 titler nyere kammermusikk og cembalo- eller pianomusikk. En eneste skandinavisk komponist er der, nemlig dansken Hans Hagerup Falbe med *6 nye Skotske Dandse* for 7 instrumenter, trykket hos Haly i København 1800. Komponistene er ellers datidens kjente navn, mange lite kjent

i dag, men vi finner også samtidige trykk av Beethoven (klaverkonsert op.19, trykt første gang hos Hoffmeister & Kühnel i Leipzig 1801) og Haydn (Andante per Clavicembalo, trolig den samme andante som ble trykt hos Haly i København 1800). Listen er bemerkelsesverdig ved sitt omfang og sin tidsmessighet: *Musicalier, som bekommes for de vedtegnede kjøbenhavnske Ladepriser hos Præst Wulfsberg i Christiania.*

Det er sannsynlig at denne listen er identisk med Loses *Verzeichnis der Musikalien, welche bei C. Lose & Comp. um beigesetzte Preise zu haben sind. No.1. Kopenhagen 1803.*

Av de 235 titler kan bare 5 sees trykt i København. Se appendix III.

Utvalget er stort, og det er krevende for amatører, og en kan undres hvorfor Wulfsberg fant det tjenlig å sette hele denne lange listen i avisen. Han må nå i alle fall ha regnet med et publikum!

M u s i c a l i e r :

Forsmedelt andre Forretninger og fordi jeg er ukyndig i Musikken har jeg frafagt mig den Commission af Musicaliers Udsalg, som jeg hidtil har havt fra De Herrer Lose & Compagnie i Kjøbenhavn, og derimod med disse Herrers Samtykke overdrager samme til Herr Lotterie-Collæcteur og Konstdrejer F. Nielsen. Da Hr. Nielsen er Musik-Skjønner og Elsker, og desuden er bekjendt som en accurat og tjenstvillig Mand, saa trænger han ikke til min anbefaling; ikke desmindre vil jeg, ved at bekjendtgjøre dette, venkabelig have anmodet Enhver, som hidtil har staaet i Musikhandel med mig, heræfter at henvende sig til ham desangående. Christiania den 14de Januarii 1805.

N. Wulfsberg.

F. N. Overensstemmende med Hr. Pastor Wulfsbergs Avertissement af Dags dato tilkjendegives herved: at jeg har modtaget til Forhandling et betydeligt Forraad af Musicalier for alle Instrumenter, tilhørende De Herrer Musik- og Instrumenthandlere C. Lose & Comp. i Kjøbenhavn. I dette Lager, som er af Værdie omtr. 2000 Rdlr., findes et temmelig fuldstændigt Assortiment af de næst yndede nyere og nyeste Componisters Arbejder. — Tillige faaes hos mig: bedste Romaniske Violin- og Harpestreng, Violiner og Fløjter; ligesom ogsaa Pedal- og andre Harper, samt alle øvrige musicalske Instrumenter efter Ordre anskaffes. Jeg tager mig herved den Frihed at indbyde alle Musikelskere at henvende sig til mig i denne Hensende, og ønsker ærbødigt at have mig anbefalet. Man træffet mig sikkest hjemme hver Sögnedag fra Klokken 9 til 12.

Christiania den 14de Januarii 1805.

F. Nielsen.

Fra Norske Intelligenz-Sedler 15. januar 1805.

Pastor Niels Wulfsberg (1755–1852) var en foregangsmann på flere områder; han regnes i pressens historie som skaperen av den tidsmessige avis – han grunnla *Morgenbladet* i 1819, han skaffet byens første skikkelige avispresse, han var blant stifterne av Selskabet for Norges Vel, og han var altså – om enn kortvarig – en profesjonell musikkhandler, den første i Norge.

Kan hende ble ikke publikumsresponsen den Wulfsberg hadde håpet på, kan hende han i sin store aktivitetstrang fikk andre idéer – eller kanskje han simpelthen innså sin begrensning. Uansett, halvannet år senere står det å lese i *Intelligenz-Sedlene*:

Formedelst andre Forretninger og fordi jeg er ukyndig i Musiken har jeg frasagt mig den Commision af Musicaliers Udsalg, som jeg hidtil har havt fra De Herrer Lose & Compagnie i Kjøbenhavn, og derimod med disse Herrer Samtykke overdrager samme til Herr Lotterie-Collecteur og Konstdrejer F. Nielsen. Da Hr. Nielsen er Musik-Skjønner og Elsker, og dessuten er bekjendt som en accurat og tjenstvillig Mand, saa trænger han ikke til min anbefaling; ikke desmindre vil jeg, ved at bekjendtgjøre dette, venskabelig have anmodet Enhver, som hidtil har staaet i Musikkhandel med mig, herefter at henvende sig til ham desangaaende.

Hvem var denne F. Nielsen? Han het Fredrik Christian Nielsen, var født 1769 og han døde 1823. Nielsen dukker frem fra kildene i juni 1796, da han skulle medvirke ved konsert. I 1801 bodde han til leie hos “nuernberg” Martinus Probst i Kirkegd. Da han skulle ha egen konsert august 1796 sto han omtalt som “Konstdrejer”, og han tok senere (1815) borgerskap som dette. En dreier eller kunstdreier tilvirket alle slags sylindre av tre – bordben, stolben, musikkinstrumenter, dørhåndtak, stokker, paraplyer, spillebrikker osv. Musikken var imidlertid hans store hobby, og han deltok en rekke ganger ved konserter som fløytist, bl.a. i Trondheim i 1803. I april 1799 skrev Nielsen i *Intelligenz-Sedlerne*:

Da Musiken i denne Vinter har borttaget meere Tiid fra mine Forretninger, som Konstdrejer, end min økonomiske Forfatning taaler, saa maa jeg igjen ved Hielp af samme (og det ærede Publicums Medvirkning) søge at faa nogen Erstatning.

Konsertvirksomheten som hadde tæret hardt på hans økonomi, kunne kanskje også få han ut av uføret igjen.

På høsten 1799 ble Nielsen medlem av det nystartede dramatiske selskap i Christiania. Samtidig har han igjen økonomiske bekymringer, og 2. oktober meddeler han at han for å sikre sitt utkomme i Norge nødsages til for fremtiden å tilbringe vintrene i København. Her kan vi bare gjette oss til hva som gjorde det mer lukrativt å bo i København enn Christiania om vinteren. Muligens var det lettere å få kunstdreieroppdrag der.

Frem til januar 1805 får vi bare spredte glimt av Nielsen. Han arbeidet med sitt kunstdreieri, var kommisjonær for tidens populære lotteri, og han medvirket ved et par konserter. Ved overtagelsen av Wulfsbergs musikalier skrev Nielsen:

Overeenskommende med Hr. Pastor Wulfsbergs Avertissement af Dags Dato tilkiendegives herved: at jeg har modtaget til Forhandling et betydeligt Forraad af Musicalier for alle Instrumenter, tilhørende De Herrer Musik- og Instrumenthandlere C. Lose & Comp. i Kjøbenhavn. I dette Lager, som er af Værdie omtr. 2000 Rdlr, findes et temmelig fuldstændig Assortiment af de meest yndede nyere og nyeste Componisters Arbejder. – Tillige faaes hos mig: bedste Romanske Violin og Harpestreng, Violiner og Fløjter; ligesom ogsaa Pedal- og andre Harper, samt alle øvrige musicalske Instrumenter efter Ordre anskaffes...

Denne annonsen gir en viktig opplysning: Nielsen solgte også musikkinstrumenter – det er sannsynligvis første gang i norsk musikkhandels historie at dette fenomen dukker opp; ved siden av kunstdreiervirksomheten var nemlig musikkhandelen Nielsens viktigste levevei. Her traff man ham hverdager mellom kl. 9 og kl. 12. Bortsett fra lodder solgte han ikke noe annet enn noter og instrumenter, og vi kan derfor ut fra denne definisjonen betegne F.C. Nielsen som Christianias første egentlige musikkhandler.

Nielsens musikkhandel var sannsynligvis i god gjenge mellom januar 1805 og september 1806 og noen tid etter. Hans virksomhet som musikkhandler ble imidlertid av enda kortere varighet enn forgjengeren Wulfsbergs. Etter en annonse 9. september 1806 der han meddeler at han har fått hjem mye noter “for de meest brugelige Instrumenter” og at åpningstiden nå er fra kl. 7 til kl. 13, ser musikkhandelen ut til å sygne hen. Han averterer ikke noter mer, derimot sepe og nøkkelost, og i september 1811 anlegger han en “Kammager-Fabrik”.

Gjennom de neste ti år som Nielsen averterte sine tjenester i avisen, handler disse ikke om noe av det foregående, derimot finner vi fra 29/4 1822 noen ganger tilbud om pianoundervisning. Han døde høsten 1823.

Lars Roverud gir i *Et Blik ...* Fredrik Christian Nielsen et anerkjennende skussmål:

Her er i de sidste 10 Aar ikke fremkommen en eneste Eleve, der kan spille endog den simpleste Ripienstemme fra Bladet, eller har nogen Orchester-Dannelse, undtagen 3 til 4 af Herr Konstdreier Nielsens paa Fløite, og ligesaa mange af mine paa Violin.

Før vi nå går over til de enkelte musikkhandlere/forleggere er det viktig å ha i mente at i de første tiår var disse firmaene små med en begrenset kundekrets. De gamle metoder til å skaffe seg noter og instrumenter på, fortsatte i lang tid fremover ved siden av de nye etablissementer. Først i annen halvdel av 1800-årene ble musikkfirmaene så innflytelsesrike at de dominerte nær hele markedet.

Kap. 3 Pionerene

Lars Roverud

“O! hvor det dog er moersomt at skabe!”

Fra musikkhandelens spede barndom beveger vi oss mot de første pionerer – til de som ikke bare satte i gang, men som utvidet virksomheten og ikke minst fikk den til å strekke seg over lengre tid.

Lars Roverud er en lysende skikkelse i vår kulturhistorie. Han hadde vidsyn og fantasi, kunnskaper og energi som kan forbløffe ennå i dag. I denne overklasse-dillettantismens tid var han brennende interessert i å øke det jevne folks kjennskap til og ferdigheter i musikk, og søkte å nå dette mål på en rekke forskjellige områder.

*Lars Roverud malt av Jacob Munch, muligens rundt 1820.
Oslo Bymuseum.*

Han ble født 19. desember 1776 i Østre Aker, “født og opdragen paa Landet” som han selv sier. Faren Peder Colbjørnsen Roverud var fullmektig hos Peder

Anker på Bærums Verk. Lars Roverud ble student ved Christiania Kathedral-skole 1794, ble medlem av Det dramatiske Selskab 1799, var medstifter av Det musikalske Lyceum i Christiania 1810. Folketellingen 1801 opplyser at han da, som sin far, var fullmektig hos Peder Anker. Han giftet seg 1807 med Anne Marie Eger (1786–1867), de fikk ti barn der kun fire levde opp. En av dem, Kaia Thommessen, ble en kjent pianopedagog.

Roverud bodde fra september 1808 hele sitt virksomme liv i Nedre Voldgd. i Christiania; først i nr. 395 (senere nr. 23), fra 1818 i nr. 388 (senere nr. 20). Gaten strekker seg idag fra Stortingsbygningen gjennom to kvartaler til Kontraskjæret. Kontraskjæret ligger i utkanten av Akershus Festning – tidligere omgitt av brede voller, derav navnet Voldgade. Der er også en Øvre Voldgade, selvsagt.

*Nedre Voldgd. 20 i 1912. Her bodde Lars Roverud fra 1818 til sin død.
Oslo Bymuseum.*

Nedre Voldgade har en særlig klang for en som arbeider med norsk musikkhistorie. En lang rekke interessante navn med tilknytning til musikklivet har holdt til her: kopist Lemke solgte noter fra sin bolig i denne gaten i 1822, litograf Holdt bodde i nr. 5 i Mad. Fremmings gård i 1828, Niels Wulfsberg flyttet inn i nr. 23 (der jo Roverud hadde bodd) i 1819 og grunnla der Morgenbladet, stadsmusikant Peder Thuesen bodde i samme hus i 1838, Paolo Sperati i nr. 8, P.T. Malling – som for oss ikke minst er kjent som utgiveren av *Ældre og nyere norske Fjeldmelodier* – bodde en årrekke i nr. 25, klaverfabrikant R. Holter bodde i nr. 6, J. Chr. Gundersens Bog og Nodetrykkeri holdt til i nr. 4 i 1874 – dette året bodde dessuten Otto Winter-Hjelm i nr. 27 og Gudbrand Bøhn i nr. 9, og sist men ikke minst: Carl Warmuth sr. bodde i nr. 13 fra 1840 til sin død i 1892. Gaten var i samtidens bevissthet

litt i utkanten av byen, dominert av lave og enkle hus. Beboerne var i 1838 håndverkere – snekker, maler, skomaker, bokbinder, murmester, litograf, foruten lavere embetsfolk som fullmektig, kopist, tollbetjent, bankkasserer og militære.

I Roveruds gård nr. 20 holdt også det berømte skuespillerparet Lucie og Nicolay Wolff til samt teatermaleren Peter Fredrik Wergmann.

September og oktober 1808 tilbrakte Roverud i Altona, og det midt under Napoleonskrigen som for Danmark-Norges del varte fra 1807 til 1814. Altona var som det øvrige Schleswig-Holstein en del av Danmark til 1864, da området ble innlemmet i Preussen; byen ble i 1664 gjort til Nord-Europas første frihavn – et tollfritt område. I C.F. Bergs *Haandbog i Handelsvidenskab* fra 1863 opplyses det at “En stor Del af Hamburgs Export gaar over Altona”. Det var altså en by av betydning.

Universitetsbiblioteket i Oslo eier et unikt dokument, nemlig Roveruds *Dagbog holden i Altona og paa Rejsen til Norge Aar 1808 i Sept. og Oct.* Av denne lille bok, tettskrevet og med mange utførlige beskrivelser av konsertbesøk, fremgår at Roverud allerede nå hadde bestemt seg for å starte både musikkhandel og notetrykkeri. Han var nå 32 år. Han ville også gjerne

faae nogle Timers Underviisning i Vocal Musik, for at lære Methodiken, eller Fremgangsmaaden i Informationen. Ligeledes skulde jeg ønske at lære de første Grunde til Guitare, som er et herligt Accompagnements-Instrument til Sange.

Om noteinnkjøp skrev Roverud: “I Eftermiddag var jeg hos Vollmer, hvor jeg ogsaa kjøpte nogen Musikalier. Nu har jeg næsten nok af det slags”. Og

siden saa jeg igjen nogen, mein Gott, Musikalier, hvoraf jeg have faaet en udsøgt Samling, som kan i Tiden indbringe Penge ...

De detaljerte beskrivelser av læretiden hos notestikker Mahncke i Altona er av stor interesse; det dreier seg om notetrykk fra metallplater (tinn) som ble stukket med både løse typer og med en type stempler kalt punsler:

Torsdag d. 28de Septbr. Nu har jeg atter været 2 Timer hos Mahncke, og nu begynder det at gaa lidt frem med Nodestikningen. Udregningen er ey saa let, og udregne maa man førend man sætte. De 8dl og 16dl Skraastræge ere ogsaa vanskelige ... da der ere mange af dem og de ligne hinanden overmaade. Dog – det vil nok gaae ... Jeg begyndte i dag at stikke paa en lille Plade. Stikeren roste mig meget.

Fredag. Idag har jeg ey udrettet stort. Jeg var i Formiddag hos Mahncke, og fortsatte mit Arbejd med Nodesætningen, men da jeg skulde sætte Tact til, rev jeg en heel Linie Noder omkuld, saa jeg maatte sætte dem for fra igjen, som tog nog

lang Tid med. I Morgen blive jeg da færdig med: Hvor saare lidet etc. Nu vil jeg begynde med noget sværere. Jeg lider dog best Stikningen, som jeg dog skal lære. Jeg saa lidt af Trykningen hos Böhme idag, som jeg lagde Mærke til. Paa Søndag skal jeg til at Arbejde igjen naar jeg blot lærer Trykningen, som jeg ret skal lægge mig efter.

Løverdags d. 1ste October. Idag har jeg som sædvanlig løbet om. To Gange var jeg hos Böhme, men traf ey Stikkeren Schwartz. Nu blier [sic] der vel intet af i Morgen. Ja, jeg skal dog have ham fat. I Eftermiddag ble jeg da endelig færdig med mit første Arbejd hos Mahncke, og fik 2 Aftryk deraf. O! hvor det dog er moersomt at skabe! Det blev ret smukt. Nogle smaa Feyl ere der vel, men ingen orthographiske ... Idag har jeg atter sett lidt til Trykningen og Graveringen hos Böhme. Jeg troer jeg skulde hjælpe nog selv, naar jeg, forutsat at jeg havde alle Puncterne, blot vidste: 1) hvoraf den Lud laves som bruges til Pladernes Afviskning. 2) kunde polere og inddeele rigtig Pladen. Jeg vil dog optage Behandlingsmaaden med Trykningen: 1. Indsværtes Pladen med Bækken [bek]. 2. Derpaa grovafviskes med en Kattun-Klud. 3. Kommes omtrent et Fingerbølle fuldt af Luden paa Pladen, der afviskes igjen med før omtalte Klud, og derpaa med et treejern. 4. Leveres den til Trykkeren, som med en Klud aftørre alle 4 Sider eller Kanter. 5. Nu lægges den paa Brættet, paa hvilket er lagt nogle Ark af det almindelige grove Træpapir. 6. Det fugtede Papir lægges paa Pladen, derovenpaa atter Papir, og tilsidst 2 a 3 Gange tyk Multum [et flanelstoff]. 7. Nu trykkes den af, og strax leveres til Indsværteren, som imidlertid har 2 andre færdige, thi der trykkes altid med 4 Plader for at ey Trykkeren skal staa ledig, i den Tid som udfordres til Pladernes Indsværtning og Befriskning. Dette forrettes af 2 Frauentimmer. Den ene af disse sagde, at hun ved at arbejde flittig, kunde i en Dag fortjene 2 a 2 1/2 p, som er omtrent 2 ort 16 sk a 3 ort i Norske Penge, som sandelig er meget ...Jeg foretrække meget den Maade [i stedet] for Sætningen med Typer, thi om end Trykningen med disse gaaer hurtigere, er dog Sætningen langt vanskeligere og besværligere, og er Typerne meere Sliid underkastet end Puntherne [punslene]. Hvilken Maade er den mindst bekostelige har jeg endnu ey kunnet omregne, da jeg ey kiende saa nøie til nogen af Delene. Tinpladerne ere rigtig nok dyre.

Onsdag. Nu har jeg da i 3 Dage intet skrevet, men jeg har ikke havt nogen videre ualmindeligt at antegne. Nu er da mit første [uleselig] færdig af Nodestikningen. Det er min Vals med Fløytstemme til. Det gaaer nok om til at være det første. Min Lærer Schwartz har stukket Titelpladen, som er simpel men smuk. Det er visst en honet Mand.

Torsdag. I Dag har jeg begyndt mit 2det Arbejde i Stikning som skal blive: Langt meer end Guld etc af Viinhøsten [syngespill av Kunzen]. Nu har jeg næsten gandske alleene gjort Pladen færdig til at arbejde i, som sandelig er et vanskelig Arbejde; men det skal jeg nok lære. Nu maae jeg ogsaa trykke og indsværte Pladen, samt lære at fugte Papiret; dog – det er nok en Bagatel, men man maae dog gjøre det selv for at lære.

På veien hjem kjøpte han flere noter i Flensburg. Reiseruten var videre: Haderslev, Colding, Aarhus, Randers, Aalborg, Christiania.

15. november 1808 åpnet Lars Roverud sin beskjedne strengehandel med følgende avertissement i *Intelligenz-Sedlene*:

Extra gode romanske Violin-, Violoncel- og Harpestrenger, ere at bekomme hos Lars Roverud i nedre Voldgade ved Sverdfegerbakken.

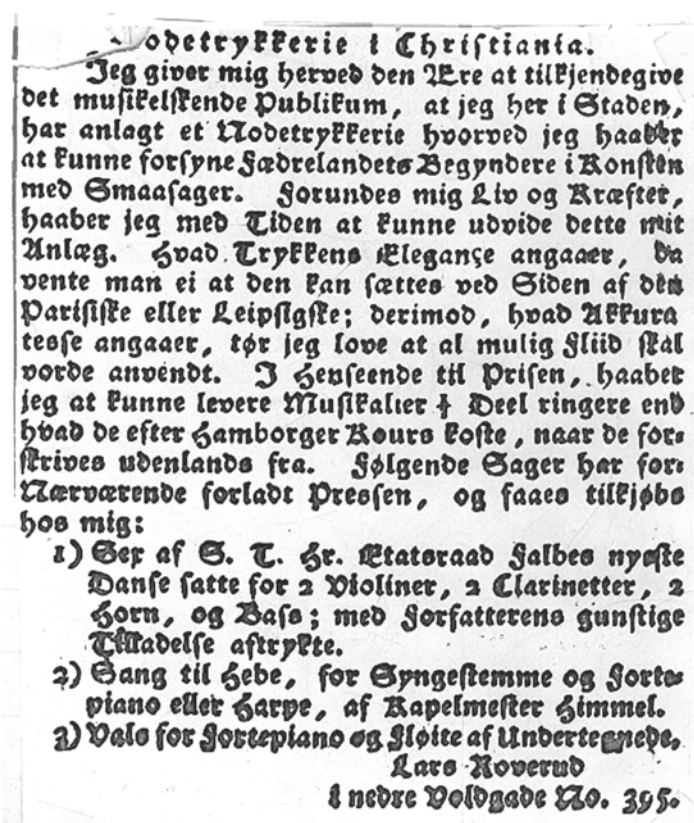
Strenger, altså. Det må ha vært et kolossalt forbruk av strenger især gjennom første halvdel av 1800-årene, for avisene viser en uhyre mengde strenger tilsalgs – både fra isenkremmere, nürnbergere, private (helst musikere), tildels også bokhandlere og selvsagt musikkhandlerne. Også Carl Warmuth startet som strengehandler. Forklaringen til det store forbruk av strenger ligger nok i at man brukte “overspundne Tarme- og Silkestrænge” som fort ble utslitt.

I januar 1809 ble så Roveruds strengehandel utvidet til også å omfatte “alle Sorter Musikalier for alle brugelige Instrumenter”. I april kom instrumenter til, og fra februar 1813 forhandlet han også pianoer. Til tross for tilbakeslag som da han i 1810 måtte stanse salget av danske trykk pga de dårlige konjunkturer som gjorde enhver prisfastsettelse umulig, fortsatte musikkhandelen hans sin virksomhet. Strengene, instrumentene og notene innførte han hovedsakelig fra København og Leipzig. Av noter var det vesentlig dansemusikk og kammermusikk foruten “Syngesager”.

Lukrativ kan tilværelsen ikke ha vært for ekteparet Roverud, og hvis det er riktig som Conradine Dunker skriver i sine erindringer at Lars ble gjort arveløs fordi han ikke ville studere teologi, er det følgende avertissement fra 23. august 1811 nesten utrolig:

NODETRYKKERIE I CHRISTIANIA. Jeg giver mig herved den Ære at tilkiendegive det musikelskende Publikum, at jeg her i Staden, har anlagt et Nodetrykkerie hvorved jeg haaber at kunne forsyne Fædrelandets Begyndere i Konsten med Smaasager. Forundes mig Liv og Kræfter, haaber jeg med Tiden at kunne udvide dette mit Anlæg. Hvad Trykkens Elegance angaar, da vente man ei at den kan sættes ved Siden af den Parisiske eller Leipsigste; derimot, hvad Akkuratesse angaaer, tør jeg love at al mulig Fliid skal vorde anvendt. I henseende til Prisen, haaber jeg at kunne levere Musikalier 1/3 Deel ringere end hvad de efter Hamborger Cours Koste, naar de forskrives udenlands fra. Følgende Sager har for Nærværende forladt Pressen, og faaes tilkjøbs hos mig: 1. Sex af S.T. Hr. Etatsraad Falbes nyeste Danse satte for 2 Violiner, 2 Clarinetter, 2 Horn, og Bass; med Forfatterens gunstige Tilladelse aftrykte. 2. Sang til Hebe, for Syngestemme og Fortepiano eller Harpe, af Kapelmester Himmel. 3. Vals for Fortepiano og Fløite af Undertegnede.

Lars Roverud
i Nedre Voldgade No. 395.

Annonsen i Norske Intelligenz-Sedler 23/8 1811 om landets første notetrykkeri

Et notetrykkeri – ikke bare det første i Christiania, men i hele Norge! Riktignok var det lite og enkelt der fremstillingsprosessen var både omstendelig og antagelig temmelig kostbar. Mye var det heller ikke Roverud brakte ut av “Smaasager” for begyndere, men det *var* et notetrykkeri, landets første, og har som sådant markant betydning for vår kulturhistorie. Dessuten var de trykkene som kom fra hans presse, ihvertfall de av dem som er bevart, små kunstverker av presisjon og klarhet.

Helt fra starten av sørget Roverud for å ha kommisjonærer i andre deler av landet: i Bergen var det organist og musikk lærer Gottfried Bohr, i Trondheim organist Johan Christian Tellefsen og i Drammen pastor Wettergreen.

I sitt skrift *Et Blik paa Musikens Tilstand i Norge med Forslag til dens almindelige Udbredelse i Landet ved et Instituts Anlæg i Christiania*. Trykt på Forfatterens Forlag, hos Chr. Grøndahl fra 1815 fremholdt Roverud at et slikt institutt trenger lærebøker, en ny koralbok, en rekke instrumenter (19 strykeinstrumenter, 33 blåseinstrumenter, 2 orgler og 12 pianoer), samt

Et Nodetrykkeri med Typer. Det af mig anlagte Pladetrykkerie kan ei bruges hertil, fordi der i Lærebøger jevnlig forekommer Exempler i Noder, indskudte mellem Texten. Dette Anlæg vil ikke koste saa saare Meget; og jeg skulde, saafremt

Institutet kommer istand, paatage mig det for egen Regning, naar jeg ved Forskud maatte understøttes.

I boken retter Roverud et temmelig krast angrep, “uden Sminke” som han uttrykker det selv, på det musikalske nivå i landet generelt sett, noe som ikke kunne forbedres uten skikkelig undervisning. Det første konservatorium etter Roveruds mål fikk ikke Norge før 68 år senere! Roverud gav imidlertid ikke avkall på tanken om musikkens “almindelige Udbredelse”, det var nok den som drev ham gjennom alle årene med reiser rundt i Norge for å forbedre, enn si innføre skolesangen.

Roveruds notetrykkeri ble omgående oppfattet som en farlig konkurrent for noteavskriverne; det var dem som vanligvis hittil hadde sørget for mangfoldiggjøring av noter. Da Roverud uken etter gjentok annonsen, har *Intelligenz-Sedlenes* redaksjon tydeligvis sett det ironiske i saken og plassert følgende umiddelbart under meldingen fra Roverud:

For dem her i Byen, Smaastederne og paa Landet, som endnu ikke ere i Besiddelse af Hr. Etatsraad Falbes Musik, der tillige er sat for Claveer, kan af Undertegnede faaes følgende afskrevne Haandstykker tilkjøbs: af Prologen, af Fredsfesten, den store Vals, Vals af Natten, og den Sang: Modtag den Blomst Forglemmigei, alle i et Exemplar (ett hefte); sex Dandse, en Marsche, en Sang: Natur hvor rørte mig din Ynde, en Figaro, i et Exemplar No.1; 12 Dandse No.2; 12 ditto No.3; 12 ditto No.4; og 12 ditto No.5. Christiania den 28. August 1811. – C. Hammer, boende hos Skoemager Bakke ved Artillerie-Stalden.

Dette var musikeren Christen Hammer.

Betegnelsen “Haandstykker” var alminnelig brukt dengang; det var korte, enkle og iørefallende danser og viser. Hans Hagerup Falbe (1772–1830) var en av de aller første dansk-norske komponister som fikk utgitt en komposisjon på norsk forlag. Hans musikk var svært populær i tiden. Før han kom til Norge i 1809, hadde han fått utgitt en samling danser hos musikkforlegger Haly i København i 1800, en vals hos Lose i 1803 og en ny samling danser i 1804. Det ble hyppig danset etter hans melodier i selskaper og på baller. Og Roverud skrev om ham:

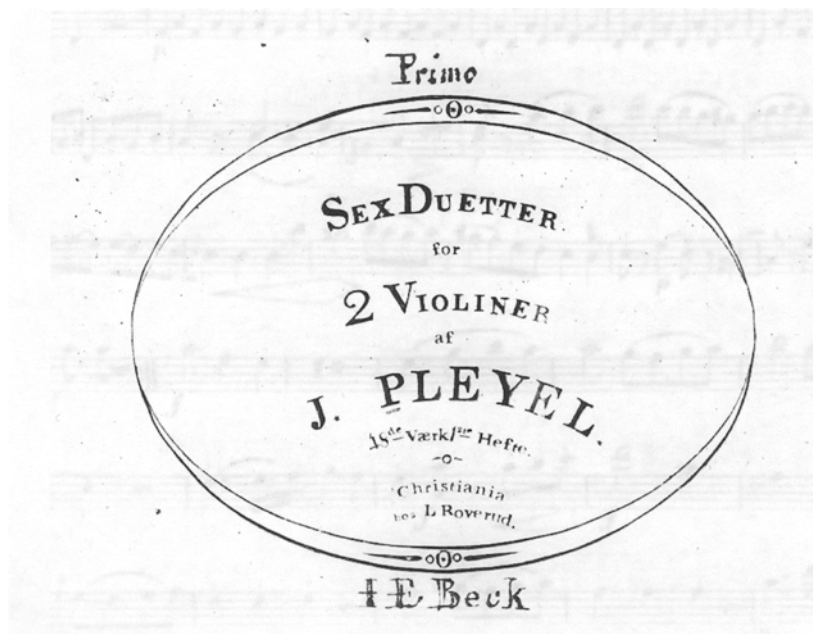
At Dandsemusiken her [i Christiania] er saa god, maa ene tilskrives Herr Stiftamtmand Falbe, som har componeret næsten al her brugelig Dandsemusik, der for sin Fortræffeligheds Skyld, saavel i Melodie, som især i Harmonie burde udgives i Partitur, for saaledes at tjene til Ideal for, nær havde jeg sagt, et non plus ultra af Konst i dette Slags, forenet med Simpelhed.

Fordi Roveruds firma er det første notetrykkeri og forlag i vår musikkhistorie, presenterer jeg her hele produksjonen:

08–1811	Falbe Hans Hagerup 6 af Hr Falbes nyeste Dandse med Forfatterens gunstige Tilladelse aftrykte / 2 vn, 2 cl, 2 cor, cb
08–1811	Himmel Friedrich Sang til Hebe / s-p
08–1811	Roverud Lars Vals for Fortepiano og Fløite / fl-p
09–1811	Reymann Harpe-Sonate med Fløite-Acc. / harpe-fl
10–1811	Paulsen John Hinrich Thema med Variationer / vn-cb
10–1811	Pleyel Ignaz 3 lette og smukke Duetter / 2 vn
12–1811	Falbe Hans Hagerup En ny stor Vals / p2
01–1812	Falbe Hans Hagerup 6 Danse satte for 7 Stemmer 2det Hefte / 2 vn, 2 cl, 2 cor, cb
02–1815	Himmel Friedrich Den Glædesløse / s-p
02–1815	Wittrup Lorentz Philosophisk Drikkevise (ved L Sagen) / s-p
02–1818	Schwenke Carl 6 skotske Dandse eller saa kaldte Feiere / p2
07–1818	Schwenke Carl Stor Vals for Pianoforte / p2
1819	Roverud Lars (utg) Viser og Sange med Accompagnement af Piano-Forte samlede og omarbeidede / s-p
1820	Blom Christian Den kronede norske Nationalsang (Bjerregaard: Sønner af Norge) / blkor-cembalo
02–1822	Musikalsk Markedsgave / s-p

Hvor mange er det? Teller en antall titler er svaret 15, men teller en antall komposisjoner er tallet 121.

Roveruds forlagsproduksjon startet friskt det første året, 1811, med 7 trykk, senere fulgte ett eller to hvert år frem til 1822.

Roverud-trykk fra oktober 1811.

Av de 9 komponistene er hele 5 identifisert som norske. Både Friedrich Himmel (1765–1814) og Ignaz Pleyel (1757–1831) var viden kjente og populære, og den tyske pianisten Carl Schwencke (1797–1870) hadde stor suksess på sine besøk i Christiania. Blant de norske er Roverud selv og Falbe representert med 3 titler hver, de øvrige – Lorentz Wittrup (1784–1831), Johan Hinrich Paulsen (1770–1838) og Christian Blom (1782–1861) – med en hver.

Genremessig holder de 15 trykkene seg innenfor begrepet håndstykker. Ser vi på besetningen, er det bemerkelsesverdig at så mye som 6 titler var beregnet for kammermusikalske besetninger. Roverud må ha tatt sikte på det publikum som hadde tid, penger og overskudd til å bedrive samspill.

En annen bemerkelsesverdig ting innen emnet besetning er at Christian Bloms “Kronede norske Nationalsang” i sin førsteutgave hos Roverud foreligger for blandet kor og *cembalo*. 1820 var et ganske sent tidspunkt til å foreskrive *cembalo*.

Allerede i 1817 planla Roverud samlingen “*Viser og Sange med Accompagnement af Piano-Forte. Samlede, tildeels udsatte og omarbeidede af Lars Roverud, Literatus og Musiklærer. Christiania, trykt af Udgiveren 1819*”. Fra dette året (1817) foreligger det nemlig et interessant notat skrevet av daværende slottsprest på Akershus, senere biskop i Bergen, Claus Pavels. Den 6. mars noterte han i sin dagbok:

Roverud tænker paa at udgive Musiken til de meest bekjendte Selskabssange og gjorde mig en Visit for at bede mig komme hans Hukommelse til Hjælp med Melodier, da han kjendte mit store Viseforraad.

Samlingen inneholder det imponerende antall av 90 komposisjoner. For det meste drikkeviser, også andre typer viser og patriotiske sanger. Den innledes med den noe oppsiktsvekkende tittel *Nationalsang* – dette var altså i 1819, et år før Det kgl. Selskab for Norges Vel utlyste konkurransen om en norsk nasjonalsang og som ble vunnet av Christian Blom. Samlingens “Nationalsang” er *Boer jeg paa det høje Fjeld* til tekst av Johan Nordahl Brun, komponist ukjent. Noe av det mest interessante for oss er at samlingen inneholder to norske folketoner: *Længje venta Lourdags Qvellen* og *Herr Zinklar drog over salten Hav*. Disse er de to første norske folketoner som ble utgitt i Norge.

Det er ikke fastslått nøyaktig hvor lenge Roverud arbeidet aktivt med sin musikkhandel, sitt trykkeri og forlag, men det er svært sannsynlig at denne del av hans innsats ble avsluttet i begynnelsen av 1820-årene. Etter juni 1821 ser vi ikke flere annonser fra hans musikkhandel, og Musikalsk Markedsgave fra 1822 er det siste kjente trykk fra hans notepresse.

Pavels dagbok fra 6. mars 1817 fortsatte med

Han sad længe her og converserede min kone og mig om sine musikalske Drømme à la Zink, som han ei kan opgive. Han harmes over Regjeringens Utilbøielighed til at understøtte ham, og sandt er det, har Kronprindsen paa Tanks forbøn negtet ham et Laan (jeg troer paa 40–50 Pd. St.) var det lidt haardt.

Dansken Hardenack Otto Conrad Zinck (1746–1832) hadde som sin store interesse å gjøre musikken “allmenntilgjørende”. Han fikk opprettet et sanginstitutt i København i 1799, og som pedagog oppnådde han å styrke interessen for musikk. For Roverud var han et forbilde. Roveruds senere virke viser at han langt på vei oppnådde det samme som Zinck – å øke det jevne folks kjennskap til og ferdigheter i musikk. Det ligger en liten finurlighet i det at det nok ikke var det jevne folk som var målgruppen for hans notetrykk!

Allerede i 1812 hadde Roverud sammen med musikk lærer og fra 1828 stadsmusikant Peder Thuesen (død 1839) opprettet et “musikalsk Samfund”. De stilet høyt og målsettingen var helt klar:

Paa et Sted, hvor al offentlig Musik udføres næsten ene af Dilettanter, synes det at være en ikke upassende Idee, at flere Musiklærere bragte deres Elever sammen, for at give dem, saa at sige, Orchesteropdragelse, og derved danne dem til virkelig brugbare medlemmer af et musikalsk Selskab.

Roverud var langt forut for sin tid nå da dillettantisme var idealet: “Var der gnist av Talent, som vilde bryde den tilvante Form, vakte det snarere Forundring og Mishag end Bifald” skrev Vilhelmine Ullman.

Roveruds og Thuesens musikalske samfunn gav flere konserter, men ser ikke ut til å ha vært i virksomhet særlig lenge; siste gang jeg har registrert dem i virksomhet er i Claus Pavels dagbok 4. november 1815, der han nokså mellomfornøyd skrev:

Roverud og Thuesen gav i Aften paa Theateret en Concert af deres elever, hvortil de havde indbudt Prindserne, Statsraadet, Stortinget og andre smukke Folk, hvoriblandt da ogsaa jeg uværdige i den dobbelte Qvalitet af Videnskabsmand og Theaterdirectheur. Jeg gik derhen og talte med adskillige Folk, hvilket var det morsomste ved denne Forlystelse. Af Prindserne var der ingen, af Staatsraadet faa og af Stortinget forholdsviis endnu færre, da der holdtes Odelsting fra fem-åtte. Concerten, som vist ikke varede over en Time, havde 3 Afdelinger. Den første bestod ene og alene i en kort Choral, som nogle hvidklædte Damer og bag dem nogle unge Herrer sang ret ordentlig. Annen Afdeling var først en Ouverture af liden Mærkelighed og saa en Arie, som Jfr. Lassen sang. Jeg var buden til Capt. Ræder, og gik bort, da dette var forbi. Hvad der endnu stod tilbage, var Instrumentalmusik, hvis Titler ikke fristede mig. Hensigten af denne Concert var at anbefale sig til Understøttelse af Statskassen til den forhen omtalte musicalske Reise, og derpaa et Syngeinstituts Oprettelse. Uden at tvivle om, at Roverud og Thuesen ere meget dugelige Musiklærere, maa jeg tilstaae, at det var umuligt af denne Prøve at uddrage noget Resultat. At Jfr. Lassen kan synge en Arie, har man længe vidst. Af Choralen og Ouverturen lod sig intet slutte. Der var vistnok sagt i Indbydelsen, at Alle, paa tre nær, vare deres Elever, men det kunde jo gjerne være disse tre, der udførte alt, hvad der tildrog sig Opmærksomhed. Roverud er den livagtige Zink, paa dennes Jovialitet nær, og Udfaldet bliver vel det samme som hist i Kjøbenhavn.

Roverud hadde lenge interessert seg for en “heldigen anvendt Underviisningsmaade i Sang” ved borgerskolen i Leipzig, og søkte om og fikk bidrag fra Selskabet for Norges Vel til å reise dit og til Berlin “for at gjøre sig nærmere bekjendt med de nyere Methoder for Sangundervisningen, med Forpligtelse til siden at oplære nogle Almueskolelærere i Sang.” Det er mulig at Roverud er den første nordmann som studerte musikk i Leipzig. Det nye ved metoden bestod i at man kunne undervise så mange som 50–60 stykker samtidig. Om sommeren 1818 var Roverud på reisefot, og ved hjemkomsten i september meddelte han at han ville åpne et sanginstitutt; han ønsket å gjøre dette til “Hovedbeskjæftigelse” for “at kunne gavne det Almindelige mere end ved at undervise blot Enkelte i timeviis” (enkelttimer). Instituttet kom i gang og ser ut til å være i drift til slutten av 20-årene; de gav bl.a. flere konserter i byen. Kanskje ble det foreløbig nedlagt i 1828 da Roverud dro til Stockholm for å studere vokalmusikk.

I 1819 ble han ansatt som sanglærer ved katedralskolen i Christiania. Ved siden av drev han som musikk lærer i private hjem. Conradine Dunker forteller:

Roverud kom ofte ind til os i Christiania, han gav mine Døttre Underviisning i Musik og var meget venskabelig mod os ... Den sidste Gang, jeg saae ham, var i 1843, da han besøgte os her i Trondhjem ... Han fortalte os om sin Stilling og om sin Familie, og skjendte dengang hverken paa Gud eller Naturen.

Roveruds hissige temperament var velkjent, og han måtte mangen gang tåle refselse fra øvrigheten. Bokhandler Johan Dahl var i november 1840 til stede ved en Harzvereinkonsert (Scheel 1943):

... den bekjendte afd. Cantor i Christiania, Lars Roverud, kom mig imøde, med et af Vrede tindrende Ansigt, og med Udraabet: “Den forbandede Drukkenbolt fornærmer mig, og vil ikke lade mig i Ro!”

“Drukkenbolten” var Henrik Wergeland – som ikke tålte alkohol.

Wergeland og Roverud var begge stridbare personer som sannsynligvis kjente hverandre godt. For begge var folkeopplysning en grunnleggende interesse og begge møtte motstand og vanskeligheter. Da dikteren i desember 1833 skrev et nyttårsvers – en *Juulgaade* – til Roverud, kan det gjerne ha være tenkt som en oppmuntring:

Nytaarsvers til Roverud (og Juulgaade).

Et nyt Aar stunder – et gammelt gaer.
 Og jeg faaer ønske et godt nyt Aar.
 G .. V ... m .. r! G .. S snee!
 G .. H f! P tømmer!
 O . g .. D . i a . A rømmer
 m .. l ... ret af din Sjel at lee,
 n ... D . af Æsler og Øg bedømmes.

I professor Halvard Bjørkviks tolkning lyder gåten slik:

Et nyt Aar stunder – et gammelt gaer.
 Og jeg faaer ønske et godt nyt Aar.
 Gid Vaar maa raade! Gid Sommer snee!
 Gid Høsten føder! Pokaler tømmer!
 Og gid De ikkun af Avind rømmer
 maa lade ret af din Sjel at lee,
 Naar De af Æsler og Øg bedømmes.

Vilhelmine Ullmann erindrer Roverud slik:

Dømte jeg efter egen Erfaring, maatte jeg nævne Lars Roverud som den, der til en vis Tid gjorde mest for at udbrede og opretholde Interessen for Musik her i Byen ... Han saa ud som en Stenbryder, og som om han selv var hugget til med en Øks ...

Sin Verdensanskuelse og sit Forhold til Vorherre fremførte han i Udtryk, som endnu ikke er godkjendte i dannet Tale.

Hun forteller videre at han hver lørdag ettermiddag samlet byens musikalske ungdom hos seg, og “det morsomste for mig var alle de Musikalier, de [hennes søstre] fik laane med sig hjem.” Av senere kjente norske musikere som fikk sin grunnutdannelse hos Roverud er komponisten Halfdan Kjerulf og dirigenten Johan Hennum. Kjerulf fikk også undervisning i Christiania av pianisten Otto Wetterstrand (1792–1857), en driftig svenske som både underviste, gav konserter og, som vi har sett, fra 1841 hadde egen pianohandel.

I januar 1830 averterte Roverud at han ville starte sanginstituttet på nytt, men avisen gir ingen flere opplysninger om instituttet, så det ser ikke ut til å ha fungert. Men Roverud lot seg ikke stanse! Nå startet hans banebrytende arbeid for skolesangen på landsbygda og i byene for fullt.

Salmodikonet ble utviklet på 1820-tallet av den svenske presten og salmedikteren Johan Dillner som hjelpemiddel til bruk for sangundervisningen i skolene. J.W. Bruun lanserte instrumentet i Danmark. Roverud ble svært interessert. Han gjorde et par forandringer i konstruksjonen; i desember 1827 skrev han om “mine forbedrede Psalmodikon”. Rustet med antagelig betydelige mengder instrumenter reiste Roverud heretter hvert år til forskjellige deler av landet for å undervise skolelærerne i skolesang og salmesang, fra 1841 med fast lønn av staten. Det var også Roverud som utviklet den spesielle notasjonen for salmodikon, nemlig tallsystemet eller siffernotasjonen. Salmodikonet hadde én streng og ble strøket med fiolinbue. Under strengen var gripebrettet – linjalen – inndelt etter halvtoneskalaen og markert med tverrstreker og tall. Fire forskjellige linjaler, hver med fire forskjellige transponeringstabeller, var tilstrekkelig for å kunne spille i alle dur- og moll-tonearter. Systemet var meget enkelt – det overflødiggjorde notekunnskap og var velegnet for masseproduksjon av tallnoter; dette var nok nettopp tanken, her ser vi igjen Roveruds idé: jo flere som kommer med, jo bedre. Når vi langt senere i århundret ser at musikkforlagene opplevde – og innfridde – et sterkt behov for sangbøker, var det ikke minst Roverud som hadde forberedt grunnen for dette.

Lars Roveruds innsats i norsk kulturliv var formidabel. Han døde 26. februar 1850 da han ble påkjørt av en vogn. Ved auksjonen som ble holdt to måneder senere er ikke noe notetrykkeri nevnt, heller ikke noter, derimot “verktøy til mange forskjellige Professioner”, bokbinderstempler, et nytt Norgeskart, et engelsk piano, to metronomer, en stor samling salmodikontabeller, ti fioliner, en bratsj, to celli og en kontrabass foruten åtte notestoler med lamper til.

L. M. Ibsen.

Illustrasjon fra Tharald Blanc: Christiania Theaters Historie, Kra. 1899.

Lars Møller Ibsen

En Dag havde Thrane [Paul, far til komponisten Waldemar] et Ærinde til Tracteur Schou, hvor han saa en fremmed, ung, bleg, blond Mand sidde i et Hjørne af Stuen, og Manden saae meget forknytt ud. Thrane erkendte sig om, hvem denne Mand var, og Schou sagde, at han hed Ibsen og var kommen efter Strømbergs Avertissement for at blive Skuespiller. Thrane talte nu til ham, og da han hørte, at han var en Søn av Skuespiller Ibsen i Kjøbenhavn, og at han forstod Musik, saa tog han ham med til Stiftamtmand Falbe, der var en lidenskabelig Musikelsker; Ibsen kunde synge af Bladet, dette var nok til at vinde Yndest hos Falbe –

Dette skrev Conradine Dunker i sin *Gamle Dage*.

Lars Møller Ibsen var en helt annen type enn Roverud – vi finner ikke på samme måte som hos nordmannen idealer og fremtidsvisjoner. Ibsen var en beskjeden mann, tilpass med å drive sin ellers meget allsidige forretning og dyrke sine hobbyer som musiker og skuespiller. Dunker: “Han og hans Kone vare hjertensgode Mennesker; han var en af de faa Mennesker, jeg har kjendt, der ere uden Pretentioner” (*Gamle Dage*). Ibsen var Christianias andre musikkhandel og forlegger, og han utgav landets første musikalske periodikum. På kunstens område var han også aktivt med i Lyceet: som medstifter i 1810, som lønnet instruktør sammen med Paul Thrane fra 1822, som paukist og som sanger – blant annet som Mons Østmo ved uroppførelsen av *Fjeldeventyret* i februar 1825. Ibsen var også en respektert amatørskuespiller, og Claus Pavels skrev rosende om ham da han medvirket i syngespillet *Skatten* i 1813: “Ibsen var en overmaade god Chrispin”.

Lars Møller Ibsen var født 25. januar 1786 i København. Faren var kongelig skuespiller Lars Ibsen, moren het Anne Dorthea. Lars Møller kom til Christiania sommeren 1810. I 1814 giftet han seg med Aline Pihl (1791–1843), datter av den fargerike prest, senere korngrosserer og ifølge Pavels “ved en feilagtig Expedition” titulær professor Ole Pihl (1766–1834) og hustru Anne Cathrine (1769–1819). Lars Møller og Aline Ibsen fikk sønnene Ole Emil (1815–38) og Wolfgang Amadeus (1817–53) og datteren Anna Cathrine Ibsen (f. 1815) som giftet seg med Abraham Bendeke, i 1865 sogneprest i Skudesneshavn.

Christiania var en liten by, i 1801 var antall innbyggere 9.200 (Bergen hadde til sammenligning 18.100). Forholdene var små og oversiktlige; innen musikkliv og scenekunst var det ikke flere deltagere enn at man kjente hverandre. Skikkelser som Ibsen, Falbe, Roverud og Thrane hadde mye med hverandre å gjøre. Johanne Vogt skrev (*Statsraad Collets Hus og hans Samtid*):

Tiden var dengang ikke rig paa Musikere – Waldemar Thrane har komponeret Musikken til Bjerregaards “Fjeldeventyr”, samt Statsraad Falbe blev oftest nævnt – foruden Musiklærer Roverud, hvis Datter Madame Thommessen i flere aar i Christiania var den første Lærerinde i Pianospil. Halfdan Kjerulf, “Tonedigteren” – denne Titel staar indridset paa hans Gravsten – kom senere.

Hans Hagerup Falbes lidenskap for musikk resulterte i en lang rekke komposisjoner, lette og elegante dansekomposisjoner for det meste. Disse var meget populære, og Falbe var den hyppigst oppførte komponist i Det musikalske Lyceum (1810–38). Mannen selv var en vennlig og meget velstående mann. Pen var han imidlertid ikke, skrev slottsprest Pavels i 1813:

Etatsraad Falbe har intet tillokkende Udvotes. I Omgang med Fruentimmer har han vel ogsaa vænnet sig til en Tone, som Ægtemanden og Faderen har aflagt eller snart vil aflægge, men ellers er han en fornuftig, jeg troer virkelig ogsaa en god Mand.

Carine Matea Rehbinder, en av Paul Thranes døtre, skrev mange år senere i *Erindringer*:

Han var en ualmindelig alsidig og begavet Mand, talte tysk, Fransk og Italiensk til Perfection, spillede udmærket Piano og komponerede meget smukt og var underholdende paa en høist original Maade. ... De førte det behageligste og meest gjæstfrie Huus, man kan tænke sig ... Der blev ofte dandset, og da sad han hele Aftenen og spillede Dandsemusikken, med accompagnement af nogen Liebhaber i Selskabet.

Og Carines overklassestil fornektet seg ikke:

I det Hele taget var ingen Standsforskjel. Enhver med Dannelse og god Opdragelse havde adgang til den første Selskabskreds. Prindserne meldte sig ligemeget til de dannede Kjøbmænd som til de Betitlede. Der herskede altid i Selskaber en peen Tone og behagelig Conversation som Følge af de mange fine, dannede Familier, der angav Tonen og udbredte den.

Paul Thrane var som Falbe en meget rik mann med sterk interesse for musikk, og i hans hus blomstret det private musikkliv. En nesten samtidig kilde forteller i tidsskriftet *Bien* (bd.6, 1833):

For at give sine Børn Anledning til at udvikle deres musikalske Talent og forskaffe sig Færdighed, ligesom for selv at erholde en behagelig Nydelse, traf Paul Thrane et saadant Arrangement, at et Antal Dilettanter samledes hos ham hver Løverdags Aften, og i Forbindelse med hans Børn holdt musicalske Øvelser paa en skjøn Sal i hans Gaard i Storgaden ... og disse musicalske Soireer, de eneste paa den tid i Christiania, vare ikke uden Værd, men særdeles underholdende, og Forfatteren af disse Linier hørte der mangan herlig Haydns og Mozarts Symphonie udføre.

Thrane var også en vennlig mann, og han tok seg av nykommeren Ibsen, forteller Dunker:

Ibsen opholdt sig nu i Thranes Huus, hvor han underviiste Børnene, og var et gavnlig og virksomt medlem af det musikalske Lyceum og det dramatiske Selskab. Thrane etablerede ham og Sønnen Waldemar og lod dem i Forening drive en Handel; men de vare neppe skikkede dertil, og Handelen blev snart nedlagt.

Bien fortsetter:

Restitueret saa nogenlunde fra sin Sygdom bestemtes han [Waldemar] til Handelen, men i dette Fag bevægede han sig med Tvungenhed.

Disse to kildene sier altså at Waldemar Thrane arbeidet i Ibsens forretning. De mange Ibsens avisannonser gir imidlertid ingen opplysninger om det – Thrane er overhodet ikke nevnt; jeg mener derfor at det sannsynligste er at Thrane på uformell basis har hjulpet til litt nå og da, men aldri som regulær kompanjong eller på noen annen måte som medeier av forretningen.

15. september 1812, da Roveruds musikkhandel og forlag var i full sving, startet Ibsen sin kolonial/manufaktur, to uker senere tok han borgerskap som kjøpmann. Vi må her huske at dengang var det langt vanligere med “assortert” handel enn med spesialutvalg. “Assortert” kunne omfatte nær sagt alle typer varer. Isenkram var jo også et svært omfattende begrep. Således var det ikke uvanlig å kombinere kolonial og manufaktur – det forekommer jo i dag også, for den saks skyld.

I september 1812 meldte avisen om følgende sortiment: ubleket lerret, flanell og andre stoffer, kaffe, te, sukker, svsker, tobakk, salt, malt, hornlim, puntlær, rom og “bedste Margeaux Viin”. Forretningen lå ved Torvet, altså nåværende Stortorvet, i “Frosts Gaard”. Han flyttet flere ganger; første gang i mai 1814 til von Krogs gård i Kongensgd., i januar 1815 til egen gård i Nedre Slotsgd. 255 (som han eide til 1840), i juli 1818 til Vaterlands bro, og i mai 1820 til svigerfar Pihls gård ved Torvet. Virksomheten vokste og vareutvalget i annonsene var til tider svært omfattende. I 1818 er også en handelsbetjent, Børre Syvertsen, nevnt.

Musikkhandelen startet 3. februar 1815 i det meget små ved at Ibsen mottok subskripsjon på et par syngestykker. Han var da installert i sin eiendom i Slotsgd. Så, 21. april, kom denne notisen i *Intelligenz-Sedlene*:

Undertegnede har til Udsalg endeel nye Musikalier bestaaende af Concerter og Variationer for Violin og Clarinet; endeel Syngesager, hvoriblandt nye Apollo, 5te Hefte [utgitt av Lose i København]; endvidere Wolffs musikalske Lexikon og Tabell for Fleute m.m. L.M. Ibsen.

I juni 1815 sees utvalget utvidet til strenger og “En udsøgt Samling af de bedste Componisters Verker for Pianoforte, bestaaende af Concerter, Sonater, Variationer, Ouverturer, Polonoiser etc ...”, dessuten en gitar. I oktober begynner han å handle med pianoer, senere også fioliner og fløyter.

Musikkhandelen er nå godt i gang; da Lose i januar 1817 reklamerte for sitt nye stentrykkeri og trengte en representant i Norge, var det Ibsen han henvendte seg til, ikke Roverud: “forevises nogle Prøver hos Hr. L.M. Ibsen i Christiania”.

I april 1816 gav Ibsen publikum en tankevekkende beskjed: “For det musikelskende Publicum tilkjendegives: at ingen Musicalier beholdes længere end 14 Dage a 3 Uger i min Værge, hvorefter de uafsatte tilbagesendes”. Dette kan ha hatt større reklamemessig enn reell verdi. Uansett sier det noe om trangen til å være på høyden med det siste nye på markedet.

Notene Ibsen averterte kom hovedsakelig fra København. Ved siden av danske komponister var det navn som Steibelt, Vanhal, Mozart, Dupuy, Boieldieu. Utvalget var stort, og det omfattet nesten bare samtidig, ny musikk; vi kan se litt på en annonse fra 11. juli 1817 “Til Undertegnede er nylig ankommen”:

Komposisjonene (alle for piano) var:

1. *Ouverture til Joconda* av N. Isouard for piano, fløyte eller fiolin,
 2. 37 øvelsesstykker av H. Lassen,
 3. Variasjoner av C.A. Gabler op.23,
 4. *Favorittrondo* av J.W. Willms,
 5. *Sonate facile* av Chr. Jaeger,
 6. *Sonate facile* av G. H. Køhler,
 7. Variasjoner av G.H. Køhler,
 8. *Le songe de Rousseau* av J.B. Cramer,
 9. Sanger fra *Joconda* av Isouard,
 10. *Prinsessernes Favoritvals*
 11. Lassens klaverskole
- For fiolin:
12. 22 duetter av Pleyel.

Samtlige var utgitt av Lose i København samme år, bortsett fra klaverskolen (nr. 11) som kom året før. Denne prøven på hvor tidsmessig det utenlandske notetilbudet var i Christiania, er representativ for hvordan musikkhandelen utviklet seg.

Noen dager senere, i juli 1817, averterte Ibsen *Deux Valses a quatre mains, composees & dediées a Madame Louise Clausen par Falbe*, også fra Loses forlag. Dette var den eneste dansk-norske komposisjonen som vi på den tid vet var i salg i Ibsens forretning. Kildene røper intet om Ibsen også solgte noen av Roveruds trykk, så her kan vi bare gjette.

I juli 1821 ønsket Ibsen, som Roverud tre år tidligere, å starte et sanginstitutt: "privat Underviisning timeviis kan ogsaa erholdes". Instituttet åpnet 14. august, og det meldte seg så mange elever at Ibsen måtte starte nok en klasse, i oktober en tredje klasse, så en fjerde, og i november en femte. Skolen var i drift i flere år fremover, den trolig siste meddelelse kom 24. november 1827. I forbindelse med sangundervisningen tok Ibsen på seg å oversette C.F. Ebers "Kortfattet Syngeskole" fra fransk. Den kom ut på Loses forlag i København i 1822.

Sanginstituttets elever gav, sammen med sin lærer, flere konserter i teatret i Grenshaven. Komponister på programmene var blant annet Dupuy, Dalayrac, Sterkel, Ibsen selv og – Mozart og Haydn. Ibsens økonomi har nok blitt belastet av all denne aktivitet, og i februar 1824 gav Det musikalske Lyceum konsert til inntekt for ham.

Lars Møller Ibsens forleggervirksomhet startet i 1823. 24. juli sto det i *Intelligenz-Sedlene*:

Den norske Lyra. Under denne Titel agter Undertegnede Tid efter anden at udgive en Samling af ei forhen trykte eller bekjendte Melodier med Accompanement af Pianoforte og Guitarre, tildeels af egne Compositioner.

Han håper samlingen “ikke vil blive aldeles uden Interesse for det sangelskende Publikum”. Det skulle komme 1 hefte i måneden; dette var “1/4 ark”, altså 4 enkeltark eller 8 sider stort, der det var trykket to sanger i stentrykk. Fehrs navn er trykt på flere av notene fra denne tiden, og Ibsen brukte Christianias egen nye “Lithografiske Anstalt” eller “Officin” som det het før han fikk sin egen stentrykkpresse i oktober 1825.

Ibsen var tydeligvis interessert i Fehr, for ved en av hans – Ibsens – konserter spilte man en komposisjon av Fehr (sannsynligvis) senior, *Thema af Braunstein, med Variationer, arrangeret for Guitarre og Orchester*.

Fehr var kommet fra København der han hadde samarbeidet med Lose, og bragte både utstyr og kunnskap om stentrykkeri med seg til Christiania. Stentrykket var oppfunnet av Alois Senefelder i München 1798, ble kjent i Danmark og Sverige omkring 1811, og hadde den store fordel fremfor både kobberstikk og trykk med løse typer at det var en langt billigere og enklere metode. Etter å ha etablert et stentrykkeri i Stockholm sammen med Carl Müller våren 1818, reiste Fehr til Christiania, og grunnla der sitt stentrykkeri 8. oktober 1822. Ved siden av de vanligste ting som et stentrykkeri produserte, var Fehr også noteforlegger av en del mindre ting.

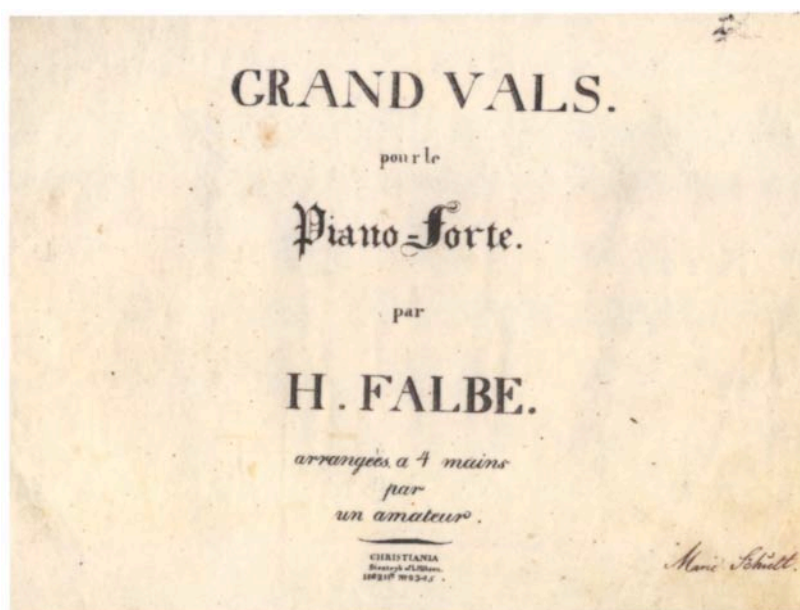
Den norske Lyra var et periodisk skrift, et tidsskrift som ikke inneholdt prosa, men noter og litt poesi: et musikalsk periodikum eller mer moderne, et noteperiodikum. I 1800-årene ble denne form for noteutgivelse meget populær, og Ibsen startet altså det første. Kildene er fåmælte når det spørres om hvor mange nummer det kom av *Den Norske Lyra* og over hvor lang tid, men det ser ut til at før det siste gang er registrert i *Intelligenz-Sedlene*, 22. oktober 1825, var det kommet 15 titler.

Det var tydeligvis problemer med trykkingen hos Fehr, og Ibsen satte 17. mars 1825 inn denne meldingen:

For de ærede Prænumeranter paa den Norske Lyra tager Udgiveren sig den Frihed at tilkjendegive, at, da de Hindringer, som hidtil have fundet Sted med Hensyn til Trykningen, der nu besørjes ved mit eget Steentrykkerie, nu ere hævede, vil bladet herefter regelmæssig udkomme 2 Gange om Maaneden, efter Planen.

Så har han altså skaffet seg sitt eget stentrykkeri, 3 år etter Fehr, og kunne følgelig selv kontrollere alle ledd i kjeden. Det var ikke uvanlig på denne siden av 1850 at en musikkforlegger hadde sitt eget trykkeri. Mange av noteforsidene ble tegnet av A.O. Holdt; han er ellers kjent for å ha utformet forsiden til Norges grunnlov i 1814.

Også Lars Møller Ibsen hadde sitt nett av kommisjonærer. Sommeren 1823 var det bokhandlerne Menne i Trondheim, Hallager i Bergen, overlærer Preus i Kristiansand, kjøpmann Pihl i Arendal, Segelke i Drammen og bokhandlerne Hartmann og Michelsen i Christiania.

Ibsen-trykk fra oktober 1825.

Forlaget

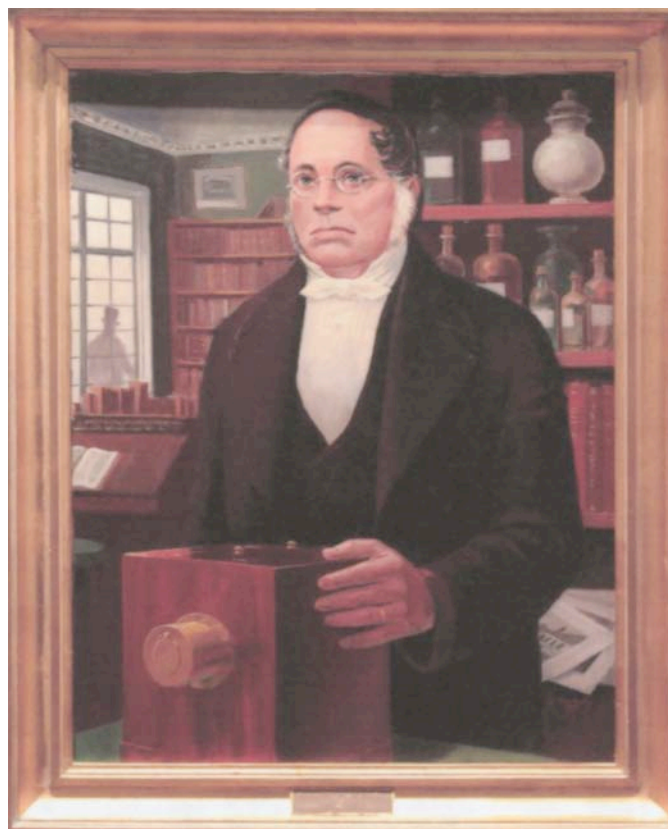
Ibsens forleggerproduksjon er ikke stor, jeg har registrert 33 titler i løpet av 9 år. I dette tallet er inkludert særtrykk av 15 titler som først ble trykt i *Den Norske Lyra*. Det forekommer bare fem navngitte komponister hos Ibsen – en norsk (W. Thrane), en dansk (Kuhlau), to dansk-norske (Falbe og Ibsen selv) og en svensk (Schwartz). Ibsen dominerer bildet med 24 titler.

Musikalsk preges bildet av enkle, iørefallende sanger og noen fordringsløse stykker for klaver. "Messemelodie til Herrens Bøn og Velsignelsen" står i en merkelig kontrast til det øvrige, men kan ha vært en nødvendighet da han samme år, i 1825, ble sanglærer ved katedralskolen.

Den siste forlagsproduksjonen stammer fra 1831. Ibsen fortsatte sin assorterte varehandel og pianohandel frem til han gikk konkurs i 1840. Adressen var da Nedre Slotsgd. 255. Med musikkhandelen er det mer usikkert; den siste annonse som dreier seg om dette er fra 8. januar 1828, og da det skal holdes auksjon over hans "Opbudsboe" april 1840, nevnes kun "diverse Manufaktur- og Kolonial-Varer samt Handels-Inventarium". Det sannsynlige kan derfor være at både musikkforlegger- og musikkhandelsvirksomheten avtok og var slutt før 1830. Dette kan også sees i sammenheng med ansettelsen som sanglærer ved Christiania Katedralskole 1825 og at han i 1829 ble ansatt som syngemester ved Christiania Theater; Blanc skriver (1899): "Skuespillerne havde andraget om paa egen Bekostning at maatte faa lære at synge ... Til Syngelærer antoges L.M. Ibsen". Hans hovedprofesjon til han døde 27. mai 1846, 60 år gammel, var imidlertid som bankfullmektig. Ved sin død var Ibsen blitt en formuende mann.

Noteperiodikum:

Den norske Lyra, 1823–25.

*Hans Thøger Winther, malt av Kjell Dyrhaug.
Preus Museum, Horten.*

Hans Thøger Winther

Hans Thøger Winther ble født i Jylland, i den lille byen Thisted 22. januar 1786. Foreldrene var tollkasserer Thomas Nicolai Winther og hustru Mette Marie. 15 år gammel, i 1801, kom Hans Thøger til Christiania og arbeidet noen år som kontorist hos assessor Omsen i Øvre Slotsgd. Han tok dansk juridisk embets-eksamen 1806, ble utnevnt til prokurator i Christiania Byting og underrettene i Akershus amt i 1808, fikk i 1810 kongelig bevilling som sakfører for alle rettsinstansene i Akershus og 1815 for samtlige rettsinstanser i landet. Gift 1809 med Cathrine Marie Gundersen (1792–1879) som tok handelsborgerskap i Christiania to år etter at mannen døde i 1851. Paret fikk to sønner, Edvard (1811–80) og Wictor (f. 1815) – som begge fulgte i farens fotspor – og datteren Emma (f. 1817). Fra denne tid foreligger (i Finne-Grønn & Mardal 1926–40) følgende karakteristikker av Winther:

duelig og retskaffen i alle forhold, hvorfor han hadde vundet tillid og agtelse ... et ordentlig menneske av særdeles god moralsk karakter.

For den driftige Winther var juristyrket ikke nok. Hans kunstneriske interesser manifesterte seg allerede 1809 da han var sekretær for “det ny oprettede dramatiske Selskab”, altså Det borgerlige dramatiske Selskab, stiftet 1806. Her var han medlem i flere år.

Fra 1809 bodde Hans Thøger Winther i en gård like ved Torvet. I 1822 hadde han ifølge annonse fra 20. mai kjøpt en gård i Øvre Slotsgd. nr. 406 (senere nr. 25) og her holdt han til resten av sitt liv.

Det var en liten gård med have, og for å komme til bokhandelen måtte man gå inn porten, opover en liten bakke og op en trapp til annen etasje. I kjelleren monterte han vinteren 1826–27 sin egen presse [boktrykkpresse] med stentrykkeri. (Tveterås 1950).

Emma giftet seg 1851 – samme år som faren døde – med boktrykker Johan Christian Hoppe (1809-ca 1865). Hoppe rev ned det gamle huset og oppførte en stor, moderne bygning. Denne ble i 1866 kjøpt av W.C. Fabritius og kalles stadig Fabritiusgården

I mai 1822 hadde H.T. Winther innredet en bok- og musikkhandel her. Det helt eksakte tidspunkt for når dette har skjedd kjennes ikke, men jeg tror det må ha vært noe over to måneder tidligere da hans første utgitte notetrykk ble avertert: *Vals for Pianoforte, komponeret af Kammermusikus Lemming, Christiania, H.T. Winthers Musikhandling.*

Professor Robert Meyer har opplyst at i juni 1822 slo Winther seg sammen med *Johan A. Michelsen* som hadde sin bok- og musikkhandel i Grændsen. Michelsens utsalg ble overflyttet til Winthers og derfor var annonsen om Winthers første notetrykk undertegnet av Michelsen. Winther hadde – som embetsmann – ikke borgerbrev og var avhengig av andres. Det ser ut til at Winther og Michelsen samarbeidet noen år før kildene igjen, i 1826, nevner Michelsens egen musikkhandel.

Michelsen hadde drevet sin egen bok- og musikkhandel i et års tid før vi finner ham hos Winther i 1822. Han solgte bøker, prospekter, portretter, brodermønstre og ikke minst betydelige mengder noter skal en dømme etter annonsene.

Kildene gir grunn til å tro at Johan A. Michelsen var den første musikkhandler i Christiania som etablerte et omfattende kontaktnett direkte med utenlandske forlag. Hans forgjengere hadde nesten bare kontakt med danske forlag, først og

fremst Lose i København. Lose har da forsynt Norge med betydelige mengder utenlandsk musikk – både dansk og andre lands.

8. mai 1821 skrev Michelsen i *Intelligenz-Sedlene* at han kan tilby “Cataloger og Lister over Dhrr. Breitkopf & Härtels Forlags-Artikler lige til 18de Marts d.A.; Peters Ditto, begge i Leipzig; Schotts Ditto i Mainz; Andree’s Ditto i Offenbach og Looses Ditto i København”. Michelsen kunne også skaffe pianoer. Noe senere er “et nyt Partie af udvalgte Sager ankomne fra Leipzig og Hamborg”. I juli: “Musikalierne ere Forlagsartikler fra Leipzig, Hamborg og Kjøbenhavn, samt Sortements-Sager fra mange andre udenlandske Musikhandlinger”. Notematerialet besto av “Musikalier for Violin, Fløite, Pianoforte saavel to- som firehændige Sager, Orchester- og Militairmusik, Lærebøger for de fleste Instrumenter etc”.

Det var åpenbart et omfattende utvalg. Opplysningen om militærmusikk er ellers meget sjelden å finne, både i annonser og i kilder som forlagskataloger. Michelsen hadde også “en Mængde Sange saavel af religiøs og alvorlig som lunefuld Indhold til Brug i Selskaber”! Han hadde til og med noe så uvanlig som portretter av komponister som Cherubini, Beethoven, Corelli, Schultz, Spontini, Gavinies, Tartini, Cramer og Steibelt

Frem til september 1826 finner vi altså Michelsen i Winthers forretning. Han flyttet da til Store Vognmandsgd. der han solgte bøker og noter frem til 1827; fra september dette år holdt han til i Eugenias Stiftelse til sin død i november 1832. – I årene 1829–35 var Peter Tidemand Malling leder for trykkeriet (faktor) hos Winther.

*

Innen bokhandelshistorien er Hans Thøger Winthers innsats vel kjent og ikke minst av Tveterås gitt en grundig behandling. Hans meget store betydning for musikklivet har imidlertid vært så godt som ukjent; det eneste Tveterås sier om denne virksomheten er: “På vel 20 år kom det over 100 skrifter fra hans forlag, utenom en mengde kunstsaker, portretter, prospekter og notetrykk”. Jeg har registrert over to hundre notetrykk fra H.T. Winthers foretagende mellom 1822 og 1840!

A v e r t i s s e m e n t s .

Undertegnede's Leiebibliothek, der bestaaer af cir-
ca 1000 Bind af Morskabsbøger, er i disse Dage
bleven forsynet med en Deel af de nyeste Romaner
og periodiske Tidsskrifter. For de, som maatte ønske
at benytte Bibliotheket, bruger jeg saaledes Frihed at
bekjendtgjøre Forestaaende med Tilføiende, at enhver
Leier deponerer et Pant af 2 Spd. Værdie, samt bes-
taler Leien forud, og kan Ombytning skee alle Sønnes-
dage fra Kl. 9 til 11 Formiddag. I Leie betales
3 Spd. for et Aar; for et halvt Aar 1½ Spd.; for ½ Aar
1 Spd. og for en Maaned 48 ø. Cataloger over den
største Deel af Bøgerne kunne erholdes for 4 ø. pr.
Exemplar.

Christiania den 11 October 1829.

H. L. Winther.

Avertissement i Norske Intelligenz-Sedler 11/10 1829.

Han startet landets første leiebibliotek med noter i 1823; to år senere inneholdt det 400 bind noter og 400 bind bøker. Videre solgte han konsertbilletter, og i 1826 grunnla han sitt betydelige stentrykkeri og boktrykkeri. Han startet et musikalsk periodikum, *Amphion*, som kom med sitt første nummer november 1827 og regelmessig ble utgitt i to år. Winther utgav en rekke andre periodiske skrifter – de første illustrerte tidsskriftene i Norge, underholdningslitteratur – av stor kulturhistorisk interesse og med mange opplysninger om musikalier, som *Anmeldelser Litteratur og Kunst vedkommende 1827–29*, *Bien, et Maanedsskrift for Morskabslæsning* i 26 bind 1832–38 (med flere notebilag) etterfulgt av *Norske Læsefrugter* i 8 bind (til 1840) og deres tilleggsblad *Intelligensblad for Kunst, Litteratur, Musik og Moder*. I 1833 kom *Fortegnelse over en Deel Bøger, Musikalier og Kunstsager, som ere udkomne paa den Wintherske Boghandlings Forlag i Christiania*.

Som Johan Michelsen bygget Winther opp et omfattende kontaktnett fra sin forretning. Kontaktene med utlandet var hovedsakelig tyske og danske forleggere, både når det gjaldt bøker og noter, mindre svenske, og Winther beflittet seg på å være så ajour som mulig: “udkomne Værker indtil Juli d.A”. Utvalget av noter var stort og allsidig; 17. oktober 1822 skrev Michelsen at de har “Musikalier for de fleste Instrumenter” foruten en lang rekke lærebøker: to for piano, to for fiolin, en for sang, to for klarinett, tre for gitar, hele fem for fløyte, videre en harmonilære foruten *Melodibog til den evangelisk-christelige Psalmebog, efter Werner ved Heger, til Brug i Skoler og for Lærere i Sangen* (utg. av Lose 1822). I desember samme år gav Winther selv ut en lærebok som gjemmer seg bak tittelen *Musikalsk Nytaarsgave for 1823, en Lommebog for*

Musikelskere; den inneholdt “en kort Lære om Foredraget af et Tonestykke, og Forklaring over musikalske Konstord i alphabetisk Orden, tilligemed Underretning om en af Gotfrid Weber opfundne Taktmaaler eller musikalsk Chronometer, hvorved det Tempo ethvert Musikstykke skal foredrages i paa en simpel Maade kan erfares”. Winther skriver altså her om Webers oppfinnelse fra 1817, ikke om Mälzels metronom fra året før.

A v e r t i s e m e n t s.

I disse Dage har forladt Pressen og faaet tilkjæbt i Undertrykkedes Musik og Boghandling: 10 Sange af Frithjofs Saga, satte i Musik for en Søn- og Stemme med Accompanement af Pianoforte af Crusell, 84 S. Componisten har været saare heldig, og med skønne Melodier forenet et behageligt Accompanement, der begge have den Fordeel, at de ei ere vanskelige at udføre. Den almindelige Yndest, hvormed Digtet er modtaget, giver Forlæggeren Grund til at formode, at disse Sange ogsaa ville modtages med Interesse.

H. T. Winther.

Avertissement i Norske Intelligenz-Sedler 3/3 1829.

Fra Winthers Musik- og Boghandling kom det flere hundre avertissementer. Ikke alle har like lettflytende ordlyd, som denne fra 26. juli 1824:

Potpourri af Jægerbruden som Feier for Ditto [klaver], Ditto af Ditto som Vals for Ditto, Ny Ditto af Ditto, firehændig for Ditto...

Flere ganger beskriver han sitt utvalg som “et betydeligt Sortiment Musikalier af de bedste utenlandske Forlag”. Hva Winther mente med “betydeligt” gir han beskjed om i juni 1826:

et Sortiment af de nyeste Musikalier, circa 3 a 4000 Nummere, haves i Almindelighed forraadig.

Jeg tror man trygt kan si at dette virkelig var et betydelig antall i 1820-årenes Christiania.

Selv om H.T. Winthers bok- og notekjøpende kundekrets i det vesentlige befant seg i Christiania, mente Winther tidlig at det var nødvendig å opprette et kontaktnett til andre norske byer. I de større byene knyttet man til seg egne agenter eller representanter – kommisjonærer som det het, i de mindre byene var det “DHrr. Boghandlere”. Allerede i 1824 hadde Winther kommisjonærer:

Trondheim: stadsmusikant Andreas Berg,

Bergen: bokhandler Grønnings Enke,
Kristiansand: kjøpmann A. Taasen,
Kongsberg: postmester Langballe,
Drammen: kjøpmann H. Lyche,
Porsgrunn: postmester Groth,
Kragerø: organist Woll,
Tønsberg: tollkasserer Døderlein.

I 1839 er Andreas Berg i Trondheim skiftet ut med bokhandler Jacob Andersen, Taasen i Kristiansand med lærer Thommessen, Lyche i Drammen med E. Holst og Arendal er kommet til ved postmester Sandberg. Flere av disse hadde musikk som profesjon som stadsmusikant, bokhandler, organist eller postmester.

*

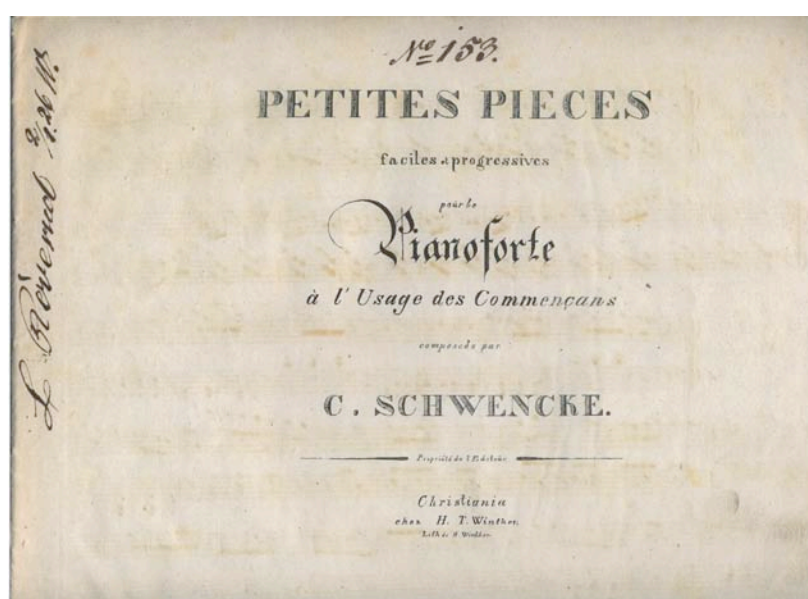
Hva kan ha drevet en mann i Christiania på den tid til å gi musikkforlag–virksomhet og musikkhandel i det hele et så ettertrykkelig spark oppover? Pengegriskhet? Idealisme? Børs eller katedral? Det var nok – som vel utpreger de fleste av våre musikkhandlere – en blanding. Men det tør stå fast at Hans Thøger Winther må ha vært spesielt interessert i musikk, i å omgås datidens komponister – bl. a. Halfdan Kjerulf – arbeide for å utgi deres verker og spre interessen for musikk til andre deler av Norge enn Christiania. Bare det er i seg selv bemerkelsesverdig. Med et så høyt tall som 223 notetrykkproduksjoner er det videre sannsynlig at han har hatt en solid økonomisk stilling – at hans øvrige virksomheter, først og fremst bokhandelen og trykkeriet, har gått godt, for det er ikke trolig at man den gang kunne tjene noe vesenlig på de beskjedent utseende litografiske trykk. Noe av hemmeligheten ligger kanskje i trangen til å bygge opp noe eget etter unionsoppløsningen i 1814. Nasjonale tanker og idéer var sterkt fremme i tiden og et eget norsk musikkforlag til våre egne norske komponister synes å være blant dem. Svært mange av Winthers forlags–utgivelser har norsk opphavsmann – og to opphavskvinner. Og mye av denne musikken er av høy kvalitet, den fortjener ikke å ha blitt glemt.

Flere tegnere til noteforsidene er kjent siden de føyde inn sin signatur. Det er A.O. Holdt, Wetterstrand som kan være musikk lærer Otto Wetterstrand, en Torp og flere med bare initialer. J.S. Welhaven laget tegninger til flere av Winthers stentrykk, men hans signatur er ikke funnet på noen noteforside.

Blant de 223 titler i forlagsproduksjonen har 56 titler komponistnavn som uten videre kan bestemmes som norske. Under de 48 “Anon” og de 10 “NN” kan vi også regne med opptil flere norske navn. Viktigere er det at på hans “7 på topp”-liste inntar nordmannen Peder Carl Lasson en suveren førsteplass, med

Christian Blom på 3 og Waldemar Thrane på 7. plass. Andre norske navn fra denne tiden er Hans Skramstad, Nathalie Linaae (1812–1900, senere med etternavn Munch), Hermann Severin Løvenskiold (som tidlig gjorde danske av seg), Ludvig Mathias Lindeman, Lars Roverud, Hans Hagerup Falbe, de idag mer dunkle navn H.P. Andersen, J.F. Holm, O. Fredricksen, B.C. Berg, P.C. Langballe foruten Winther selv.

Peder Carl Lasson var jurist og preses i høyesterett, Falbe og Thrane representerer også embetsklassen, Løvenskiold representerer adelen, Blom var kaptein, Ibsen handelsmann og Lindeman, Lemming, B.C. Berg og Skramstad var musikere.

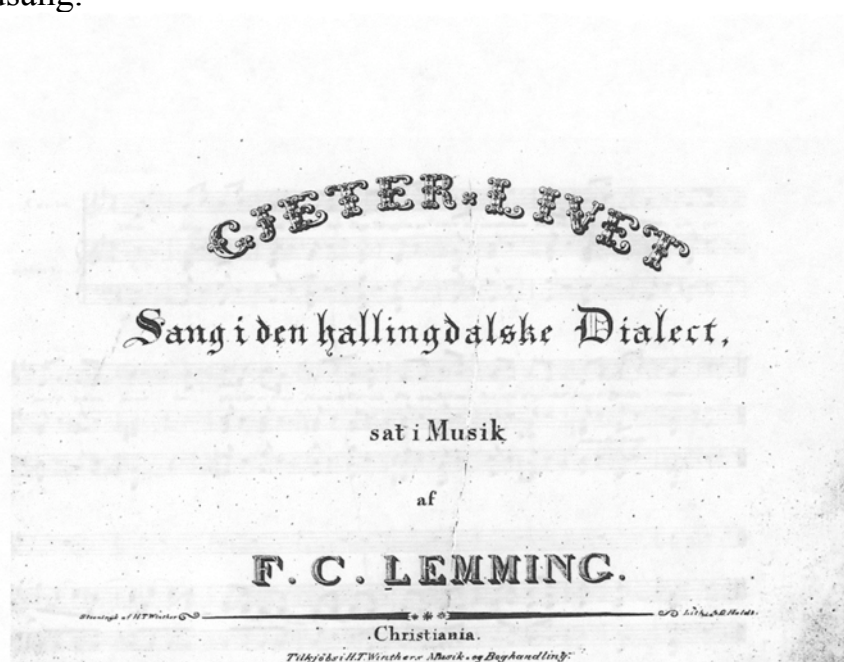
Winther-trykk fra november 1826 med Roveruds signatur og dato 2. januar 1826.

Av utenlandske navn har dansken Fredrik Carl Lemming flest titler, deretter følger den umåtelig populære franskmann Daniel François Auber, den tysk-svenske pianisten Carl Schwencke og dansken Friedrich Kuhlau med syv hver. Andre navn er Johan Heinrich Walch, Bernhard Crusell, August Canthal, Michael Oginski, Bernhard Romberg, Daniel Steibelt, Glinski, Francois Hünten, Johannes Kalliwoda. Mozart er representert med én tittel: Vals og Gallopade af Don Juan; det er tvilsomt om Mozart selv har brukt betegnelsen gallopade. Av Beethoven er trykt fire valser og av Rossini en vals og et par danser fra operaen Tancred.

Når det gjelder repertoaret hos H.T. Winther, er de dominerende gruppene danser (vals, ecossaise, feier, galopp, polonaise, marsj) og såkalte håndstykker for to- eller firhendig klaver samt sanger – både viser og andre enkle sanger og mer utarbeidede romanser. De patriotiske sangene inntar en sentral plass med

titler som *Den kronede norske Nationalsang*, *Nationalsang: Ton Harpe høit, Hvor herligt er mit Fødeland*, *Hellige elskede Fædreland*, *Til det norske Flag*, *For Norge Kjæmpers Fødeland* og *Mens Nordhavet bruser*, alle utgitt i årene 1822–24.

Videre finner vi på listen over Winthers notetrykk en hel fiolinskole og utdrag av scenemusikk (helst vaudeviller og operaer); til denne gruppen hører utdragene av Norges første syngespill, *Fjeldeventyret* av Waldemar Thrane. Det er kanskje litt overraskende å se at det ikke var Thrane som var først ute med musikk til Bjerregaards tekst, men dansken Kuhlau. I februar 1825 trykket Winther to sanger av Kuhlau og først to måneder senere kom Thrane med sin *Aagots Fjeldsang*.

Winther-trykk fra mars 1828: *Gjeterlivet* (Nær Maidagen lokkje).

Roverud tok med to norske folkeviser i sin visesamling i 1819. Hos Winther finner vi flere: fem variasjoner over *Stusle Søndags Qvællen* for klaver av Abbed Vogler i 1822, *Kjøre Vand og kjøre Ved* og *Goddag Rasmus* for klaver i 1824, *Naar Maidagen lokkja* for sang og klaver av Lemming i 1828, *I fjol gjætt æ gjeittinn* for sang og klaver 1835, og endelig *Kjølstadgutten* for sang og klaver i 1836. Disse senere så kjente folketonene fikk altså sin første utgivelse hos H. T. Winther.

Notetrykkenes titler kan i seg selv være både morsomme og informative: *En ny og særdeles smuk Vals*, *General Bertrands Farvel til Frankrig*, *Sang til*

Bancosedlerne, Sang til den norske Dampbaad Prinds Carl, Tvende Sange til Dampbaaden Oscar.

Hvor mange eksemplarer ble en tittel trykt i den gangen? Det kan i utgangspunktet virke som et fåfengt spørsmål. Men med den kjennskap vi har om senere forlags opplagstall, og med noen opplysninger fra auksjonskatalogen over H.T. Winthers bo fra 1851, er det mulig å gi antydningvis svar. Se forøvrig kapittel 11.

Ved siden av detaljerte opplysninger om bøker og antallet av hver tittel står det i auksjonskatalogen helst “en Pakke Noder” om musikaliene; men der står også:

No. 155b	2 Sange af Fjeldeventyret	68 ex
No. 308	Lindeman, Lette smaa Orgelpræludier	10 “
No. 310	Den kronede norske Nationalsang, varieret for 2 Violiner med Accompagnement af Alt og Violoncelle, arrangeret af Lemming	148 “
No. 317	Lommebog for Musikelskere	130 “

Dette er altså restopplagene. Om disse vet vi at *Fjeldeventyret* var mektig populært i tiden, likeså *Den Kronede* for mange typer besetning, Lindemans orgelpræludier var trolig ettertraktet vare, og interessen for musikkteori kunne nok være utstrakt. Poenget er at disse titlene nok har vært trykt i større opplag enn de mer gjengse. Sammenholder vi dette med opplysningene fra Warmuths forlagsprotokoller der gjennomsnittsoplaget i perioden 1851–82 er 200–300 eksemplarer (se kap. 7), kan vi gjette at det vanlige opplag hos Winther sannsynligvis har ligget på ca. 100–150.

Noen opplagstall fra sønnen Edwards virke foreligger også. Ved Warmuths overtakelse av dette forlaget i 1878 ble en del av Winthers produksjoner innført i Warmuths forlagsprotokoll. I den eldste protokollen som dekker tidsrommet frem til desember 1882 finner vi Warmuths platenummer 395–401 som “afkjøbt Edvard Winther”:

Lindeman L.M.: <i>Svanesange</i>	110 eks.
Blom: <i>Den kronede Nationalsang</i> (blkor)	68 “
Goldner: <i>Princesse Vals</i>	16 “
<i>Quadrille over norske Nationalmelodier</i>	50 “
Thrane: <i>Fjeldeventyret</i> , klaveruttog	12 “
Thrane: <i>Fjeldeventyret</i> , ouverture	8 “

Dette var også restopplag. Er antagelsen om et gjennomsnittsoplag på 100–150 riktig, har E. Winther solgt ganske bra. Som vi skal se senere (se kap. 11),

hendte det at en tittel kom i flere opplag, men det var nok på denne tid svært sjelden.

En side ved Winthers virksomhet som har mindre med musikk å gjøre, men som også er svært interessant, er hans arbeid med å lage “lysbilleder”. Han regnes i dag som den første i Norge som arbeidet seriøst med fotografiske prosesser, og han utgav en lærebok i fotografering allerede i 1845. Samtidig med franskmennene L.J. M. Daguerre og J.N. Niepce begynte Winther å sysle med fotografi på 1820-tallet og var i full gang i 1839. De siste år av sitt liv ser det av avisannonsene ut til at han hovedsakelig arbeidet med dette og for en stor del hadde overlatt både forlag, trykkeri og handel til andre (for eksempel var det Emilie Tøttrup som drev trykkeriet 1849–51). Nordisk Trykkeri-Tidende beskriver hvordan han i disse årene nesten aldri gikk ut:

... men opholdt sig inden fire vægge eller i lysthuset paa sin eiendom. Det kunde undertiden hænde, at han tok sin hat og stok for at gaa ud, men han var neppe kommen udenfor, før der undslap ham et: ‘Det er sandt!’ hvorpaa han atter gik ind. Grunden til denne besynderlighed var, at han engang var bleven undsaagt paa livet.

Ved auksjonen etter Hans Thøger Winthers død er det litt vemodig å lese “bortsælges to Daguerreotyper eller Instrumenter til at optage Daguerreotypbilleder”.

Hans Thøger Winther døde 10. mars 1851, 65 år gammel. I tur og orden ble så hele boet splittet opp og solgt på auksjon, først bokhandelen og bokforlaget, deretter notene og musikforlaget, kobbertrykkpressen og stentrykkpressen og til slutt hele det private bo.

Noteperiodika:

Lyra 1836–39 (sammen med sønnen Edvard)

Amphion 1827–29

Skrifter (utvalg):

Anmeldelser Literatur og Kunst vedkommende, Christiania 1827–29.

Louis Fehr.
Selvportrett i familiens etc.

*Illustrasjon fra W. P. Sommerfeldt: "Norges første lithografiske anstalt",
i Boken om bøker, bd. 2, 1927.*

Louis Fehr

etablerte Norges første litografiske trykkeri som fikk meget stor betydning for norske notetrykks historie.

Louis Fehr (1774- etter 1833) var født i Berlin og kom til Christiania i 1822 etter å ha arbeidet som litograf først i København hos C. C. Lose 1816–18, deretter til 1819 i Stockholm hos Karl Müller. 8. oktober 1822 ble hans officin åpnet. Det var først og fremst Christianias universitet og næringsliv som lokket Fehr til Norge. Universitetet trengte et egnet trykkeri til sine vitenskapelige publikasjoner med illustrasjoner. Med Fehr i landet kunne professorene Christopher Hansteen og Gregers Fougner Lundh utgi tidsskriftet *Nyt Magazin for Naturvidenskaberne* hvor plansjene var litografert av Fehr. Et annet litografisk område var portretter av samtidens kjente menn, videre byens næringsvirksomhets voksende behov for forretningstrykksaker som brevark, fakturaer, veksler osv. Fehr utførte også landskapsbilder og blomsterbilder, og altså – noter. Louis senior var den som tegnet portrettene – han gav også undervisning i tegning – mens noteskrivingen var det sønnen som tok seg av.

Fehr hadde en litografisk presse med seg da de kom. De søkte og fikk midler av Selskabet til Norges Vel til en ny og større presse, en kobberpresse, i 1823.

I april 1825 meddelte Fehr senior at han pga sykdom hadde trukket seg fra forretningen og overlot den til sønnen. Tidlig på 1830-tallet gav han fremdeles tegneundervisning i Christiania, men i april 1833 tar han farvel:

Til de Menneskevenner, som saa godhedsfuld har understøttet mig, aflægger jeg herigjennem min skyldigste Tak. Fehr Senior.

Sønnen *Gottlieb Louis Fehr* (1800–55) kom til Norge sammen med sin far. Han giftet seg 1828 med Abigail Catharina Elye fra Larvik (1807–69), skuespillerinne ved Strømbergs Teater, kalt Jomfru Ely.

Gottlieb Louis utvidet og befestet virksomheten. Vareutvalget omfattet ved siden av forretningsdokumenter, portretter, kart, landskaper og blomsterbilder også gnavspill og andre kortspill, man kunne fra tid til annen kjøpe gitarer hos ham, abonnere på utenlandske tidsskrifter som *Journal for nyeste Parisermoder*. Hans litografiske virksomhet var vel ansett som også H.T. Winthers var det. Mellom 1823 og 1838 har jeg registrert 19 notetrykk fra Fehrs offisin.

Henrik Wergeland gav i avisen Tønsbergs Merkur et livfullt bilde av den litografiske situasjon høsten 1840:

Ingen Green af de fri Kunster synes at faae saa stærkt Tilløb af Kræfter her i Hovedstaden som Lithografien. Der havde vi nu med Fehr og Winthers to lithografiske Presser; saa kom Lieuten. Oscar Wergeland fra Paris med litho- og chalkografiske Kund- og Redskaber; saa aabnede samtidigen Lieut. Finne og Kompagniet DHrr. Skuespiller Berg og Maler Wergmann sine Presser, og nu i disse Dage har en Hr. von Gruhl aabnet et heelt saakaldet lithografisk Institut d. e. med endeel Lithografer fra Kjøbenhavn, som arbeide under ham.

Man seer undertiden nogle af disse Steentrykkersvende i fantastisk Kostume, med udbredt Skjortekrave, Knebelsbarter og langt altgermaniskt Haar; de kalde sig nemlig Artister og regne sig forat høre til de store Maleres Klasse, skjøndt det maa være noget langt nede i Queuen (Halen). Foruden Hr. Winther, hvis daguerreotypiske Præstationer ere al Ære værd, beskjæftiger en Hr. Knudsen sig med en Pariserdaguerreotype.

Etter juniors død i 1855 var det hustruen og sønnen som drev firmaet sammen. Fra 1860 het det Fehr & Comp der den daglige ledelse var Carl Louis Fehr.

Sønnesønn *Carl Louis Fehr* (1828–85) giftet seg 1859 med sangerinnen Johanna f. Noebe (1834–83) og de fikk fire barn. Carl Louis drev firmaet fra

1853 med vekslende fremgang. I 1865 og 1875 bodde de i Kirkegd. 17 med to tjenestepiker og litograf August Grünert som arbeidet hos Fehr.

Svigersønnen Henriksen og litografen Grünert overtok firmaet i 1886. Firmaet ble solgt til P.M. Bye i 1893.

Adresser

1823 Skippergd.
1824 Øvre Voldgd. (april)
1825 Hjørnet av Kirkegd. og Raadhusgd. (april)
1826 Raadhusgd. (april)
1829 Nordregd. 272 (okt)
1843 Akersbakken 27
1845 Kirkegd. 34 (januar)
1845 Kirkegd. 36 (april)
1846 Kirkegd. 28 (sept)
1855 Kirkegd. 22 (nov)
1857 Kirkegd. 22
1860 Toldbodgd. 7 (febr)
1860 Kirkegd. 17

Noteperiodikum:

Journal de Paris 1831

Kap. 4 Noteleiebibliotekene

“De fordømte Leiebibliotheker”

Idéen med leiebiblioteker der man for en liten avgift kunne abonnere på bøker, kom til Norge fra Danmark på slutten av 1700-tallet. Det første *bokleiebiblioteket* i Norge ble åpnet i Trondheim 1770. Bibliotekene ble raskt populære, ikke bare fordi det var billigere å leie enn å kjøpe, men også fordi publikum nå fikk tilgang til annen litteratur enn den overveiende religiøse som de allerede kjente. Utover 1800-tallet dukket det opp bokleiebibliotek i mange norske byer. Vi kjenner til over hundre slike samlinger – halvparten i Christiania. Størrelsen varierte sterkt, dog var de fleste på 2–3000 bind (eller nummer, benevnelsene dekker det samme). Fra begynnelsen var det først og fremst bokhandlerne som drev leiebibliotek – slik kunne de bedre sikre seg å tjene penger på sitt lager av bøker, men senere kom det mange private til, ikke minst enslige kvinner. Leiebibliotekene spilte en stor rolle som litteraturformidlere for borgerskapet – de andre befolkningsgruppene benyttet seg bare i liten utstrekning av tilbudet.

Leiebibliotekene virket imidlertid også som en skarp konkurrent til bokhandlerne. Dette forhold gis en fargerik beskrivelse i H.T. Winthers månedsskrift *Bien* i 1837; i fortellingen “En Bogs Historie” står:

Du finner mig [boken] nu i alle Leiebibliotheker. For Folk som eie saadanne har jeg en hellig Frygt. Min Papa [forfatteren, sier denne boken – det er nok egentlig bokhandleren!] kalder dem Boghandelens Vampyrer, Litteraturens Drabsmænd. ‘Disse Mennesker er det’, siger min Papa ‘som lamme Boghandelens Vinger, suge dem Marven af Benene og grave Litteraturens Grav. Saadan en Leiebibliothekar kjøber, med Rabat, eet Exemplar af en Bog, som gjør Opsigt, og føder dermed tre til fire hundrede Læsere, som igjen udlaane Bogen til tre til fire hundrede Andre. Deraf kommer det, at der selv af den interessanteste Bog sjelden bliver solgt mer en sex til ottehundrede Exemplarer; deraf kommer det at Boghandelen, denne ædleste Gren af menneskelige Industri, dør af Kræft. De fordømte Leiebibliotheker!’

Noteleiebibliotekene – de musikalske leiebibliotek som samtiden kalte dem – hadde tilsvarende posisjon. Det var i første rekke musikkhandlerne som drev dem og den første annonse finner vi i august 1822, undertegnet J[ohan] Michelsen:

Skulde Nogen ønske at indtræde i et Selskab, hvoriblandt en af kyndige Musiklærere udvalgt Samling Musikalier for Pianoforte circulere et heelt Aar, og hvor ethvert Medlem hver 14. Dag erholder 2 nye Musiknummere, for den yderst billige Priis af 3 Norske Speciedaler for Aaret, og for hvilken Summa man endog erholder til Eiendom Musik for den ene Speciedaler, da vilde man behage snarest muligt at tegne sig hos Undertegnede i Hr. Procurator Winthers Gaard i Øvre Slotsgaden No. 406 Littr. C. Udenbyes, som selv kunde besørge Ombytning, kunde ogsaa indtræde som Medlemmer.

J. Michelsen

Denne annonsen er interessant, ikke bare fordi den forklarer ideen detaljert og fordi man blir tilbudt et rimelig kjøp, men også fordi den henvender seg til publikum utenfor byen. Det vanlige var at bibliotekene tok sikte på bybefolkningen.

En direkte opptelling av antall noteleiebiblioteknehavere gir tallet 47. Overdragelser vi kjenner til av (mer eller mindre) ett og samme leiebibliotek reduserer antallet til 40. Men, dette tallet kan vi ikke stole på, av flere grunner: a) Det kan ha eksistert flere noteleiebiblioteker uten at dette er oppdaget. b) Et leiebibliotek kan ha eksistert bare på papiret, dvs avisen. c) Det er heller ikke umulig at det har funnet sted flere overdragelser enn de vi kjenner uten at man har funnet det nødvendig å gi beskjed til ettertiden om det. Vi holder oss imidlertid til antallet 47/40.

Av de 47 personer – hvorav 10 kvinner – som drev noteleiebibliotekene, ser det ut til at 14 var privatpersoner, de øvrige 33 var kjøpmenn – bokhandlere og/eller musikkhandlere.

Størrelsen på noteleiebibliotekene varierte stort – fra et par hundre til rundt 70.000 bind.

Publikum var også her i all hovedsak rekruttert fra borgerskapet. En annonse fra Halden i 1841 viser nettopp dette:

Ikke fordi at Stedet just tæller mangel fortrinlig eller udmærket Lærer i Musik der kunde ønske for sine Eleves Skyld at et saadant Bibliothek kom istand, hvor Musik til enhver Tid kunde vælges til Nytte og Gavn for disses Fremadskriden på det musikalske Gebeet; men især af den Grund at Tiden har dannet Spillere i saagodt-som enhver Familiekreds der ønske at nyde Musikunderholdning i et større og høiere Maal end hidtil tørre og trivielle Sager har sat dem istand til, maa udentvivel gjøre Trangen hertil for disse saameget desto føleligere.

Selv om leieavgiften var liten, var den likevel stor nok til å virke ekskluderende på store befolkningsgrupper. Den meget fåtallige overklasse ser faktisk heller ikke ut til å ha hatt noen direkte befattning med verken leiebiblioteker eller noen

musikkhandel, det må i alle fall ha vært i meget beskjeden grad. Det var fortrinnsvis i “enhver Familiekreds” innen borgerskapet vi finner aktiviteter som dette.

Noteleiebibliotekene ble av stor betydning. Noter var som bøker dyre i anskaffelse og folkebibliotek i moderne forstand med egen musikkavdeling fantes ikke. De mange bevarte kataloger gir et konkret bilde av publikums smak i skiftende tider; notebibliotekene ble jo drevet kommersielt og innehaveren måtte hele tiden ta primært hensyn til hva kundene ville ha – både når det gjelder komponister, genre og instrumentutvalg. Notebibliotekenes kataloger gir derfor et tydelig bilde av skiftende tiders musikksmak. En studie av dette har jeg imidlertid funnet ligger utenfor det foreliggende arbeids rammer.

Langt de fleste bibliotekinnehavere utstyrte notene sine med omslag. Etiketten viste biblioteksnummeret og eierens navn.

Noteleiebibliotekene alfabetisk

C.H. BENEMANN (f. 1802), bokhandel i Bergen gr. 1832

Noteleiebibliotek 1838–48

Størrelse: 250 i 1838

Samtlige eiere: Benemann – Broch – Giertsen

Catalog over Carl Benemanns Leiebibliothek i Bergen. Bergen 1844.

Hans BENNECHE, kjøpmann i Kristiansand

Noteleiebiblioteket eksisterte i hvertfall 1840–47.

Størrelsen er ukjent.

Alfred BENNETT, musikkhandel, turistbyrå osv. i Trondheim 1892-etter 1908.

Noteleiebiblioteket eksisterte antagelig hele denne perioden.

Størrelse: 4642 nr i 1892.

Katalog over A. Bennet's Musik-Leiebibliothek, Throndhjem, 1892, 112 s.

Thomas BROCH, i Bergen, senere postekspeditør i Sandefjord.

Overtok Benemanns leiebibliotek i 1848. Allerede året etter overlot han det til Ed. B. Giertsen.

Jørgen Nils BRØNNER (1848–1916), organist og instrumenthandler i Trondheim fra 1887 til rundt 1910. Drev antagelig leiebiblioteket gjennom hele denne perioden.

I 1887 inneholdt biblioteket 3239 bind.

Samtlige eiere: Floessel – Wisur – Hermansen – Lionæs – Brønner.

Katalog over J. N. Brønners Musik-Leiebibliothek i Throndhjem, 1887.

Brønner var altså den siste av fem eiere av samme noteleiebibliotek.

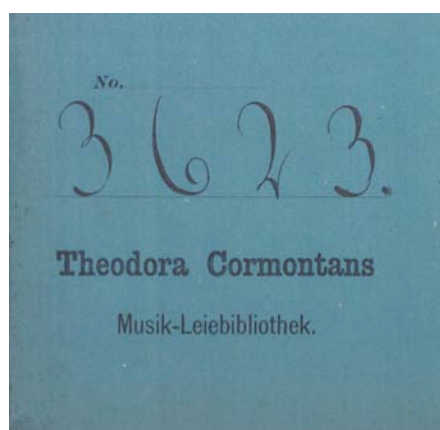
Floessel 1865–74 og Wisur og Hermansen midt på 1870-tallet, Lionæs 1877–87 og endelig Brønner fra 1887.

Ut fra bevarte leiebiblioteketiketter ser det ut til at størrelsen hos Floessel var på 2800 bind samt at hverken størrelse eller nummerering endret seg noe særlig før biblioteket kom til Brønner i 1887. (Eks.: ett bind hadde hos både Hermansen og Lionæs nummer 1003 mens det hos Brønner fikk nr. 1579; et annet bind hadde hos både Floessel, Wisur og Lionæs nr. 215, mens det hos Brønner fikk nr. 413).

Brønners katalog omfatter som nevnt 3239 bind, en økning på 440 bind.

Lauritz BØDTKER, bok- og musikkhandler i Sarpsborg 1857–1901. Notebiblioteket kjent 1869–1901. Størrelse ukjent.

Theodora CORMONTAN drev musikkforlag, musikkhandel og noteleiebibliotek i Arendal, antagelig fra 1879 til 1886.

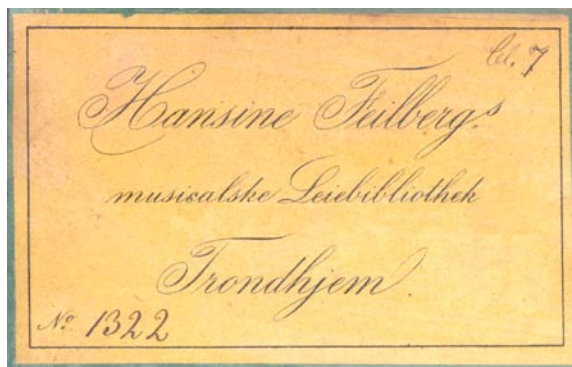
Størrelse: rundt 11.000 bind.

Katalog (rekonstruert) over Theodora Cormontans Musik-Leiebibliotek, Aust-Agder-Arkivet 1980.

DRAMMENS NYE MUSIK-LEIEBIBLIOTHEK, Drammen

Størrelse: 2500 bind.

Katalog over Drammens nye Musik-Leiebibliothek, 1879.

Hansine FEILBERG, musikkhandel i Trondheim fra midten av 1860-tallet til 1891.

Hadde noteleiebibliotek fra 1880. Katalogen fra 1893 inneholder 2256 bind.
Katalog over Hansine Feilberg's Boe's musikaler, 1893.

Ernst Wilhelm FLOESSEL (c 1845–1874) drev musikkhandel og noteleiebibliotek i Fredrikstad, delvis også i Arendal på 1860- og 70-tallet.

Størrelse: 2800 i 1865.

Samtlige eiere: Floessel – Wisur – Hermansen – Lionæs – Brønner

Katalog: se Brønner.

Christian og senere Johannes FLOOR, eide i Stavanger en større bokhandel, grunnlagt 1846, til 1912. Sannsynligvis var leiebiblioteket i virksomhet en rekke år fra 1847. I 1848 var størrelsen på 500 bind.

Eduard Barfred GIERTSEN, velkjent bokhandel i Bergen, grunnlagt 1848.

Giertsen (1828-?) overtok Brochs leiebibliotek i 1849, året etter var omfanget kommet opp i 2500 bind.

Samtlige eiere: Beneman – Broch – Giertsen

Catalog over Eduard Giertsens musikalske leiebibliothek, Bergen 1850, 98 s.

Wilhelm M. GRAM, bokhandel i Moss 1848–55, deretter bokhandel i Christiania. I Moss hadde han også noteleiebibliotek, men vi vet ikke mer om det.

GRØNNINGS ENKES bok- og musikkhandel i Bergen eksisterte fra 1814 til 1880, med noteleiebibliotek fra 1843

Størrelse 1860: 4301 bind.

Catalog over det Grønningske musikalske Leiebibliothek, Bergen 1860, 147 s.

Knud Christian GRØNTOFT hadde bok- og musikkhandel i Kristiansand en rekke år fra 1836 med ett leiebibliotek for bøker og ett for noter fra 1847.

A. Munch skrev i sine *Barndoms- og Ungdomsminder*:

Han satt alltid 'i ulden Nattrøie og med en grøn Skjærm for Øinene' og delte sig mellem å binde inn bøker og leie dem ut. Kundene måtte op en mørk, steil hønsetrapp for å komme til verkstedet, og det luktet alltid av muggent klistet. 'Ikke desmindre havde han Besøg af Byens fineste Damer, der ikke skyede denne Uleilighed for at erhverve sig hans Gunst og faae udlaant, hvad de helst attraaede.' Bøkene var fulle av fettflekker, og rett som det var, manglet et par sider av den trykte tekst. Bokbinderen hadde gjerne da klistret inn et par rene blad og skrevet dem av med sine kråketær efter et annet eksemplar. (Tvetervås 1950.)

BRØDRENE HALS, pianofabrikk fra 1847, konsertbyrå, fra 1887 ved overtakelsen av Håkonsens bo til 1909 også musikkhandel og -forlag.

Man drev også leiebibliotek etter hva man kalte den franske metode, altså at bibliotekets utvalg var det samme som butikkens. Prinsippet leie først, kjøpe etterpå er ikke ukjent i dag heller.

Musik-Abonnement

Trondheim folkebibliotek
KLAVER

etter fransk Methode har følgende væsentlige Fordele for de her almindelige Leiebibliotheker:

1. Man vælger af Lageret.
2. Nyheder leveres Abonnementerne straks.
3. Man beholder lettere netop hvad man ønsker, da tilsvært Hefte udleveres Abonnementerne i det Antal Exemplarer, som deraf maatte forefindes paa Lager.
4. Man beholder nye og smukke Exemplarer.

Brødrene Hals.

I Musik-Abonnementet indgaar hele vort store nye Lager af **MUSIKALIER.**

Abonnements-Pris:

Aarlig for 1 Hefte	Kr. 5.00,	for 2 Hefter	Kr. 10.00
- 3 -	- 14.00,	- 4 -	- 16.00

Udenbyes stor Moderation.

Karl Johans Gade Nr. 27. KRISTIANIA.

William HAMILTON hadde bok- og musikkhandel i Halden fra 1842 til 1875 dessuten en tid pianohandel og fotografisk forretning, noteleiebibliotek i antagelig samme periode. En filial i Moss var i virksomhet hos stadsmusikant Andersen i 1844.

Joh. HANCHE, privatperson i Kristiansand.

Størrelse 1882: 2029 bind.

Katalog over Joh.s Hanche's Musik-Leie-Bibliothek i Christiansand, Christiania 1882, 58 s.

Wilhelm HARLOFF, musikkhandel og -forlag i Bergen 1860–1908 med leiebibliotek fra 1862.

Størrelse: Ca.10.000

Catalog over W. Harloffs musikalske Leiebibliothek i Bergen, u.å. , 275 s. Tillegg 1, 2 og 3 (1886).

Ludvig HERMANSEN (f. 1855) i Moss var en handelsbetjent med leiebibliotek på si' på 1870-tallet. En etikett viser nummer 2887. Hermansen overtok Wisurs og solgte det til Lionæs, trolig i 1877.

Petter HÅKONSENs musikkhandel og -forlag i Christiania var i virksomhet fra 1881 til 1887 da det ble overtatt av Brødrene Hals. Han drev også noteleiebiblioteket, etter den franske metode der butikkutvalget utgjorde leibibliotek katalogen.

Philip JACOBSSON, svenskfødt pianist med leiebibliotek i Trondheim på 1870-tallet.

Størrelse ca.1870: 1379 bind.

Catalog over Philip Jacobssons musikalske Leiebibliothek i Throndhjem. Trondheim ca 1870, 31 s.

Christiane JENSEN i Risør drev bokhandel 1888–97 med noteleiebibliotek fra ca.1890. Størrelsen var ca.1000 bind.

Ferdinand KØHLER, hadde musikkhandel i Trondheim 1852–69, leiebibliotek fra 1853 på 900 bind.

Trondhjemske Musikalske Leiebibliothek, Ferdinand Køhler, u.å.) UbO har et ufullstendig ex. med sidene 1–4 og 13–16.

Juliane LINDEMAN i Trondheim var pianist, pedagog og komponist. Hennes leiebibliotek ble etablert i 1848. hun giftet seg i 1857 og sannsynligvis ble biblioteket nedlagt da.

I forordet til katalogen står blant annet:

Efter Fleres derom yttrede Ønske, har Undertegnede bestemt sig til, at oprette et musicalsk Leiebibliothek, udelukkende bestaaende af Pianoforte-Sager, for saaledes at give Musikdyrkere en, som jeg haaber, forønsket Anledning til, paa meget billige Betingelser, at gjøre sig bekjendt med de nyeste Frembringelser i denne Retning.

Størrelse: 572 bind i 1848.

Catalog over Musicalier for Pianoforte. Trondhjem 1848.

Wilhelm LINDORFF, musikkhandel og -forlag samt noteleiebibliotek i Christiania fra 1849 til ca 1864.

For dette firmaet har vi klare opplysninger om bibliotekets størrelse:

1849:	5.017
1850 okt.	7.023
1851 2/6	8.000 ca.
1854 8/2	11.000
1861 30/7	12.000

I 1864 ble noteleiebiblioteket solgt til Warmuth og Neupert

Hoved-Catalog over W. Lindorff & Hansen's Nye Musikalske Leiebibliothek i Christiania, u.å. (ant. 1849).

Christopher LIONÆS var en bok- og musikkhandel i Fredrikstad, grunnlagt 1858, i drift til en tid etter 1905, noteleiebibliotek fra ca. 1877 til 1887 da det ble overtatt av J.N. Brønner i Trondheim.

Samtlige eiere: Floessel – Wisur – Hermansen – Lionæs – Brønner

Axel MAGNUSSEN bok- og musikkhandel i Hamar fra 1849 til 1930.

Størrelse: 1243 nr i 1883.

A. Magnussens Musik-Leie-Bibliothek i Hamar, 1883, 34 s.

Victor MOLARD, musikkhandel og noteleiebibliotek i Christiania i perioden 1868–79, størrelse angitt til 1500 bind.

MONTBAR var fransklærer i Christiania på 1830-tallet. Han opplyses å ha et leiebibliotek av noter i 1834.

Herman NEUPERTs musikkhandel og -forlag i Christiania 1843–79, fra 1844 med eget noteleiebibliotek.

Omfanget var 1844: 2250 bind, i 1848: 5307 og 1856: 16000 bind. Tøttrupps bibliotek var til salgs i mars 1852 og Neupert var interessert allerede da uten at

vi vet noe mer konkret om det. Men, 11. oktober avrettes auksjon over Tøttrups bibliotek. Samme dag annonserer Neupert at hans notebibliotek er øket med 2000 nummer! Det er nærliggende å tro at disse 2000 stammer fra Tøttrups samling.

Fra 1848 hadde han filial i Trondheim med lærer Samuel Moses som bestyrer. I 1864 kjøpte Neupert sammen med Warmuth Lindorffs bibliotek.

Catalog over Herm. Neuperts Leiebibliothek af Musikalier i Christiania, 1848.

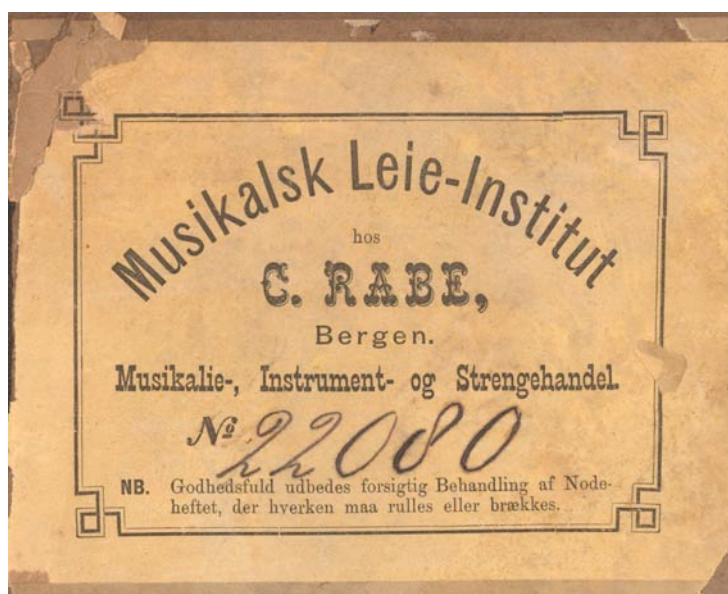
Martine QVÆRNSTRØM i Halden drev bokhandel i årene 1873–76, notebibliotek i antagelig samme periode.

Carl RABEs musikkhandel og -forlag i Bergen varte fra 1858 til 1973, leiebiblioteket en rekke år fra starten.

Størrelse: 1858: 3000 nr, 1866: 10296 nr. En etikett viser nr 22080.

Catalog over det musikalske Leie-Institut af C. Rabe, Bergen, 1858, 47 s.;

1. tillegg 1866, 33 s. 2. tillegg 1868, 47 s.

Johan A. RØSHOLM, musikkhandel og -forlag samt leiebibliotek i Christiania 1856–93.

Størrelsen var i 1865: 11435, i 1869: 14694, i 1873: 17278, i ca. 1880: 21688.

I 1893 solgte han firmaet til Haakon Zapffe.

Samtlige eiere: Røsholm – Zapffe.

Katalog over J. A. Røsholm's Musikalske Leiebibliothek i Christiania, 1865.

Første Tillæg til J. A. Røsholm's Musikalske Leiebibliothek i Christiania, 1869.

Andet Tillæg til J. A. Røsholm's Musikalske Leiebibliothek i Christiania, 1873.

Tredie Tillæg til J. A. Røsholm's Musik-Leiebibliothek, Kristiania, ca 1880.

Jacob SANNE (1812–63) åpnet i 1836 et bokbinderi og leiebibliotek for noter i Grenden i Christiania. I 1837 utvidet han med musikkhandel og i 1838 flyttet han til Kirkegd. 174, rett overfor Cappelens firma. Men “paa Grund af anden Bestemmelse” solgte han leiebiblioteket til Madame Tøttrup i 1839.

Leiebibliotekets størrelse var ifølge annonsene på 2000 bind i 1836 og 3000 i 1839.

Samtlige eiere: Sanne – Tøttrup.

Catalog 1836.

Første Tillægs-Catalog over Bogbinder Sannes musikalske Leiebibliotek, 1837.

2det Tillægscatalog over Bogbinder Sannes musikalske Leiebibliotek, 1838.

Oscar SCHRUMPF & Fredrikke DONS, drev en musikkhandel med leiebibliotek i Christiania rundt 1837, da biblioteket omfattet 2000 bind. Schruppf døde 1877.

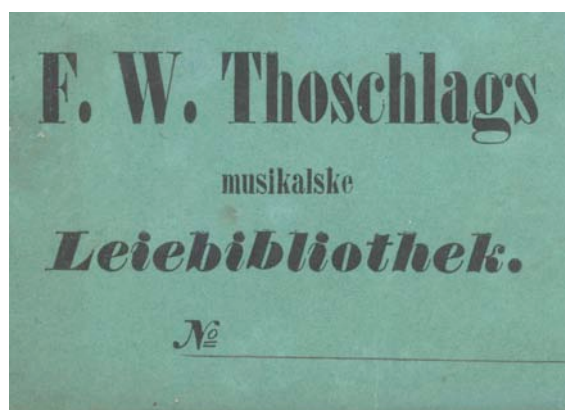
Lorents Peter Stibolt TELLEFSEN, musiker i Trondheim, hadde rundt 1845–48 et leiebibliotek. Han tok det med seg da han flyttet til Viborg i Danmark 1848.

Salve THOMASSEN, bokhandel i Farsund 1830–34 og i Kristiansand 1834–83 med noteleiebibliotek.

Størrelse: 1853: 2128 nr; 1855: 2829 nr; 1857: 3259 nr; 1859: 3525 nr.

S. Thomassens musikalske Leiebibliotek. Catalog over Musikalier som erholdes tilleie eller tilkjøbs hos S. Thomassen i Christiansand, 1853, 76 s.; 3 tillegg: i 1855, 27 s.; 1857, 22 s.; 1859, 12 s.

Se forøvrig kapittel 11.

Friedrich Wilhelm THOSCHLAG, stadsmusikant og organist i Arendal fra 1834 til sin død i 1885.

Leiebiblioteket var i sving fra 1845. Størrelse:

1848: 929 – 1853: 2.510 – 1856: 5.152 – 1858: 6.349 – 1865: 7.399 – 1872: 7.905

Katalog: *Catalog over Musikalier i F. W. Thoschlags Leiebibliothek i Arendal, 1848–ca.1870 med 7 tillegg.*

Christian Gerhard og Emilie TØTTRUP, musikkhandel og musikkforlag i Christiania i årene 1829–52, noteleiebibliotek fra 1831. Størrelsen kjenner vi ikke før hun (Emilie, Christian døde i april 1838) i 1839 kjøpte Sannes bibliotek i mai. Antall bind var da 3150, i 1843 var det øket til 4000, i 1847 til 4600. Biblioteket ble solgt ved auksjon i oktober 1852 og nær halvparten synes gått inn i Neuperts samling.

Catalog over det Tøttrupske musikalske Leiebibliothek i Christiania, u.å., 73 s. Tilleggs-katalog 1841. (Nasjonalbibliotekets eksemplar mangler slutten, dessuten mangler s. 49–56. Flere udaterte tillegg med flere pagineringer, muligens ufullstendige.)

Carl WARMUTH, musikkhandel og -forlag i Christiania 1843–1908, noteleiebibliotek fra 1862.

Størrelse:

1862: 21.114; 1866: 26.000; 1868: 30.000; 1868: 31.318; 1871: 35.300; 1872: 35.322; 1878: 46.074; 1883: 50.000; 1893: 65.000

Hoved-Catalog over C. Warmuth's Musikalske Leiebibliothek i Christiania, 1862;

Iste Tillægs-Catalog til C. Warmuth's Musikalske Leiebibliothek i Christiania, 1865;

Hoved-Katalog over C. Warmuth's Musik-Leiebibliothek i Kristiania, 1871. Tillægs-Katalog No. 1 (nr 35323–46074) over Carl Warmuths Musik-Leiebibliothek i Christiania, 1878.

M. WIERØD, frøken, Larvik, privatperson, hadde i 1900 et bok- og noteleiebibliotek.

Hans Thøger WINTHER, musikkhandel og -forlag i Christiania 1822–51, leiebibliotek for noter fra 1823. Størrelsen var da 400 bind, i 1825 450, i 1851 527 bind. I *Catalog over H. T. Winthers Boes Beholdning af Bøger, Musicalier, Kunstsager m. m., som sælges ved Auction den 25de August og følgende Dage d. A., Christiania 1851* står det om leiebiblioteket "meget defect"!

S. WISUR, privatperson i Fredrikstad som rundt 1874 overtok Floessels leiebibliotek og overlot det så til Hermansen.

Fru WÆRNER, privatperson i Moss, hadde ifølge en annonse i Moss Tilskuer et musikalsk leiebibliotek i 1857.

Haakon ZAPFFE, musikkhandel og forlag i Christiania grunnlagt 1893 ved kjøp av Røsholms musikkhandel, forlag og leiebibliotek. 1898 var bibliotekets størrelse på vel 70.000 bind.

I forbindelse med noteleiebibliotekene dukker det opp stedsnavn som ellers i musikkhandelssammenheng er nokså usynlige. Christiania har, ikke overraskende, flest noteleiebibliotek, men byen dominerer ikke totalt, slik som den ellers gjør i musikkhandelens historie. Trondheim har hele 7 navn på listen, Bergen 6, Kristiansand 4, mens Fredrikstad og Moss har 3 navn hver.

Se videre appendix IV

Kap. 5 Noteperiodikaene

De norske musikalske periodika, eller noteperiodikaene, starter sin historie i Norge hos Lars Møller Ibsen i 1823. Før århundret nærmet seg slutten, hadde 19 ulike periodika sett dagens lys, muligens et par flere. Det er litt avhengig av hva man definerer som et noteperiodikum; jeg har valgt å definere det som et periodisk skrift som bare eller nesten bare inneholder noter. Denne definisjonen utelukker da en mengde periodika med hovedsakelig tekstlig innhold.

Det har ikke vært mulig å finne frem til samtlige hefter av samtlige periodika. En del hefter mangler derfor i fortegnelsen. Men, de aller fleste er der og utgjør nær 1100 titler eller produksjoner. For periodikaenes vedkommende vil en tittel i de aller fleste tilfelle være ensbetydende med én komposisjon – altså ikke være en fellestittel av typen “4 Sange”.

Av disse nær 1100 komposisjonene viser en optelling at rundt 250 er skrevet av norske komponister eller komponister som oppholdt seg i Norge, nesten en fjerdedel altså. Det er en betydelig mindre norsk andel enn i forlagenes øvrige produksjon. Det tyder på at forlagene ønsket en annen profil på periodikaene, en profil som i større grad var rettet mot kontinentet – og mot teaterscenen og underholdningsmusikken.

Noteperiodikaene alfabetisk

AMPHION, et musikalsk Tidsskrift for Piano-Forte.

Årg. I nr 1–5 1827

Årg. I nr 6–29 1828

Årg. II nr 1–11 1829

H.T. Winther, Christiania

APOLLO, en Samling af originale Compositioner, norske Fjeldmelodier og et Udvalg af Udlandets mest yndede Musik, arrangeret og componeret for Piano-Forte af Rudolph Willmers.

10 nr 1840–41

Prahl, Bergen

Bragi 1842. Første Halvaargang. Neupert.

BRAGI. Samling af lette og underholdende Musiknummere for Pianoforte.

Red. Herman Neupert.

Årg. I nr 1–17 1842–43,

Årg. II nr 1–2 1843–44.

Guldberg & Dzwonkovski, Christiania

DANDESALONEN

Nr 1–4 1851.

Lindorff & Hansen, Christiania .

DEN NORSKE LYRA

Fra 1823–25 er 15 titler kjent både under overskriften Den norske Lyra og som særtrykk.

Ibsen, Christiania

FIGARO. Nyt Musikblad.

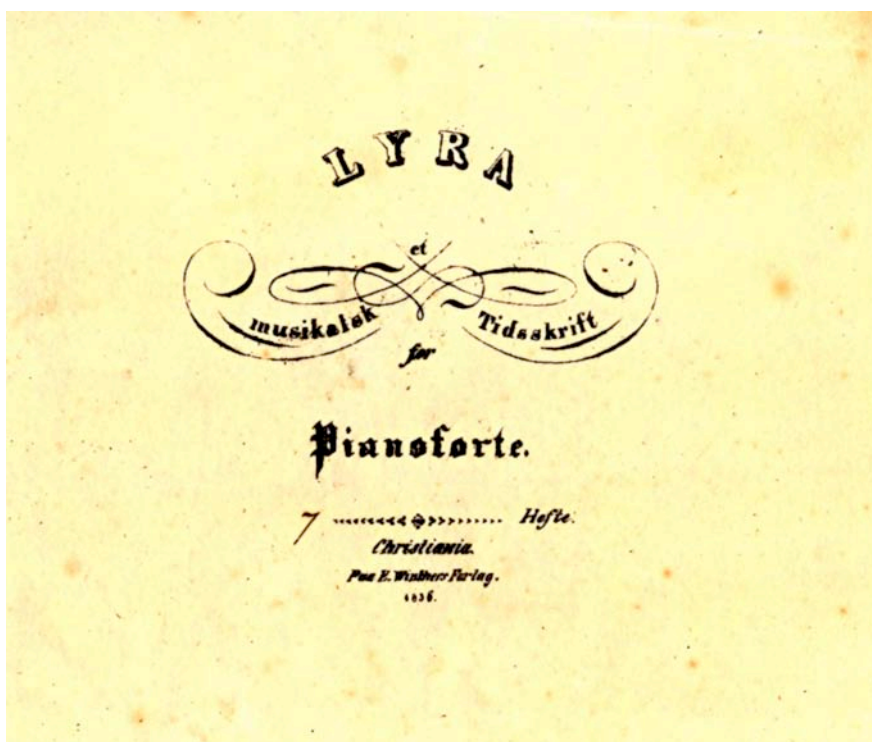
Utgitt 1885–99 av Kgl. Hofmusikkhandel i København, der Warmuth, Christiania, hadde kjøpt rettighetene for Norge.

JOURNAL DE PARIS pour la Musique Nouvelle de Boieldieu, Rossini, Auber et Paganini

Nr 1

1831.

Fehr, Christiania

Lyra 7. oktober 1836, Edv. Winther

LYRA – ET MUSIKALSK MAANEDSSKRIFT / THEATERSKRIFT for pianoforte

Årg I nr 1–12 : april 1836 – febr 1837

Årg II nr 1–12: mars – des. 1837

Årg III nr 1–12: jan – des. 1838

Årg IV nr 1–3 : jan. – april 1839

Edv. Winther, Christiania.

LYREN, ET MUSIKALSK TIDSSKRIFT FOR SANG OG PIANO FORTE

Nr 1–2 1836

L.E. Müller, Christiania

Lyren 1836

MUSIKALSK ALBUM

Årg. I hf. 1–12 juli 1868 – juni 1869

Årg. II hf. 1–6 juli 1869 – des. 1869

(“Paa Grund af de Forviklinger, som Aargangens Begyndelse med Juli Maaned – som hidtil – forarsager ved Erlæggelse af Kontingent og Porto m. v., afsluttes med nærværende Nummer 2den Aargang” trykt på forsiden av årg. II hf. 6.)

Årg. III hf. 1–12 jan. 1870 – des. 1870

Årg. IV hf. 1–12 jan. 1871 – des. 1871

Årg. V hf. 1–12 jan. 1872 – des. 1872

Årg. VI hf. 1–12 jan- 1873 – des. 1873

Ny rekke

Årg. I hf. 1–12 jan. 1874 – des. 1874

Årg. II hf. 1–12 jan. 1875 – des. 1875

Årg. III hf. 1–12 jan. 1876 – des. 1876

Årg. IV hf. 1–12 jan. 1877 – des. 1877

Tredje rekke

Årg. I hf. 1–5 jan. 1878 – mai 1878

Edv. Winther, Christiania

MUSIKALSK GODTKJØBSBLAD

Hf. 1 1840

Berg & Wergmann, Christiania

Musikalsk Løverdags-Magazin fra høsten 1849.

MUSIKALSK LØVERDAGS-MAGAZIN FOR PIANOFORTE. Norske Folkemelodier, Nyheder fra Theatret, meddeelte af Hr. Musikdirektør F. A. Reissiger; moderne og udvalgte Dandse samt andre smaa nette Musiknummere af yndede Componister.

De tidligste 3 heftene var redigert af Adolph Herwig, medlem av kapellet Harzverein.

Hf. 1–3		1841
1. del Ny [2.] rekke	hf. 1–10	april – aug 1849
1. del 3. rekke	hf. 1–10	sept 1849 – jan 1850
1. del 4. rekke	hf. 1–10	jan – juni 1850
1. del 5. rekke	hf. 1–10	juni – nov. 1850
2. del 1. rekke	hf. 1–10	jan. – aug. 1851
2. del 2. rekke	hf. 1–10	sept. 1851 – febr 1852
2. del 3. rekke	hf. 1–10	mars – juli 1852
2. del 4. rekke	hf. 1–10	aug. – des. 1852

Forklaring i notefortegnelsen: h. 1203 betyr: 1 = del, 2 = rekke, 03 = hefte Edv. Winther, Christiania.

MUSIKALSK NYHEDSBLAD FOR PIANOFORTE .Udvalg af yndede
Musiknummere for Pianoforte og Sang.

Årg. I hf. 1–12 des. 1852 – des. 1853

Årg. II hf. 1–12 jan. 1854 – des. 1854

Årg. III hf. 1–24 jan. 1855 – des. 1855

W. Lindorff & Co, Christiania

Ny rekke hf. 1–6 jan. 1857 – juni 1857

Edv. Winther, Christiania

MUSIKALSK PENNING-MAGAZIN for Violin

Hf. 1 1834

Edv. Winther, Christiania

MUSIK-JOURNAL (red. Av Poul Diderich Muth- Rasmussen)

Hf. 1 og 2 april og okt 1838

J. Dahl, Christiania

MUSIK-MAGAZIN FOR VIOLIN

hf.1–4 1830-tallet

Edv. Winther, Christiania

DF

BILAG TIL „NORDISK MUSIK TIDENDE“ 1890, N° 9.
 (Nordisk Musik Tidende koster aarlig 3 Kroner (med 48 Sider gratis Musikbilag).
 (Kan bestilles hos alle Bog og Musikhandlere og ved Postkontorerne (20 Øre Porto).)

TO I BAA DEN.
 (Christian Richardt.)

Allegro moderato. Per Wingé.

SANG. 1. Hør

PIANO.

1. El - len, hør i - fald du vil stig - ud paa Tem - mer - flaa - den saa
 2. El - len tak i - fald du saa vil hol - de lidt til - hvi - re at
 3. Taa - ren bli - ver hur - tig træet naar man er to om Graa - den og

1. læg - ger jeg med Baa - den til og saa gaar du i Baa - den sig
 2. in - gen Gre - ne skal os slaa og in - gen Siv os tel - re Nu
 3. Baa - den gli - der me - re let naar man er to i Baa - den. Ved

Carl Warmuths Musikforlag.
 Christiania.
 Kr. 0. 25

Nordisk Musik-Tidende fra september 1890.

NORDISK MUSIK TIDENDE. Maanedsskrift for Musikere og Musikvenner.
 Musikbilag.

Årg. I	1883 hf.1–12, platenr.	851–62
Årg. II	1884 hf.1–12	941–52
Årg. III	1885 hf.1–12	1143–54
Årg. IV	1886 hf.1–12	1155–66
Årg. V	1887 hf.1–12	1238–49
Årg. VI	1888 hf.1–12	1428–39
Årg. VII	1889 hf.1–12	1527–38
Årg. VIII	1890 hf.1–12	1638–49
Årg. IX	1891 hf.1–5	1888–92 (planlagt til platenr. 1899)
Årg. X	1892 hf.1	1900 (planlagt til platenr. 1911)

Totalt 102 hefter før det måtte gå inn “af Mangel paa Tilslutning” (With 1902).
 Carl Warmuth, Christiania.

NYE APOLLO, et musikalsk Tidsskrift for Piano-Forte.

H. 1 1829

J. Schiwe, Christiania

Nyt Musikalsk Museums første hefte, oktober 1858.

NYT MUSIKALSK MUSEUM.

Årg. I hf. 1–12 okt. 1858 – okt. 1859

Årg. II hf. 1–6 nov. 1859 – mars 1861

W Lindorff & Co. Christiania

Lad mig nu erindre tilbage. 1ste No. af Lindorffs musikalske Musæum [okt. 58] inderholdt en Transcription for Pianoforte af Ole Bulls Sæterjentens Søndag af Nathusius. Jeg har i Stilhed moret mig ved at tænke mig Abonnenterne forsøge deres Øine og Fingre paa dette Værk. Det er gjordt ganske paa Kullaksk med uhyre greb og klingende Pedalarpeggier – viel Geschrei und wenig Wonne. (Halfdan Kjerulf i brev des. 1858.)

TERPSICHORE, et musikalsk Tidsskrift for Pianoforte. :

Hf. 1 – 12 okt. 1840 – okt. 1841

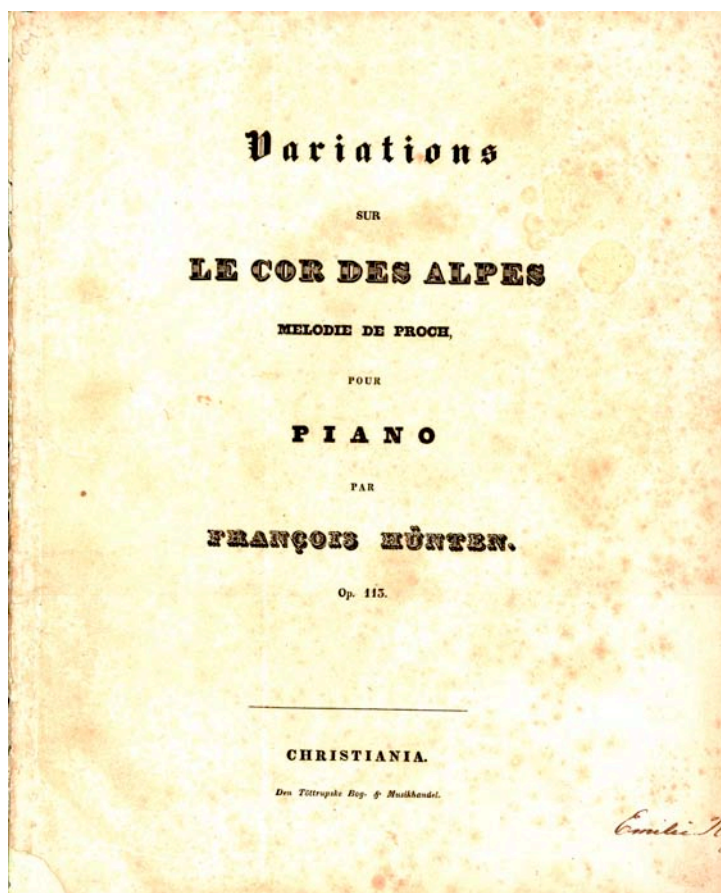
Edv. Winther, Christiania

*

De fleste periodikaene holdt altså bare opp til 3–4 år. De store unntakene er Edvard Winters *Musikalsk Album* og Warmuths *Nordisk Musik-Tidende*. De har nok truffet tiden og smaken ekstra godt. Warmuths blad var dessuten et bilag til det meget etterspurte tidsskriftet av samme navn. Se videre appendix V.

DEL II

Musikkhandelen vokser til

Tøttrup-trykk mai 1848.

Kap. 6 Nye navn i markedet

Christian Gerhard og Emilie Tøttrup

Christian Gerhard Tøttrup og deretter hans enke Emilie drev sitt ganske beskjedne firma i hele 35 år.

Christian Gerhard ble født 26. januar 1806 i Nakskov i Danmark som sønn av etatsråd og fogd Ferdinand Tøttrup og hustru Karen.

I mai 1829 ble han faktor i enkemadam Lehmanns boktrykkeri i Toldbodgd. 36 i Christiania. Lehmanns var da, som vi har sett, et av Christianias største trykkeri- og bokhandlernavn. Samme år, i 1829, i samme hus, åpnet Tøttrup 9.

november et leiebibliotek med vel 5000 bøker. Faktoryrket hos Lehmann fortsatte han med til han skaffet seg eget boktrykkeri i 1833. Tøttrup giftet seg 9. august 1830 i Oslo Domkirke med Emilie (1811–78), en av Lehmanns døtre. De fikk to barn, Paul Fredrik Ferdinand (f. 1833) og Hans Jacob Emil (f. 1836).

April dette år flyttet leiebiblioteket til Toldbodgd. 182. Biblioteket besto i august 1831 av 6340 bind “af de nyeste og bedste Morskabsbøger”. Katalogen med 4 tillegg hadde i november 1832 6443 nummer.

19. oktober 1831 har han “i disse Dage” også åpnet et leiebibliotek med noter (se ovenfor); det besto ifølge annonsen av “Instrumental- som Vocalmusik for Pianoforte og Guitarre”.

Firma Tøttrup flyttet svært mange ganger:

1829 okt	Toldbodgd. 36
1830 april	Toldbodgd. 182
1832 11/4	Toldbodgd. 36
1836 25/4	Toldbodgd. 182
1842 29/10	Kirkegd. 17 (der Warmuth senere etablerte seg)
1846 23/4	Kongensgd. 12
1848 20/4	hjørnet av Akersgd. og Østregd.
1851	Dronningensgd. 22
1852 22/11	Kirkegd. 7
1854 20/11	Kongensgd. 21
1857 22/6	Skippergd. 32
1858 19/6	Kongensgd. 16
1861 18/4	Kirkegd. 18
1861 13/12	Kongensgd. 12
1862 1/7	Kongensgd. 17
1863 23/4	Dronningensgd. 32
1864 19/5	Sværdfegebakken 24

Tøttrups virksomhetsområde ble fra 31. oktober 1832 utvidet fra leiebibliotek til også å omfatte bokhandel og musikkhandel, og året etter fikk han “sin egen presse og dermed også en liten forlagsvirksomhet” (Tvetervås I). Dette var trolig en boktrykkpresse, for notene ble nok i hovedsak trykt i stentrykk hos Edvard Winther eller hos Lehmann; dessuten, musikkforleggervirksomheten kan jeg ikke se å ha startet før 1844, 11 år senere. Da Christian Gerhard døde allerede 30/4 1838, ble det enken Emilie som sto bak hele notetrykkvirksomheten. Tvetervås skriver: “Efter hans død blev forretningen en tid drevet videre av enken”. “En tid” var 26 år.

Da Jacob Sanne i mai 1839 solgte sitt musikalske leiebibliotek til Emilie, steg antall bind til 3150. Madame Tøttrup var en energisk dame, firmaet viste sterk ekspansjon under hennes ledelse: hun utgav flere kataloger over begge

leiebibliotekene, utvidet salget av både noter og bøker, presenterte musikkforlagets første notetrykk 6. januar 1844, og drev fra 1849 til 1851 Hans Thøger Winthers trykkeri i Øvre Slotsgd.

Fra 1849 stammer et hissig brev fra historikeren P.A. Munch. Han hadde ikke fått korrekturen til et verk, og skrev bl.a. til fru Tøttrup:

Jeg tilstaar oprigtig, at ligesom dette Nøleri eller denne Vrangvillighed fra Officinets Side ikke er meget skikket til at holde min Iver og Interesse for Sagen i Live, saaledes er den mig, der dog har nogen Erfaring fra mine Forbindelser med saamange forskjellige Officiner, aldeles ny og paafaldende.

Denne vår kjente historiker var forøvrig gift med Nathalie Linaae – den første norske kvinne som fikk trykt en komposisjon i Norge.

Kilder som Munchs brev gir inntrykk av at det etterhvert begynte å bli vanskeligere for fru Tøttrup. I mars 1852 ble det tillyst auksjon over Tøttrups leiebibliotek av bøker, og 26. mars meldte Herman Neupert at han var dets “nuværende eier”. Men, Neupert hadde tydeligvis fått vanskeligheter med dette kjøpet, for bare noen dager senere sto det i Morgenbladet “bortsælges ved ny Auktion, da den Kjøber, der ved forrige Auktion erholdt Tilslag, paa Anmodning har afstaaet sit Bud”. Notebiblioteket ble imidlertid solgt ved auksjon 11. oktober, mens fru Tøttrup fortsatte sitt bokbibliotek.

Det er ikke helt klart hvem som kjøpte biblioteket. Lindorff & Hansen var det ikke, jeg mener at det mest sannsynlige er Neupert. Ikke bare hadde han vært inne i bildet i forbindelse med boksamlingen, han skrev også i avisen 11. oktober: “H. Neuperts musikalske Leiebibliothek er i disse dage bleven forøget med henved 2000 nye Værker”. Det særlig interessante her er datoen, den er den samme som meldte om auksjonen over Tøttrups noter; hadde Neupert kjøpt deler av biblioteket (Tøttrups noteleiebibliotek var da på ca. 4500 bind) enten like før eller på auksjonen? Det ligger nær å tro det.

Fru Tøttrup hadde nå sluttet med både musikkforlag og noteleiebibliotek. Da hennes trykkeri brant i 1858, sto kun igjen musikkhandelen og bokhandelen. Hun averterte en lang rekke ganger i årene fremover fra sine hyppig skiftende adresser, og ikke sjelden tilbys notene til ekstra billige priser. Siste gang vi ser betegnelsen “musikkhandel” er 8/8 1863, i neste annonse fra 19/5 1864 heter det “Musikalier haves” og adressen er den siste, Sværdfegebakken 27. 11. august 1864 er det siste gang vi hører fra Tøttrups musikkhandel.

Emilie forsøkte seg deretter med en “Pigeskole” i Østregd. 15, og hun døde i mai 1878.

Forlagsproduksjonen til Tøttrup er beskjeden i antall med bare 24 utgivelser registrert mellom 1844 og 1856. Det er stadig danser foruten variasjoner over tema fra scenemusikk for piano som dominerer, men nå kan klaversatsen være temmelig virtuos.

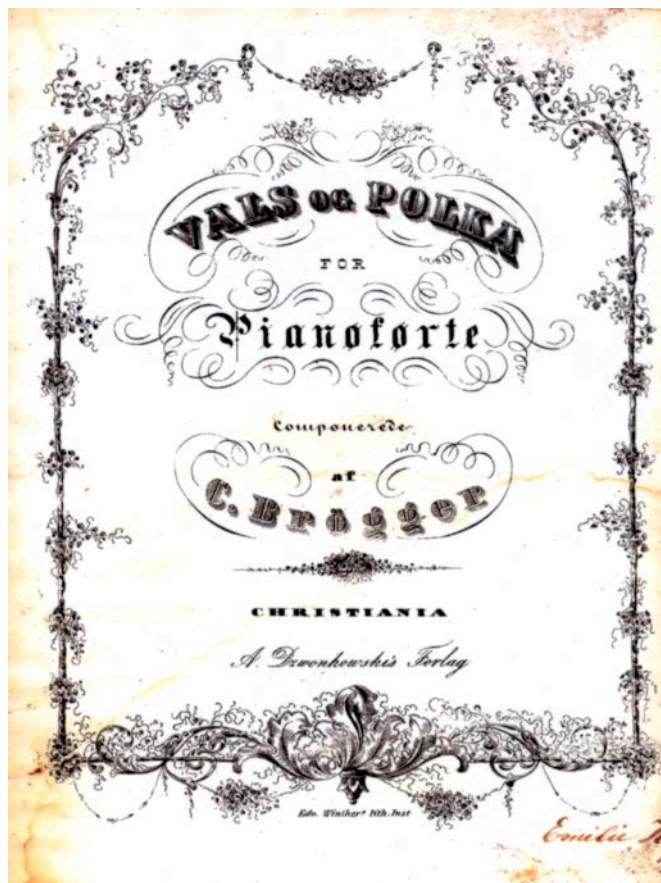
Bare fem komponister er norske. En av dem er Waldemar Thrane. Pedersens samling for mannskor står her i en særstilling med 4 norske navn: L.M. Ibsen, L.M. Lindeman, J.G. Conradi og N.C. Brøgger, alle med én tittel hver. I forbindelse med denne samlingen skrev den unge Halfdan Kjerulf i et brev november 1845:

Der er udgivet i meget smuk Contratryk en Samling 4st. Sange, tildeels bekjendte; i denne Samling 2det Hefte vil min Sang til Kong Oscar blive optagen og senere maaske flere.

Men det kom ikke flere hefter. De øvrige komponistene på Tøttrups forlag kom i hovedsak fra det tysktalende område med tyskeren François Hünten og østerrikeren Henri Herz på topp.

Skrifter:

Catalog over det Tøttrupske musikalske Leiebibliohek i Christiania, u.å., 73 s. Tillegskatalog, Christiania 1841.

Dzwonkowski-trykk februar 1851

Guldberg & Dzwonkowski

Kirkegaden kunde ellers nu gjerne kaldes Boghandlergaden efter den Mængde Boghandlere, som have udseet sig den for sine Spekulationer. Der findes nemlig ikke færre end 7–8 Boghandlinger. (Wergeland i Lillehammer Tilskuer 3/11 1843.)

I 1835 var situasjonen for musikkhandelen i Christiania slik: Ibsens forretning var hendøende, H.T. Winthers blomstret, Tøttrup hadde såvidt kommet i gang, likedan bokhandlerne J.W. Cappelen og J. Dahl.

Carl August Guldberg (1812–92) var kjøpmannssønn, opprinnelig fra Strömstad i Sverige, ble student i Christiania 1829 og tok teologisk embetseksamen 1833. Han giftet seg 1. gang 1835 med Hanna Sophie Theresie Bull (1810–54), 2. gang i 1864 med Dorthea Marie Margareta Heidenreich (1829–1907). Flere av Guldbergs barn ble landskjente: Cato Maximilian (1836–1902) ble professor i matematikk og fysikk, Axel Sophus (1838–1915) og Gustav Adolph (1854–

1908) ble også kjente vitenskapsmenn innen henholdsvis matematikk og medisin. Fredrik Oscar (1848–1905), som gjorde en stor innsats for utviklingen av skolevesenet, ble også kjent som dikter. Av døtrene utdannet Cathinka Guldberg (1848–1919) seg til diakonisse. Hun ble grunnleggeren av sykepleieutdannelsen i Norge og var den første kvinne som ble hedret med ridderkorset av St. Olavs orden.

1834 traff Carl August Guldberg Adam Dzwonkowski (1815–85), en polsk flyktning. Guldberg & Dzwonkowski begynte sitt produktive men relativt kortvarige samarbeid i april 1835. Deres første faktor (til 1838) var Peter Tidemand Malling. Adressene var:

Kongensgd. 10	til april 1836,
Torvet 32	til oktober 1837,
Storgd. 23	til juli 1842,
Kirkegd. 23	til juni 1844, deretter Storgd. 27

Allerede i desember 1835 meldte Guldberg & Dzwonkowski at “Et udvalg Musikalier af ældre og nyere Componister er ankommet hos Undertegnede”. Utvalget besto av danser for “fuldt Orchester”, for piano, klaveruttog, sanger, kvintetter, kvartetter, trioer, duetter, dessuten skoler for piano, fiolin, fløyte og gitar.

Bokforlaget fulgte etter og i juni 1836 fikk de sin egen boktrykkepresse. En lang rekke solide bokverk ble produsert i forlagets lokaler. H.A. Bjerregaard, S. Sivertson og Wergeland inviterte nå til subskripsjon på en *Sangsamling for norske Selskabskredse* – en “med Tidsalderens Dannelse overeensstemmende Visebog”. Denne skulle utgis av Det norske Studentersamfund og Guldberg & Dzwonkowski skulle trykke den “siden de ogsaa, hovesagelig til dens [sangens] Fremme, lode sit Bogtrykkeri forsyne med Nodetyper.” Dette er en interessant opplysning. Først tre år senere kom 1. hefte av sangsamlingen ut. Da hadde Guldberg & Dzwonkowski allerede utgitt flere notetrykk på sin litografiske presse: *Udvalgte Sange af C.M. Bellmann* kom 18. mai 1838 og to hefter av *Musikalsk Theaterblad*, et periodikum redigert av dansken Poul Diderich Muth-Rasmussen.

Musikkhandelsvirksomheten til Guldberg & Dzwonkowski viste tydelig at de ønsket å være ajour med strømmingene i utlandet; uttrykk som “de nyeste i Frankrig, Tydskland og Danmark udkomne Musikalier”, “Nutidens berømteste Componister” er illustrerende. De “berømteste” komponister var etter Guldberg & Dzwonkovskis oppfatning i 1836 bl. a. Henri Herz, François Hünten, Carl Czerny, Ignaz Moscheles, Kalkbrenner og Chopin. Også “ældre Compositioner” er med. Flere av disse navnene finner vi hos Tøttrup også. Men vi finner ingen

av disse komponistene i listen over de mest populære i Norge i 1830-årene, heller ikke i hitlisten til Guldberg & Dzwonkowski (se kap. 12).

Som tidligere fortalt var musikkhandlernes kontakt med Sverige påfallende liten. Derfor er det et poeng at Guldberg & Dzwonkowski flere ganger averterer svenske noter. Det var ellers ikke så rart siden Guldberg jo var svensk.

Noter fra utlandet ble solgt til vanlige priser over en viss tid. Ble musikkhandlerne sittende med betraktelige mengder usolgte noter, ble de enten sendt tilbake til opprinnelsesstedet, eller kom på salg “for at spare en Deel af de store Transport-omkostninger”. Slike billige noter ble gjerne kaldt “Godtkjøbsmusikalier”. Dagens “salg” er langt fra noe nytt påfunn!

Guldberg og H.T. Winther sloss om kundene, skrev Wergeland i Tønsberg Merkur 3. sept. 1840 (se nedenfor om Sanne). I motsetning til H.T. Winther og Tøttrup solgte Guldberg & Dzwonkowski også instrumenter. Denne del av virksomheten startet forsiktig i 1836 med et enkelt piano, så kom strenger til gitar og fiolin i 1841, året etter tilbød de pianoer fra Leipzig, gitarer, fioliner, fløyter med mer ved siden av briller, lorgnetter, mikroskoper, hørerør og camera obscura. Alle disse instrumentene var, som vi har sett,

udførte med megen Omhyggelighed og maa ei sammenlignes med almindeligt Nürnbergerkram.

I februar 1842 sluttet firmaets fullmektig, Georg Henrich Jæger fra Arendal, og reiste til København der han etablerte Skandinavisk Boghandling. I november samme år kom så en ny mann inn i bildet. Det var *Herman Neupert*. Han var kommet til Christiania i 1840 fra stillingen som musikk lærer ved Den Hillerske Opdragelsesanstalt i Barnängen utenfor Stockholm, og åpnet sitt “Pianoforte-Institut” i kjøpmann Frøhlichs gård i Kirkegd. 21 i Christiania. I 1842, 24. november meldes at han har gått i kompaniskap med Guldberg & Dzwonkowski:

Ny Musikalíehandel. Undertegnede tillade sig herved at bekendtgjøre, at vi have etableret en ny og fuldstændig Musikalíehandel

undertegnet Guldberg, Dzwonkowski & Neupert. Adressen var Kirkegd. 23, dit Guldberg & Dzwonkowski hadde flyttet noen måneder tidligere, vegg i vegg med Neuperts pianoskole.

Neupert var knyttet til Guldberg & Dzwonkovskis musikkhandel en tid fremover, nøyaktig hvor lenge gir ikke kildene sikkert svar på; Christiania Adressebok 1861 angir 1843 som grunnleggelsesår for hans eget firma, Neupert

selv det samme i *Adresse-Veileder for Christiania By 1879*. Når i 1843 vet vi imidlertid ikke.

Neupert har hatt flere oppgaver for Guldberg & Dzwonkovski – vi vet at han var redaktør av periodikumet *Bragi*. Det er lite trolig at Neupert juni 1844 skulle ha startet sin musikkhandel ved overtagelse av Guldberg & Dzwonkovskis. Disse fortsatte nemlig driften av både musikk- og instrumenthandelen foruten bokforlaget frem til oktober 1844. Sortimentsbokhandelen hadde de solgt til H. Tobiesen desember 1843, boktrykkeriet til W.C. Fabritius januar 1844 for 4300 speciedaler.

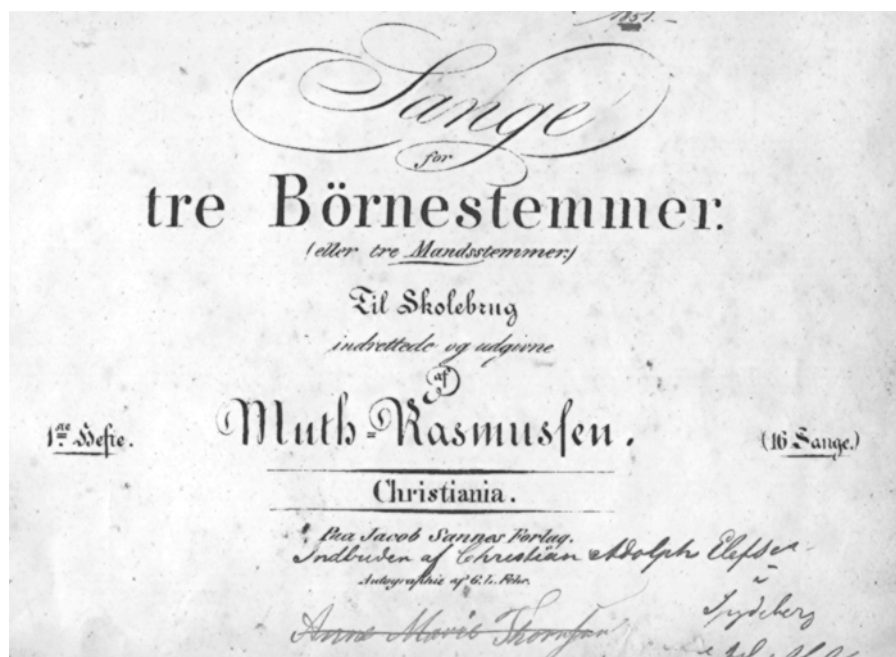
Det siste musikktrykket (*Bragi* 2. årgang h. 2) kom i april 1844, deres “Restbeholdning af ældre og nyere Musikalier sælge vi nu til halv Priis” i løpet av oktober, og 28. oktober ville de “realisere vort Lager af Forlagsskrifter”. Forlaget ble kjøpt av C.A. Dybwad som drev det sammen med Dzwonkovski til 1847. Dzwonkovski gikk da ut av firmaet og begynte egen forlags- og salgsvirksomhet med både noter og bøker på samme adresse som den gamle musikkhandelen. Blant annet grunnla han 1851 det betydelige ukebladet *Illustreret Nyhedsblad*. Guldberg gikk over til prestegjeringen i 1847 og ble da residerende kapellan i Ullensaker prestegjeld.

Med Dzwonkovski gikk det ikke så godt; han forsøkte seg med trikotasjefabrikk sammen med F. Schoenfeld fra Sachsen og med å selge hårkrem, sepe, sjokolade, “Tobak- og Cigarhandel” i tillegg til det øvrige, men uten hell. I 1856 forlot han Norge og ble bokhandler i Warszawa.

Guldberg & Dzwonkowskis musikkforlag omfatter 56 utgivelser. Flesteparten er titler i periodikumet *Bragi*. Som hos Tøttrup er det få norske komponister hos Guldberg & Dzwonkowski: C. Brøgger, Blom, Reissiger og Neupert, men til gjengjeld ligger de to siste øverst på produksjonslisten. Også i dette forlaget domineres utvalget av danser og syngespillmusikk; i tillegg er det flere samsamlinger, en sonatine av Neupert og en pianoskole, også av Neupert.

Noteperiodikum:
Bragi 1842–44

Skrifter:
Katalog over Blade og Tidsskrifter, Bøger, Kobbere og Musikalier, som fra 1835–41 ere udkomne, Christiania 1841

Jacob Sanne-trykk fra desember 1838.

Jacob Sanne

Dansken Jacob Sannes betydning for musikkhandelshistorien ligger først og fremst i at han engasjerte kapellet Harzverein til konserter i Norge; hornisten i Harzverein het Carl Warmuth – den betydeligste av alle norske musikkforleggere.

Jacob Sanne (1812–63) etablerte i 1836 et bokbinderi og leiebibliotek i Grændsegd. 406 i Christiania. I 1837 utvidet han med musikkhandel og i 1838 var han forlegger for et par notetrykk i Kirkegd. 174. Denne virksomheten ble nokså umiddelbart overtatt av Guldberg & Dzwonkovski. “Paa Grund af anden Bestemmelse” solgte han leiebiblioteket i 1839. Denne annen bestemmelse var kafédrift på Bygdøy – den gang kalt Ladegaardsøen – sammen med restauratør og trelastgrosserer H.J. Lorange (1810–64). Høsten 1838 besøkte Camilla Collett stedet:

I Formiddag er jeg inviteret til en Ridetour med Frøken Kjerulf, Herrerne blive Stang, Morgenstjerne og Georg Falsen. Det er i senere Tid bleven Mode at Damer ride her i Byen. -- Nu komme vi fra Touren; vi vare paa Ladegaardsøen – Du veed maaskee at der er bleven en Slags Dyrehave derude, der har været stærkt frequenteret i Sommer, tilfods, tilhest, i Equipager og Omnibusser, paa Baade og

Dampbaade er man reist derud om Søndagene og Onsdagene – en Lorange, en dansk Restaurateur, har bygget en Pavillon og gjort Anlæg og Veie i Skoven – der beværtet med alle muelige Ting – jeg har været et Par Gange der, hvor der var fuldstændig (*fou*)le, og moret mig godt -. Det er en stor Acquisition for vort fattige Christiania Sommerliv.

Sammen med H.J. Lorange inviterte Sanne i mai 1840 det tyske kapellet Harzverein til Norge og kjøpte et par uker senere forlystelsesstedet Karenslyst på Bygdøy. Sanne fungerte en tid som Harzvereins impressario, men flyttet 1842 tilbake til København med sin norske hustru Birgithe og deres fire barn (der sønnen Viggo ble en kjent komponist og sanglærer). Her livnærte han seg og sin familie som bokbinder, pianohandler og korist på teatret – i folketellingen 1850 benevnes han kongelig korsanger.

Publikums begeistring for Sanne og Lorange's kaféer og bestrebelse generelt fikk et nesten euforisk uttrykk i avisen Den Constitutionelle 7. juni 1840:

Det er en stor Gevinst for vor Hovedstads offentlige Liv, at den har faaet en af saa dygtige Executeurer sammensat Musik-Forening til Opfriskning af sine Sammenkomster, og Indvaanerne kunne isandhed ikke vise sig erkjendelige nok mod de driftige Entrepreneurere, der med saa stor Risiko for sig selv, have hentet disse Musici herop. Dhrr Lorange og Sanne have allerede før store Fortjenester af Christianias Publicum, thi med en blant vore Restaurateurer ukjendt Beredvillighed og Opofrelsesdrift spare de intet for at Alles Ønsker kunne blive opfyldte; de læse Almenheden dens Ønsker ud af Øinene; ved Markedets Komme staae deres Pavilloner nede paa Isen med Refraichissements for de Kjørende, skal der være et Vædderidt paa Etterstad aabne de en Buffet deroppe, kort overalt hvor en ualmindelig Sammenkomst er averteret og det der mødende Publikum antages at ønske et Forfriskningssted, er stedse disse ufortrødne Folk ved Haanden, ofte vistnok til ringe eller ingen Fordel for dem selv. Ved denne sidste Plan have de dog især erhvervet sig Fordringer paa vor Taknemmelighed, og det er at haabe at Byens og Omegnens Indvaanere ikke ere saa uskjønnsomme paa det Gode, der bydes dem, og de Opofrelser, der gjøres til deres egen Forlystelse, at de skulde undlade ved flittige Besøg saavel i Grünings hage som senere hen paa Ladegaardsøen at lønne Entrepreneurerne for deres fortjenstfulde Bestræbelser.

Vilhelmine Ullmans overklassesynd på saken var noe annerledes:

Birgitte blev gift med en dansk Mand, han var Musiker, havde en Boghandel, eller kanske det var et Leiebibliotek. Efter en mislykket Spekulation sammen med en anden dansk Mand, Lorange, flyttede de til Kjøbenhavn hvor der vist endnu lever Slægt efter dem.

Det var ikke mye som unngikk den skarpe iakttaker Henrik Wergelands oppmerksomhet. Guldberg og H.T. Winther kjeklet om kundene, og på konsertfronten kjempet flere aktører:

Det gaaer med det Lorangske Fornøielseskompagnie som med Guldbergs og Winthers i Forlagsveien: -- idelige Krydsninger, idelige Rivaliseringer. Neppes hører Nic. Caspary paa Klingenberg, at det gaaer for Lorange & Sanne med Harzmusikverein i Frimurerlogen for 12 skilling Entrée, saa faar han en norsk Musikverein istand for 8 skilling; paa sit Landsted, og denne skal gjøre sine Sager godt. Og neppes har han havt det et Par Aftener, saa kommer der en Hr. Schmahr, der reiser om med Malerier, og annonserer baade disse med Eclairering ved Dagslys og Talglys og Blikmusik i det Frie paa Bellevue, indtil Strygemusiken begynder i et Værelse naar Lysene tændes.

Slik skrev den berømte forfatter i Tønsbergs Merkur 3. september 1840.

Skrifter:

Catalog 1836

Første Tillægs-Catalog over Bogbinder Sannes musikalske Leiebibliotek, 1837

2det Tillægscatalog over Bogbinder Sannes musikalske Leiebibliotek, 1838

Edv. Winther-trykk fra mai 1845

Edvard Winther

Hans Thøger Winthers (se kap. 3) sønner, Wictor og Edvard, satset også på musikkhandel. *Wictor Julius Ferdinand Emil* (f. 1815), ser ut til å ha vært en villstyring. Han gikk i boktrykkerlære hos sin far, var faktor hos ham i 1838, fikk bevilling til å drive et boktrykkeri i Tønsberg i 1839, men “opgav dette allerede Vaaren 1840”. Morgenbladet gjengav 26. februar 1840 et kostelig dikt om Wictor:

Victor Winther og Tønsberg.

Man sagde tidt om Victor før:
 Han Intet er og bliver.
 Men se! nu er han Redaktør
 og Andres Tanker skriver.

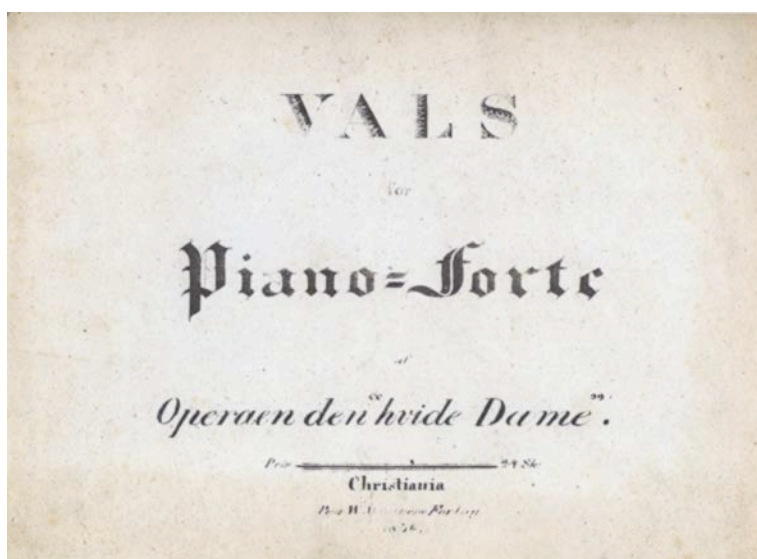
Han trykker Tønsbergs Ugeblad,
og det vil Meget sige:
det er den allerældste Stad
i hele Norges Rige.

Ak Tønsberg: Svunden er din Lyst
og dine søde Drømme:
du laae saa rolig paa din Kyst
som Østersen ved Tjømøe.

Alværden tænkte, du var viis -
du nød en sjelden Lykke, -
men ak! Du fik dig en Avis
og lod din Daarskab trykke.

Nu er du bleven reent publik
og faaer saamange Finter;
men vil du undgaae al Kritik,
saa jag paa Døren Winther.

Da Wictor arbeidet i sin fars trykkeri, virket han også som forlegger av noter. Av forlagssaker er kjent bl.a. *Miniatur-Ariebog* “der indeholder en udvalgt Samling, uddragne af de her bekjendte Operaer og Vaudeviller samt Selskabssange” som kom i hvertfall med tre hefter, altså et slags musikalsk periodikum, videre *Anviisning til at spille Boston* og andre spill og *Magazin af grotheske Fortællinger, en Moral eller 93.312 moersomme Fortællinger*, alle i 1837 eller noe tidligere. I Tønsberg startet han også 1839 *Tønsberg-Ugeblad*. *Et Tidende af blandet Indhold* foruten at han drev bokbinderi og bokhandel. Men allerede året etter forsvant han og levde senere som megler i Tyskland.

Wictor Winther-trykk fra april 1836.

Den andre sønnen var *Edvard Theodor Winther*, født 1. november 1811 og død 12. mai 1880. Han ble student 1832, tok teologisk embetseksamen 1840, og var ansatt som kopist i Kirkedepartementet fra 1866. Han giftet seg med Andrea Maria Jørgine Lyche i 1844 og de fikk fire barn – sønnen Hans Thøger som ble lærer i Drammen og døtrene Berthe, Emma og Lilia. I 1865 bodde familien på Hegdehaugen i Vestre Aker.

Edvard Winthers vesentligste virke faller innenfor musikkhandelen – ikke Kirkedepartementet. Kildene antyder at studiene ikke opptok den unge mann i påtrengende grad – han foretrakk å bruke tiden til å forlegge noter fra farens bedrift. Det dreiet seg først og fremst om det musikalske periodikumet *Lyra*, som jeg har kunnet følge fra det første hefte i april 1836 og til april 1839, samt første hefte av periodikumet *Terpsichore*.

Tveterås hevder at Edvard overtok ledelsen av farens litografiske anstalt i 1841. Dette kan være riktig, men kildene tyder snarere på at han drev sitt eget stentrykkeri på diverse adresser (12 forskjellige på 36 år) som bare et par år var den samme som farens i Øvre Slotsgd. 25:

Hjørnet av Nordregd. og Toldbodgd. fra 27/2 1841,
Toldbodgd., Schouws gård fra 30/4 1841,
Skippergd. 24 fra 10/11 1841,
Prindsensgd. Buttenschous gård fra 4/5 1842,
Kongensgd. 8 fra 17/12 1844,
Raadhusgd. 17 fra 29/6 1847,
Østregd. 19 fra 20/10 1847,
Nedre Slotsgd. Ved Østregd. Desember 1848,
Torvet 7 i 1857,
Kirkegd. 10 i 1861,
Kirkegd. 14 i 1863,
Kirkegd. 10 A fra desember 1864,
Øvre Slotsgd. 25 fra 20/5 1866,
Prindsensgd. 11 fra 20/11 1869,
Carl Johansgd. 12 i 1877.

27. februar 1841 meldte Morgenbladet om Edvard Winthers nyopprettede stentrykkeri og musikkforlag på hjørnet av Nordregd. og Toldbodgd. Hans første selvstendige forlagsutgivelse var fortsettelse av *Terpsichore, et musikalsk Tidsskrift for Pianoforte*. 30. april averterte han både *Lyra* og *Terpsichore*. I august fulgte innbydelse til subscripsjon på *Musikalsk Løverdags-Magazin*, redigert av “Herwig, Medlem af Harzverein”. Carl Wilhelm Adolf Herwig (1805–79) var fiolinist; etter at Harzverein var oppløst som selvstendig ensemble var han ansatt i Christiania Theaters orkester i 38 år.

Edvard Winther brukte varierende betegnelser på sitt firma: stentrykkeri, litografisk officin, musikalsk forlagshandling/forlagsmusikkhandel, men oftest “Lithografisk Institut”. I folketellingene benevnes han som litograf.

Winther jr drev trykkeri og forlag, hverken musikksortimenthandel eller instrumenthandel. I motsetning til sine forgjengere handlet han ikke med andre noter enn sine egne forlagsting. Hans musikkforlag er klart preget av de musikalske periodika han utgav – enkeltstående notetrykk var det langt færre av.

I 1878 avviklet Edvard Winther både sitt forlag og trykkeri. Carl Warmuth overtok da flere forlagssaker. Selve trykkeriet ble overtatt av Syver Johannessen. Etter denne tid sees ikke Winther å ha arbeidet innen musikkhandel, men arbeidet nå på heltid som kopist i Kirkedepartementet. Han døde ikke lenge etter, 12. mai 1880.

Edvard Winthers musikkforlag hadde det største antall utgivelser av notetitler i Norge inntil da med sine 635. Nesten alle kom som del av hefter i hans forskjellige periodika. Utgivelsene strekker seg over et tidsrom av vel 40 år – fra 1834 til 1878, og det er derfor naturlig at profilen endret seg i årenes løp. I *Lyra* fra 1836–39 og *Musikalsk Løverdags-Magazin* fra 1841 og 1849–52 er danser i tidens stil og syngespillmusikk det viktigste, fortrinnsvis av utenlandske komponister. På 1840-tallet gav Edv. Winther også ut flere sangsamlinger av Behrens, komposisjoner av Nils Christian Brøgger, Friedrich August Reissiger, Ludvig Mathias Lindeman, Waldemar Thrane, Johan Gottfried Conradi, Fredrikke Egeberg, Wilhelm Zogbaum og Golethe Nielsen for å nevne noen.

I *Musikalsk Album*, som kom ut mellom 1868 og 1878, er innslaget av syngespillmusikk redusert til fordel for romanser og klaverstykker av norske navn, dessuten ikke få bidrag fra vår folkemusikk. For eksempel Halfdan Kjerulf (som hadde Abraham Hirsch i Stockholm som sin hovedforlegger) fikk mange av sine verker utgitt hos Edvard Winther: *Bruddefærden* arrangert for piano, *Længsel* og *Springdans* for piano, *Og ræven laa* for sang og piano, *Mit hjerte og min Lyre* for piano – alle i *Musikalsk Album*. Mange andre norske komponister fikk sine verker første gang utgitt hos Edv. Winther.

Utenlandsk musikk av lødig, levedyktig kvalitet finner vi hos Edv. Winther flere eksempler på, som arie fra *Jegerbruden* av Weber (mai 1837), sørgemarsj av Chopin (mai 1849), *På sangens vinger* av Mendelssohn (januar 1850), utsnitt av *Trubaduren* av Verdi (juli 1868) og *Ernani* (sept. 1868) og *Träumerei* av Schumann (nov. 1870).

Svært mange av notetrykkene som er utgitt av norske forleggere på 1800-tallet er trykket i Edvard Winthers litografiske institutt, som derved inntar en viktig posisjon i norsk musikkhandelshistorie. Lindorff & Hansen, Neupert, delvis Warmuth og bokforleggerne Cappelen og Dahl var stadige kunder i Winthers trykkeri.

Øvrige litografiske trykkerier i Christiania som har interesse for oss var løytnant *Finne* som startet sin virksomhet samtidig med Winther; senere kom danskene O.K. *Holck* og F. *Tegner*. Joseph *Czapek* utgav *Klingenberg-Polka* på eget forlag i 1847 og brukte Finnes litografiske officin. Holck hadde tegnet forsiden. Finnes trykkeri ble brukt til flere noteproduksjoner, blant annet av Neuperts forlag. Olaus Krøger Holck (f. 1819 i Danmark) hadde eget litografisk trykkeri i Kongensgd. i Christiania og solgte etter hvert sitt firma til firmaet *Meyer & Kingo*. For eksempel trykket han Speratis *Carneval-Polka* i 1864.

Feodor Tegner var dansk og i slekt med flere litografer, blant annet Christian Martin (1803–81) som etablerte et kortlivet litografisk trykkeri i Trondheim i 1837. Det ble senere overdratt til litograf Urbye. Tegner solgte sitt trykkeri til O. Rolstad. – Videre skal nevnes Carl *Schwentzen* (som overtok Finnes firma) på 1860–80-tallet, A F. *Franck* på 1860–80-tallet, M. *Lyng* fra 1861 til rundt 1900 og brukt av både Warmuth, Hals og Zapffe, Thv. *Moestue* fra 1867 med en etter hvert omfattende virksomhet. – Alle de litografiske trykkeriene brukte en enkel og langsomtvirkende håndpresse før hurtigpressen kom i 1870. I 1896 var det 10 litografiske officiner i Christiania; i folketellingen for 1900 finner vi yrkesbetegnelser tilknyttet litografien som Aftagerske, Paalæggerske, Litograf Trykkerske, Litograf Gravør, Litografsliber.

Av de 53 personer som hadde tilknytning til den litografiske industrien i Christiania i 1890 var hele 13 kvinner.

Noteperiodika

Musik-Magazin for Violin 1830-t.

Musikalsk Penning-Magazin for Violin 1834

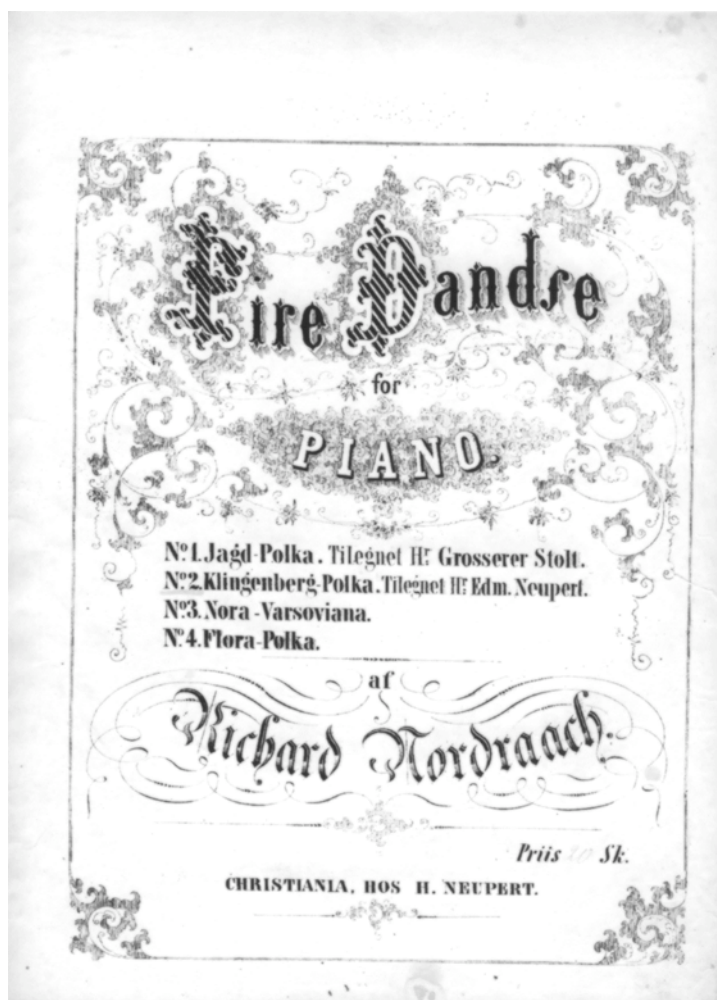
Lyra 1836–39 (sammen med faren H. T. W.)

Terpsichore 1840–41

Musikalsk Løverdags-Magazin 1841, 1849–52

Musikalsk Nyhedsblad, Ny Række 1857

Musikalsk Album 1868–78

*Rikard Nordraaks op. 1,
på Neuperts forlag desember 1859.*

Familien Neupert

Herman Christian (noen kilder angir feilaktig navnet til Herman Wilhelm) Neupert var av tysk-dansk herkomst, født i 1807 i Schleswig. Foreldrene var gullsmed Herman Neupert og hustru Hedevig Christine. Herman giftet seg 1836 i Hannover, og hadde med sin hustru Caroline Friderike (1814–78) og fire barn som alle kom til å markere seg i musikklivet. Den mest kjente er pianisten og pedagogen *Edmund* (1842–88), videre *Emma* (1839–73) som også var pianist og gav flere konserter, så *Holo Hillers* (1844–96) som førte sin fars forretning videre, og *Theodor Wilhelm* (f. 1849) som noen år drev en pianofabrikk i Christiania. Hermans bror *Carl* Neupert var utdannet daguerrotypist i Hamburg og hadde fra 1844 eget atelier i Christiania med filialer i Trondheim, Bergen og Kristiansand. Ved siden av produserte han kunstige blomster. Hermans søster

Marie Johanne giftet seg 1836 med den betydelige orgelbygger Peter Adolph Albrechtsen. Hølos sønn *Herman Christian Neupert* (1875–1941) ble en kjent fotograf i Christiania.

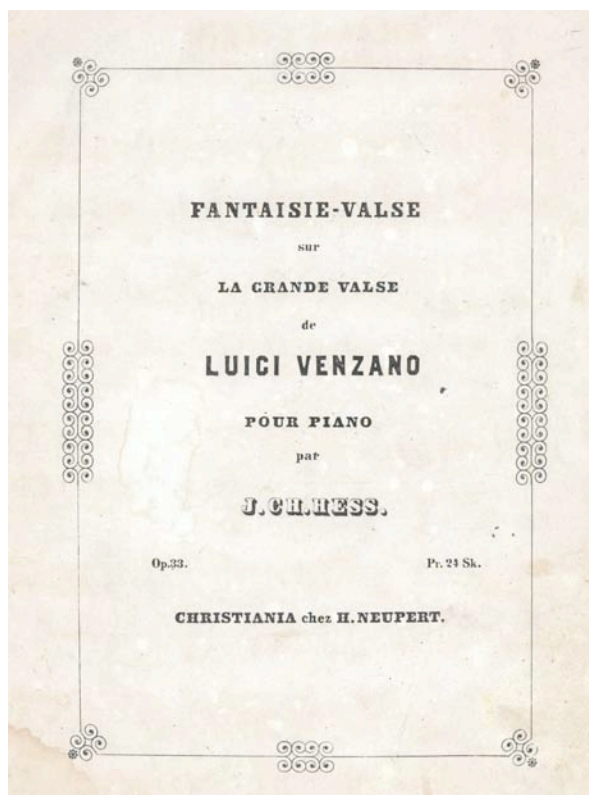
Da *Herman Neupert* i 1840 kom til Christiania, hadde han spilt i “Kapellerne i Hamburg og Stockholm” og i fem år undervist ved internatskolen “Den Hillerske Opdragelsesanstalt” i Barnängen ved Stockholm. Derfra meddeler han i *Morgenbladet* 6. august 1840 at han ønsker å opprette en pianoskole i Christiania. Denne skulle være basert på de samme prinsipper som ved den hillerske i Barnängen, nemlig å kunne undervise flere samtidig – altså det samme prinsippet som Roverud hadde snakket om i 1819, 21 år tidligere. Pianoskolen ble åpnet 1. oktober i Kirkegd. En måned senere ville Neupert starte en “Quartet Sang-Forening for Herrer”; det var en korskole med øvelse tre timer pr. uke og med honorar. I oktober 1843 startet han også en sangskole. Hans pedagogiske virksomhet har jeg kunnet følge til 1854.

Herman Neuperts første adresse – fra oktober 1840 – var Kirkegd. 15, året etter Kirkegd. 21, fra august 1843 Akersgd. 32, fra februar 1846 Raadhusgd. 11, og endelig kjøpte han Kongensgd. 25 i april 1849.

Neupert samarbeidet med Guldberg & Dzwonkovski i deres musikkhandel fra november 1842 til en gang i 1843 da han åpnet sin egen musikkhandel. I juni 1844 var musikkhandelen i full virksomhet; 29. juni hadde han “faaet et omhyggelig Udvalg af Musikalier hjem til Udsalg ... af de meest yndede Komponister”. I motsetning til sine forgjengere hadde ikke Neupert bare et utvalg av den populære, lettere musikk, han tilbød allerede desember 1844 Beethovens samtlige sonater, 2- og 4-hendige, noen tid senere kom “Sinfonier, Ouverturer for fuldt Orchester, Qvintetter, Qvartetter, Trios etc af Mozart, Beethoven, Haydn og andre bekjendte klassiske Komponister”, i 1849 averterte han den hollandske forleggeren Hummels utgaver av Mozart-konserter for piano.

Neupert mente seg også særlig kompetent til å velge ut “hensigtsmessige Sager for Elever, som ogsaa de smukkeste og bedste Musikstykker af de nyeste, mest anseete og ældre klassiske Komponister; og det er kun disse, jeg har paa Lager”. For å følge med i tidens nyheter holdt han også “de udenlandske Musiktidender med Recensioner og Fortegnelser over alle Nyheder, som udkommer”. Dette smaker av profesjonell musikkhandel. Videre opprettet han kontakt med de større franske musikkforlag. I 1851 var forøvrig Neupert sammen med Edvard Winther og mange andre med på å stifte Den norske Boghandlerforening. Fra tid til annen virket Neupert også som medarrangør av konserter.

Men, etter som tiden gikk, ble det færre av de mer pretensiøse tilbud og flere av “billige Musikalier” og “Godtkjøbsmusik”.

Neupert-trykk fra desember 1863.

31. januar 1844 åpnet han et noteleiebibliotek i Akersgd. 32 som “for største Delen inneholder aldeles nye og udsøgte Musikalier”. Leiebiblioteket holdt han gående i mange år.

Neuperts hjem i Kongensgd. 25 var musikalsk meget aktivt, og Rikard Nordraak var en nær venn. For sine to pianospillbegavede barn Edmund og Emma gav faren ikke bare undervisning selv, han sendte dem også til professor Kullak i Berlin – til hvem han ifølge Nordraak betalte store summer. Den hyperkritiske Halfdan Kjerulf hadde stor tro på Edmund: “Han har Evner til at blive en ganske fortræffelig Pianist. Han spiller rundt og klart og frit for alt Fjas.” I nekrologen over Edmund i Aftenposten 26. juni 1888 skrev Otto Winther-Hjelm om Herman:

Musikhandler Herman Neupert, der havde en udmærket Evne til at indskrive sine Elever det første Grundlag og ved Siden af Musikhandelen underviste en Mængde Børn paa Partier i Eftermiddagstimerne, delende sin Opmærksomhed mellem Kunderne og Eleverne, snart i Butiken, snart i Skoleværelserne, altid paafærde.

*

Det var lange dager for musikkhandlerne; i april 1867 er denne annonsen undertegnet av både Neupert, Warmuth og Røsholm:

... deres Butikker lukkes Kl. 7 Aften, undtagen Lørdagen, da de holde aaben til Kl. 8.

En etter hvert vesentlig del av Neuperts forretning var pianohandelen, som han var begynt med i 1846. Neupert solgte også andre instrumenter som fioliner, gitarer, fløyter, klarinetter, men det var helt unntaksvis.

Neupert var oppmerksom på at pianostemmere var en sjeldenhet utenfor byene, for han skriver 17. november 1847 i Morgenbladet:

For Kjøbere fra Landet vil jeg spesielt anbefale en Sort, som især udmærker sig ved Soliditet og usædvanlig varig Stemning.

Han averterte i 1847 og 1849 det engelske merket Collard & Collard, tyske og også norske, i 1851 hadde han "fire forskjellige Sorter", i desember samme år også opprettstående instrumenter fra Buchers' og Thomas' fabrikker i Paris – med "fulde 7 Oktaver". Taffelpianoer fra Pleyel i Paris og Schröder i Hamburg solgte han også, dessuten det såkalte orgue harmonique, som ifølge Neupert ble brukt i flere hundre kirker i Frankrike, dessuten som "Selskabs-Instrument". Blant andre merker Neupert forhandlet var det franske A. Bord.

For rimeligvis å påskynde salget av de svært kostbare pianoer, averterte han 3. juni 1852 "Pianoforter tilleie, som efter en Tids Forløb blive Leierens Eiendom". Leasingprinsippet er altså ikke noe nytt! "For et Piano af Schröder, 6 1/2 Octav, betaales 4 Spd. Maanedlig Leie og bliver det efter 3 Aar og 10 Maaneders Forløb Leierens Eiendom." Og Neupert tok sine forholdsregler:

Udenbys Reflecterende ville behage samtidig med deres Rekvisitioner at forskaffe mig en Kaution fra en hersteds boende vederhæftig Mand for Leiens ordentlige Betaling.

Et nytt Schröder-piano 6 ½ oktav kostet i 1852 160 spd. annonse 13. januar, M. Det vil si at å leie instrumentet i 46 måneder betydde en prisøkning på 15%.

Det var instrumentene fra pianofabrikant W. Biese i Berlin som kom til å dominere Neuperts pianohandel. Importen av Bieses instrumenter var startet i november 1858. Neupert anfører her anbefaling fra Theodor Kullak, dessuten 4. september 1863 fra den strenge Giacomo Meyerbeer, og 31. august 1865 skrev han

Det bemærkes, at alle Instrumenter udvælges paa Bieses Lager af min Søn, Pianisten Edm. Neupert.

Edmund hadde da nylig hatt sin første offentlige opptreden og vakt stor begeistring.

Herman Neupert forhandlet instrumenter fra Bieses fabrikk helt til sin død i 1878. Forholdet til Biese ser imidlertid ut til å ha vært problemfylt, skal en tro Rikard Nordraak. Nordraak var personlig venn også av Biese og besøkte ham ofte i Berlin. I et brev til faren Georg Marcus Nordraach fra 1861 skrev han at Biese “ønskede saa inderlig at være Neupert quit og lade dig have Udsalg i dit Lager”, og litt senere at Biese blir “ikke gammel med Neupert”.

Etter oktober 1877 hører vi ikke mer fra Herman Neupert. Han døde 12. januar 1878. Hans hustru døde fire måneder senere, 13. mai “efter længere Tids Sygdom”.

Sønnen *Holo* fortsatte virksomheten. Han flyttet forretningen til Kirkegd. 32, og under hans ledelse ble det utgitt flere notetrykk, som komposisjoner av den etter hvert svært populære komponist Christian Teilman, av Erik Hoff og Jacob Hoff, foruten en samling danser. Han utvidet instrumenttilbudet til også å omfatte amerikanske husorgler og trekspill.

Holo var imidlertid ikke så interessert i hverken musikkforlaget eller note-handelen og innledet forhandlinger med Carl Warmuth. I et brev datert 7. juli 1879 skrev Neupert til Warmuth: “Herved er jeg saa fri at underrette Dem om at jeg agter at fortsætte Forretningen, dersom ingen Handel kommer i Stand inden den 10de Dennes. Den forønskede Inventarieliste er nu saa vidt færdig at De kan gjøre Dem et nogenlunde Begreb om hvad jeg har paa Lager. Dersom det er Dem beleilig skulde jeg ønske at træffe Dem her (helst imorgen tidlig Kl 9). Ærbødigst H. Neupert.”

En uke senere, 15. juli 1879, overtok så Warmuth Neuperts “Musik og Instrumenthandel samt Musik Bibliothek”, også forlaget. Vel å merke ikke pianolageret, det ønsket Holo fortsatt å drive. F.A. Reissiger ble meget forskrekket over denne overdragelsen og skrev 4. august i et brev til Holo:

Hva er det jeg leser i avisene? Har du solgt hele biblioteket og notebeholdningen til Warmuth? Hvorfor det? Hva skal du nå ha i butikken? Har du begynt i en annen bransje?

Warmuth innførte i sin forlagsprotokoll – og i katalogene – vel 50 titler overtatt etter Neupert i 1879.

Holo Neupert drev sitt pianolager en rekke år fremover; han solgte instrumenter fra utenlandske fabrikker som Bord i Paris, Blüthner i Leipzig, norske som Brantzæg, Hals og Sundvall. Han drev også egen fabrikasjon av pianoer; første gang denne nevnes i annonsene er 24/2 1883. Holo fabrikerte opprettstående pianoer, og hadde seks-syv ansatte. Firmaet flyttet flere ganger, helst langs Kirkegd.:

1879 jan	Kirkegd. 32
1887 april	Kongensgd. 21
1888 des	Kirkegd. 15
1896	Kirkegd. 9
1897 okt	Kirkegd. 20
1902	Pilestrædet 1

Etter at Holo døde i 1896, fortsatte hustruen Jenny driften frem til firmaet ble nedlagt desember 1903.

Holos bror *Wilhelm* Neupert dukket frem i avisene som pianoreparatør 8. juli 1874. Her anførte han at han har arbeidet i Bieses fabrikk i 5 år og nå var hjemme en tur. I 1876 var han 24. september “hjemkommen fra Udlandet” og utførte reparasjon og stemming av pianoer. Året etter averterte han at han 27. februar ville starte “Pianoforte-Fabrik” i Øvre Slotsgd. 17 etter 12 års utdanning i utlandet. 6. juli hadde han sine fire første instrumenter ferdig. 11. august 1876 skrev han:

Efter Hovedstadens mest berømte og anseede Musikers Dom efter nylig afholdt Pianoforteudstilling kunne Fabrikkens Pianoer anbefales paa det bedste.

Broren Edmund presenterte i november 1877 en “upartisk” anbefaling. Til tross for disse utmerkede anbefalinger klarte ikke Wilhelm Neupert seg lenge, han gikk konkurs og hele hans bo ble solgt på auksjon allerede i april 1879. Året etter emigrerte Wilhelm til New York. I disse annonsene står det også mye om utstyret i en pianofabrik: Foruten mer alminnelig verktøy en spinnemaskin, to finerovner, en hammerkledningsmaskin, mange sorter spesialskruer, materialer av en rekke tresorter, som pære, nøttetre, alm, bøk, jakaranda, poppel, furu, gran, seder, halvfabrikata som pianokonsoller, pianosøyler, klaviaturer, mekanikk, pedaler, jernplater og strenger, metalltråd og imitert ibenholt, lamper og tegnebrett.

Herman Neuperts forlag

Med Neuperts, Edvard Winthers og Lindorffs musikkforlag kommer de norske komponistene stadig sterkere inn i bildet. Hos Neupert representerer nordmennene – blant annet Hanna Bergwitz-Goffeng, Rudolf Hasert (tysk-

norsk), Edmund Neupert, Rikard Nordraak og Christian Teilman – nær 30 % av forlagsproduksjonen. Selv om det er inkludert 13 titler av ham selv, er ikke det beklemmende lite. Forlaget talte totalt 117 produksjoner.

Det var pianoet som dominerte på Neuperts forlagsutgivelser. En god del var undervisningsmusikk, mesteparten populærmusikk av i dag glemte opphavsmenn og -kvinner. Men vi finner også Beethoven med to titler, Haydn med én, Mendelssohn med to, Weber med fire titler. Ikke mye, men de er der. En del av salongstykkene har rent programmusikalske titler: *Drømme paa Havet, Die Klosterglocken, Svalen og Fangen, Nattergalen, En Morgen paa Alperne*, for ikke å snakke om den kostelige *Cholera-Farvel-Vals eller Universalmiddel mod Cholera-Frygten*.

Herman Neuperts komposisjoner

Herman Neuperts komposisjoner viser et godt håndverk i enkel og jevn stil etter tidens smak. Hans pedagogiske verker fikk nok større betydning. De første komposisjonene i Norge fikk han utgitt hos Guldberg og Dzwonkowski (G & Dz). En tittel er registrert hos Edv. Winther, fire i utlandet, mens storparten naturlig nok kom på hans eget forlag:

Pedagogiske verker (komponert eller arrangert “for sit Institut”)

Pianoforteskoole, 1842, G & Dz

Praktisk Pianoforte-skole op 15, 1849 (4. opplag hos Warmuth 1882)

Forberedende tekniske Øvelser, 1860-tallet

Musikalsk ABC, Forberedelses Skole til Pianoforteundervisning, 1863

Den første Læremester i Pianospil, 20 lette Smaastykker op.22, 1870

Sang og piano

Gid jeg var en Fugl, 1842, G & Dz

Svenska sånger, 1846

7 lette Sanger for 3 stemmer, 1848, Edv. Winther

5 svenske Sange, 1856

2 svenske Sange, 1857

6 lätte svenske sånger op. 16, 1858

Pianostykker

Introduction & Rondolette op. 11, 1842, G & Dz

Divertissement af Themaer af Operaen Regementets Datter, G & Dz, 1842

Valtz, 1842, G & Dz

Potpourri af Czar og Tømmermand [Lortzing], 1842, G & Dz

Sonatine, 1842, G & Dz

Potpourri efter Favorit-Themaer af Broncehesten [Aubert], 1843, G & Dz

Hvad er Amor, 1843, G & Dz

Scala-Vals, 1843, G & Dz

Asmodeus-Vals, 1846

Rondo giocoso, 1847

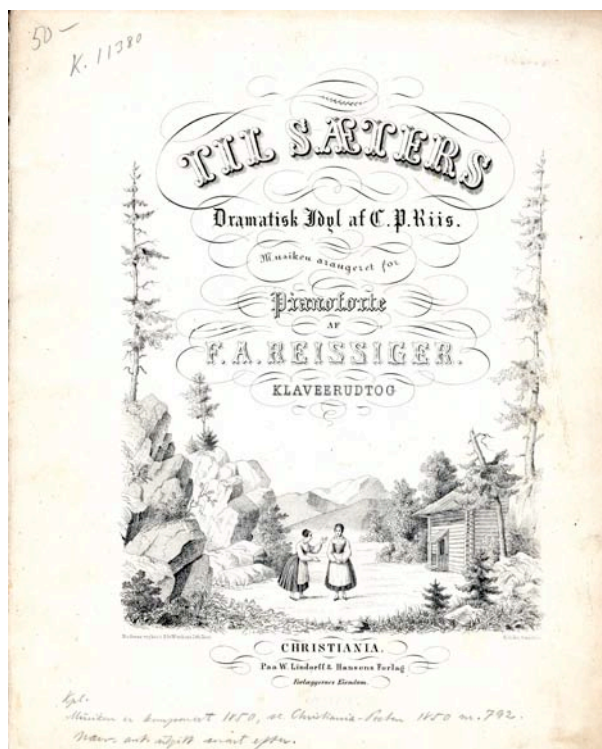
Ermunterung zum Fleisse. 6 leichte Stücke im Umfang von fünf Tönen [firhendig], før 1848,
Aug. Cranz, Hamburg
Musikalsk Børneven. Udvalg af Folkemelodier, Opera og Vaudevillesange samt Danse, 1853
2 morceaux faciles op. 17 (over to norske folketoner), 1864
Introduction & Variation over Hvor herligt er mit Fødeland, 1865
5 Divertissemens over norske Melodier op. 18 [firhendig], 1870-tallet

Gitar (alle utgitt hos Östergrénska Musik- och Bokhandeln i Stockholm):
Sexton solo pjecer för guitarre I serien Lätta Tonstycken för En och Två Guitarrer. Ista Häftet, 1835
Solo stycken och duetter för Guitarre (af H. Neupert "och en ung musik-älskare") 4e Häftet,
i serien *Lätta Tonstycken för en och Två Guitarrer, 4de Häftet.*, 1837–38.

I tillegg eier Nasjonalbiblioteket flere komposisjoner i manuskript.

Skrifter:

Catalog over Herm. Neuperts Leiebibliothek af Musikalier i Christiania, 1848

Lindorff & Hansen-trykk januar 1850.

W. Lindorff & Hansen

W. Lindorff & Hansen åpnet 18. april 1849 en “Musik-, Instrument-, Strænge-, Papir- og Kunsthandel i Forening med et nyt musikalsk Leiebibliothek” i Toldbodgd. Av avertissementene ser det ut til at papir- og kunsthandelen spilte mindre rolle enn det som sorterte under området musikkhandel. Få dager senere anbefaler de også sitt “Pianoforte-Magazin”.

Bak navnet W. Lindorff skjuler det seg Otto Wilhelm Lindorff, men “Hansen” er forblitt ukjent. Otto Wilhelm var født i København 1827, der faren Fredrik Georg var fullmektig i finansdepartementet og moren het Louise Amalie. Otto Wilhelm var nummer fire av fem barn. Han giftet seg i 1852 i København med Else Charlotte Sophie Johannsen (f. 1827) og de fikk tre barn, Linda f. 1853, Helene f. 1857 og Eynar f. 1865.

W. Lindorff & Hansen var bare i virksomhet i knappe 15 år men fikk i disse årene en solid posisjon i hovedstadens musikkliv. De var bl.a. forleggere av Kjerulfs første utgave av *Brudfærden i Hardanger* for sang og piano (1850),

hans romanser op. 2 (november 1851 og september 1852), og *Intermezzo og Springdans* (i Album for Piano 1852). Om romansene skrev Kjerulf 29. september 1851:

Jeg har givet Lindorf & Hansen 4 Romancer til en Begyndelse; de ere seilede ned til Kjøbenhavn.

3. november står det i avisen: “De første Hefte af Romancer og Sange af H.K., trykte i Kjøbenhavn paa Lindorfs Forlag er ankomne”. Trykkeriet i København var denne gang Carl Ottos, neste opplag var overlatt Edvard Winther i Christiania.

Den alltid nærværende Kjerulf skrev juni 1851 til broren Theodor:

I den musikalske Verden er her stor Forandring. Jeg tok i går, jeg tror ikke mindre end fem norske Musikforlagsstykker fra Lindorf til Gjennemsyn. Frederikke Egeberg skriver Fingrene af sig og gjør Lykke. Hr. Sperati gjør Polka [Jule-Polka-Mazurka kom ut hos Lindorff november 1850], og begge Lindemænder give ogsaa Musik fra sig. Disse Herrer ere imidlertid virkelig Musikere. Den unge Hr. Lindeman [Just Riddervold L.] har decideret Talent; han har udgivet et Hefte Romancer uden Ord, meget svære at spille og med ordinæreste Motiver, men Arbeidet er geschickt, og Fyren er flink. Naturligvis er dette Hefte det, som Ingen ændser, mens Alle gribe efter Frederikke Egeberg. Skjønne Udsigter!

I desember kom Kjerulfs senere så siterte passus:

Jeg har nu to Klaverstykker under Pressen [Winthers]. Det vil sige, Lindorf udgiver et Nytaarsalbum af Klaveersager af Arnold, Lindeman jun., Reissiger og mig. Jeg leverer et underlig Stykke, som jeg kalder Intermezzo ... og et dito, som jeg kalder Springdans, men som mere er en lille Caprice i Tretakt med Spark i Gulvet og Quinter i Bassen.

Kjerulf gir ellers inntrykk av en nær kontakt med Lindorff: “Forresten kommer jeg lidet ud. Et Par Ganger lidt Musik hos Lindorf eller Dr. Egeberg” [Christian August Egeberg 1809–74].

Musikkhandelen holdt først til i Toldbodgd.;

fra 3/3 1851 i Kongensgd.,
fra 24/10 1854 i Kirkegd. 10 A,
fra 31/10 1859 i Østregd., dvs Carl Johansgd. 1,
fra 30/7 1861 igjen i Kirkegd. 10 A.

I 1857 bodde Lindorff selv i Oslo Ladegaard, i 1861 i Kirkevn. 127.

Musikkforlaget ble etablert i september 1849 da de sto som kommisjonærer for Fredrikke Egebergs *Norske Sange og Religiøse Sange*. Deres første selvstendige forlagsutgivelse var intet mindre enn klaveruttoget på 18 sider av vaudevillen *Ægtemandens Repræsentant*, der musikken var arrangert av Friedrich August Reissiger. Før virksomheten var avsluttet omfattet firmaets forlagskatalog 256 utgivelser.

Da klaveruttoget av *Til Sæters* kom et år senere, står det likedan: “Musiken arrangeret for Pianoforte af F.A. Reissiger”. Men dette tålte ikke den danske komponisten og folkemusikksamleren Andreas Peter Berggreen, som i et opphisset innlegg i Morgenbladet 22. november 1850 bl.a. skrev at dette er

med Hensyn til de deri optagne norske Folkemelodier (altsaa 16/21 af det hele Antal) at forstaa som ‘Plagieret af F. A. R.’; og hvor et Par Enkeltheder forlange en Modifikation i denne Oversættelse, maa det hedde ‘Derangeret af F. A. R.’

Berggreen sammenligner så takt for takt deler av notene i *Til Sæters* med første og annet bind av sine egne *Folkesange og Melodier* (trykt i København 1842–43).

Interessen for norske melodier viste Lindorff & Hansen også i *50 norske Nationalsange og Folkemelodier arrangerede for Pianoforte*. Disse var arrangert nettopp av nordmannen Reissiger og danskene Niels Wilhelm Gade og Berggreen. Denne samlingen inneholder *Hvor herligt er mit Fødeland, Mens Nordhavet bruser, Sønner af Norge, Boer jeg paa det høie Fjeld, Aagots Fjeldsang* foruten 45 norske folkemelodier. Denne samlingen kom juni 1853 og var den første i sitt slag her i landet, den første av en rekke senere samlinger av nasjonal- og folkemelodier.

Til denne nasjonale retning hører også utgivelsen av *Fjeldeventyret*. I 1844 inviterte Waldemars bror David til “Subskription paa et Klaveerudtog af Opera’n”. Det kom antagelig ikke nok abonnenter, for ti år senere, 9. mars 1854 innbød bokhandler A.D. Wulfsberg og Lindorff & Komp. til subskripsjon på *Syngestykket Fjeldeventyret i Klaveerudtog*, og skrev at dette

er ikke blot det eneste større Musikværk, som den norske Litteratur eier, men dets musikalske Værdi i og for sig selv er ogsaa noksom erkjendt. En fremmed, udmærket Musikkyndig erklærer, da han engang hørte Noget af dette Stykke, ‘at det dog var besynderligt, at det ikke var mere bekjendt i Udlandet; thi han erindrede aldrig at have hørt det før.’ Grunden hertil er imidlertid ikke vanskelig at begribe: den er at Musikken til ‘Fjeldeventyret’ aldrig har været trykt; kun enkelte af Sangene have i sin Tid været særskilt udgivne, men i temmelig ufuldstændig Arrangements... det [verket] eksisterer nemlig, som ovenfor bemærket, kun i Afskrifter, og Enhver, der veed hvorledes Noder afskrives, vil begribe, hvor let Forvanskninger heri ville indløbe. Og dertil kommer, at de fuldstændige Afskrifters

Tal – efter hvad der oplyses ved en for nogle Aar siden efter Studentersamfundets Foranstaltning anstillet Undersøgelse – er saare lidet, og disse let ved et eller andet Uheld kunde blive tilintetgjorte.

Som Lindorff & Komp. skrev ovenfor, var enkelte deler av *Fjeldeventyret* utgitt før mars 1854:

april 1825: *Aagots Fjeldsang* og *Lensmandens Vise* hos L.M. Ibsen,
juni 1828: *Drikkevise* og *Polonoise* hos H.T. Winther,
des. 1844: *Venlige Morgen* hos Tøttrup,
febr. 1850: Ouverturen hos Wulfsberg,
april 1850: *Aagots Fjeldsang*, *Drikkevise* og *Lensmandens Vise* hos Edv. Winther.

Så, i august 1854, kom da det første klaveruttog av Thranes syngespill.

Firma W. Lindorff & Hansen skiftet i oktober 1852 navn til W. Lindorff & Komp. Dermed forsvinner den mystiske “Hansen” og et like uklart “Co” kommer inn.

Lindorff & Hansen og Lindorff & Komp. utgav flere musikalske periodika: *Danse-Salonen* i 1851, *Musikalsk Nyhedsblad* 1852–55 som var en fortsettelse av Edv, Winthers *Musikalsk Løverdagsmagazin*, og *Nyt Musikalsk Museum* 1858–59. Et brev fra Bjørnstjerne Bjørnson til den danske komponisten Niels Ravnkilde fra 1861 sier litt om Lindorffs økonomiske habitus:

... kan du sende til din fattige Ven (Lindorff) i Kristiania at han kan faa den til sit musikalske Blad.

Ser en på Lindorffs forlagskatalog som helhet, dominerer komponistnavnene H.C. Lumbye, den folkekjære danske, og ungareren Joseph Gungl – begge storprodusenter av dansemusikk i Straussfamiliens ånd. Sanger og klaverstykker av Felix Mendelssohn ligger også høyt, tett fulgt av to norske kvinner, Fredrikke Barth Lehmann og Fredrikke Egeberg foruten F. A. Reissiger. Disse navnene topper også forlagets hitliste (se kap. 12).

Helt fra starten av solgte firmaet pianoer. I 1854 var det merker som Rachals i Hamburg, Pleyel i Paris og Knudsen i København. Der solgtes også strenger, finere fioliner “hvoriblandt en af Nicolaus Armati [sic] fra 1690” (det er jo mulig at denne var ekte), celli og klarinetter “af Instrumentmager Selboe”. I 1850 ble det dessuten avertert bratsjer, fløyter, gitarer, harmonika, foruten i annonsene noe så sjeldent som trekkspill, posthorn og jakthorn. To celli, angivelig av Jacob Stainer fra 1667, står 18. oktober 1851, de var kjøpt hos instrumenthandler Sanke i Hamburg. – Lindorff var selv pianist og gav undervisning på klaver “helst til Viderekomne”.

I 1856 ønsket Otto Wilhelm Lindorff å selge hele forretningen og “paa Grund af Familieforhold vil forlade Landet i Løbet af Vinteren”. Noe salg kom ikke i stand, og firmaet fortsatte ennå noen år.

Nordisk Trykkeri-Tidende fortalte i juli 1902 om Edvard Winther at han drev sitt stentrykkeri i Nedre Slotsgd.

indtil 1860, da han flyttede ned til Vibes gaard, Kirkegaden 10, og overtog den derværende W. Lindorffs musikhandel.

Dette mener jeg må være ukorrekt. Adresseboken for 1861 opplyser riktignok at adressen er Kirkegd. 10, men på det tidspunkt gir kildene absolutt inntrykk av at Lindorff & Komp. eksisterte i beste velgående – de kunne jo godt ha tilhold i samme gård. Den siste annonse jeg har registrert fra Lindorff, er datert 17/10 1862. Først 9. november 1864 skjer Neuperts og Warmuths overtagelse av “Lindorf & Co.s mus. Leiebibliothek”. Mellom Warmuths egne forlagsproduksjoner fra tidlig 1870-tall står en lang rekke titler innført med “overtaget efter Lindorf”. Ingen auksjon eller konkurs eller annen form for avslutning er nevnt i avisene for Lindorff & Komp. Jeg mener derfor at det mest sannsynlige er at i 1864 overtok Carl Warmuth Lindorffs forlag og Edv. Winther musikkhandelen, mens Warmuth og Neupert altså delte leiebiblioteket mellom seg; siden de fleste av de overtatte Lindorffs produksjoner er tatt med i Warmuths forlagskatalog fra 1871, er det rimelig å anta at Warmuth-dateringen for disse er ca. 1870.

Otto Wilhelm Lindorff og familie flyttet da – i 1864 – tilbake til Danmark. De bodde først i Slagelse, deretter i København, der Otto Wilhelm døde noen år senere. I 1900 var imidlertid flere av familien tilbake i Christiania; folketellingen viser at hustruen Elise hadde arbeidet som musikk lærerinne og datteren Linda hadde etablert seg som lærer og bestyrer ved en privat skole. Sønnen Eynar grunnla i 1898 Creditreform-foreningen – forløperen for det senere bekjente inkassobyrået Lindorff.

Noteperiodika:

Dandse-Salonen 1851

Musikalsk Nyhedsblad 1852–55

Nyt Musikalsk Museum 1858–61

Skrifter:

Hoved-Catalog over W. Lindorff & Hansen's Nye Musikalske Leiebibliotek i Christiania, u.å. (ant. 1849).

Skole-Sangbog, hf. 1–2, København 1862

Johan Diderik Behrens

Johan Diderik Behrens' virke, både som forlegger, dirigent og pedagog, var helt og holdent knyttet til korsangen, først og fremst mannskorsangbevegelsen. I 1845 stiftet han Den norske Studentersangforening og var dirigent for koret fra 1849 til 1889. Flere kor fulgte: Handelsstandens Sangforening, Haandverker-Sangforeningen, Johanniterne, alle i Christiania. Behrens var dirigent for samtlige i en årrekke foruten at han sto i spissen for mange sangerfester, den første i 1849.

Han var bergenser, født 26/2 1820, foreldre seilmakermester Johan David Behrens (1797–1856) og hustru Wilhelmine (1801–80). Han tok artium 1841.

I 1845 etablerte Behrens også sitt eget forlag og brukte for en stor del Edv. Winthers trykkeri. Forlaget var i virksomhet til 1886. Bortsett fra noen få titler fra forlagskatalogen ser det ikke ut til at Warmuth næret noen interesse for å overta Behrens' forlag.

Mellom 1848 og 1885 utgav Behrens store mengder verdifullt undervisningsstoff, sangsamlinger arrangert av ham selv eller originalkomponert av norske komponister for en, to, tre og fire stemmer til bruk for skole, hjem og gudshus, ikke minst 739 mannskorarrangementer. Mannskorbevegelsen, som vokste frem mot 1840-årene, fikk et solid løft ved Behrens' innsats. Mange norske komponister fikk sine ting førstegangsutgitt hos ham, for eksempel Kjerulf. Behrens komponerte også noe selv. Hans brannfakkell, *Om den lutherske Salmesang og dens Gjeninførelse i den norske Kirke*, kom imidlertid ut på Feilberg & Landmarks forlag.

Samling af flerstemmige Mandssange fordeler seg slik:

Bind 1–6 med nr. 1–100 = hefte 1–31	utg.	1845–50
Bind 7–10 med nr. 101–200 = 2. rekke bind 1–4	utg.	1851–54
Bind 11–15 med nr. 201–300 = 3. rekke bind 1–5	utg.	1855–59
Bind 16–20 med nr. 301–400 = 4. rekke bind 1–5	utg.	1860–64
Bind 21–25 med nr. 401–500 = 5. rekke bind 1–5	utg.	1865–69

Sangbog for Mandssangforeninger:

Bind 26–30 med nr. 1–100 = bind 1–6 (6. rekke)	utg.	1870–75
--	------	---------

Firstemmig Mands-Sangbog:

Bind 31–37 med nr. 1–100 = bind 1–7 (7. rekke) utg. 1876–81

Firstemmig Kor- og Kvartet-Sangbog for Mandsstemmer

Bind 1–3 med nr. 1–39 (= 8. rekke) utg. 1882–84

Rikard Nordraak skrev i et brev til Behrens 14. mai 1864:

Den af mig i dag til Dem indleverede Sang, haaber jeg De har havt den godhed at se igjennem. Ligesaa turde jeg maaske bede Dem om at tilsætte nogle Udførelsestegn saaledes som De selv synes. Jeg faar da se til enten at faa den afskrevet eller trykket (sidste lar sig vel neppe gjøre) i en Fart.

‘Sangen’ var *Ja, vi elsker dette landet*, uroppført tre dager senere på Eidsvoll.

Behrens døde 29. januar 1890. Seks år senere skrev Lorentz Dietrichson i *Svundne Tider*:

Neppe har vel nogensinde en Mand været mere skabt for sin Gjerning, og neppe har nogen med større Liv og Freidighed, med større Lyst og Energi ofret sig til den [korsangen] end Johan Diderik Behrens. Smuk som en ung Apollo var han allerede i sin Fremtræden paa Dirigentpladsen som et fagert Banner, der løftedes over Sangerne; livfuldt, vindende og elskværdig i hele sit Væsen, var han som en levende Inkarnation af det Studentens ungdommelige Livsmod, der *maa* give sig Luft i Sang, ‘saavist som Brystet maa aande, skal det ikke sprænges!’ Behrens var neppe, hvad man kalder nogen fremragende hverken theoretisk eller praktisk Musiker; men aldrig vilde nogen bedre end han kunnet fylde den Plads, han selv havde skabt sig og som gjorde hans Liv til en Række Triumfer, der ydedes ham frivilligt af den begeistrede Ungdomsskare, der i mer end 40 Aar adlød hans elektriserende Taktstok.

*Teatermaler Jens Wang malte dette bildet av de kammermusiserende
"fritt etter Edvard Grützner" i 1886.*

Fra venstre komponisten Johan Svendsen, doktor Vollert Bøgh, kaptein Alexius Ræder, ingeniør H. E. Heyerdahl, konsul Axel Winge (komponisten Per Wings far), doktor Th. Egeberg, professor J. Nicolaysen, oberstløytnant Th. Johannesen, musikkhandler Carl Warmuth, komponisten Iver Holter.

*På veggen portretter av Edvard Grieg og cellisten Moritz Blodeck.
PE, foto fra Oslo Bymuseum*

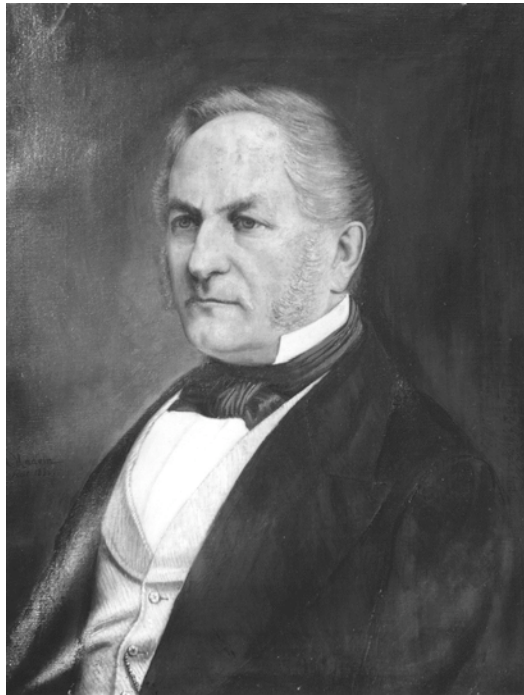
Kap. 7 Carl Warmuth senior og junior

Carl Gottfried Warmuth senior ble født i landsbyen Thalebra i Thüringen 4. februar 1811 av foreldre Christoph Gottfried Warmuth og hustru Barbara Friedrike.

Han ble utdannet hos stadsmusikanten i Ellrich, like ved Göttingen og fikk sitt svennebrev i 1831. Noen år senere, antagelig i 1836, ble han tilknyttet det lille kapellet Harzverein som hornist. I 1837 kom kapellet til Altona ved Hamburg og 1840 ble de invitert av restauratørene H.J. Lorange og Jacob Sanne til å gi en serie konserter i Christiania og omegn. Ensemblet ble umåtelig populært; det var første gang publikum fikk høre et skikkelig, profesjonelt orkester og det var første gang man spilte mellomeuropeisk dansemusikk som Johann Strauss d.e., Joseph Lanner osv. Mellom 1840 og 1848 gav Harzverein flere hundre konserter i Christiania og mange andre norske byer. Kapellet fikk også

engasjement på Christiania Theater. Mange av musikerne slo seg ned i Norge for godt og Carl Warmuth grunnla 1843 det som med årene ble landets største og mest betydelige musikkforlag og -handel.

Samme år, 1843, giftet han seg med sin forlovede fra Ellrich, Juliane (1814–82). De fikk sønnen Carl 27. mai 1844, etterfulgt av Julie (1845–1921), Bernhard (1846–1921), Sophie (1848–1931) og Johan (f. og d. 1859).

Carl Warmuth senior
Maleri av A. Haavin, 1886. Riksantikvaren.

Carl Warmuth senior startet med et lite utsalg av strenger fra sin bolig i Nedre Voldgd. 13. Etter å ha vært her noen år, kjente han nok orkestermusikernes behov for stadig nye strenger, stemmeskruer og andre forbruksgjenstander. Musikkhandlerne på det tidspunkt, H.T. Winther, Edv. Winther, Tøttrup og Neupert, handlet fortrinnsvis med noter, og kvaliteten på nürnbergernes/isenkremmernes varer var ikke god nok for profesjonelle og halvprofesjonelle musikere. Ganske snart, høsten 1845, kunne Warmuth også tilby en rekke typer instrumenter. Han komponerte en god del og hadde fått flere danser utgitt før han i 1851 startet musikkforlaget med sin *Begrüßungs-Polka* op. 25.

I 1858 averterte Warmuth en stor mengde noter tilsalg. Det var samtlige klaversonater av Mozart og Haydn og 23 av Beethovens “mest yndede” ved siden av “et godt Udvalg af Musikalier i alle Besætninger ...”. Kontakten med utenlandske forleggere var altså etablert.

I 1859 reiste sønnen Carl til Braunschweig for å utdanne seg i musikkhandelsfaget. Han var den gang 15 år, og ble i lære i musikkfirmaet Weinholz til 1861.

Dette året, 1861, ble betydningsfullt for firma Carl Warmuth. Både flyttet firmaet til den fasjonable Kirkegaden, til nr. 17, og Carl junior gikk inn i firmaet.

*Warmuths hjem og første utsalg, Nedre Voldgade 13,
foto fra 1910, huset ble revet ca 1913.*

Kort tid før musikkhandelen flyttet var vareutvalget blitt svært omfattende:

Handel med alle de meest brugelige Sorter strygende og blæsende Instrumenter, med alle dertil hørende Artikler. Alle Sorter Streng, til Violin, Guitar, Alto, Cello, Psalmodikon og Contrebass sælges i større og mindre Partier. Oplineret Nodepapir i alle de meest brugelige Formater. Sopran, Alt, Tenor og Bas-Psalmodikon med Tabeller og Buer dertil. Mund- og Haandharmonicaer i mange Størrelser til meget billige Priser. Endvidere forefindes stedse et godt Assortement af Musikalier, bestaaende af Skoler, classisk og Salon-Musik for Pianoforte. Duoer, Trioer, Kvartetter m.m. i mange Besætninger. Sange med Pianoforte- og Guitar-Accompagnement. Dandse for Orchester, Pianoforte og Fløite og Violin m.m.

*Kirkegd. 17 i 1897 med brannskadet tak.
Fotograf ukjent. Utlånt av Oslo Byarkiv.*

Ut fra den tanke at en ærgjerrig musikkhandler i første rekke satser på det mest lettselgelige, viser denne annonsen hva folk spurte etter i Christiania rundt 1860. Ved siden av stryke- og blåseinstrumenter var det interessant nok munnspill, trekkspill og salmodikon. Av noter var det stor etterspørsel etter skoler for forskjellige instrumenter, pianomusikk – inndelt i klassisk og salongmusikk, kammermusikk, sang med piano og/eller gitar, danser for flere instrumentkombinasjoner. Det var et stort assortiment. Og allerede nå drev Warmuth med både detalj- og engros-handel – “i større og mindre Partier”. Engroshandel, altså salg til andre handlende i og utenfor hovedstaden, ble en viktig side av musikkhandelen i Kirkegaden.

18. oktober 1861 meldes det i Morgenbladet:

Bopælförändring. C. Warmuths Instrument-, Stränge- og Musik-handel er fra idag af aabnet i Overlærer Möllers forrige Gaard til Kirkegaden ved Siden av DHrr. Richie & Glückstad.

Med sønnen *Carls* inntreden i forretningen ble både vareutvalg og aktiviteter sterkt utvidet. Senior var nå 50 år, junior 17 år. Mens faren uredd hadde satt i gang en liten strengehandel fra sitt hjem i Nedre Voldgd. og etterhvert utvidet den til mer og mer å ligne en da moderne musikkhandel med sterke konkurrenter som Herman Neupert, Otto Wilhelm Lindorff og Joh. A. Røsholm,

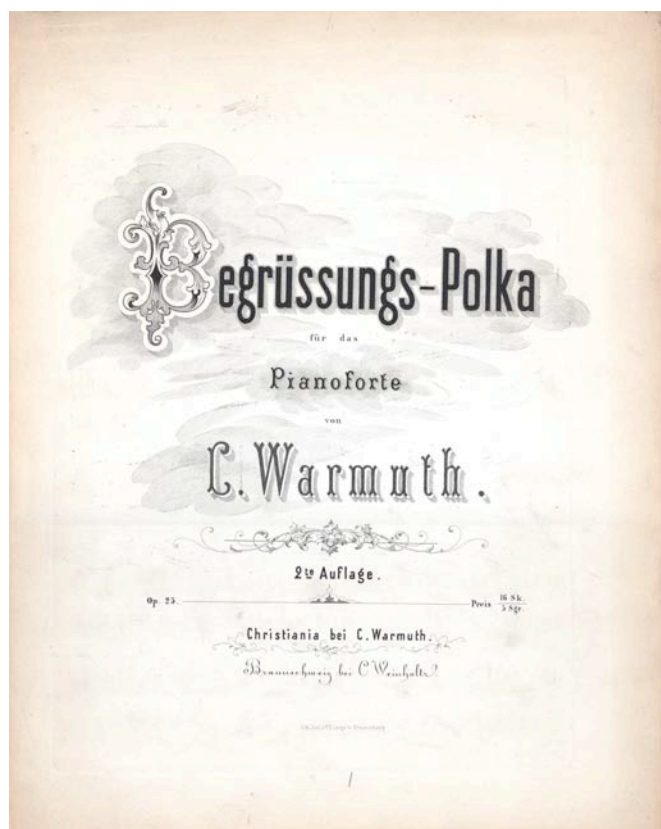
sprang virksomheten ut i fullt flor under sønnens ledelse, fra 1874 også med ham som innehaver.

Carl Warmuth jr
Maleri av Hans Heyerdahl, 1895. Riksantikvaren.

Kollega Müller i Braunschweig var også en god venn av familien. Han sendte månedlige lister over nyutkommet musikk i Tyskland og bisto dem da warmuthene ville starte noteleiebibliotek. Müller var kommisjonær i et kryssnett av forhandlere i Tyskland og Østerrike og kunne skaffe Warmuth noter fra alle med 60% rabatt. Høsten 1861 sendte han 23 pakker noter, først med jernbane til Altona, deretter med skip til Christiania. Så måtte de sorteres “in Classen u. Alphabet” og Warmuth junior sydde selv alle notene inn i omslagsbind. Det var standardverker og tidens populærmusikk. I mai hadde det meldt seg 35 abonnenter og i juni 1862 satte man i gang leiebiblioteket med 9000 nummer. To måneder etter vil det “blive fuldstændig færdig og bestaa af over 20.000 No.”, landets største. I oktober hadde man 102 abonnenter, det var etter tidens forhold et høyt tall – en avis hadde i Norge gjennomsnittlig 300 abonnenter. Et halvt år senere skrev Müller at det gledet ham at abonnenttallet steg så raskt, men han håpet jo likevel at antallet *kjøpende* kunder også økte.

Dette året begynte firmaet også som konsertarrangør i den forstand at man der kunne kjøpe billetter til konserter. Leiebibliotekskatalogen var ferdig 8. oktober.

*Warmuths platenr. 1 fra 1851.
Ringve museum.*

1863 ble et hektisk år, med oppnådde 21 forlagsnummer og stadig konsertbillettsalg. Den posisjon som forretningen skulle få som møtested og formidlingsentral i musikklivet startet også allerede nå:

Rudolf Magnus's Ferier begynner den 1ste Juli og varer til 1ste Septbr. hvor da et nyt Kursus begynner. Bestillinger, Anmeldelser etc modtages i C. Warmuths Musikhandel.

Otto Winter-Hjelm hadde en lignende annonse 4. september. Firmaet opplevde en rivende utvikling. I november 1864 kjøpte Neupert og Warmuth i fellesskap Lindorffs leiebibliotek. Warmuths del var på 3–4000 nummer. I 1865 begynte Warmuth sin handel med pianoer fra Lockingens fabrikk i Berlin. Den nære kontakt mellom Warmuth og Grieg ble innledet da Grieg som 23-åring slo seg ned i Christiania høsten 1866 etter studier i Leipzig og København:

Edvard Grieg modtager Elever i Pianofortespil ved sin Ankomst hertil medio October. Anmeldelser sker hos Hr. Musikhandler Warmuth.

Da Grieg i oktober skulle gi konsert i Hotel du Nord sammen med Wilhelmine Normann-Neruda og Frk. Nina Hagerup (Griegs senere hustru), var det hos Warmuth man fikk billetter. Denne begivenheten er også i andre henseende bemerkelsesverdig; det var visstnok første gang i byen at man hadde sett et konsertprogram med utelukkende norsk musikk – Kjerulf, Nordraak og Grieg selv. Konsertanmelderen skrev dessuten at i motsetning til de øvrige var Griegs komposisjoner nye for publikum, “skjønt de vistnok have været tilgjengelige i Musikhandelen”. Grieg selv skrev i et brev til G. Matthison-Hansen 12. desember samme år at konserten “innbragte meg ca. 150 specier” og var vel fornøyd. Da Grieg og Otto Winther-Hjelm ville gå i gang med et musikkakademi senere på året, var det igjen hos Warmuth man kunne melde seg inn. Warmuth ble Griegs impresario i Christiania: skulle annonser rykkes inn i avisene, skulle det meddeles at Grieg av en eller annen årsak ble forsinket og skulle det gis personlige beskjeder, var det Warmuth som ordnet opp. 15. september 1877 skrev Grieg til Warmuth:

Jeg skulde ønske at have Deres udmærkede Bibliothek [leiebiblioteket] herude [Hardanger], thi man kan ikke hver Dag slå efter i Naturen som i en Partitur!

Det er tydelig at det nå er junior som er firmaets drivende kraft. Den sentrale posisjon den 22 år unge Warmuth hadde i musikklivet understreket han også selv – tydelig stolt – i et brev til J.P. Cronhamn i Stockholm juli 1866: “da jeg, uden at rose mig selv, kjender de personlige musikalske Forholde godt”.

I 1868 ble Warmuth kommisjonær for Norge av C.F. Peters “korrekte, elegante og billige Klassiker Udgave”. Peters var jo et verdensnavn, og dette betydde nok en anerkjennelse av Warmuth. To måneder etter, i august, var Warmuth blitt “Ene-Agent for Norge” for et annet verdensnavn, nemlig Breitkopf & Härtels “nye Udgave af værdifulle Musikalier”. I 1873 averterte Warmuth “Hoved Oplag for Norge af Udlandets bedste Fabrik af Accordeons (Trækspil)”.

Denne annonsen er bemerkelsesverdig der den fortsetter: “Til DHrr. Landhandlere etc anbefaler jeg mit store Lager af Accordeons i alle Størrelser”. Lignende formuleringer dukker opp i annonser fra Warmuth flere ganger senere; bl.a. i 1877 “Smaa Lirekasser (anvendelige til Balmusik paa Landet)” og i 1885 “Nyt Instrument! Folke Zithere ... Udmærket Instrument til Tidsfordriv og hygge paa Landet”. Disse formuleringene, som for oss i dag kan virke litt eiendommelige, henger ikke nødvendigvis sammen med bymannens bornerthet, de kan vel så gjerne være uttrykk for det faktum at alle disse instrumentene simpelthen var små, enkle å transportere og å vedlikeholde.

Det gjaldt dessuten ikke bare trekkspill, cither og lirekasse; i 1874 kom denne annonsen:

For Landhandlere og DHrr. Handlende i Provindsbyerne. Idag udkom specificeret Pris-Kurant over hele min Musik-Instrument og Strengehandel. Paa Forlangende tilstilles den gratis.

På det tidspunkt Warmuth henvendte seg til landhandlerne, hadde de aller fleste restriksjonene på handelen falt bort (se innledningen). Dette betydde at Warmuth som grossist her fikk et nytt marked. (Forøvrig var det i 1874 at man gikk over fra spesiedaler til krone og øre, der en daler ble satt til fire kroner.)

1. juli 1874 solgte Warmuth senior forretningen til junior, i sakens anledning lot de trykke opp et rundskriv til alle sine forretningsforbindelser, både på norsk og tysk. Senior var stadig i forretningen. Overdragelsen medførte, såvidt jeg har kunnet se, ingen merkbare forandringer – selv om senior stadig var i forretningen, har den nok vært styrt etter juniors prinsipper helt siden han begynte i 1861.

Etter i alle år å ha undertegnet annonsene med enten “C. Warmuths Instrumenthandel”, “C. Warmuths Musikhandel”, “C. Warmuths musikalske Leiebibliothek”, “C. Warmuths Musikforlag”, “C. Warmuths Pianofortelager” eller en kombinasjon av disse, alt etter om annonsen dreide seg om instrumenter, noter, leiebiblioteket, forlagsutgivelser eller pianoer, signerer han stolt i august 1874 annonsen med “C. Warmuths Musiketablissement”. Virksomheten var nå blitt solid etablert med et vidtfavnende kontaktnett innenlands og utenlands. Forlagsnummeret var på dette tidspunkt kommet opp i 169.

Warmuths pianolager som hittil synes å ha vært begrenset til merket Lockingen, ble i 1874 utvidet med merket Mastner & Co, i 1875 med det svenske Malmsjö, i 1876 med amerikanske harmonier og orgler av merket Esteys, og i 1877 hadde han både tyske, franske og amerikanske orgler og harmonier.

Carl Warmuth jr ble personlig venn av flere av tidens kjente komponistnavn som Grieg, Reissiger og ikke minst Johan Svendsen. Han var en god støtte når Svendsen ikke sjelden hadde pengesorger eller trengte oppmuntring og praktisk tilrettelegging ved besøk i Norge.

Imidlertid innfridde ikke Warmuth alles forventninger. Christian Cappelen som inntil da hadde fått utgitt to mindre komposisjoner på Warmuths forlag, skrev i brev til Grieg i 1872:

Jeg siger Dig rent ud, vogt Dig for den unge Warmuth. Denne i og for seg aldeles intetsigende Person har dog en vis Vægt hos det musikalske – eller rettere sagt umusikalske butikssøgende Publikum.

I alt kom det ut 43 av Cappelens komposisjoner på Warmuths forlag!
Catharinus Elling var i 1884 direkte sur – også han i brev til Grieg:

... talte om at han hadde tenkt at opgive forlæggervirksomheden (gid han vilde gjøre det!)

Tilsammen kom det 34 av Ellings komposisjoner på forlaget, de fleste etter denne kraftsalven. Og Johan Selmer fikk til sammen utgitt 92 komposisjoner på Warmuths forlag, men var likevel ikke fornøyd, for i 1896 skrev han til Grieg:

Warmuth – de mortuis nil nisi bene – hadde alle en slet forlæggers Egenskaber ...

Pianisten Edmund Neupert er i dette brevet fra 1881 fortørnet på konsertarrangøren og ikke lite sjalu på Johan Svendsen:

Jeg har siden min ankomst til Kristiania været forbauset over hvor lidt Opmærksomhed der er vist mig, med Hensyn til Koncertbilletter, medens jeg har iagttaget, at der ligeoverfor Svendsen altid er vist de skyldige Hensyn, og at saaledels ikke Tilfældigheder have foraarsaget at jeg faar Billetter i en Krog eller langt tilbage. Jeg gaar kun i Koncert, hvor jeg faar Billetter paa bedste Pladser – paa samme Sted som Svendsen.

*

4. november 1873 giftet Carl Warmuth junior seg i Trefoldighet kirke med Maria Zedritz (f. 1845 d. etter 1925), datter av professor Carl Edvard Zedritz ved universitetet i Uppsala og hustru Nanna. De bodde trolig i Kirkegd. 17 inntil januar 1875, da junior averterte etter “En smuk Familieleilighet” på 4–5 værelser “med Kjøkken og Pige-kammer” og adgang til have. Beliggenheten skulle helst være Homannsbyen eller Parkveien. De fikk leilighet i Homannsbyen, i Josefinegd. 19. Deres eneste barn Carl Edvard ble født i 1877, men døde bare 6 år gammel i 1883. Ti år senere flyttet ekteparet til den nyoppførte treetasjes murgården Inkognitogd. 17 som lå like bak Slottet.

Med tiden ble det behov for å systematisere virksomheten som en musikkens opplysnings-sentral. I 1875 sto det i Morgenbladet:

Bemærk! For Musikk-lærerinder og Musikk-lærere, Pianofortestemmere og Nodeafskrivere. Til Veiledning for Publikum og for at kunne tilfredsstille de daglig mange forekommende Spørgsmaal efter Musikers Bolig etc har jeg i min

Musikkhandel nedlagt en Adressebog. For at faa denne muligst fuldstændig anmodes de, der ønske sine Adresser indførte at indsende disse snarest muligt med nøiagtige Bopælangivelser etc, tillige tidligere Indførte der have skiftet Bopæl, opgive sin nye Adresse.

1878 gikk som det første Edvard Winthers musikkforlag inn i Warmuths. I 1879 lå Holo Neupert og Warmuth i forhandlinger om sistnevntes overtakelse av forlaget, musikkhandelen og leiebiblioteket. Morgenbladet skrev 26. juli:

Bekjendtgjørelse fra C. Warmuths Musikhandel, Kirkegaten 17. Herved meddeles, at jeg fra 15de Juli d. A. har overtaget H. Neuperts Musik og Instrumenthandel samt Musik Bibliothek. Abonnenter i Neuperts Leiebibliothek ville saaledes fra nu af have at henvende sig til min Musikhandel, hvor da det nærmere kan aftales

Ny illustreret Tidende skrev 17. november 1878:

C. Warmuths Musikforlag synes at ville indtage en meget fremragende Plads i den nordiske Musikhandel, noget som ikke mindre skyldes Firmaets Dygtighed og Driftighed i det hele taget, end de fortræffelige udenlandske Forbindelser det har, og som gjør det meget fordelagtig for Komponisterne at faa sine Sager forlagt der, idet de da ogsaa kan regne paa al den Opmærksomhed i de store toneangivende Lande, som det overhovedet er mulig at opnaa.

Januar 1880 var forlagsnummeret blitt 570 og det var utgitt en forlagskatalog. Leiebiblioteket var kommet opp i nær 50.000 nummere og det var utgitt fire kataloger. Ved siden av hadde Warmuth arrangert mangfoldige konserter.

1880-årene representerer høydepunktet i Carl Warmuth juniors karriere. 6. februar 1880 mottok han av kong Oscar II gullmedaljen Pro literis et artibus “i Anerkjendelse af sin Virken for at give Musikhandelen der et større Opsving”. Fra 19. oktober 1881 kunne Warmuth smykke seg med tittelen Kgl. Hofmusikkhandler, fra 1890 også med tittelen den “tydske Keiser og Konges Hofleverandør”. I 1882 mottok han en sølvmedalje for en praktfullt utstyrt note (*Festmarsch* op. 11) komponert i anledning kongens og dronningens sølvbryllup av Christian Cappelen. Noten ble utgitt både for piano tohendig og firhendig; den første i et førsteopplag i mai på 500, nytt opplag i desember på 100, av denne ble det solgt 398 eks. før 1. januar 1915. Den firhendige fikk et førsteopplag på hele 1700 eks. og det ble solgt 1003, et anselig tall.

Velstanden fortsatte med kongens “Prismedalje for udstillede strykeinstrumenter af eget Fabrikat” ved kunst- og industriutstillingen i Christiania 1883. I katalogen til denne utstillingen er Warmuth representert med fioliner, bratsjer, celli og salmodika.

Warmuth junior ble i disse årene æresmedlem av flere utenlandske institusjoner.

Fyldigst fik dog den Anerkjendelse, hvormed Hr. Warmuth omfattes, sit Udtryk i den Fest, der afholdtes for ham Lørdag den 24. Oktober 1886 i Anledning hans 25 Aars Jubilæum. Komponist og Dirigent i Musikforeningen, Ivar [sic] Holter holdt her Talen for Jubilaren, og Joh. Selmer meddelte, at Orkesterforeningen havde valgt ham til Æresmedlem. (*Nordisk Boghandlertidende* 26/7 1895.)

Nettopp denne utmerkelsen satte Warmuth særlig stor pris på. Han kvitterte, står det, med å gi penger til flere musikalske fond. Morgenbladet forteller at også de fattige ved denne anledning nøt godt av Warmuths generøsitet: “Hr. Hofmusikhandler Warmuth! Beboere af Byens Fattighus takker Dem for den venlige Overraskelse i Søndags og nedbeder Herrens Velsignelse over Dem og Familie”. Warmuth var nå en meget holden mann, da formuen nettopp hadde rundet 50.000 kr; i 1894 hadde den økt til 105.000.

*Musikkhandelen i Kirkegaden 17 i april 1888.
Warmuth junior til høyre ved disken.*

Flere kilder forteller at Kirkegd. i 1870- og 80-årene var byens yndlingsgate med en lang rekke eksklusive forretninger – gullsmeder, bokhandlere, musikkhandlere. Hver jul ble selvsagt forretningene og gatene ekstra pyntet, og ved en anledning, i desember 1887, finner vi i Aftenposten:

Juletrafikken. Igaar Eftermiddag havde endel af Byens Kjøbmænd illumineret sine smukke Vindusudstillinger, hvoriblandt særlig kan nævnes Hr. C. Warmuths smagfulle Arrangements. Der var selvfølgelig en Masse Mennesker ude igaar baade for at kjøbe og – vel hovedsagelig – for at se.

I september 1879 satset Warmuth junior friskt på et nytt prosjekt – det første og det største til da i Norge, nemlig utgivelsen av *Nordisk Musik-Tidende*. Morgenbladet skrev 7. september:

Hermed indbydes til Subscription paa Nordisk Musik Tidende (Udgiver: Carl Warmuth) der, saafremt tilstrækkeligt Abonnement, vil udkomme fra 1. Janr. 1880 med et 16 sidig No. for hver Maaned (Format som Skilling Magazinet) ... forsøge gengive en tro Afspeiling af hvad der bevæger sig i Musikverdenen herhjemme og i Udlandet.

Foretagendet startet med et opplag på 1500 eksemplarer og ble en stor suksess. Så stor at opplagstallet steg til 1800 fra januar 1885. Fra 1883 hadde bladet et notebilag til hvert nummer. Men, fra oktober 1889 begynte omsetningssvikten å merkes og opplaget sank til 1400. Så, i 1891 kom det bare 5 hefter ut og i 1892 kun ett og dermed var det slutt. Nanna With skrev om dette i Urd 1902:

Jeg syntes, det var baade Synd og Skam, at dette lille Blad [Nordisk Musikrevue], der allerede var bleven til stor Glæde for mange, skulde maatte opgives Akkurat som Warmuths Musikrevue for en Del Aar siden. Her er saa mange Familier i Norges Land, som er glad i Musik, de maa ogsaa være glad i at læse om Musik. Især de som bor paa Landet eller i Smaabyer, hvor der intet Musikliv er. Jeg husker endnu, med hvilken Begjærlighet jeg i min Barndom hjemme i Nordland greb efter Warmuths Musikrevue, hvergang den kom. At faa se Billeder af alle de store Komponister, høre Fortællinger fra deres Liv og Levnet, om deres Værker osv. var altsammen Ting, der slugtes med den største Interesse.

Bladet var fra starten av et rent musikketidsskrift og inneholdt nettopp hva subskripsjonsannonsen forespeilte: biografier over norske, svenske og danske musikere og komponister, biografiske notiser om store utenlandske navn, anmeldelser av nye forlagsutgivelser (nesten utelukkende hans egne), konsertanmeldelser, adresselister for pedagoger i Christiania og norske musikere i utlandet m.m. I dag er tidsskriftet en gullgruve av informasjon.

24. oktober 1893 feiret firmaet Carl Warmuth 50-års jubileum. Firmaets ledende posisjon var utvilsom. Leiebiblioteket omfattet i 1895 rundt 65.000 nummer – det største i Europa, hevder Aftenposten 20. juli. Warmuth hadde arrangert over 1000 konserter og forlagsnummeret var nådd opp til 1940. Han hadde komponert en rekke fine sanger og klaverstykker og hadde en bekjentskapskrets innen musikkverdenen så stor at “den søger sin Lige i Skandinavien”. Påstanden om at samtlige norske komponister var representert på Warmuths forlag skulle kunne holde.

*Carl Johansgd 25, Tostrupgaarden.
Her var Warmuths musikkforretning fra 1897.
Notetrykket er fra april 1898.*

Det var et stort tap for norsk musikkliv da Carl Warmuth junior døde allerede 1895, 19. juli, 51 år gammel. Årsaken var den dengang svært alminnelige sykdom tyfoid feber eller nervefeber. Aftenposten berettet at begravelsen fant sted under “sjelden stor Deltagelse”. De fleste av landets musikere var møtt frem, også Johan Svendsen, som var kommet i ens ærend fra København. I forretningsstrøket flagget man på halv stang. Carl Warmuths betydning for samtidens og ettertidens kulturliv kan knapt overvurderes.

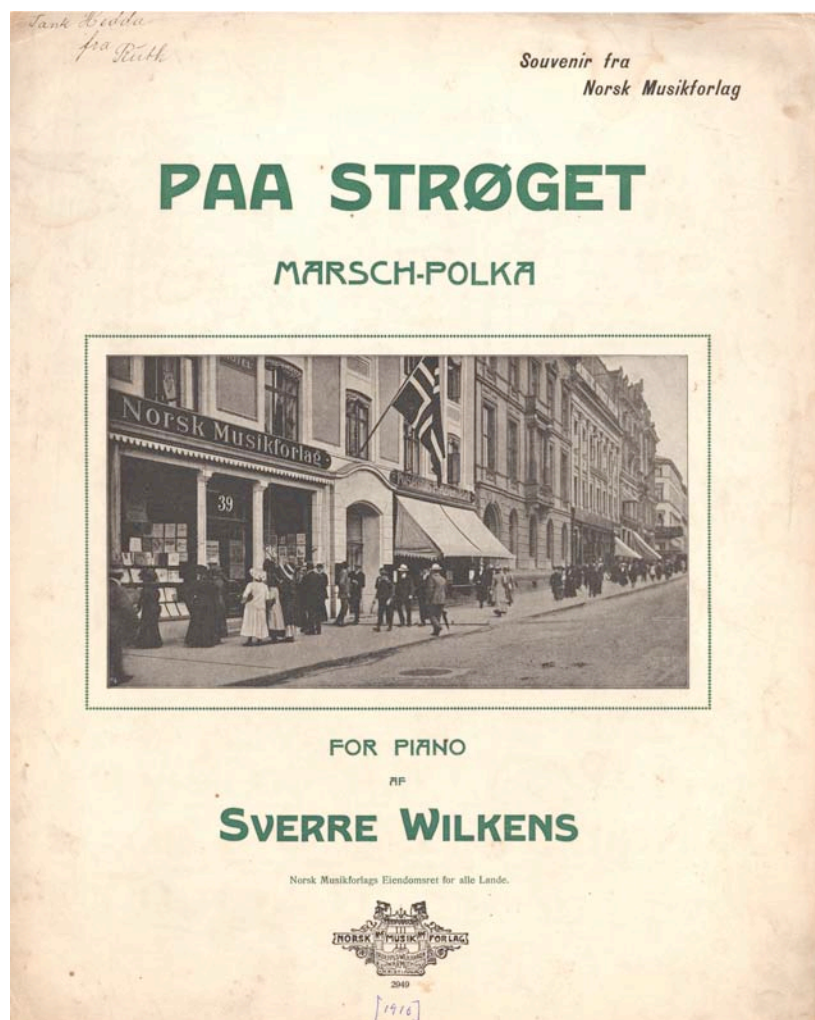
Hustruen Maria fungerte som leder av butikken en kort tid og flyttet i 1905 til Stockholm. Firmaet ble drevet videre under ledelse av disponent Oluf By. I april 1897, etter 36 år i Kirkegd. 17, flyttet firmaet Carl Warmuth til Carl Johansgd. 25, kaldt Tostrupgaarden og konkurrenten Haakon Zapffe flyttet inn i de gamle lokalene i Kirkegd. Omkring 1900 ble Warmuth solgt til en svensk bank. I mai 1902 solgt til overrettssakfører Herman Krag, og Gr. Grundesen (f. 1872) ble

den nye lederen. Navnet ble fra nå Carl Warmuths Eftf. Direktør fra 1903 var Olaf Sørby (1867–1947) med Sigurd Feiring (f. 1863) som medeier.

Og så kom meldingen 22. oktober 1908:

For nogle Dage siden er Warmuths og Brødrene Hals' Musikforlag i Kristiania blevne forenede og kjøbte i Fællesskap af Firmaerne Brødrene Hals og Wilhelm Hansen ... Indtil den 31. December 1908 føres begge de førstnævnte Forretninger uforandret. Fra den 1. januar 1909 vil Firmaets Navn rimeligvis blive Norsk Musikforlag (Brødrene Hals – Warmuth – Wilhelm Hansen).

Wilhelm Hansen kjøpte da Carl Johansgd. 39. Hansens norske utgivelser ble sendt opp fra København, slik at “den overveiende del av den norske musikk-literatur [ble] samlet til et hele”.

Norsk Musikforlag i 1910

Forlaget

Når det gjelder Warmuths forlag er vi så heldige at det er bevart mengder av dokumenter, både hva forretningen og hva det private liv angår. For eksempel eksisterer forlagsprotokollene, der alle opplysninger vedrørende en notes produksjon er skrevet ned: Komponist, tittel, besetning, opplag, nye opplag, trykkeri, kostnadene og andre opplysninger av vital interesse, noen ganger er også honorar nevnt.

Når det gjelder *honorarer*, vil jeg sitere fra Axel Kjerulfs beretning fra 1957 om Wilhelm Hansens forlag i København:

Der vil altid, ifølge selve sagens natur, være en modsætning mellem, hvad et forlag kan og bør yde, og hvad en kunstner vil og tør forlange. Ligemeget hvad det drejer sig om, vil al handel med kunst let få et odiøst skær. Simpelthen fordi værdien af det, der handles med, er så uhyre vanskelig, for ikke at sige umulig at fastsætte. Gang på gang vil den, der handler med kunst, komme til at stå i et dårlig lys, når det kunstværk, han har købt, med tiden får en værdi, der langt oversiger det, han i sin tid har erhvervet det for. Den pågældende kunstner vil uvægerlig føle sig narret, underbetalt, udnyttet, og det store publikum vil vende sin harme mod det rige forlag i fuld sympati med den fattige kunstner. Det er ikke til at komme uden om, at der i tidens løb er forekommet tilfælde, hvor der er afsluttet kontrakter på en for en forfatter eller komponist mere end ufordelagtig måde. På den anden side kan forlagene henvise til den stabel af bøger og det bjerg af noder, der usolgte ligger og samler støv på lageret, hvis de ikke forlængst er gået i papirmøllen. Man er nok i almindelighed noget for hastig i sin dom, når et forlag under alle omstændigheder gøres til syndebuk. Denne fordom i opfattelsen af et forlags stilling over for, i dette tilfælde musikens folk, kan føres helt tilbage til meget gamle dage, da handelen med musikaler overhovedet ikke gav musikens skabere nogetsomhelst udbytte. Der var hverken lov eller ret på musikens område. Det var en uanstændig tingens tilstand, som holdt sig meget længe, og længe efter at enhver kunne indse det uholdbare i en sådan plyndring. . . For boghandelens vedkommende var der tale om en honorering ikke blot efter værkets omfang, men også efter oplagets størrelse, mens musikaler på samme måde beregnedes, alt efter om det var en symfoni eller en sang, hvorimod oplaget slet ikke kom i betragtning, da det ingen praktisk betydning havde. Dermed var éngangshonoraret for en komposition blevet en regel, som ingen tænkte på at røre ved. Det skulle senere vise sig, at det netop var dette éngangshonorar, der i flere tilfælde indeholdt en urimelighed og en uretfærdighed, som dog i væsentlig grad udlignedes ved de ofte store forskud, musikforlaget ved mangfoldige lejligheder udbetalte uden udsigt til nogen dækning.

De få (ca. to prosent av Warmuths produksjon) opplysningene vi har om honorar gir hverken inntrykk av forholdet mellom komponist og forlegger eller mellom komposisjonens omfang kontra verdi. Alt dette ble styrt av

omstendigheter, som hva komponisten hadde fått utgitt tidligere, hva han hadde fått i forskudd, hvordan lønnsnivået generelt var osv. Uansett kan man nok være glad for at senere tider har regulert forholdet opphavsmann/utgiver på en langt mer forstandig måte.

Når jeg likevel nevner noen honorarbeløp, er det nærmest for krydder å regne. Honorarene hos forleggerne dengang var som oftest engangsbeløp, men vi finner adskillige unntak hos Warmuth.

Otto Winter-Hjelm fikk for sin pianoskole fra 1871 kr 240. Skolen kom i flere opplag og Winter-Hjelm fikk ytterligere utbetalt 240 kr. Ole Koppang utgav en lang serie skolesangbøker i hefteform; for ett av disse heftene fikk han i 1876 80 kr. Agathe Backer Grøndahl fikk utgitt tre samsamlinger i 1879 – op. 6, 9 og 10 – og fikk for hver 100 kr.

Den særdeles produktive Christian Teilman mottok for sin *Huldreslaat* 80 kr i 1879, og Christian Cappelen fikk for sin *Wergeland-Festmarsch* i 1881 100 kr. Grieg fikk i 1878 400 kr. for sitt *Album for Mandssang*.

Warmuth-trykk, desember 1882.

Komponistene

Warmuths forlag var uten sammenligning landets største, både målt i antall produksjonsnumre (2.787), antall komponister/utgivere, antall norske komponister, foruten at noteleiebiblioteket var landets største.

I hitlisten til Warmuths forlag finner vi komponistene med flere enn 30 produksjoner – titler – utgitt (se kap. 12). Her dominerer Agathe Backer Grøndahl, fulgt av Christian Teilman og Johan Svendsen. Forøvrig viser listen at de hyppigst utgitte komponister hos Warmuth for det første er norske og for det andre er nettopp de navn som har hatt størst holdbarhet representert her: Grieg, Kjerulf, Svendsen, Backer Grøndahl.

Vi kan også se på hvilke komposisjoner – undervisingsmusikken unntatt – hos Warmuth som inntil 1882 var de mest populære: de med høyest opplagstall / de mest solgte. Kilden her er Warmuths forlagsprotokoll nr. 1 for årene 1851–82. Ett verk utmerker seg i særklasse: Johan Svendsens romanse for fiolin og klaver. Mellom september 1881 og 1899, da rettighetene ble solgt til Wilhelm Hansen, kom komposisjonen ut i 34 opplag med totalt antall trykte eksemplarer 20.300! Ingen annen utgitt komposisjon i Norge har tilnærmedesvis nådd disse høyder. De 13 etterfølgende komposisjoner med de høyeste opplagstall og totale salgstall ved vareopptellingen i 1915:

Ole Bull: Favoritkompositioner (p2)	7.900	7.900
Christian Teilman: Carl Johan-festmarsj (p2)	6.625	6.625
Rikard Nordraak: Ja, vi elsker (s-p)	5.600	4.904
J. S. Larbalestier: Home, sweet home (p2)	4.700	4.471
Norske folkemelodier arrangert (vn)	4.500	4.058
Rikard Nordraak: Purpose af Maria Stuart (p2)	4.473	4.473
Rikard Nordraak: Valse Caprice (p2)	4.100	3.717
Alfonso Rendano: Chant du paysan (p2)	3.700	3.571
C. Naumann: Kalkunvals (p2)	3.300	3.193
Krahl: En, to, tre Polka (p2)	3.300	2.371
Halfdan Kjerulf: Bruddefærden i Hardanger (s-p)	3.000	2.626
Johan Svendsen: Violen (s-p)	2.900	2.900
Fr. A. Reissiger: Arr. av 50 no. folkem. (s-p)	2.800	2.360

I kapittel 11 er gjengitt de 160 mest solgte titler på Warmuths forlag ifølge forlagsprotokoll nr.1 for årene 1851–82.

Warmuth-trykk, november 1882

Selv om både Carl Warmuth senior og junior eide en dyp og ekte interesse for norske forhold og de norske komponister, var det ikke til å unngå at de i et lite land med en tross alt begrenset kjøpekrets så seg tvunget til å sile fra de mest ambisiøse og teknisk kompliserte komposisjoner. Som for eksempel førte Grieg til Leipzig og Peters' forlag, Kjerulf til Stockholm og Hirsch' forlag. Det var de mindre besetninger med moderate tekniske krav som hadde avsetningsmuligheter for de norske forlagene, også Warmuths. Store ensembler som messingsekestett, orkester, kammermusikk med flere enn to instrumenter er temmelig sjelden å finne. Det er stadig sanger, også korsanger, og pianokomposisjoner som dominerer. Hos Warmuth er også undervisningslitteratur en betydelig genre.

Den første inngående artikkel om Warmuth kom i Ny illustreret Tidende 3. juli 1887. Den er signert H. W. og artikkelen peker på en rekke vesentlige trekk ved tiden og ved Warmuths virksomhet.:

Intetsteds falder det vel stærkere i Øjnene, at vor Kunst er et Nybygge, end paa Musikens Omraade ... Man nøyer sig med Fantasier over ‘Sønner af Norge’, lever paa danske Vaudevillemelodier eller jubler himmelhøjt ved de folkelige Toner i ‘Til Sæters’.

Slik var forholdene, fortsetter forfatteren, inntil 1860-årene da omslaget kom med Kjerulf og Lindeman, deretter Grieg og Svendsen osv. Og så skriver han:

Som en væsentlig Faktor i Bedømmelsen af et Folks Standpunkt ligeoverfor Kunstens forskjellige Retninger fremtræder selvfølgelig den Omsætning Kunstproduktionerne bliver Gjenstand for. Undersøger man saa, hvorledes Musikhandelen og Forlagsforretningen var situeret hos os inden Sextiaarene, finder man den samme elementære Stilling som paa Musikens eget Omraade. Der udgives en Dans i Ny og Næ, et lithografisk Institut besørger et musikalsk Album med jevne Nyheder, og Kjøbmændene – særlig Storgadens – optræder som Mellemmænd mellem Publikum og Forbruget af musikalske Instrumenter.

Som det nok vil fremgå av de foregående kapitler, var ikke denne bedømmelsen aldeles treffende. Men her skulle altså Warmuth jubileres, og forfatteren fortsetter:

Forretningen udvides efterhaanden, særlig efterat Sønnen er traadt ind som Deltager, og lidt efter lidt kan det tydelig paavises, hvorledes Udviklingen af vor Tonekunst og Fremskridtet i vort musikalske Liv i ganske væsentlig Mon kan siges at være gaaet Side om Side med den Warmuthske Musikhandels egen betydelig fremadskridende Virksomhed. Som Støtte for begyndende Komponister, som Befordre af det musikalske Liv i Hovedstaden, og derigjennem paa en Maade for det hele Land, samt endelig gjennem sine udstrakte Forbindelser omtrent den hele Verden over har Firmaet eller snarere dets nuværende Chef havt den største Indflydelse paa Udviklingen af vore Musikalske Forhold og tillige mere end nogen anden bidraget til, at vor Musik er blevet kjendt og skattet overalt, hvor der hersker Interesse for Tonekunsten og dens Frembringelser. For mange af de udgivne Musikalier vil Indtægten ikke paa langt nær kunne opveje de med Udgivelsen forbundne Udgifter ... Til Dato [altså juli 1887] tæller Hr. Warmuths Forlagskatalog over 1200 Nummere, isandhed et rigt Bidrag til et Lands musikalske Udviklingshistorie.

Artikkelforfatteren nevner to eksempler på at det også har vært reist kritikk mot Warmuth; det ene gjelder konsertbyrået: “Dommen er faldt forskjellig ud om det mere eller mindre heldige i disse ‘Stjernekonserter’; det andre han nevner er

Som Forretningmand er Warmuth i høj Grad tidsmæssig; han forstaar den Kunst at avertere og henlede Publikums Opmærksomhed paa sine Foretagender; der har vært Grinebidere, som har surmulet over det og kaldt det amerikansk ...

Fra samme år – 1887 – stammer denne korte og desto mer interessante beskrivelse av Norges musikkliv i det omfattende svenske leksikonet *Nordisk Familjebok*:

Inom musiken har N[orge] på sista tiden kunnat framvisa betydande namn. Ole Bull (1810–80) hade länge europeiskt rykte såsom violinist, och fruarna Erika Lie-Nissen och Agathe Backer Grøndahl äro berömda pianister. Bland kompositörer må här nämnas H. Kjerulf, Ed. Grieg, Johan Svendsen, Johan Selmer, Ole Olsen och Otto Winter Hjelm. Stora förtjenster om det musikalska lifvet i Kristiania har ägaren af Warmuths musikhandel derstäds inlagt.

Vi har noe så sjeldent som en øyenvitnebeskrivelse av Carl Warmuths forretning og Warmuthene selv. Rudolf “Rulle” Rasmussen (1866–1946), teatermann og impresario, fortalte i et kåseri i 1944:

Jeg husker godt den gamle toetasjes Warmuthgården nede i Kirkegaten og jeg husker enno tydelig butikken, med alle notene og musikkinstrumentene. Den lå vis å vis Tostrup, den fornemme guldsmedforretning, og når de store kulerunde lamper tentes foran vinduene og skinte på alle de utstilte sølvgjensstandene, og kastet gjenskjær over til Warmuth med alle de prunkende notehefter i vinduene, var det både liv og lys i gaten. Liv ja – inne i den store butikken med alle reolene fra golv til tak, trinset gamle Warmuth omkring. Han hadde grunnlagt forretningen oppe i Vollgaten, og frydet seg øyensynlig over de store nye lokaliteter. Sjelen i det hele var no allikevel sønnen Carl Warmuth, ung, elegant, initiativrik forretningsmann og kunstner, ja, han komponerte virkelig også selv små nydelige ting, stemninger og romanser. Alle de travle og geskjeftige ekspeditører gikk fint inn i bildet; ‘gamle Johnsen’, som han kaltes i motsetning til sønnen, i sin lille skinnende alpakkajakke var som et fast inventar, han fulgte med hele tiden. Den alltid blide og hjelpsomme Carl Sander, alle musikeres og musikkinteresserte musikkvenners trøst og rådgiver, han kunde alt om musikk, kunde gi opplysninger om, jeg hadde nær sagt den minste ottendedels note. Et levende musikalsk leksikon! Kundene strømmet ut og inn, det var alltid fullt hus hos Warmuth.

Rasmussen nevner en lang rekke kunstnere – komponister, sangere, pianister og andre utøvende, norske og utenlandske, mange av dem var toppnavn i europeisk musikkliv. Ikke minst de populære sangerinner ble “kourtoisant oppvartet av unge Warmuth”. Skuespillerne “på sin veg ned til Bankplassens teater, tittet også ofte innom for å hilse på Warmuth og slå av en sluddersladder – snakke om sine egne affærer og sine fotografier, som de gjerne vilde ha utstilt i vinduene.” Kollegaen Rasmussen omtaler Warmuths impresariovirksomhet som “smart og fantasifull”. Det var litt av en kompliment fra den allestedsnærværende Rulle! “Si så – om ikke Warmuth i denne tid spilte en stor rolle i byens kunstneriske liv.”

*Warmuth-trykk, april 1888,
med glimt fra Christianias fornøylesliv.*

Mysteriet med Norsk Musikforlags platenummer

Da Norsk Musikforlag ble grunnlagt 1. januar 1909 ved sammenslåing av Carl Warmuths og Brødrene Hals' forlag, ble deres respektive platenummerserier opptatt i Norsk Musikforlags protokoller.

Det har hittil vært uklart etter hvilket system Norsk Musikforlags platenummerserie ble satt opp. Mine undersøkelser har oppklart mysteriet, og det er nå mulig å fastslå når og hvor de enkelte notetrykk ble utgitt.

Carl Warmuths forlag tok opp i seg mange tidligere og mindre foretak:

- i 1864 Lindorffs forlag,
- i 1878 Edv. Winthers,
- i 1879 Neuperts forlag,
- i 1881 A.M. Hanches,
- i 1888 Behrens' forlag

Mange av disse forlagenes utgivelser ble innlemmet i Warmuths forlagsprotokoller og fikk sine platenummer der:

- Lindorff-utgivelser fikk Warmuth-platenummerserien 106–154 (innskrevet ca.1870)
- Edv. Winter-utgivelser fikk Warmuth-platenummerserien 395–401 (innskrevet 1878)
- Neupert-utgivelser fikk Warmuth-platenummerserien 483–540 (innskrevet 1879)
- Hanche-utgivelser fikk Warmuth-platenummerserien 672–79 (innskrevet 1881).

Brødrene Hals overtok 1887 Petter Håkonsens forlag og forretning. Hals fortsatte forgjengerens platenummerserie og startet med nr. 337.

I 1925 gikk også firma Oluf By inn i Norsk Musikforlag.

Norsk Musikforlags platenummerserie ser slik ut:

Platenummer	1–3000	tilsvarer Warmuths platenr	1–3000
Platenummer	3001–4234	tilsvarer Hals' platenummer	1–1234
Platenummer	4235–5300	er Norsk Musikforlags egne	
Platenummer	5301–6111	tilsvarer By's platenummer	1–1680
		(ikke alle utgivelser fra By ble tatt med i Norsk Musikforlag)	
Platenumrene	fra 6112	er Norsk Musikforlags egne.	

Noen eksempler på hvordan platenumrene henger sammen:

- Hvis en note utgitt av Norsk Musikforlag (her forkortet NM) har platenummersignaturen C. 398 W., betyr det at den ble utgitt hos Warmuth i 1878 og at den var overtatt fra Edv. Winthers forlag; av annonse i Morgenbladet fremgår det at datoen for Winthers utgivelse var 31/8 1847.
- En NM-note med platesignatur C. 151 W. kom ut hos Warmuth ca 1870 og var overtatt fra Lindorff, der den første gang ble utgitt 21/6 1855 i følge Morgenbladets annonse.
- En NM-note med platenummer 3300 står i Br. Hals' forlagskatalog, men kom første gang ut på Håkonsens forlag i 1885 ifølge annonsen 2/4 1885.
- En NM-note med platenummer 5604 ble etter mine undersøkelser første gang utgitt av Oluf By i 1907 med platenummer 307.

Periodikum:

Nordisk Musik-Tidende 1880–92, med notebilag fra 1883.

Skrifter:

Mindeblade over Joh. D. Behrens, Christiania 1890

Kataloger:

1862: *Hoved-Catalog over C. Warmuth's Musikalske Leiebibliothek i Christiania* [nr.1–21.114]

1865: *Iste Tillægs-Catalog til C. Warmuth's Musikalske Leiebibliothek i Christiania* [nr. 21.115–26.023]

1871: *Hoved-Katalog over C. Warmuth's Musik-Leiebibliothek i Kristiania* [, ny nummerering: nr. 1–32.322]

1871: *Musikalier udkomne paa C. Warmuths Forlag i Kristiania* (Morgenbladet 23/8)

1876: *Jule-Katalog fra Carl Warmuths Musik og Instrument Etablissement.*

1878: *Tillægs-Katalog No. 1 (fra No 35.323–46.074) over Carl Warmuths Musik-Leiebibliothek i Christiania*

1885: *Carl Warmuth. Musik-Forlags-Katalog.*

1886: *Warmuths Musik-Jule-Katalog.*

1887: *Katalog over norsk Musikforlag og norske Komponisters Værker udkomne i Udlandet afsluttet August 1887* [også inntatt i Norsk Bogfortegnelse for Aarene 1873–1882, Christiania 1887].

1891: *Carl Warmuth. Musikalien-Verlags-Catalog vollständig bis Ende 1890.*

1898: *Carl Warmuths Musik-Forlags-Katalog. Norsk Nationalmusik og Norske Komponisters Værker.*

1903: *Katalog over Warmuths Musikforlag* [med platennummer]

1909: *Katalog over Norsk Musikforlag Kristiania;*
Iste Del indeholder Fortegnelse over Værker, der er udgivne af Brødrene Hals's Musikforlag, og over Værker, der er udgivne af Wilhelm Hansen Musikforlag.
2den Del indeholder Fortegnelse over Værker, der er udgivne af Warmuths Musikforlag.

Komposisjoner (kronologisk) av Carl Warmuth senior:

Française for piano, Edv. Winther 1844

Hamburger-Skotsk for piano, Edv. Winther 1844

Vals for piano, Edv. Winther 1844

Begrüssungs-Polka op. 25 for piano, eget forlag 1849 og Warmuth 1851

Doris-Polka for piano, Warmuth 1852

Augusta Varsoviene for piano, Warmuth 1856

Komposisjoner av Carl Warmuth junior (alle Warmuths forlag):

4 Sange med Piano op. 1 (Sylvius), 1869

Jag älskar dig op. 2 (I. T. Valerius) for piano og for sang og piano, 1875

Sørgemarsch op. 3 (Johanne Reimers) for piano, 1882

Festmarsch (Udstillingen i 1883), for piano, 1883

Vidste du, hvor Hjærtet skjælver op. 5 for sang og piano (flere utgaver), 1884

Daß Gott dich behüt op. 6 (E. H.) for sang og piano, 1885

En liden Polka-Caprice op. 8, for piano, 1887

En liden Vise uden Ord, for piano, 1887

Sørgemarsch op. 9 (L.M. Lindeman) for piano 1887

Ich will's dir nimmer sagen op. 10 (R. Prutz) for sang og piano, 1888

Jubilæumsmarsch op. 10 [sic] (Oscar II) for piano, 1889

Skovminder op.2a (Chr. Winther) for sang og piano, 1890

Sørgemarsch op.12 (Johannes Brun) for piano, 1890

Wenn ich in deine Augen seh' op.15 for sang og piano, 1893

I manuskript (Ringve Museum):

Hvad fattes mig? (H.P. Holst) for sang og piano, 1869, tilegnet søsteren Julie.

Ragna-Polka og Jule-Vals, 1872, for fiolin og piano

*Reklame for Warmuth, malt på veggen på Østbanestasjonen 1882.
Foto 2009: T.E. Dørum*

Kap. 8 Flere store aktører kommer:

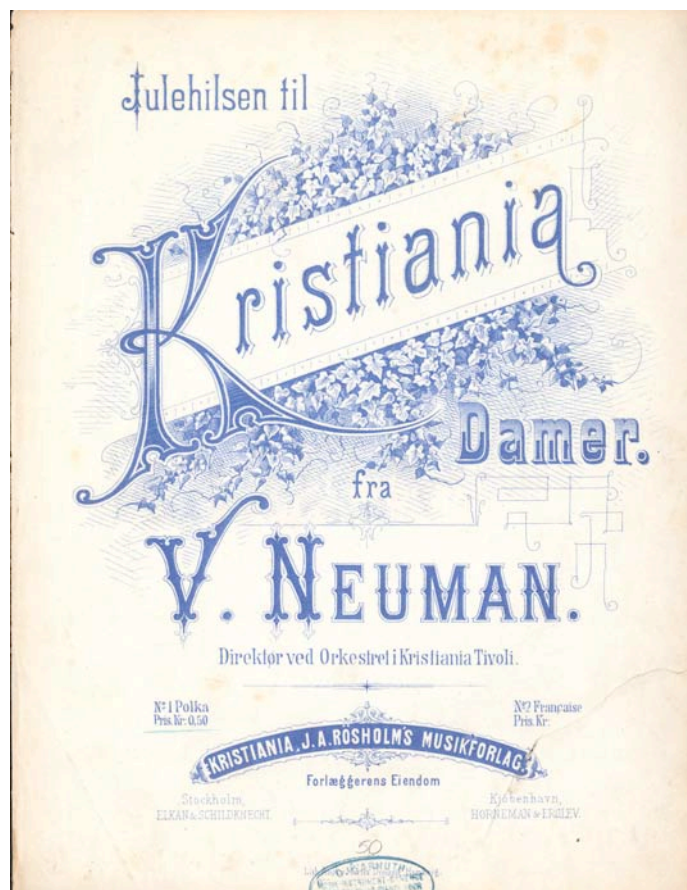
Johan A. Røsholm

Musiker og musikkhandler Johan A. Røsholm var født 1818 i Christiania, og døde der 27. desember 1893. Det foreligger sparsomt med opplysninger om ham før han åpnet sin musikkforretning i 1856, men noe vet vi.

Sommeren 1836, 18 år gammel, deltok Røsholm på en av Lars Roveruds “folkeopplysningsreiser” i traktene rundt Mjøsa. I 1840- og 50-årene gav han eller medvirket som cellist ved flere konserter i hovedstaden, og han var også en tid ansatt i Christiania Theaters orkester. Senere, i 1864, deltok han på en av den kjente pianist Thomas Tellefsens konserter. Han var gift med Kaja Haagensen.

3. november 1856 åpnet Røsholm sin notehandel med noteleiebibliotek i Raadhusgd. 10, og noe senere kom også strykeinstrumenter til. Hans første leiebibliotekskatalog kom ut i desember samme år. Ifølge annonsene vokste noteleiebiblioteket med ca. 1000 nr året. Noteutvalget i Røsholms forretning var i større grad enn hos forgjengerne dominert av undervisningsmusikk og “klassiske Sager” av Haydn, Mozart, Beethoven, Mendelssohn. Også “Salonsager” fantes – av komponister som Oesten og Spindler – i denne gruppen plasserte Røsholm også Chopin. Martin Andreas Udbyes ouverture til operaen *Fredkulla* for firhendig piano ble utgitt av Kahnt i Leipzig 1859 og samme høst, 28/10, avertert av Røsholm. I februar 1860 nevnes flere norske komponister ved siden av den jevnlige – månedlige – forsyning fra utlandet. Også hos Røsholm er det et gjennomgående trekk at musikalieutvalget var så nytt som det lot seg gjøre.

Et eksempel: Dansken A. Møller utgav i 1875 en “naturmetode”, *Zigeunersystemet*, et slags notasjonssystem uten noter, som etter beskrivelsen var “et fornøielsessystem med den tydeligste, prøvede og erfarne Anvisning, hvorefter Enhver i 36 Timer kan lære sig selv at spille Dandsemelodier, Salonstykker og Akkompagnement.” Del 2 kom tidlig i 1878 og ble straks etter, i februar, avertert av Røsholm.

Røsholm-trykk fra desember 1878

I 1863 flyttet han forretningen og sin bolig fra Raadhusgd. til den meget fornemmere Kirkegd. Her åpnet han dørene 9. mars i nr. 16. Da hadde Carl Warmuth hatt sine lokaler i nr. 17 i to år. Forretningene holdt til på hvert sitt gatehjørne, og på det tredje – i nr. 15 – hadde J.W. Cappelen sin store og veletablerte bokhandel.

Røsholms første forlagssaker ble avertert 30. august 1865. Det var et par komposisjoner av den tyske virtuospianisten Ernst Haberbier, som i 1866 bosatte seg i Bergen. Mellom 1865 og 1886 har jeg registrert 73 titler (produksjoner). Den suverent mest populære komponisten på Røsholms forlag er Christian Teilman (nr. 2 på Warmuths og nr. 4 på Zapffes hitlister). Han eide en egen evne til å fange opp og respondere på publikums ønsker og evner gjennom hele sin karriere. De neste navnene på Røsholms toppliste er Adolf Hansen, Friedrich August Reissiger og Andreas Klewe, også Halfdan Kjerulf er representert. Musikkutvalget på Røsholms forlag beveger seg ikke utenfor det sikre, salgbare, og musikken er nok nokså overfladisk.

Bildet av J.A. Røsholms musikkhandel og -forlag holder seg stabilt gjennom alle år, med jevnlig ankommede noter fra utlandet, især Danmark, og noen få egne utgivelser pr. år. Virksomheten var begrenset til alminnelig musikkhandel og noteleiebibliotek, og kildene gir inntrykk av at omsetningen var forholdsvis beskjeden. Noen sterk konkurrent for de samtidige Warmuth, Edvard Winther og Neupert og senere Håkonsen, har sannsynligvis Røsholm ikke vært.

Kirkegd. 14–16.

Foto 1910 av Johannes Holmsen. Oslo Bymuseum

I 1881, antagelig i april, flyttet J.A. Røsholm til Nedre Slotsgd. 19. 2 år senere flyttet han igjen, denne gang til Toldbodgd. 22. Virksomheten ble tydeligvis trappet ned, for annonsene avtar sterkt i antall og detaljrikdom. I 1888, han var da 70 år, skrev han: “Paa Grund af min fremrykkende Alder agter jeg at sælge min her i Christiania i 30 Aar drevne Musikforretning”. Men ingen kjøper meldte seg, heller ikke Warmuth viste noen interesse, før Haakon Zapffe kjøpte firmaet fem år senere, i desember 1893 – et par uker før Røsholm døde.

Skrifter:

De første utgavene av noteleiebibliotekene ble avertert slik:

Katalog over J. A. Røsholm's Musikalske Leiebibliothek, des. 1857

Første Tillæg til J. A. Røsholm's Musikalske Leiebibliothek, sommeren 1858

Andet Tillæg til J. A. Røsholm's Musikalske Leiebibliothek, nov. 1859

“indeholdende over 900 No.”

De bevarte – og daterte – katalogene:

Katalog over J. A. Røsholm's Musikalske Leiebibliothek i Christiania, 1865.

Nr. 1 – 11435

Første Tillæg til J. A. Røsholm's Musikalske Leiebibliothek i Christiania, 1869.

Nr. 11436 – 14694 = 3258

Andet Tillæg til J. A. Røsholm's Musikalske Leiebibliothek i Christiania, 1873.

Nr. 14695 – 17278 = 2583

Tredie Tillæg til J. A. Røsholm's Musik-Leiebibliothek, Kristiania, ca 1880.

Nr. 17279 – 21688 = 4409

Haakon Zapffe 36 år gammel. PE.

Haakon Zapffe

Haakon Zapffe var født 18. februar 1869 i Christiania. Hans foreldre var possementmakeren Haakon Engbart og Klara Eveline Zapffe, og familien på 8 bodde i 1875 i Prindsensgd. 8. En av brødrene, Haakon Ludwig (1869–1908) ble en kjent arkitekt i Christiania. Etter artium ble Haakon immatrikulert ved universitetet i 1889, men valgte i stedet musikkstudier i Tyskland. I år 1900 bodde han med sin kone Sanna (f. 1878) og sin ett år gamle datter Ragnhild i Bogstadvn. 66.

I desember 1893 overtok den 24-årige Zapffe J.A. Røsholms musikkhandel og musikkforlag i Toldbodgd. 22. Den første annonse kom 14. desember. Johan Røsholm var Haakon Zapffes grandonkel (onkel til Zapffes far). I oktober året etter hadde han fått egne lokaler i Carl Johansgd. 20. Da Warmuths firma i april 1897 flyttet fra Kirkegd. 17, overtok Zapffe lokalene. Senere på året brant gården og Zapffe fikk nye lokaler i Kirkegd. 20. Ett år, 1902-03, var adressen Carl Johansgd. 23, 1904-08 Nedre Slotsgd. 21, for så å ende i Akersgd. 45.

I 1927 solgte Zapffe forlaget til Norsk Notestik & Forlag. Dette ble igjen overtatt av Norsk Musikforlag i 1975. Zapffe fortsatte musikkhandelen, og etter hans død 11. mai 1944, fortsatte hustruen Sanna og hennes to barn, Margrethe og Håkon, driften. I 1962, etter 69 års sammenhengende drift, var det slutt på Zapffes musikkhandel.

*Zapffes musikkhandel
Carl Johansgd. 20, 1895. PE.*

Zapffe var en mann med pågangsmot og fantasi. Etter at Carl Warmuth jr døde i juli 1895, gikk det ikke så godt for firma Warmuth, og Zapffes foretaksomhet har antagelig ikke gjort tilværelsen lettere for Warmuths ledere. Han representerte nok også betydelig konkurranse for Brødrene Hals' musikkhandel og -forlag. Disse tre forlagene – Zapffe, Warmuth og Hals rådet grunnen i Christiania alene frem til 1900, da Oluf By dukket opp. Etter 1909 var de tre store navn i hovedstaden Zapffe, By og Norsk Musikforlag.

Zapffe fortsatte Røsholms nummerering av forlagssaker, og det ser ut til at han begynte med nr. 80 i 1893. Platenummer 84 er *Norske Smaastubber* av Signe Lund. Det var et påkostet notetrykk med forside tegnet av teatermaleren Jens Wang. I sin selvbiografi karakteriserte komponisten Zapffes firma som

... dette lille men strevsomme forlag ... Han forsøkte – tross økonomiske vanskeligheter – å arbeide frem god, ny musikk, og det har ofte lyktes ham. Mange er ham takk skyldig for dette.

Zapffes forlag var riktignok ikke så lite; jeg har registrert et samlet produksjonstall på nær 1350, 476 før 1909.

Zapffes første trykk, desember 1893

Forlagsvirksomheten startet bare noen uker etter at han overtok Røsholms firma, i desember 1893. I de årene forlaget var i virksomhet var det de norske komponistene som dominerte – bare en fjerdedel var utenlandske navn. På Zapffes “på topp”-liste troner Johannes Haarklou øverst, fulgt av Inger Bang Lund, Signe Lund og Christian Teilman. Forlagsproduksjonen var ellers dominert av de små former – sanger og pianostykker ved siden av kormusikk. Ikke desto mindre finner vi en del kammermusikk, og serien *Dans ropte fela* for to fioliner var noe nytt.

Utvalget i Zapffes musikkhandel var fra begynnelsen det gjengse, med noter og instrumenter av alle slag, samt leiebibliotek. Han virket også fra tid til annen

som konsertarrangør. Leiebiblioteket var i 1898 på vel 70.000 bind. Julen var også den gang mulighetenes tid for handelsstanden – her en annonse fra 1894:

Til Julepresenter anbefales mit store Lager: Violiner, Børnevioliner, Guitarer, Fløiter, Mundharmonikaer, Byster, Portraits af norske Kunstnere, indbundne og uindbundne Bøger.

Pianoer	<p style="text-align: center;">HAAKON ZAPFFE MUSIK-HANDEL CHRISTIANIA KIRKEGADEN 20</p>	Violiner
Husorgler		Guitarer
Harmoniums		Fløiter
Polyfoner		Horn
Symfonions		Klarinetter
Musik-		Alleslags
Automater		Streng
Aristoner		Mandoliner
Trækspil		Zithere
Mundspil		Al Musik
Garanterede bedste Sorter.		Illustreret Katalog tilsendes gratis og franco.
Billigste Priser.		Telegramadr.: Zapffes Musikhandel.
Forhandlere antages.		

*Zapffes assortment,
reklame i Folkebladet 1898*

Mot slutten av århundredet kom nye produkter inn i musikkhandelen: de selvspillende instrumenter. De het polyfon, symfonion, celesta, ariston, manopan, mignonorgel, herofon osv. De tre første var automatiske “saavel uden som med Myntlægning”, de øvrige til å sveive. Zapffe oppfattet raskt at her lå det muligheter:

Musikinstrumenter ville faa en stor Udbredelse saavel i de elegante Saloner som – og kanhende ganske særlig – i de mangfoldige Hjem, hvor man ikke har Raad til at anskaffe sig et saa dyrt Instrument som Piano og ligeledes paa afsidesliggende Steder, hvor der ikke gives Anledning til at faa lære Pianospil. Paa offentlige Steder, som Hoteller, Restaurationer, Sanatorier, Dampskibe o. s. v. kan de automatiske Polyphoner forskaffe Eieren en daglig Indtægt.

Og videre i annonser i dagspressen:

Til Musik i det Frie. For Landsteder, Turisthytter, Sanatorier, Hoteller, Dampskibe, Kuttere, mindre Ro- og Seilbaade.

Skrifter:

c. 1903: *Zapffes Musik-Lommebog. Fortegnelse over almindelig brugte Musikalier samt over sidste Musiknyheder.*

(Katalogen er både en forlags- og en sortimentskatalog.)

Zapffe-trykk fra 1902 i elegant jugendstil.

*Håkonsens musikkhandel i Carl Johansgd. 27
avbildet 1885 på baksiden av "3 Smaastykker op. 6" av Peter Lindeman.*

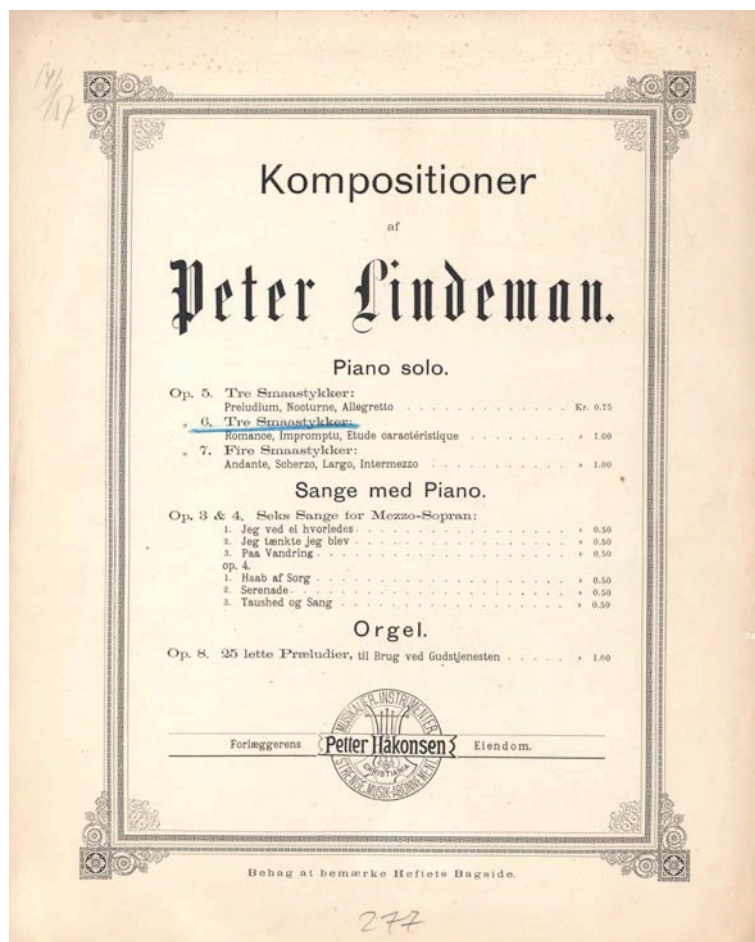
Petter Håkonsen

I 1881 var musikkhandelsituasjonen i hovedstaden den at Carl Warmuth nærmest var enerådende med sin grunnfestede posisjon, mens Røsholm begynte å trappe ned virksomheten. 14. mai meddelte Petter Håkonsen:

Ny Musikhandel. Min idag, i Hr. Jean Mettes Gaard, Karl Johans Gade [nr.23], aabnede Musikalie-, Streng- og Instrumenthandel i Forbindelse med et efter fransk Methode anlagt Musik-Abonnement tillader jeg mig at anbefale.

Samtidig satte forlaget i gang med Beatrice-gavotte for klaver av Christian Teilman. Håkonsen averterte seg som både note- og instrumenthandel, men av avisannonsene ser det ut til at det var notene som dominerte salget, kun sjelden er instrumenter eller strenger nevnt.

Hans Petter Håkonsen var født 9. februar 1856, og døde i Chicago 28. mars 1891, 35 år gammel. Hans far var musiker Carl Fredrik Hågensen (1819–83), mor Jacobine Sophia. Petter var nest yngst av seks barn. Han giftet seg i Christiania i 1887 med skuespillerinnen Anne Sverdrup.

Håkonsen-trykk fra desember 1885.

Håkonsen var i de 7 årene firmaet eksisterte svært virksom som forlegger. Fra hans forlag kjennes 210 produksjoner med høyeste kjente platenummer (forlagsnummer) 335.

Det er norske komponister som dominerer også på Håkonsens forlag med navn som Adolf Hansen, Ole Olsen, Christian Teilman, Leon Lambert (pseudonym for Alfred Paulsen), Johannes Haarklou, Johan Selmer, Peter Lindeman som de hyppigst utgitte. Christian Sindings op.1, *Alte Weisen*, kom ut hos Håkonsen i 1886. Karl Hals skrev i brev til Edvard Grieg 15. november 1881:

Der er mange af vore unge Componister der holde paa ham [Håkonsen]. "Hof Musikhandleren" [Warmuth] er bleven de smaa Stekler for Storartet.

Musikalsk sett er hovedinntrykket også av Håkonsens forlagssaker det lette og underholdende, der danser for piano råder grunnen. Agathe Backer Grøndahl beklaget seg over nettopp dette i brev til Grieg 15. september 1885:

For at De endelig endgang skal faa Syn for Sagen i Anledning af det Hefte Sange, som jeg ifjor Høst bad om Lov til at tilegne Dem, sender jeg Dem dette i Manuscript, da jeg desværre har faaet det tilbagesendt fra 3 forskjellige Musikhandlere, der ikke ville udgive det, paa Grund af at de, baade for Piano især og Sang ere vanskelige, og følgelig ikke let bliver salgbare.

Her har vi nettopp årsaken til at de betydeligste norske komponister måtte søke utenlands for å få sine opus på trykk.

Håkonsen hadde noteleiebibliotek også, men ikke et bibliotek i tradisjonell forstand – han kalte det “Musik-Abonnement efter fransk Methode”. Metoden var simpelthen den at publikum kunne leie noter fra det samme vareutvalget som man kjøpte fra. Det betyr at beskrivelse av musikk-abonnementets utvalg og størrelse samtidig gjelder hele hans musikkhandel. Følgelig er denne annonsen fra 1883 interessant:

Petter Håkonsens Musikhandel. 10.000 Musik-Nyheder. Mit Musik-Abonnement efter fransk Methode bestaar væsentligst af Nyheder. Alle klassiske og ældre efterspurte Kompositioner forefindes ogsaa i komplet Udvalg.

Stadig råder idealet om det nyeste nye. Men om hans vareutvalg i realiteten omfattet så mange som 10.000 forskjellige komposisjoner, kan vi jo ikke kontrollere i dag, kun anta at tallet nok er litt i øverste laget – for reklamens skyld.

I desember 1882 begynte Håkonsen å utgi ukeskriftet *Figaro, Ugeblad for Kunst, Musik, Theater og Literatur*. Bladet hadde til hensikt å skildre utenlandske anliggender på like fot med skandinaviske for å unngå “den Ensidighed, som ellers saa let bliver Præget for denne Slags Avislitteratur”. Forunderlig nok tar musikkstoff lite plass i bladet. Ifølge bibliografien *Norske Tidsskrifter*, strakte ikke publikums interesse seg utover én årgang med 52 nummer.

I april 1884 flyttet Håkonsens musikkhandel til Carl Johansgd. 27. I januar 1885 kom Brødrene Hals inn i bildet som medeiere. Fordelene for Håkonsen var klare: øket driftskapital og utvidet kundekrets. For det navngjetne firma Hals var det på dette tidspunkt kanskje mer et utslag av virketrang. Ikke alle synes like begeistret over denne sammenslåingen; Ole Olsen skrev i brev til Grieg 1. desember:

Nyt Kompagniskab. Petter Håkonsen og Br. Hals. Hvad siger du til det? Warmuth fnyser.

Kontakten med Brødrene Hals medvirket antagelig til at Håkonsen i november 1885 startet konsertbyrå, der mange av konsertene ble avvirket i Hals' kjente konsertsal. Christian Sindings første selvstendige og vellykkede komposisjonsaften i desember 1885 var det Håkonsen som arrangerte.

Om Brødrene Hals' ærerike historie mangler der ikke litteratur, men det er forunderlig hvor uklare konturene av Håkonsens rolle i denne historien har vært. Hals har først og fremst vært kjent som pianofabrikant og det er i fremstillinger lagt liten vekt på at de i 1887 kjøpte Håkonsens firma og derved startet sin egen musikkhandel og -forlag. Dette ble 25. mars offentliggjort slik i Aftenposten:

Herved bekjendtgjøres at Håkonsens Musikhandel D.D. er overtaget af Fabrikeier Karl Hals med S.K. Hals som Bestyrer og fortsætter Forretningen uforandret under Firma Brødrene Hals's Musikhandel, Carl Johans Gade 27.

Kildene sier intet om årsaken til denne overtagelsen. Muligens var Håkonsen plaget av sykdom; han døde, som vi har sett, 4 år senere.

*Brødrene Hals piano fra 1853, produksjonsnr. 58.
Norsk teknisk museum.*

Brødrene Hals

Da Brødrene Hals i mars 1887 overtok Petter Håkonsens musikkhandel, hadde firmaet allerede et bunnsolid navn som pianofabrikant og konsertarrangør med egen konsertsal. Også i dag er det disse tingene som først og fremst forbindes med navnet Brødrene Hals. Det er mindre kjent at firmaet fra 1887 til 1908 var forleggere av 775 notetitler. Gjennom sine forskjellige aktiviteter danner Brødrene Hals en hjørnestein i landets musikkliv gjennom hele annen halvdel av 1800-tallet. Som en krone på verket kjøpte firmaet i 1908 sammen med det danske Wilhelm Hansen Carl Warmuths da 66 år gamle foretagende.

Pianofabrikken

Brødrene Karl Marius Anton Johan (1822–98) og Petter Martin Emil (1823–71) stammet fra en embetsmannsslekt fra Sørum, der faren, Casper Andreas (1772–1846) var offiser og 1829–40 tollinspektør i Christiania; moren het Marte Maria (1787–1828). Da brødrene bestemte seg for å gå i snekkerlære, vakte

dette betydelig oppsikt i samtiden – to embetsmannssønner som ville bli håndverkere! Karl tok svennebrev som snekker i Christiania 1842 og utdannet seg deretter til pianofabrikant hos Hornung i København og hos H.C. Schröder i Hamburg i tilsammen fire år. I 1846 ble han ansatt som stemmer og reparatør i Cappelens pianohandel i Kirkegd. 15 i Christiania. På høsten året etter startet han sin egen fabrikk i lokaler hos Cappelen med seg selv og en svenn ansatt. Sommeren 1848 kom broren Petter hjem fra sin utdanning hos pianofabrikant Pleyel i Paris, og 10. juli averterte de det første instrumentet: “Et Pianino forarbeidet af Brødrene Hals efter Erard, staar tilsalgs paa Hr. Cappelens Pianoforte-Magasin”.

Brødrene giftet seg med hver sin søster Svanekiær fra København. Karl og Thora (1820–1904), gift 1851, hadde 4 barn, der sønnene Thor, Olav og Sigurd gikk inn i firmaet. Petter giftet seg 1854 med Nanna (1831–68), de hadde fem barn.

Karl og Petter Hals var både arbeidssomme og dyktige, og resultatene lot ikke vente på seg. I 1851 flyttet fabrikken til egne lokaler i den såkalte Malthebygården i Akersgd. 65, i 1856 endelig til Stortingsgd. 26. Her bodde også Karl og familie. Det var en stor toetasjes murbygning med god plass. I 1855 averteres at de nå produserte 2 instrumenter ukentlig, i 1857 3 instrumenter. Handelskalenderen for 1860 opplyste at firmaet hadde en årlig produksjon på mellom 100 og 120 instrumenter. I 1875 var produksjonen steget til 6 instrumenter i uken, i 1884 hadde firmaet utsalg også i Bergen, Drammen, Stavanger, Trondheim, Tromsø og Stockholm. I 1856 hadde firmaet 26 ansatte, i 1866 var det 36 og i 1890 hele 100 ansatte.

De ansatte var sagmestere, snekkere og snekkersvenner, instrumentmakere, pianostemmere, maskinist, det var tredreiere, stemmefilere og pianolakkerere. Av folketellingen 1900 ser det ut til at samtlige ansatte var norske og kom fra mange steder i landet.

Produksjonen kulminerte i 1899 med 577 nye instrumenter og 109 reparasjoner. Hovedtyngden i produksjonen lå på den opprettstående typen, det ble også laget noen taffelformede og en rekke flygler – det første allerede i 1853. Hertil kommer en betydelig produksjon av husorgler (fysharmonier) fra 1886.

Selv ikke sammen med den øvrige nasjonale produksjon av klaverinstrumenter klarte Hals å oppfylle samtidens behov for instrumenter; i 1871 ble det til Norge innført 111 pianoer, i 1874 hele 349, i 1880 174 og i 1890 374. De fleste instrumentene var av tysk fabrikat. For moro skyld kan vi se på utførselen de samme år: i 1874 ble det fra Norge utført 1 – ett – piano, i 1880 var tallet 9 og i

1890 127 instrumenter. Vi kan nok regne med at de fleste i 1890 var av Br. Hals' fabrikat.

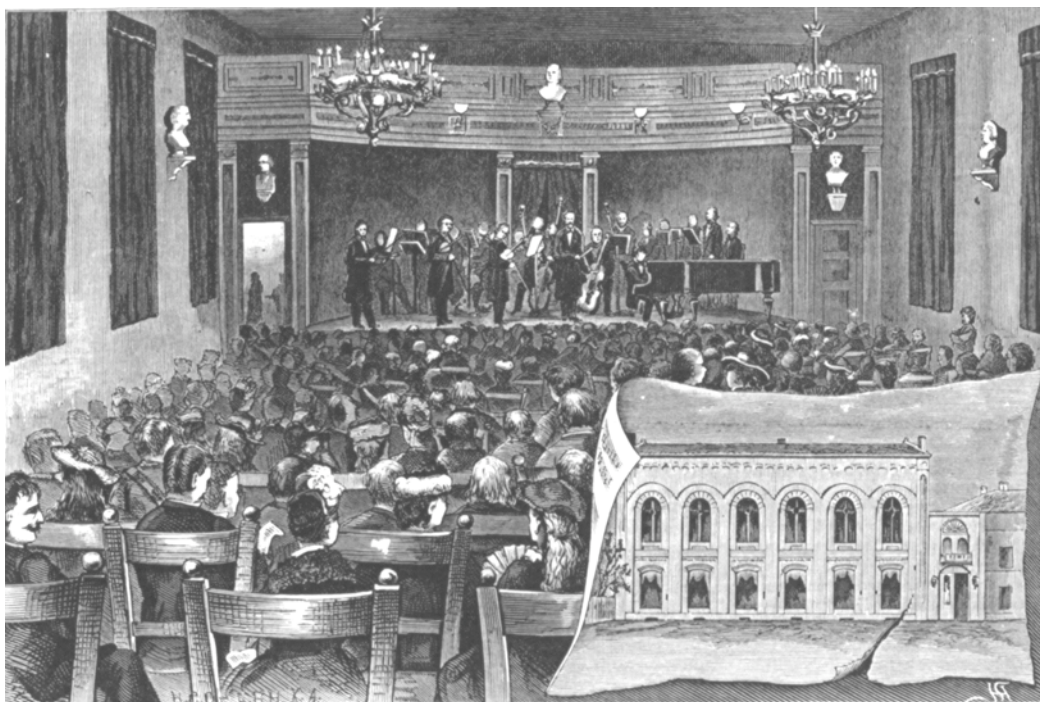
Et nødvendig – men sjeldent – tilbud ble såvidt vites første gang gitt av Brødrene Hals høsten 1869, nemlig tilbud om stemming av Pianoer til “de, der bo langs Hovedveien mellem Lillehammer og Støren”. Hele Gudbrandsdalen altså, og mer til. Interesserte måtte legge beskjed på nærmeste skysstasjon. Tilbudet ble gjentatt flere ganger i årene fremover og omfattet også andre deler av Sør-Norge.

For sine instrumenter mottok Brødrene Hals en lang rekke innen- og utenlandske medaljer og andre æresbevisninger. Blant tallrike rosende omtaler og anbefalinger fra norske musikere og komponister (som Agathe Backer Grøndahl, Erika Nissen og Edvard Grieg) skrev Halfdan Kjerulf i brev til broren 1. juli 1866: “Lindholm her siger, at i Sverige kuns én Gøteborger Fabrik kan komme i Sammenstilling med Halsene.”

I 1872 feiret man 25 årsjubileum med festkantate til tekst av Bjørnson og musikk av Grieg. Korstemmene var “Brødrene Hals' alle Pianoforter i Kor”, oppdelt i mindre grupper av “ustemte pianoer”, “gamle” og “forsprængte do.”. I 1888 gjengav Aftenposten noen avsnitt av en artikkel i et tysk fagtidsskrift *Tidsskrift for Instrumentbygning*, skrevet i forbindelse med den nordiske kunst- og industri-utstilling i København samme sommer. Etter å ha beklaget seg over de fleste tasteinstrumentenes tekniske mangler og klanglige svakheter, skriver han: “En rosværdig Undtagelse herfra gjorde først og fremst Brødrene Hals's og Thoresens Instrumenter [fabrikken grunnlagt i Christiania 1863]. Ogsaa med Hensyn til Klangskjønhed vil vi stille Thoresens Pianoer og Hals's Flygler høiest.”

Om den biske og fryktede danske musikkskribent Henrik Vissing Schytte er det skrevet at han av en aller annen merkelig grunn hatet nordmenn og jøder – nordmenn mest “for selv ikke jøderne kunne trives i Norge. Efterhånden blev den gamle kancelliråd mere blid og medgjørlig, endelig døde han i 1903, efter sigende af tiltagende elskværdighed”. Schytte skrev i sitt *Nordisk Musik-Lexikon*: om Brødrene Hals:

Et meget anseet Firma i Christiania, der med den betydeligste Pianofortefabrik i Norge forener Musikkhandel samt eier en af den norske Hovedstads mest søgte Concertsale.

*Brødrene Hals' konsertsal ved åpningen i 1880
tegnert av Harald Schøyen for Ny Illustreret Tidende.*

Konsertsalen

I 1880 ble en ny bygning satt opp ved siden av den gamle, og her innredet man lager og kontorer i første etasje og en stor konsertsal i annen etasje.

23. oktober ble konsertsalen åpnet, det var en stor begivenhet i Christianias musikkliv. Det var en vakker sal, dekorert av teatermaler Wilhelm Krogh, med utmerket akustikk – særlig velegnet for kammermusikk. Der var 428 sitteplasser og 122 ståplasser. Salen var i bruk som konsertlokale til 1919.

Programmet til innvielsen var meget nasjonalt lagt opp:

<i>Johan Svendsen:</i>	Norsk rapsodi nr 4 for orkester, tilegnet Karl Hals.
<i>Halfdan Kjerulf:</i>	Caprice og vuggevise for piano og romansen En Sommersang
<i>L.M. Lindeman:</i>	arrangement av St. Thomas Klukkelaaten for Piano.
<i>Edmund Neupert:</i>	Konsertetyde for Piano.
<i>Edvard Grieg:</i>	2. sats fra strykekvartetten.
<i>Ole Bull:</i>	Sæterjentens søndag.
<i>Otto Winther-Hjelm:</i>	Macauras grav for sang og Piano.
<i>Johan Selmer:</i>	Liedesmacht for sang og Piano.
<i>Ole Olsen:</i>	Aasgaardsreien for orkester.

De medvirkende kunstnere var strykekvartetten Bøhnkvartetten, pianistinnen Agathe Backer Grøndahl, sangeren Thorvald Lammers og pianisten Martin Ursin foruten Johan Svendsen som dirigent for et sammensatt orkester.

Frem til 1919 ble det gitt hundrevis av konserter og foredrag i Brødrene Hals' konsertsal. Leie av salen kostet i 1911 kr 100 – det inkluderte belysning, oppvarming, kontrollører, flygel og én prøve. Parallelt med konsertsalen ble det også drevet et stort konsertbyrå. I 1919 ble salen bygget om til kabaret-bruk, og Chat Noir flyttet inn. Fra 1927 huset lokalene forskjellige teaterforetagener. Sommeren 1925 ble de gamle hals'ske fabrikklokaler bygget om og det nye Kringkastingsselskapet flyttet inn. I 1930 ble bygningene revet.

*

Karl Hals var også en aktiv organisasjonsmann. Han hadde mange offentlige verv, satt flere perioder i bystyret foruten at han representerte Christiania Høire på Stortinget i årene 1889–91. For sitt omfattende virke mottok Karl Hals en rekke utnevnelser: ridder av St. Olavs orden i 1874, kommandørkorset av 1. klasse i 1889, han var kommandør av Dannebrogordenen og av Æreslegionen.

Alle Karls tre sønner gikk inn i firmaet. Thor (1852–1924) var utdannet hos Blüthner i Hamburg og Kielrich i Paris og arbeidet i familiebedriften som teknisk leder fra 1873. Olav (1857–83) hadde sin utdanning fra Hamburg, Stuttgart og hos Erard i Paris. Ved hans plutselige død, gikk Sigurd (1859–1931) inn i firmaet, som medeier fra 1888. Det var Sigurd som tok seg av notehandelen og forlaget.

Brødrene Hals' pianofabrikk var i sammenhengende virksomhet helt til 1925. Da ble det siste instrumentet laget. Firmaet fortsatte som reparasjonsverksted til 1929 da det ble solgt til Grøndahls Flygel og Pianolager.

Musikkhandelen og forlaget

I 1880-årenes første år representerte firmaet Brødrene Hals nær sagt alle områder som var knyttet til produksjon av musikk – bortsett fra to: noteforlag og notehandel. Da de i januar 1885 også viste interesse for dette, skjedde det nok ikke av økonomiske grunner, for penger hadde Hals'ene mye av, formodentlig skjedde det av ren interesse for faget. Den energiske Petter Håkonsen så det som en stor fordel å få Brødrene Hals som medeiere:

Jeg har den Fornøielse at meddele, at Firmaet 'Brødrene Hals' (Pianofabrikanter) Dags Dato er indtraadt som kommanditær Interessent i min Forretning. Herved haaber jeg at have opnaaet ei alene en større Tilgang paa Driftskapital, men ogsaa en væsentlig Forøgelse i min Kundekreds og Forbindelser.

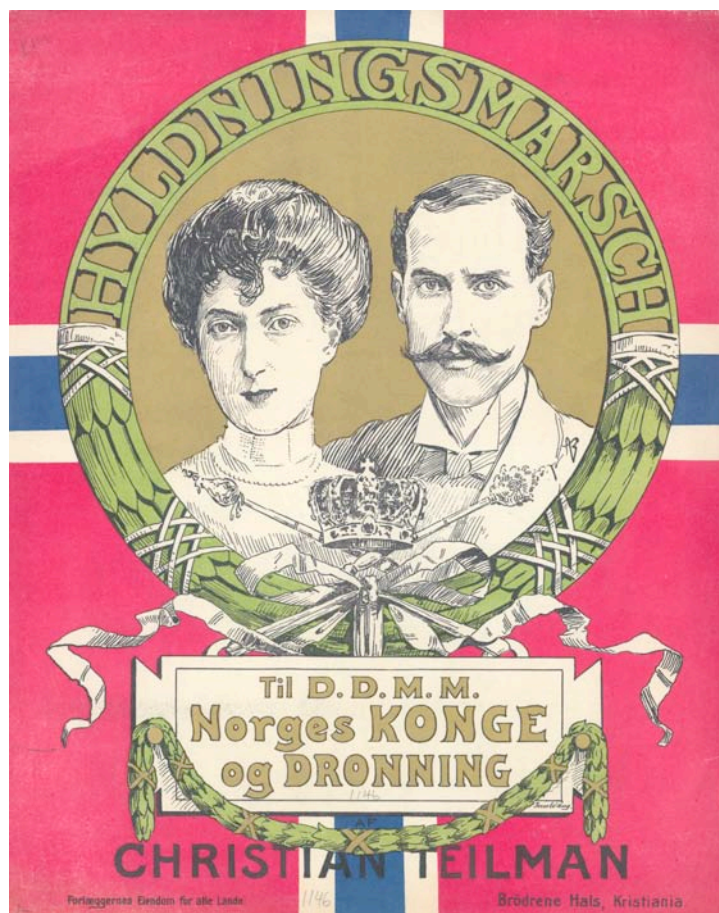
Br. Hals-trykk fra 1889.

Vel to år senere, 25. mars 1887, overtok Hals både notehandel og forlag og fortsatte i Håkonsens lokaler.

En uke senere forelå det første trykk med Hals-navnet på, det var 3 sanger av Iver Holter – *Høststemninger* op 9 med platenummer 337. Som musikkforleggere fortsatte altså Hals der Håkonsen slapp.

I 1893 ble forlaget og musikkhandelen flyttet fra Carl Johansgd. til de øvrige deler av firmaet i Stortingsgd. 24–26. Og så, i 1908, inngikk de avtalen med Wilhelm Hansen i København om å kjøpe opp Warmuths firma.

Hals' musikkhandel nådde på langt nær den samme posisjon som kultursentrum som Warmuths hadde. Hos Hals solgte man i alt vesentlig noter, fra tid til annen instrumenter og fotografier av kunstnere. Men forlaget drev det ganske skarpt med de 774 produksjoner i løpet av 22 år.

Br. Hals-trykk fra 1905 med Norges nye kongepar.

Hals' forlagsproduksjon representerer både det underholdende og upretensiøse og musikk med tyngre kunstnerisk gehalt. Også her domineres forlagskatalogen av norske komponister. De aller fleste av datidens norske navn er å finne hos Hals – som hos Warmuth. De betydeligste, som Agathe Backer Grøndahl, Ole Olsen (Karl Hals' svigersønn og nr. fire på listen over de mest solgte komponistnavn), Christian Sinding, Christian Cappelen, Catharinus Elling, Johan Backer-Lunde, Johan Halvorsen, Edvard Grieg, Johannes Haarklou og Sigurd Lie, møtte alle interesse, forståelse og kunnskap hos firma Hals. Ikke minst Agathe Backer Grøndahl og Johan Backer-Lunde fikk her en mengde betydelige verker utgitt. Som de kanskje allerede hadde spilt i Brødrene Hals' konsertlokale! Fremdeles er det de mindre former som dominerer, der er få komposisjoner skrevet for flere instrumenter enn ett eller to.

*

I november 1890 da firmaet skulle feire sitt pianoproduksjonsnummer 10.000 med en stor fest, ble også Henrik Ibsen invitert. Han svarte:

München, den 30. Oktober 1890.

Herr Karl Hals!

Modtag herved min bedste tak for Deres venlige indbydelse til festlighederne den 3 November.

Desværre vil jeg jo ikke kunne gøre brug af samme og det havde De vel heller ikke påregnet.

Men jeg vil dog sende Dem min hjerteligste lykønskning i anledning af mærkedagen, hvilket herved skér.

Jeg tør ikke påstå at jeg har set Dem arbejde på piano no. 1. Men et af de første nummere i den lange række var det dog, hvormed De og Deres broder Peter beskæftigede Dem, da vi første gang mødtes. Det var i høsten 1850, og Ole Schulerud var den, som indførte mig. De og Deres broder boede da og havde et lidet arbejdslokale i Cappelens gård. Jeg husker godt at De begge personlig deltog i arbejdet. Til medhjælper havde De Thornam, som senere debuterede på Kristiania teater.

Deres broder Peter var mig meget kær. Han er jo nu borte for længe siden. Men hans fine skikkelse står endnu lyslevende for min erindring.

Det er nu altså 40 år, siden vi lærte hinanden at kende. Ingen af os ejede synderligt af livets goder dengang. Jeg i alle fald ikke. Men i mellemtiden har vi jo begge to gjort det ganske godt, hver på sine veje. De lærte tidlig at elske arbejdet. Arbejdets lykke gik først senere op for mig. Men så lærte jeg også rigtig tilgavns at skatte den.

Nu sidder jeg hernede, helt fordybet i et nyt skuespil. Ikke en ledig time har jeg havt på flere måneder. Thi en overvældende korrespondance kommer til, og den må jo også besørges.

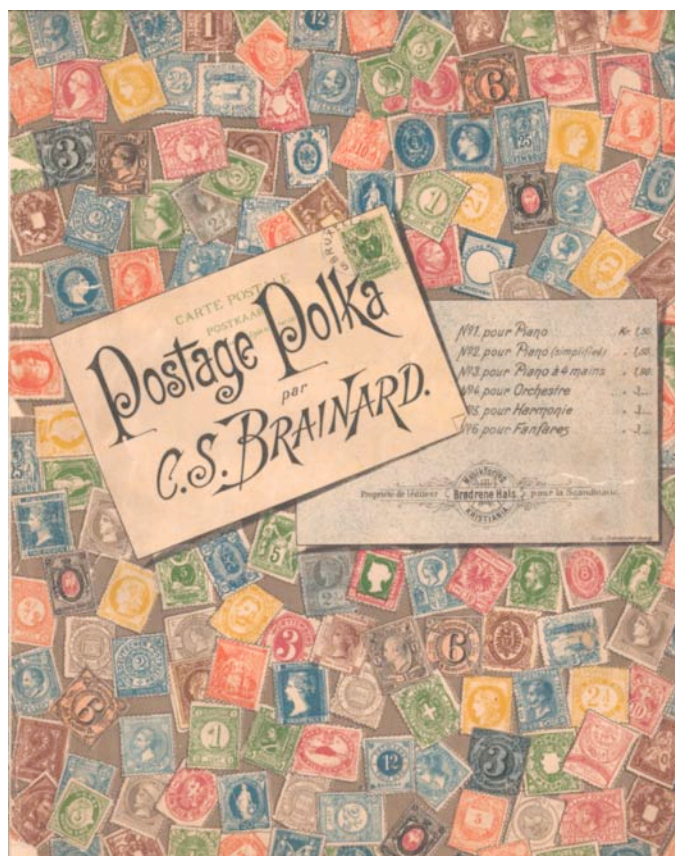
Men om aftenen den 3. November skal ikke alt dette hindre mine tanker fra at dvæle hos Dem i Deres festlige kredse.

Deres venskabeligst forbundne
Henrik Ibsen.

På denne store festen holdt Karl Hals tale til arbejderne som ble gjengitt i *Teknisk Ugeblad*:

Jubilæum.

Brødrene Hals er et firmanavn, der har god klang ikke alene inden vort eget lands snevre grænser men også langt ud over dem. Firmaets nuværende chef hr. storthingsmand Karl Hals er en virksom mand, der har været meget brugt; han var således vor generalkommissær ved den nordiske udstilling i Kjøbenhavn i 1888 og er på de mangfoldigste måder kommen til at repræsentere landets håndværk og industri, hvortil han såvel ved sine personlige egenskaber som ved sin bedrifts størrelse og udmærkede renomé er vel skikket. Det var derfor med glæde, at den talrige skare af omkring 300 kvinder og mænd, som den 3die ds. om aftenen var samlede i Brødr. Hals fabrik, havde modtaget indbydelse til at feire indvielsen af fabrikat-nummer 10000, et salonflygel, med ham.

Postage-Polka utgitt hos Br. Hals 1895.

Firmaets historie fortalte hr. Hals selv i følgende tale for sine arbeidere:

Mine damer og herrer!

Når vi har samlet Dem her iaften, så er det fordi, vi har troet at kunne gå ud fra, at vor fabriks virksomhed af Dem alle følges med interesse, således at De vil være med at fejre en begivenhed af betydning i denne virksomheds historie. Tillad mig kortelig at angive hovedpunkterne i fabrikkens virksomhed indtil denne dag.

Min afdøde broder Petter Hals og jeg begyndte vor virksomhed høsten 1847, efterat vi begge i 8 à 9 år havde søgt at uddanne os i vort fag, og i de sidste 4 à 5 år havde arbejdet på de bedste pianofabriker i Danmark, Tyskland og Frankrige og på den måde erhvervet kyndighed i fabrikationens forskjellige grene. Skjønt mange mente, det var dristigt af os at tænke på sligt, besluttede vi os dog til med forenede kræfter at forsøge på at få i gang en pianofortefabrik herhjemme. I grunden havde det jo også sine betænkeligheder.

Forkjærligheden for nationalt arbejde var dengang ikke større end nu, snarere var betingelserne i så henseende endnu ugunstigere, og kapital havde vi ikke. Men vi begyndte alligevel – idag, for 43 år siden – den 3die november 1847. Hele Fabriklokalet bestod af et leiet værelse, og hele det leiede fabrikpersonale af en snedker svend.

Ud på våren det følgende år 1848 havde vi vort første instrument, et opretstående skråstregnet pianoforte, færdigt. Det prøvedes med interesse af byens musikalske autoriteter, og vandt deres anerkjendelse, hvilket jo allerede var en stor opmuntring; men endnu bedre var det, at vi strax fik det solgt. Vort andet pianoforte blev af

komponist Carl Arnold ydet en virksom anerkjendelse derved, at han benyttede det ved en koncert, ved hvis anmeldelse i bladene det blev fordelagtig omtalt.

Vort dristige forsøg var således fra først af kronet med et sådant held, at vi allerede i det fjerde år, efter at vor virksomhed var begyndt, kunde leie et større lokale i Maltheby og give fabriken en forholdsvis betydelig udvidelse. Dette var altså i 1850. I 1851 deltog vi første gang i en industriudstilling der holdtes her i byen. Præmie fik vi ikke for det instrument, som vi udstillede; men jeg ved ikke, hvorledes det egentlig gik til, for bedømmelseskomiteen erklærede det værdigt til at prisbelønnes. Året efter, i 1852, havde antallet af de fra fabriken udgaaede instrumenter nået tallet 100. Hidtil havde fabrikationen med undtagelse af enkelte taffelformige instrumenter og større pianoreparationer udelukkende omfattet opretstående pianoforter. Men nu gjordes tegninger til det første flygel i stort salonformat, der blev færdigt i 1853.

Fabriken gik i det hele taget jevnt fremad. Arbeidernes antal voxede, rummet blev for knapt, og i 1855 købtes eiendommen no. 26 i Storthingsgaden og indrettedes til fabrik. Vi drev det da til at levere 100 instrumenter om året.

1862 var et mærkeår for os, forsåvidt som vi da på verdensudstillingen i London, hvorhen vi havde sendt et flygel og et opretstående piano erholdt vor første påskjønnelse af denne art – en 1ste classes medalje. I 1863 påbegyndtes fabrikationen af en ny sort instrumenter, korsstrengede, opretstående pianoforter. I 1865 udvidedes fabriken eiendom ved indkjøb af tilstødende tomt, og samme år opførtes en tilbygning, som tillod at indrette et fuldstændigt mekanisk værksted med en damp-maskine, der nu driver 17 forskellige maskiner for tilvirkning af pianofortedele.

I 1871 led fabriken et stort tab derved, at min broder Petter Hals, som havde så megen del i dens fremvæxt, afgik ved døden. Det blev ham således ikke forundt at opleve fabriken 25-årige jubilæum, der feiredes ved en fest, hvortil Bjørnstjerne Bjørnson havde skrevet en kantate, som Edvard Grieg havde sat i musik, og som udførtes af musikforeningens kor under komponistens egen anførsel.

I 1875 forfærdigedes det første korsstrengede flygel. I 1878 erholdt firmaet patent på en flygelrepertermekanik, som blandt andet har fundet anvendelse på det som bryllupsgave til kronprinsparret i 1882 leverede konsertflygel. I 1880 udvidedes fabriken lokaler ved opførelsen af den bygning, hvori vi nu befinde os – med lager- og administrationslokaler i 1ste etage og koncertsal i 2den etage.

Efterat jeg siden min broder Petters død alene havde ledet fabriken virksomhed, blev i 1883 mine sønner Thor og Olav optagne i firmaet. Desværre havde jeg i samme år den sorg, at min sidstnævnte dygtige og brave søn bortreves ved en pludselig død.

I 1886 udvidedes fabrikationen til også at omfatte orgelharmonier, hvoraf der hidtil er leveret 450 stykker til brug for skoler, kirker og saloner. Endelig overtog firmaet i 1887 en i 1881 grundet musikhandel, der under ledelse af min søn Sigurd er gået godt fremad.

Fabriken, der for 43 år siden begyndte med 1 arbeider, og leverede et par pianoforter om året, sysselsætter nu en 100 mand og leverer indtil 8 à 10 instrumenter om ugen. For opnåelsen af dette resultat har vi at takke mange, som på forskellige måder have vist os velvillie og ydet os bistand.

Men næst Vorherre har vi dog først og fremst at takke vore dygtige, brave, hæderlige arbeidere.

Enhver arbeidsherre er mere eller mindre afhængig af sine arbejdere. Jo større virksomheden bliver, jo vanskeligere har han for tilstrækkelig virksomt at kunne kontrollere den i alle dens mangfoldige små enkeltheder; og kan han da ikke stole på dem, i hvis hænder disse ligger, bliver det uundgåelige resultat, at arbeidet forfuskes. Men vi har haft den lykke at have pålidelige arbejdere – arbejdere, som have følt sig knyttede til virksomheden og som have levet frem med den. Der er en af dem, som har været hos os i 38 år, 2 har været her i 37 år, 2 i 30 år, 8 mellem 20 og 30 år, 17 mellem 10 og 20 år osv. Netop i vore tider kan vi ikke noksom sætte pris på en sådan trofasthed i arbeidet.

Ære være arbeiderne, mine damer og herrer! De fortjener at hædres, de tilkomme vor taknemmelige påskønnelse, og jeg vil ikke forgjæves bede Dem med mig at drikke

Arbeidernes skål!

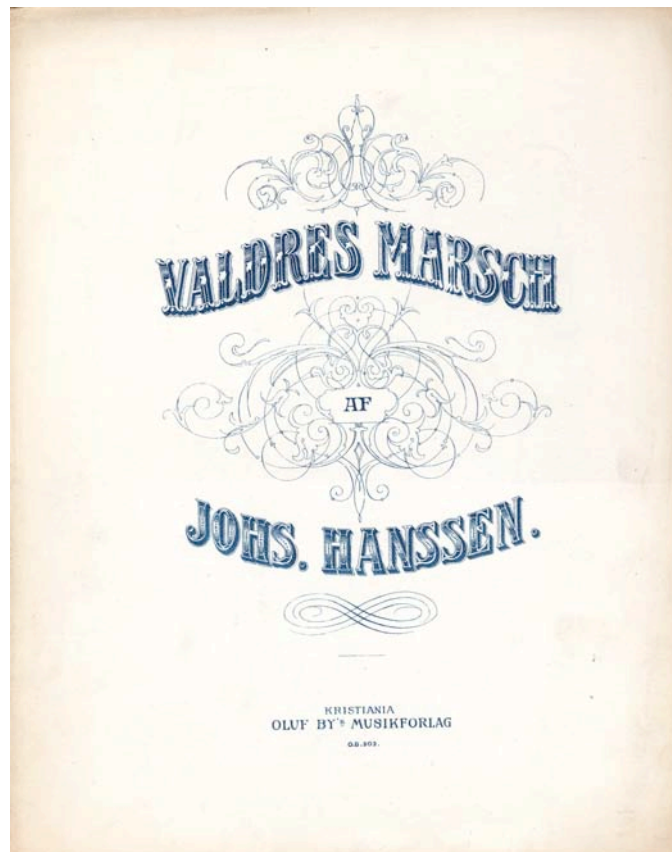
Skrifter:

1887c: *Musik. Brødrene Hals's Musik-Forlag*

1890: *Tillæg No.1 til Brødrene Hals's Musikforlag.*

1892: *Musik. Brødrene Hals's Musikforlag.*

1902: *Brødrene Hals A/S Musikforlag* [med platenummer]

En virkelig bestselger, Oluf Bys forlag 1907.

Oluf By

En av de skarpeste konkurrenter firma Warmuth fikk ved århundreskiftet, var Oluf By – som hadde hele sin læretid og utdannelse å takke Warmuth for.

Oluf Roald By var født 24. oktober 1854 i Trondheim som sønn av gullsmedmester Anton By. Oluf giftet seg med Hildur Emilie og de fikk to barn, Einar og Ingerid. I 1900 bodde de i Rosenborggd. 24 i Christiania. Oluf By døde i Oslo 31. januar 1932.

Etter å ha vært ansatt hos dampskipsekspeditor V.B. Jentoft i Bodø 1869–76, kom Oluf By til Christiania, der han rundt 1880 fikk stilling hos Warmuth. Her ble han – etter eget utsagn – i samfulle 20 år, før han vinteren 1900 etablerte egen engroshandel med musikkinstrumenter i Nedre Slotsgd. 15. Han drev også et konsertbyrå, og hans første forlagsutgivelse kom 1901, det var *Tordenskioldmarsch* for piano av Oscar Borg.

Catharinus Elling er den hyppigst utgitte komponist på Bys forlag, deretter følger Johannes Haarklou, Sigurd Lie, Mon Schjelderup og Peter Lindeman – alle betydelige navn i vår musikkhistorie. Den lødigere kunst begynner å ta innpå underholdningslitteraturen. Fartein Valens op. 1, *Legende*, kom på dette forlaget i 1908, likedan Alf Hurums op. 1, *Tre Klaverstykker*, i 1905.

I 1902 flyttet By til Carl Johansgd. 45, der han begynte detaljhandel i noter foruten instrumenter. Av noter fra utlandet hadde han forlagssaker fra Universal Edition foruten “stort Lager af Peters, Litolff og andre gangbare Udgaver”. I 1918 overdro han butikken til sønnen Einar (f. 1876) som hadde arbeidet i firmaet i mange år, men fortsatte selv forlagsvirksomheten. I 1925 ble firmaet solgt til Norsk Musikforlag som da inkorporerte musikkforlagets platenummerrekke i sin egen.

Forretningen i Karl Johansgate vil være kjent langt utenfor Oslo's grenser og de mange kunder som i årenes løp har gjestet forretningen vil huske Oluf By som den greie og likefremme mann der stadig passet sin kundekrets og gjorde sit beste for dem. Hans allsidige og innsiktsfulle musikkunnskap kom alltid hans musikkdyrkende publikum til nytte. Tjenestvillig og opofrende som han var.

– skrev bladet *Musikhandleren* i 1932.

I løpet av de 25 år forlaget var i drift, har jeg registrert 630 produksjoner utgitt – 327 før 1909. Den alt overveiende del er norske komponisters verker. Forlagslisten omfatter de fleste genre som var overkommelig for amatører å fremføre – sanger, klaverstykker, korsanger, kammermusikk, for orgel og messingensembler. Stor besetning som orkester er ytterst sparsomt representert i de norske musikkforlagskatalogene før 1909.

Skrifter:

Katalog over almindelig yndet nyere Musik for Piano 2/m og 4/m og for Piano og Violin fra Oluf By's Musikhandel Christiania, 1901;

Forlagskatalog fra Oluf By's Musikhandel afsluttet August 1907.

Kap. 9 Bokforlagene

En god del av de norske bokforlagene utgav også notetrykk. Bokforlagene fikk betydning for musikkhandels- og forlagshistorien ved sin sikre kulturpolitiske posisjon, sine penger og sin interesse for skolen og for norsk musikk.

Jørgen Schiwe

var født i Græsted i Danmark 1795. Han studerte en tid teologi og kom 1820 til Moss der han virket som lærer i syv år. Ved årsskiftet 1826/27 åpnet han også en bok- og musikkhandel her. I august 1827 flyttet han virksomheten til Kongensgd. 20 i Christiania, i april til Toldbodgd. Her startet han et trykkeri i mars 1830, noen måneder senere flyttet han til Raadhusgd. 14. Jørgen Schiwe var forlegger for en del radikale skrifter og for noen få notetrykk. En kort periode (1833–34) drev han også et leiebibliotek “af de nyeste Morskabsbøger”. I 1841 ser det ut til at trykkeriet ble overtatt av Christian Tønsberg. Det gikk ikke så godt for firmaet, og både trykkeriet og forlaget ble nedlagt allerede i 1842. Bokhandelen fortsatte han ennå i flere år, på hjørnet av Prindsensgd og Nedre Slotsgd. Jørgen Schiwe døde i Christiania 2. juli 1879.

Mellom 1828 og 1832 har jeg registrert 10 notetrykk fra Schiwes forlag – pianostykker og sanger, noen i periodikumet *Nye Apollo* og noen under overskriften musikalske “nyttårsgaver”. Flere titler assosierer til bondelivet – *Sæterpigen eller Sancthansaften paa Stølen*, *Auf die Alm*, *Udvalg af landlige Valses*, *Udvalg af Tyroler-Arier*.

Noteperiodikum:
Nye Apollo 1829

Jørgen Wright Cappelen

Jørgen Wright Cappelen (10/8 1805 – 6/10 1878) startet sitt velkjente etablissement i 1829 med hovedvekt på religiøse og folkelige bøker. Det var et dristig foretak i et land med minimal forlagsproduksjon og høyst usikre utsikter. Men pågangsmotet manglet ikke. Han var også musikkinteressert og utgav sitt første notetrykk i 1832, *Cotillon, Fandango og Galopade* av B. C. Berg. To år senere, i 1834, begynte Cappelen å handle med pianoer fra Breitkopf & Härtels fabrikk i Leipzig. Denne del av virksomheten ble i 1839 utvidet til en egen avdeling for klaverinstrumenter, “pianolager”, der også salg av strenger, mekaniske musikkinstrumenter og orgler av forskjellig størrelse inngikk.

Undertegnede har i disse Dage faaet Hjem 8 Leipziger-Pianoforter af en særdeles smuk og fyldig Tone og et meget elegant Ydre. Med Kaptain Harris venter jeg om føie Tid et lignende Parti af samme Sort Pianoforter.

sto det i Morgenbladet i oktober 1839. Instrumentene kom sjøveien og man var avhengig av åpnede farvann: “J.W. Cappelens Pianoforte-Magazin, der nu ved Søens Aabning var ganske ryddet, er i disse Dage ...”.

I 1843 skrev han i et brev “Jeg har 15 Pianoforter paa Lageret”, og i 1845

Handelen med Pianoforter gaar fremdeles lovende, men med daarlig Fortjeneste. Boghandelen meget bedre.

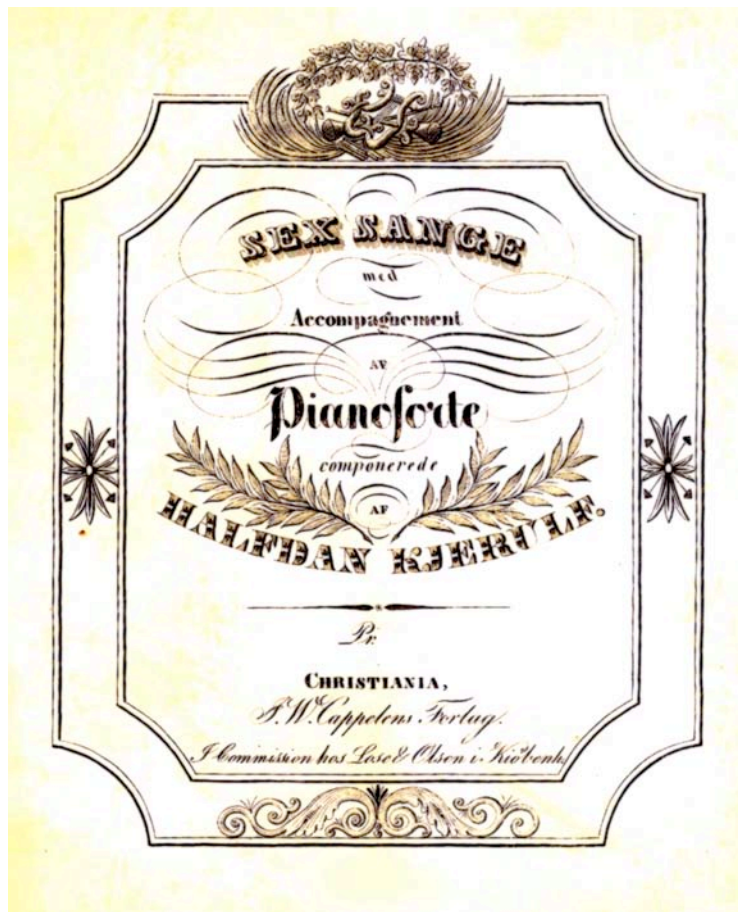
Instrumentene kom fra de mest kjente navn i utlandet – foruten Breitkopf & Härtel var det Hüni & Hübert i Zürich, Feurich i Leipzig, og han var den første som innførte instrumenter fra de vidgjetne Pleyels og Erards fabrikker i Paris.

Norske instrumenter forhandlet han også; allerede i august 1838 “Piccola-Pianoforter” fra Christian Stoltz i Bergen.

Flere ganger nevner Cappelen antallet ankomne instrumenter, og av og til hvor mange han har på lager; således hadde han f.eks i 1856 hele 60 franske pianoer på lager. I 1883 hadde han også amerikanske instrumenter. Orgler av alle størrelser utgjorde en betydelig del av instrumentavdelingen. Likeså de såkalte “orchestrionetter”:

Paa disse billige Instrumenter, som have smukke Toner, kan bestandig spilles nye Musikstykker; man behøver blot at indlægge et nyt Nodeblad.

Det ser ut til at handel med noter startet temmelig tidlig; det var mye instrumentskoler og teoretiske lærebøker, men også ren underholdningsmusikk av “meget yndede Komponister”. I Morgenbladet 8. august 1840 presenterer han en lang liste over “ny ankomne Musikalier” for piano. Ved siden av idag mindre kjente navn finner vi Auber, Beethoven, Bellini, Boieldieu, Czerny, Donizetti, Kuhlau, Meyerbeer, Mozart, Rossini, Weber og Chopin.

*Cappelen-trykk, desember 1841.
Førsteutgaven av Kjerulfs opus 1.*

På deres eget forlag ble det mellom 1832 og 1908 utgitt 43 notetrykk med komposisjoner så å si utelukkende av norske komponister. To blad Lindeman står sterkt, likedan Gustav Fredrik Lange.

Sangbøker, koralbøker, lærebøker og musikk rettet mot barn utgjør en sentral del av Cappelens forlag. Produksjon av lærebøker og kristelige bøker i store opplag sikret forleggeren gode inntekter. På 1860-tallet hadde *Læsebog for Folkeskolen* et opplag på 150.000 eksemplarer, *Guldbergs Psalmebog* 140.000, forklaringer 128.000, katekismer 123.000, *Landstads salmebok* 55.000, *Kingos salmebok* 36.000, og det er sannsynlig at også sangbøkene og koralbøkene ble trykt i mange eksemplarer.

Hva angår L.M. Lindeman, skrev Boyesen i sin bok om Cappelens forlag:

Så sentral en plass som Lindeman inntar i norsk musikk historie, både på grunn av arbeidet for skolesangen, menighetsungen og nasjonal musikk overhodet, er det tilfredsstillende å kunne fastslå at iallfall denne norske kunstner fikk sine verker utgitt på norsk forlag og slapp å gå til utlandet med dem.

Nå hadde Lindeman fått sine ting utgitt på flere forskjellige norske forlag før han kom til Cappelen. Og det var kun de færreste – de største – norske komponistnavn som så seg tvunget til å vende seg mot utlandet.

Det var for øvrig Cappelens forlag som utgav Halfdan Kjerulfs aller første komposisjon, hans *6 Sange* op. 1 med den kjente *Nøkken* til tekst av J.S. Welhaven. Dette skjedde i desember 1841, i en tid da komponisten opplevde store personlige og økonomiske vanskeligheter.

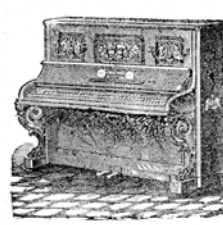
Det har ikke vært mulig å finne opplysninger om honorar for komposisjoner hos Cappelens forlag. Men det foreligger noen tall for bøker. K.O. Knutzens lesebok ble honorert med 220 spd, Siegwart Petersens norgeshistorie med 100, L.S. Platous jordbeskrivelse fra 1854 med 50, Wittrups lesebog med 70 spd. Vi kan nok regne med at komponistene fikk betraktelig lavere honorar.

Firmaet er blitt ledet av flere generasjoner Cappelen. Det var dyktige og forutseende folk, bl.a. var de blant de 169 første telefonabonnenter i Christiania.

J. W. CAPPELENS BOGHANDEL
Kirkegaden No. 15, Hjørnet af Toldbodgaden,
er godt assorteret med ældre og nyere Literatur, særlig fremhæves et altid komplet Lager af
Collection of British Authors
Tauchnitz edition.

Paa mit Pianoforte-Magazin
forefindes et stort Udvalg af
Pianoforter
fra anerkjendte gode udenlandske
Fabrikker
og
Husorgler
fra de første tydske og amerikanske
Firmaer.

Et stort Lager af de nyeste
S Ø K O R T
over alle Have og over de fleste Kyststrækninger anbefales.
Priskurant forsendes franco med Posten.

J. W. Cappelen.

Annonse i Norges Adresse- & Annonse-Kalender for Aaret 1880.

Johan Fjeldsted Dahl

ble født i København 1. januar 1807 og døde i Christiania 16. mars 1877. Etter å ha arbeidet i Gyldendals bokhandel i København, ble han 1829 tilbudt stilling i den nyopprettede J.W. Cappelens bokhandel. I 1832 åpnet han sin egen forretning med bokhandel, senere forlag, litterært leiebibliotek og trykkeri i Kongensgd. 318. Trykkeriet ble i 1848 overtatt av Chr. Tønsberg. Forretningen var i drift til 1875, de siste årene i beskjedne kår.

Adresser:

- 1832 Kongensgd. 318 [gammel nummerering]
- 1833 Prindsensgd. 42
- 1834 Kirkegd. 171
- 1836 Raadhusgd. 176
- 1838 Kirkegd. 17
- 1844 Kirkegd. 9
- 1865 Carl Johansgd. 1

I 1865 bodde ekteparet med seks barn og tre tjenestefolk på sin eiendom Svendengen i Østre Aker. Etter bokhandlerens død i 1877 solgte enken huset til brennevinshandler A. Isachsen.

Dahl ble en institusjon i det intellektuelle Norge. Han var sterkt interessert i litteratur, kunst og musikk og kjente alle kulturelle personligheter både i Danmark og Norge. Han var den første forlegger til mange av våre største forfattere og fikk også betydning for musikklivet. I 1842 giftet han seg med den tyske sangerinnen Emma Freyse Sessi (1813–96) og hadde så stor tiltro til hennes begavelse at han i perioder mer fungerte som hennes impresario enn som bokhandler og forlegger. Sophie Dedekam, komponist og datter av den rike Morten Smith Dedekam i Arendal, traff Dahl i Paris 1845:

Lille Dahl er meget kjedelig, han taler ei om andet end sin Kone, hendes Sang og deres huslige Glæder.

Året etter skrev Halfdan Kjerulf i et brev:

Det er morsomt at høre hvorledes det er gaaet vor gode Bekjendt Dahl ... Den Kone har nok forstyrret Dahl aldeles – gid han nu ikke vil finde Boghandler-Affærene altfor forstyrrede naar han kommer hjem igjen.

Dahl forsømte forretningene i lange perioder og han fikk det stadig vanskeligere. Så, i 1875 solgte han både forlag og bokhandel til Henrich Heftye. Heftye fortsatte virksomheten under navnet “Johan Dahls Efterfølger”, men allerede tre år senere ble Heftye ansatt i Aschehousgs forlag. Det gjenværende av Dahls forlag ble overført dit, mens Johan Tanum overtok bokhandelen.

Dahl-trykk, november 1843.

Mellom 1831 og 1872 ble det mellom alle bokproduksjonene utgitt 33 notetrykk, blant annet et forsøk på et periodikum, *Musik-Journal*, i 1838. Hustruen Emma forsynte forlaget med flere fine komposisjoner. Andre komponistnavn er Friedrich August Reissiger, Herman Severin Løvenskiold og Wilhelm Zogbaum.

Lorentz Dietrichsen gav i sin “*Svundne Tider*” fra 1896 en vurdering av Johan Dahl:

Det skal ikke glemmes, at Johan Dahl har spillet en ejendommelig og ærefuld Rolle i vor unge Kulturudvikling; ikke blot viser hans Forlagskatalog, at han har været næsten alle vore mere betydelige Forfatters første Forlægger, altsaa paa Tidspunkter, da det endnu var resikabelt at tro paa dem, og vor Kulturhistorie vil

nævne ham ikke blot for dette Træk, men ogsaa som den, der havde en betydelig Del i Oprettelsen af Christiania Kunstforening og af Athenæet, ligesom i Grundlæggelsen af "Den Constitutionelle", der jo engang samlede næsten alle vore betydeligste Penne i sine Spalter. Ære være gamle Johan Dahls Minde med alle de Løierligheder, det indeslutter -- det tager ikke Skade af dem.

Noteperiodikum:

Musik-Journal 1838

Skrifter:

Fortegnelse over Johan Dahl's Forlags- og Commisions-Skrifter 1832-63,
Christiania 1864

Minner om samtidige (utg. av Alette Scheel), Oslo 1943.

Peter Tidemand Malling

Peter Tidemand Malling var født 24. november 1809 i Drammen og ble utdannet som boktrykker i hjembyen og i Amsterdam. I årene 1829–1835 var han faktor i Hans Thøger Winthers trykkeri, deretter til 1838 i Guldberg & Dzwonkovskis trykkeri. I 1838 etablerte han eget forlag og trykkeri i Nedre Voldgd. 25 (opprinnelig Sværdfægerbakken 428) og dette var også i alle år hans bolig. I 1840 overtok han L. Risums trykkeri og flyttet det som filial av sitt eget til Tønsberg; han solgte det imidlertid allerede i 1842 til sin faktor C.F. Juell. Trykkeriet i Christiania holdt i 1882 til i Øvre Slotsgd. 18–20.

Forlaget sendte i 1847 ut 7 bøker. Med årene utviklet det seg til å bli et av landets største bokforlag. I 1891 opplyste *Norges Firmaer* at Mallings forlag det året hadde utgitt til sammen 1230 “Bind eller Numre Forlagsartikler” og 394 “Kommissions-skrifter”. Dette var høye tall for tiden.

Mellom 1840 og 1890 utgav forlaget 25 titler notetrykk. Mellom de vanlige sang- og salmesamlinger dukker det opp noen syngespill- og dansemusikkstykker, men det som Malling først og fremst ble kjent for i vår sammenheng, var at det var han som ble Ludvig Mathias Lindemans forlegger av folketonene – først med *Sange, Folkeviser og Stev* og *Norske Viser og Stev i Folkesproget* i 1840, deretter *Norske Fjeldmelodier* i 1841–42, så endelig utgivelsen av det berømte og grunnleggende verket *Ældre og nyere norske Fjeldmelodier* som utkom i to omfattende bind i perioden 1853–56. Januar 1868 averterte Malling 3. binds 1. hefte i *Skillings-Magazinet*: “Efter længere Tids Standsning fortsættes med nærværende Hefte Lindemans interessante og fortjenstlige Samling af Folkemelodier”.

Utgivelsen av Fjeldmelodiene:

Bind I: hefte 1 juli 1853 – hefte 4 august 1854 – hefte 5 januar 1855

Bind II: hefte 1 april 1858 – hefte 2 april 1859 – hefte 3 og 4 desember 1861

Bind III: hefte 1 desember 1867

I 1859 deltok Malling i Sangerfesten i Arendal og traff der den unge Georg Kristian Johannesen Parman. Dette møtet førte til at Parman ble forretningsfører for Mallings forlag, og da Malling i 1873 åpnet en større bokhandel i Kirkegd. 34, ble Parman medeier, i 1881 eneeier. Bokhandelen handlet også med noter og instrumenter; han var blant annet eneforhandler av Brødrene Torkildsens og

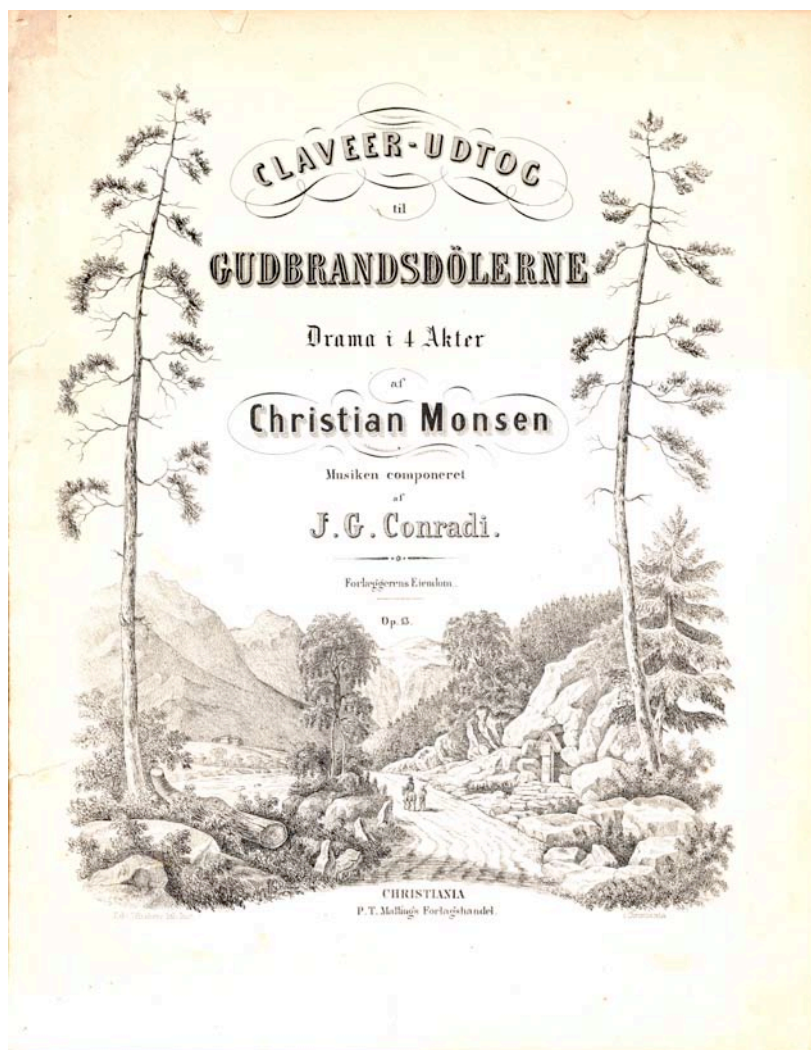
Isachsen & Renbjørs orgler og harmonier. Boken *Norges Firmaer* fra 1891 gir en interessant opplysning om Mallings omsetning av orgler og harmonier:

Af Orgel-Harmoniums kan den aarlige Omsætning anslaaes til omkring 100 Stk., altsaa gjenemsnitlig 2 Instrumenter om Ugen.

I 1875 ble firmaet omdannet til aksjeselskap. I 1899 ble forlaget solgt til Det norske Aktieforlag og dermed 1906 til Aschehoug.

Peter Tidemand Malling døde 19. april 1878. Noen år senere skrev *Norsk Boghandlertidende*:

Malling var en energisk, driftig og varmhjertet Mand, der nød megen Anseelse baade i Stat og Kommune. For Boghandlerforeningens Anliggender viste han ogsaa stor Interesse og var dens Formand fra Aaret 1870 til sin Død i 1878. Han var ridder af St. Olafs Ordenen og Vasa Ordenen. Han efterlod sig ved sin død Enke og 9 Børn.

Malling-trykk fra september 1855 med rikelig romantisk natur.

Jacob Dybwad

I 1844 ble Guldberg & Dzwonkovskis forlag kjøpt av Christopher Andreas Dybwad (1810–92). Han drev det sammen med Dzwonkovski til 1847, deretter sammen med broren Jacob (1823–99). En kort tid (1844–45) handlet de også med tyske og franske pianoer. C.A. Dybwad trakk seg ut allerede 1852. Jacob Dybwads forlag fikk stor betydning for norsk skole, blant annet ved å utgi Nordahl Rolfsens leseverk i 1890. I 1886 overtok Dybwad Feilberg & Landmarks firma (se nedenfor). Han fikk for sin innsats St. Olavs Orden 1898.

Musikkforlagsmannen Dybwad, jeg har registrert 15 utgivelser, satset på norske komponistnavn. Vi finner Fredrikke Egeberg, Christian Sinding, Friedrich August Reissiger, L.M. Lindemans *Norsk Messebog* ved siden av flere utgivelser i revygenren og sangbøker for skolen – ikke minst *Melodier til Nordahl Rolfsens Læsebog* i 1895.

A. M. Hanche

Anton Marius Hanche ble født 1849 i Horten og døde 1924 i Christiania. Han var sanglærer og dirigent for en lang rekke kor; forlaget ble etablert 1876 i Markveien 52. Mellom 1878 og 1907 har jeg registrert 15 titler. Hanche utgav først og fremst korsamlinger for forskjellig besetning og tekstsamlinger med klar religiøs profil. Mange norske komponister er representert, som Christian Haslerud, flere blad Lindeman, Erik Hoff, Kristian Wendelborg. Det skal også nevnes periodikumene *Sangertidende* rundt 1890 og *Nordisk Sanger-Tidende*

I juni 1881 overtok Warmuth restopplaget av de til da utkomne saker, men Hanche fortsatte med egen forlagsdrift til sin død.

Verdens undergang hos Dybwad 1905.

Feilberg & Landmark

Magnus Wogelius Feilberg (30. januar 1817- 5. juni 1899) var født i København som sønn av fullmektig Jens Christian Feilberg og hustru Ovine Wogelius. Han ble der utdannet i Gyldendals forlag og i 1839 begynte han som assistent hos Johan Dahl i Christiania. Han giftet seg med losdatteren Caroline Iversen i 1843 og de fikk fire barn: Jenny Andrea f. 1850, Magnus Wogelius f. 1855, Kirsten Katharine f. 1857 og Agnes Lucie f. 1858. I 1852 kjøpte Feilberg eiendommen Regineborg i Maridalsveien.

Juni 1843 åpnet Feilberg egen bokhandel sammen med vennen Jens Landmark (28/10 1817 – 13/9 1881) i Kirkegd. 13. De tilbød:

Norske som Fremmede Bøger, Atlasser, enkelte Karter, Forskrifter, Musikalier m.m. Fremmede Bøger, som ikke maatte haves paa Lageret, see vi os istand til at forskaffe paa 8 Dage, saafremst de findes i Kjøbenhavn; skulde de derimot forskrives fra Leipzig, vil der medgaa 3 à 4 Uger.

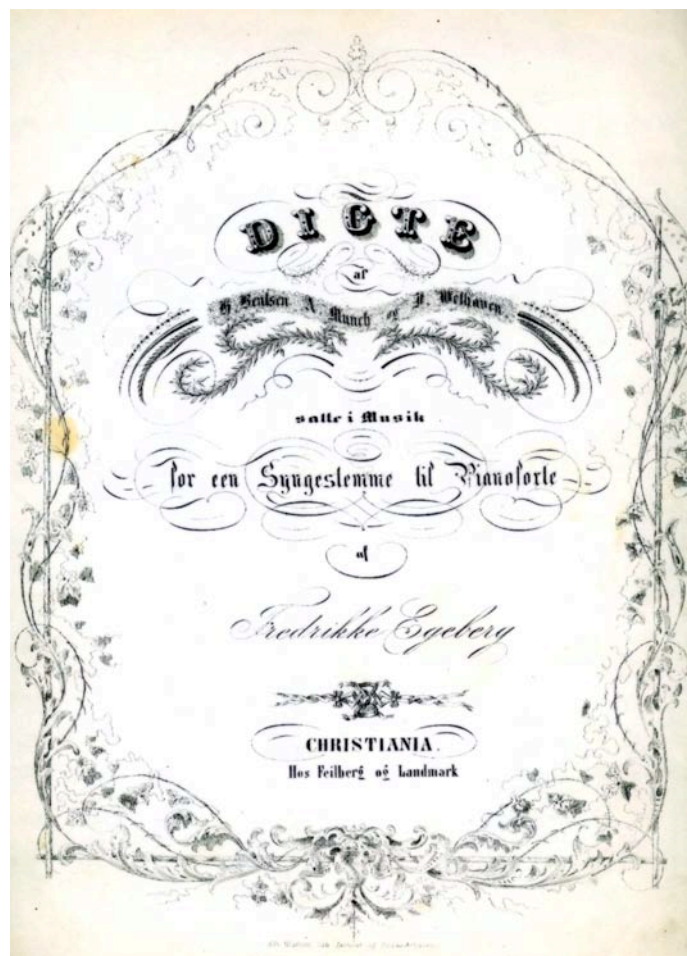
Forretningen flyttet straks etter til Toldbodgd. og holdt fra 1861 til i Kongensgd. 16.

Etter Landmarks død i 1881 drev Feilberg forretningen alene, men etter få år, i 1886, gikk han konkurs, og firmaet ble overtatt av Jacob Dybwad. Feilberg var en av stifterne av Den norske bokhandlerforening i 1851. Han gjorde en betydelig innsats som organisasjonsmann og bibliograf.

I 1847 planla forlaget en utgivelse av Julius Bechers *Männergesangschule* i oversettelse av J.D. Behrens og forlaget ønsket tydelig å sikre seg sin del av markedet:

For at forebygge Kollision, bekjendtgjøres foreløbig, at paa undertegnedes Forlag vil om nogen Tid udkomme ...

Men, Bechers skole kan ikke sees utkommet, og mellom 1847 og 1858 kom det kun 6 notetrykk fra forlaget – danser, sanger, korsatser og en sanglære. Fra et musikkhistorisk synspunkt er det helst forlagets utgivelse av J.D. Behrens' skrift fra 1858 *Om den lutherske Salmesang og dens Gjenindførelse i den norske Kirke* som markerer seg idet dette verket innledet den såkalte "salmesangstriden" i Norge.

Feilberg & Landmark-trykk, august 1857

Bokhandler Heinrich Heftye, senere ansatt hos Johan Dahl og Aschehoug, hadde sin læretid hos Feilberg & Landmark. Han har gitt en levende beskrivelse av det daglige liv i en bokhandel på 1870-tallet, gjengitt i *Norsk Bokhandlertidende* nr 19 1895:

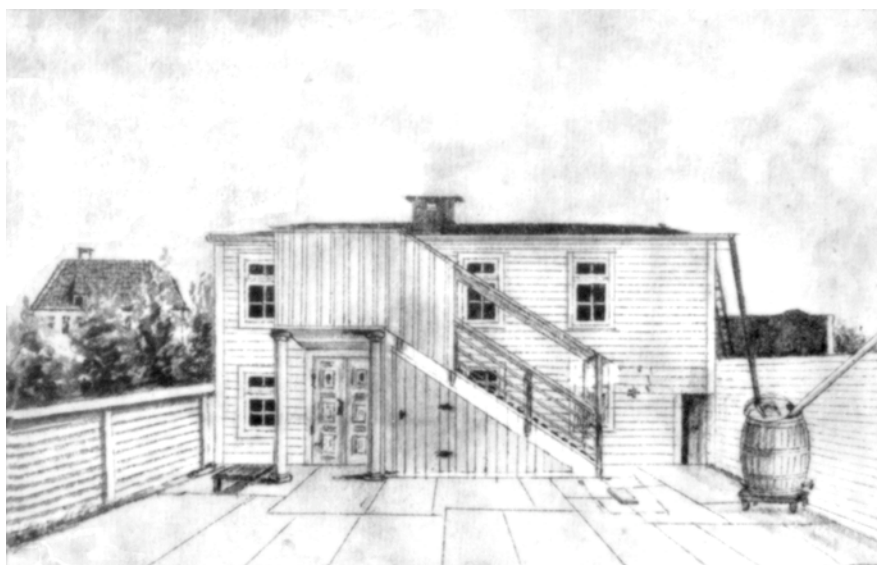
Indenfor Bogladen og med et Kikhul i Døren laa det store Kontor, to Vinduer til Gaarden, det lange Skrivebord foran disse; her havde Landmark sin Pult paa den smale Side ved Vinduet. Feilberg sad midt imod, paa Langsiden; saa var der desuden i Hjørnet Vindeltrappen op til Landmarks Leilighed og Reoler rundt Væggene til Forlaget; til dette havde vi ogsaa en stor Bod for Materiesager, her var det altid forfærdelig koldt, jeg synes den Dag idag at kjende det.

Naar jeg kom om Morgenen Kl. 8 bragte enten Holm [Olsen] eller Landmarks Husjomfru [Aagot Andersdatter], – der altid favoriserte mig, naar der var Anledning – mig Frokosten, Kaffe og Smørrebrød; saa gik Formiddagen, Cheferne paa Kontoret, jeg i Bogladen, stille og fredeligt. Alt gik dengang roligere og stilfærdigere end nu, Folk havde ikke slikt hastværk dengang, og lidet havde det nyttet; thi vi havde jo ikke slige Kommunikationer som nu; Vinteren 70–71 lagte Fjorden sig ved Juletid, og vi fik ikke en Pakke fra Danmark fra lidt før Jul til ud i Marts; da fik vi endelig en Sending med Nyheder, Tidsskrifter og Subskriptioner.

Den kom dog ikke direkte, nei, den var sendt med et Dampskip til Christiansand, derfra med et andet til Horten og saa kjørt til Byen. Men tilbage til det daglige Liv i Bogladen. Saa gik Formiddagen, og Middagen imødesaaes med Interesse; jeg havde Kosten i Huset og var der i et Træk fra Kl. 8 om Morgen til 7 om Aftenen. Principalerne var først oppe at spise, saa passede den ene af dem Bogladen, medens jeg var ovenpaa; om Aftenen fik jeg atter min Mad bragt ned i Bogladen. Om Vaaren og Sommeren, naar vi var færdig med alle Opgjørene, og Varmen var kommet i Luften, begyndte Feilberg at stelle i sin Have; strax han havde spist Middag og hvilt sig lidt, kom han ned af Vindeltrappen, sagde Farvel og forsvandt, han skulde hjem til sit Havearbeide; lidt efter knirkede det igjen i Trappen, det var Landmark, han kom forsiktig ned, tittede først i Kontoret, saa ind i Bogladen, sagde Farvel og forsvandt, han skulde ut til Lindøen eller en af de andre Øer forat deltage i Skarpskyttens Møder. Saa sad jeg der igjen alene, kjedede mig, ja det kan ikke nægtes; thi meget var det ikke at gjøre, men det gik jo alligevel. Landmark, der syntes jeg ikke læste Skrift godt nok, havde givet mig Feragens Skriftlæsning [A. M. Feragen: Øvelsesbog i Læsning af Haandskrifter] at studere; lidt teignede jeg ogsaa iblandt, undertiden kom Holm ind og fik sig en Passiar, og den var ikke kort, thi Holm, vores Bud og høire Haand, var ikke snar i Vendingen; han var en Type af den gamle Skole, tro og paalidelig, men seig og omstændelig, et riktigt Husinventar. Vi var fine Venner, men Rivninger fandt dog sted imellem; en af dem erindrer jeg tydeligt; det var angaaende Vedbæring. Holm vilde ikke lade mig faa Ved til Bogladen efter 14de April (Sommerdag) og ikke før 14de Oktober (Vinterdag); i Mellemtiden, selv om det var noksaa koldt, fandt han det urimeligt at lægge i Ovnen; jeg seirede dog ved Hjælp af Feilberg. Ja, det var hyggelige Dage, og meget lærte jeg hos Feilberg & Landmark, som har dannet Grundlaget for, hvad jeg kan i Boghandelen. Jeg vil derfor altid bevare mine første Chefer og den gamle Boglade i Kongensgade No. 16 i kjærlig Erindring.

Katalog:

Fortegnelse over Feilberg & Landmarks Forlags- og Commisionsartikler,
Christiania 1862.

Prahls lithografiske officin, Marken i Bergen ca. 1830

Kap. 10 Utenfor Christiania

Bergen

Georg Carl Christian Wedel Prah

G.C.Chr.W. Prah var født i Egersund september 1798 og døde i Alversund ved Bergen 29. mars 1883. Han giftet seg med Henriette Pauline f. Münster og de fikk åtte barn.

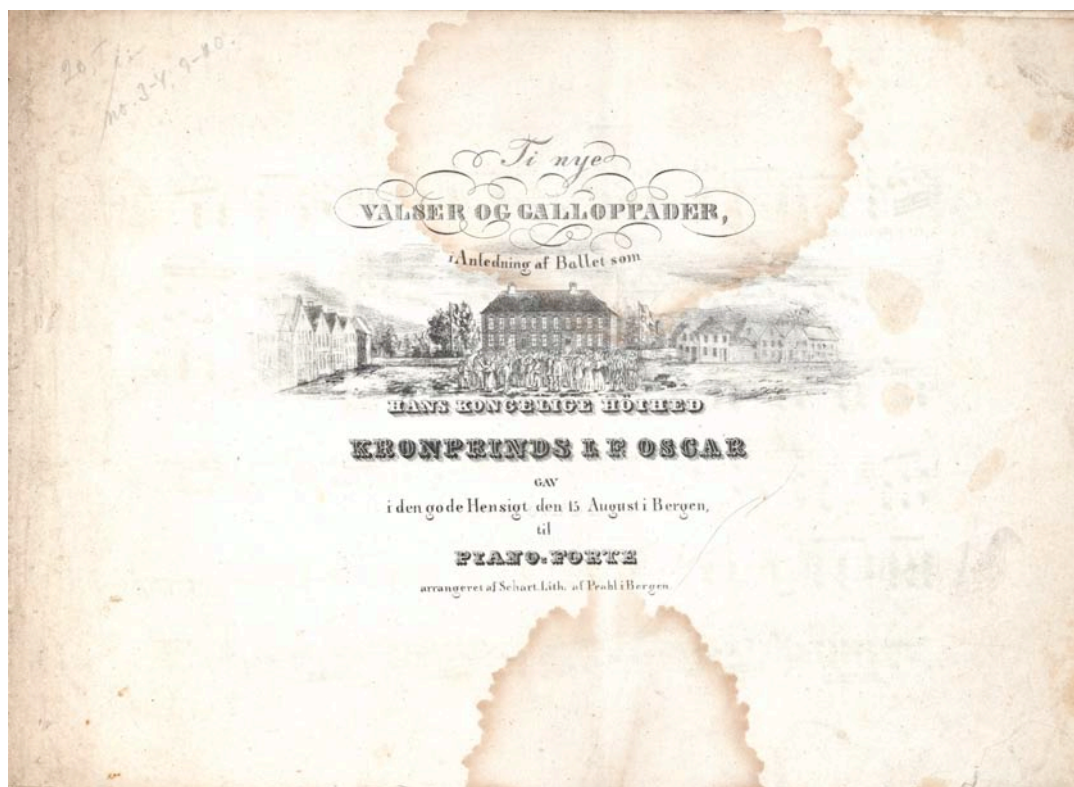
I 1823 slo Prah seg ned i Bergen. Han var da utdannet løytnant, ble senere kaptein og var aktiv militær til han var 80 år gammel.

Prah hadde vide interesser. I 1825 begynte han å avertere litografier fra Fehrs officin i Christiania: kart, prospekter, musikalier og portretter. Stentrykket opptok ham, og han bestemte seg for å reise til Tyskland for å lære faget. Etter at han i 1827 hadde opprettet sitt eget stentrykkeri – det første i Bergen og det andre på landsbasis (etter Louis Fehr) – dro han hvert år på 1830- og 40-tallet til Tyskland for å følge utviklingen av stentrykket og for å bringe med seg hjem det nyeste og beste innen litografi. Han bragte også med seg tyske fagfolk til sitt

officin. På det trykningstekniske område ble Prahl en foregangsmann. Han forsøkte seg også som boktrykker, men etter noen år gav han opp og solgte bokpressene til bokbinder Frands Dekke Beyer i 1846.

Litografi var godt stoff og fra Prahls presse på Torvet strømmet det mangfoldige kart og skoleatlas, prospekter, portretter (for eksempel “Napoleon som Gjenganger paa egen Grav” avertert 3. mars 1832 i Bergens Adresse), forskjellige typer blanketter, serien “Norges mest eiendommelige bondedragter”, 1827–30 og “Norske Bondedragter”, 1848, lærebøker, barnebøker som “Den kloge Spids” med 16 tegninger, 1846, og ikke minst 51 notetrykk i perioden 1827–1841, det vil si 3,5 notetrykk pr. år. Notetrykkenes forsider gav han ofte et smukt utstyr med blomster, musikkinstrumenter og andre ornamenter. I 1840 startet han også et musikalsk periodikum, *Apollo*, med den tyske pianisten og komponisten Rudolph Willmers som redaktør. Willmers oppholdt seg da i Bergen; han var fascinert av de norske folketonen, og *Apollo*s 10 utgitte numre inneholdt “originale Compositioner [av Willmers], norske Fjeldmelodier og et Uddrag af Udlandets mest yndede Musik”.

For Prahl var det ikke nok å være stentrykker, forretningsmann og aktiv militær. Han engasjerte seg i flere virksomheter; blant annet grunnla han i 1843 og ledet i flere år Bergens første jernstøperi. Han begynte med fire lærlinger og tok opp bestillinger på komfyrer, vedovner, hjul og gravplater. I 1864 flyttet Prahl til Alversund. Han ble gårdbruker, men fortsatte litografivirksomheten.

Musikk av Schart, Prah-trykk januar 1834

Den alltid interesserte Henrik Wergeland berømmet i et av sine mange inserater i tidens publikasjoner, denne gangen i avisen *Statsborgeren* i 1836, Prahls litografiske ferdigheter – på bekostning av dekorasjonsmaler og litografisk tegner Peder Wergmann:

... Hr. Lieut. Prah fra Bergen, der allerede siden flere Aar dersteds har anlagt og drevet et Steentrykkeri, som efter vor Mening har leveret de smukkeste Arbeider her i Landet, har indbudet til Subskription paa en Skoleatlas, ... En Række af mærkelige norske Prospekter kan ogsaa ventes fra hans Presse, og, efter foregaaende Prøver, da saaledes at de kunne vække Interessen for Landet og gjenvise de Reisendes Erindring de Situationer, som vakte deres Beundring og gjorde dem Norge uforglemmeligt. Hertil trænge vi mere nu end nogensinde, da en forhenværende dansk Skuespiller, en Hr. Wergmann, under Navn af Landskabsmaler, skamhutler og prostituerer os vort Land i en Mængde af gudsjammerlige Steentryk, som han veed at udprangle over hele Landet. Især er hans sidste Præstation, der i Planen synes at skulle ville bejle op med Meyers Universum, og bærer det stolte Navn "Norge," ganske egnet til at vække den almindelige Fortørnelse.

Noteperiodikum:
Apollo 1840–41

Schwarzenbachkapellet

Det lille, tyske orkestret Harzverein som kom til Norge i 1840, fikk avgjørende innflytelse på landets musikkliv (se kap. 7). Dets mange konserter i hovedstaden og andre steder fra 1840 og utover var av svært høy kvalitet, repertoaret var nytt og annerledes og nesten alle musikerne ble boende for godt i Norge. Deres virke som utøvende musikere og pedagoger fikk ringvirkninger langt utover deres egen generasjon.

Det samme kan sies om det tyske Schwarzenbachkapellet. Etter å ha gitt en mengde meget poulære konserter i Christiania i 1850, den første 31. mai, den siste ordinære 31. august etterfulgt av en lang rekke avskjedskonserter, symfonikonserter og ballmusikk, kom de åtte musikerne seg avsted til Bergen der de hadde tilsvarende suksess.

Dirigenten for Schwarzenbachkapellet, Viereck, skrev flere dansemelodier for kapellet, blant annet *Afskedshilsen til de norske damer* som ble utgitt hos Lindorff i september 1850. På en avskrift av denne komposisjonen står sirlig skrevet med hånd "Erindring om Schwartzbackercappellet". En av avskjedkonsertene i Christiania 7. september 1850 – til inntekt for kapellet – hadde følgende program:

Stor Festforestilling

Løverdagen den 7. September 1850, Kl. 6, bliver paa Klingenberg's Etablissement givet en

Festforestilling

til Indtægt for Schwarbacher-Kapellet. Iblant andre Sangnummere blive udført:

- 1) Nyt Potpourri "*Slaget ved Lützen*" og
- 2) "*Afskedshilsen til de norske Damer*" Polka.

Begge komponerede af Kapelmester Viereck.

Ligeledes bliver efter Ønske udført:

- 3) "*Lyskugler*" Potpourri af Laade

Ved Indgangen bliver et Exemplar af Polkaen tilstillet enhver Dame, som overværer Festen.

Til Slutning bliver afbrændt i Salonen et nyt Kunstfyrværkeri, arrangeret af Hr.

Bille. Entreen betales med 24 sk., for Familier 16 sk, Børn 6 sk. Program faaes ved Indgangen for 2 sk. Stykket.

Stor Festforestilling.

Løverdagen den 7de September 1850, Kl. 6. bliver paa Klingenberg's Etablissement givet en

Festforestilling

til Indtægt for *Schwarzbacher*-Kapellet. Iblant audee Sængnummere blive udført:

- 1) Nyt Potpourri "*Slaget ved Lützen*", og
- 2) "*Afskedsbilsen til de norske Damer*"
Polka.

Begge komponerede af Kapelmester *Viereck*. Ligeledes bliver efter *Oske* udført:

- 3) "*Lyskugler*". Potpourri af *Loade*.

Ved Indgangen bliver et Exemplar af Polkaen tilstillet enhver Dame, som ovenværer Festen.

Til Slutning bliver afbrændt i Salonen et nyt Kunstfyrværkeri, arrangeret af Hr. *Bills*. Entreen betales med 24 β, for Familier 16 β, Børn 6 β. Program faaes ved Indgangen for 2 β Stykket.

Annonce i Morgenbladet 6. september 1850: Schwarzenbach-kapellet gir konsert i Christiania 7. september til inntekt for seg selv.

Programmet ved kapellets åpningskonsert i Bergen 11. april 1851 så slik ut:

1. avdeling

Gioacchino Rossini: Ouverture til Oberon
 Böhm: Variasjoner for fløyte v/ herr Dietrich
 Joseph Gungl: Die Magyaren, vals
 Lanner: "s'Hoamweh", ländler fra Steiermark

2. avdeling

Rossini: Ouverture til Wilhelm Tell
 Sachse: Concertino for trombone v/ hr Jehnigen
 Viereck: Fra Christiania til Mjøsen, jernbanegalopp (ny)
 Gungl: Alpehyrdens Foraarsglæde

3. avdeling

Friedrich von Flotow: Ouverture til Stradella
 Die Normandie, Lied for baryton v/ hr Carlsen
 Lehmann: Afskedspolka (ny)
 Viereck: Politiske Efterretninger, stort Potpourri med Sang (ny):

1. Spanien: "Rigo-Hymne"
2. England: "Roole [sic] Britannia"
3. Frankrige: Krigsvise fra det 16de Aarhundred, Studentersang og Hymne fra den sidste Revolution
4. Polen: "Noch ist Polen nicht verloren"
5. Rusland: Folkevise
6. Schleswig-Holsten og

7. Danmark: Dannebrog
8. Holland: Folkeviser
9. Italien: Hymne til Pius IX
10. Tyskland: "Was ist des deutschen Vaterland", Betragtninger derover, violinsolo, udføres af Viereck
11. Choral "Ein feste Burg ist unser Gott"
12. Norge: Gammel norsk Krigsviser med artilleri: "Hvor herligt er mit Fødeland"

Fra oktober 1852 til september 1853 gav kapellet igjen en rekke konserter i Christiania.

I Christiania hadde orkestret i 1850 medvirket ved en av Ole Bulls konserter, og vår berømte fiolinist ble da så begeistret at han omgående engasjerte flere av musikerne til det nystartede teaterorkestret i Bergen. Tre av kapellets åtte medlemmer slo seg da ned i Norge: *Wilhelm Friedrich Georg Harloff* og *Carl Herrmann Rabe* i Bergen og *Christian Jehnigen* (1829–1910) i Christiania og 1875–83 i Drammen, der han fikk vesentlig betydning både for byens og for Johan Halvorsens musikalske utvikling.

*Harloff med sangelev.
Bergen off. bibliotek.*

Wilhelm Harloff

Wilhelm Friedrich Georg Harloff var født 5. september 1828 i Malchin i Mecklenburg-Schwerin og døde i Bergen 22. november 1911.

Han tok undervisning hos stadsmusikant Hoffmann i Greifswalde, men var i hovedsak autodidakt og ble etterhvert en dyktig utøver på en rekke instrumenter. Han var blant annet cellist i Musikselskabet Harmoniens orkester.

Harloffs virke ble fra 1852 i stor grad knyttet til undervisning, både privat og ved en lang rekke private og offentlige skoler, blant annet kantor ved Bergen Katedralskole fra 1880. Han var dessuten instruktør og dirigent for mange sangkor og kvartetter i Bergen.

Gift 1. gang i Bergen 1853 med Amalia Marie f. Schadenberg (1834–98), syv barn:

Friedrich Johann (1854–1948), Hans Conrad Nicolay (1855–1926), Albert Henrick Theodor (1857–1924), Dorothea Marie (f. 1858), Amalie Maria (1864–1900), Sophie Fredrikke (1865–95) og Wilhelm Fredrik Georg (f. 1872). Flere

av barna ble musikere, blant annet Albert som ble cellist i Harmoniens orkester, og Amalie (gift Gmür) ble en meget kjent og skattet konsert- og oratoriesanger i Norge og Tyskland. – Gift 2. gang i Bergen 1902 med Anne Severine Jacobsen (1851–1932).

*Øvre Torg i Bergen med Christiestatuen og W. Harloffs musikkhandel.
Universitetsbiblioteket i Bergen.*

I 1860, 3. juli, åpnet Wilhelm Harloff sin musikkhandel med forlag på hjørnet av Torvet og Walkendorfs-gade og utvidet ikke lenge etter med konsertbyrå og leiebibliotek. Forretningen flyttet senere til Walkendorfs-gd. 4. Leiebiblioteket på ca. 10.000 titler utgjør etter overføringen i 1913 grunnstammen i Bergens offentlige biblioteks notesamling. Biblioteket skriver: “Samlingen bærer preg av tidens musikkprioritering, og har følgelig hovedvekt på klassisismens og romantikkens komponister. Stor musikkhistorisk verdi, inneholder en del sjeldne utgaver, også noen førsteutgaver.” Harloffs firma var i virksomhet til 1906. Jeg har registrert 23 musikktrykk fra hans forlag.

Ved Harloffs 50-årsjubileum skrev Annoncetidende 1. april 1902:

Saa kom Harloff til Bergen med Schwarzenbacherkapellet, der, som ældre Musikvenner vil kunne erindre, overalt gjorde megen Lykke og saaledes ogsaa i Bergen. Men Harloff havde lagd sig Ole Bulls Ord paa Hjertet, han likte sig af flere Grunde godt i den lyriske By, og bl. a. besluttede han og en anden af vore velkjendte ikke mindre afholdte og dyktige Musikere, Violinisten C. Rabe, at forlade Kapellet og at slaa sig til Ro her i Bergen. Siden 1852 har Harloff været nøie knyttet til Bergens Musikliv, baade som Solo- og Ensemblespiller, som Lærer i en flerhed af Stryge- og Blæseinstrumenter, men specielt som Lærer i Sang, saavel for Barneskolerne og for større og mindre Sangforeninger.

I sin nekrolog 23. november 1911 skrev Bergens Tidende blant annet:

Wilhelm Harloff var av natur vennsæl og lyrisk, besad et sprudlende humør og var en inderlig blomsterelsker. Den store sterke mand vil mindes med et elskværdig smil i sit ansigt og med en blomst i knaphullet.

Komposisjoner (alle på eget forlag)

52 Norske National-Sange og Folkemelodier h. 1–2 for fløyte eller fiolin solo, 1867;

4 Julesange for Børn, 1880-t;

10 Julesange for Børn, 1892;

Nogle Julesange og andre religiøse Sange for Børn, 1887 (utg.).

Skrifter:

Musikalsk Lommebog, indeholdende: en Forklaring over de i Tonekunsten brugelige fremmede Ord, Kunstudtryk og Forkortninger, saavel som Musikundervisningens Begyndelsegrunde og det væsentligste af Theorien / fornemmelig efter P. Frank, 1867;

Musikundervisningens begyndelsesgrunde samt forklaring over de almindeligste musikalske udtryk, 1890.

Harloff-trykk, oktober 1867.

Foto fra Universitetsbiblioteket i Bergen.

Carl Rabe

Den tyske fiolinisten Carl Herrmann Rabe var født 14. juni 1829 i Ronnenburg i Sachsen og ble utdannet hos J.W. Ritter. Noen få år etter ankomsten til Bergen 1851, giftet han seg 1855 med Franjiska Chatarine Schart (1835–1878), datter av musikeren Carl Schart i Bergen. Av deres barn ble Ernestine Losting (1856–1915) pianist og Hjalmar (f. 1872) fiolinist og fagottist.

Rabe var konsertmester i Den nationale Scenes orkester fra 1852 til sin død i 1897. Han var også tilknyttet Musikselskabet Harmoniens orkester både som orkestermusiker, som solist og som Johan Halvorsens faste vikar som dirigent. Videre virket han som instruktør for sangkvartetter som “Rabe’s Kvartet” (gr. 1857) og “Polyhymnia” (gr. 1862) og var dirigent for Turner-Sangforeningen (gr. 1862).

13. april 1858 åpnet Carl Rabe musikk- og instrumenthandel, forlag, konsertbyrå og leiebibliotek i Taarnsmuget 1. Leiebiblioteket var da på 3000 nummer. I 1866 var omfanget 10.296 nr., i 1908 30.000. I 1868 flyttet forretningen og familien til Store Markevei 38. Her utvidet man virksomheten med piano- og orgelavdeling og med konsertbyrå. I 1908 ble en filial etablert i Olav Kyrresgd. I 1916 herjet en storbrann Bergen, og begge Rabes forretningslokaler ble lagt i aske – blant annet brant hele leiebiblioteket. Forretningen fortsatte i Christiesgd..

*C. Rabes Musikhandel. Postkort fra 1913.
Bergen off. Bibliotek.*

Forlagets produksjon var beskjeden: kun 14 titler er kjent, den første fra 1858. Vennskapet med Harloff fortsatte, og i fellesskap utgav de flere notetitler, som Griegs *25 Norske Folkeviser og Dandse* (1869), et par komposisjoner av Ernst Haberbier og tre masurkaer av Christian Teilman.

I Bergen Aftenblad for 9. april 1918 gav signaturen “ch” et levende bilde av Rabe under overskriften “Dem jeg traf, det, jeg saa”:

Jeg har aldrig seet den Mand gaa i langsom, adstadig Takt – han havde altid Farten oppe. Saavist kun i Forretninger – for ham ble der ikke Tid til at ‘kikke innom’, der var at springe den udslagne Dag med enkelte Pusterum, ogsaa disse med ivrigt Arbeide. Det var at gaa til do, re, mi, fa, sol, la, si paa Skoler, derfra til Hjemmet for at give timer i Violin til mulige og umulige Naturer, mest de sidste, for saa at springe paa Toldboden, hvor der til ‘C. Rabes Musikalie-Handel netop fra Udlandet var ankommet et Parti Noder for Klaver og Violin’, som der stod i ‘Bergens Adresse Contoirs Efterretninger’. Hvorefter det gjaldt at naa Thaliatemplet i rette Tid for at gnikke Førsteviolinen i Theaterorkestret ... Naar saa Theatertjenesten var over, var det hurtigst mulig at se til at komme sig hjem – til Hvilen. Til Hvilen? Aa nei, da, efterat have sat til livs Rugmelsgrøden og den blaa-hvide Melken om Hverdagerne, The og Smørbrød om Søndagene, var det for Rabe at tage frem Forretningens Bøger og granske dem – ofte til langt paa Nat.

I 1933 hadde firmaet vært sammenhengende i familiens eie i 75 år og først etter ytterligere førti år opphørte firmaet i 1973.

Etter Carl Rabes død 15. mai 1897 ble forretningen drevet videre av de fire døtre Gertrud Marie (1862–1936), Agnes Therese Wilhelmine (1866–1950), Hildur Elisabeth (1870–1953) og Dagny (f. 1878). Rabes firma var i mange år en betydelig kulturinstitusjon i Bergens musikkliv, vel ansett både i inn- og utland. Konsertbyrået arrangerte besøk av tidens store kunstnere.

I 1896 var Sigurd Lie i Bergen og han skrev til Heinrich Martens i Kristiansand:

Om nogle dage kommer frøken Agnes Rabe til Kristianssand paa gennemreise til Kjøbenhavn. Jeg har sagt til hende, at hun maa opsøge dig (jeg har forresten omtalt dig saa meget, at hun allerede halvt om halvt kjender dig). Gjør det lidt hyggeligt for hende da du, medens hun er der. Det er en intelligent, musikalsk og hyggelig dame, god veninde af mig. Hun kan fortælle dig alt, hvad du vil vide om mig, da jeg daglig færdes i Rabes hus aldeles som i dit hus, naar jeg er i X.sand.

Rabe-trykk, oktober 1860.

*Einar Kaland og frue 1919.
Bergen off. bibliotek.*

Einar Kaland

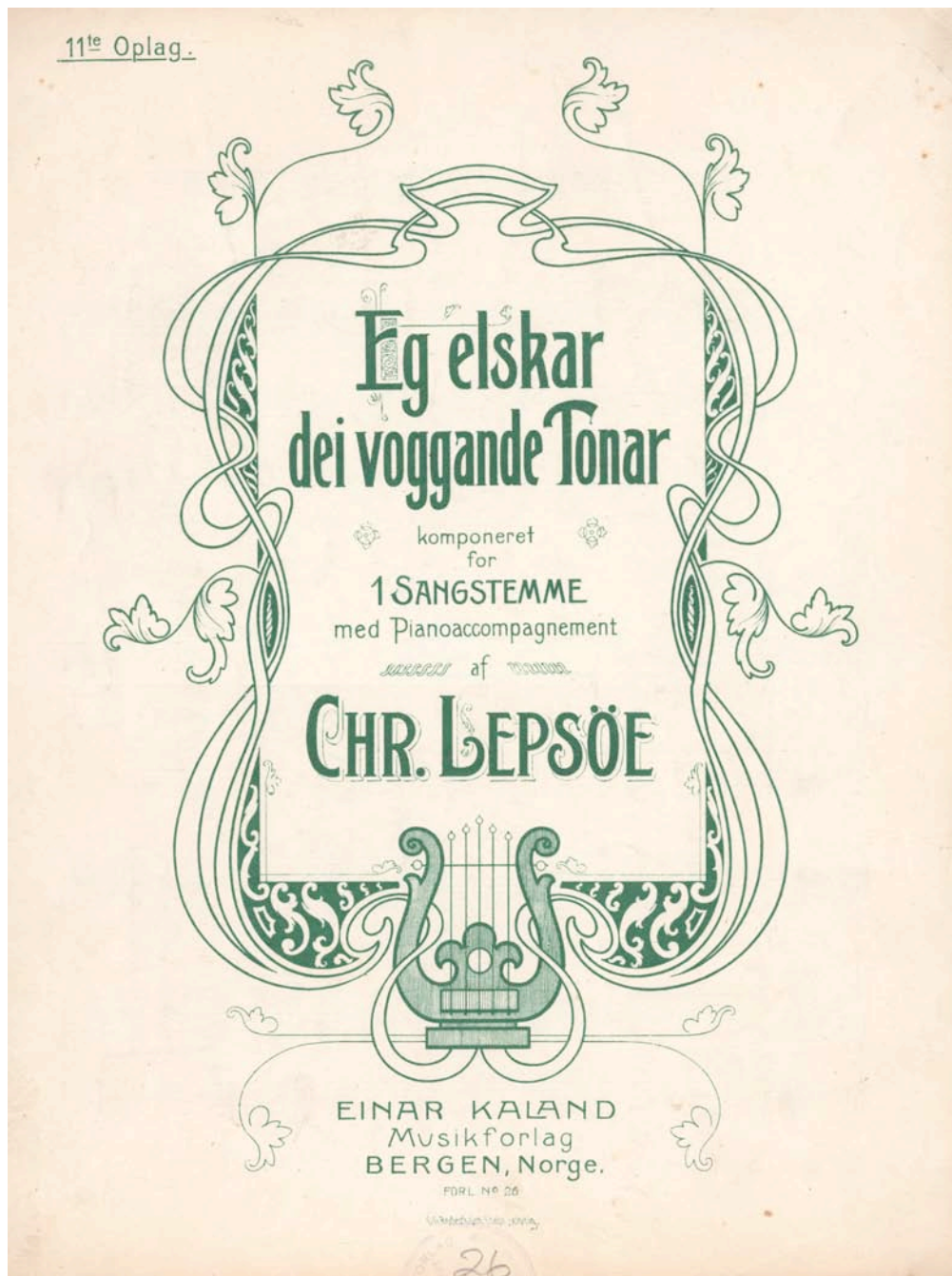
var kjøpmannssønn født i Bergen 14/9 1872, død 2/9 1938. Ved folketellingen 1900 bodde han i samme hus sammen med foreldrene og fire voksne søsken. Gift 1904 med lærerinne Franziska Katarina Losting (1879–1928).

Einar Johan Kaland grunnla sin musikkhandel og forlag i Olav Kyrresgd. 16 i 1897. Instrumentutvalget omfattet blant annet amerikanske orgler og harmonier. Forlagsvirksomheten startet med platennummer 1 i 1898 og ser ut til å ha stoppet opp da Kaland i 1908 etablerte en orgelfabrikk i Olav Kyrresgd. Det ble produsert husorgler, trøorgler, til alle typer forsamlingshus over hele landet. Ved Bergensutstillingen 1910 ble instrumentene premiært. Mellom 1915 og 1925 ble det produsert nær 1500 instrumenter. – Firmaet ble i 1923 overtatt av Henrik Eide. Orgelproduksjonen fortsatte til 1971, men instrumenthandelen drives fremdeles (i 2009).

100 produksjoner er kjent fra Kalands forlag før 1909. Det var en god del enkle klaverstykker og sanger, men mest religiøs musikk for forskjellig besetning, svært mange sangbøker (ikke minst Søråas sine) og kormusikk.

Katalog:

Katalog over husorgler, skoleorgler, kapelorgler og pedalorgler, Bergen u.å.

Kaland-trykk fra 1899 som ble en storselger.

*Fra Toschlags minnebok
Aust-Agder kulturhistoriske senter, Arendal.*

Arendal

Friedrich Wilhelm Thoschlag

var født i Elmshorn i Holstein 1812 og døde i Arendal 3. november 1885. Thoschlag kom tyve år gammel til Norge. I 1834 ble han ansatt som stadsmusikant i Arendal, i 1863 som organist. Foruten å lede byens musikalske selskap ved mange konserter (flere til inntekt for ham selv!) komponerte han flere mindre stykker, gav privatundervisning på forskjellige instrumenter. Rundt 1848 åpnet han et noteleiebibliotek med første katalog på 929 nr og 7 tillegg ca. 1852–70, til ca. 7900 nr. i 1870 (da hadde byen 4000 innbyggere). Bakerst i to bevarte katalogeksemplarer står med blyant: “Materiale til fuldt ud 8000 No forefindes”. Etter Thoschlags død ble biblioteket, nå på “over 8000 No”, avertert til salgs i Morgenbladet 2. mars 1886. Det oppbevares i dag i Nasjonalbiblioteket i Oslo.

Thoschlag giftet seg med Birgitte Hackenberg og fikk fire barn. I 1865 eide han en stor gård på Tyholmen i Arendal. Her bodde organisten, som da var enkemann, en sønn (Wilhelm som senere ble lege i Arendal) og tre døtre foruten to tjenestepiker. Datteren Felicita (1841–1921) var i en rekke år

musikklærerinne i Arendal; en Thoschlags Musikhandel er kjent fra 1880-årene og det er sannsynlig at det var Felicita som sto bak.

Da Thoschlag i 1884 feiret femtiårsjubileum for sitt virke, skrev Nordisk Musik-Tidende i Christiania: “Han har i disse Aar været den mest fremragende Støtte for det musikalske Liv i nævnte By”.

I perioden 1839/1840 utgav Thoschlag *Musikalsk Søndagsblad*; det besto nesten utelukkende av oversettelser av artikler fra det tyske tidsskriftet *Neue Zeitschrift für Musik* og gir følgelig ikke noen opplysninger om musikklivet verken i Norge eller Arendal.

Periodikum:

Musikalsk Søndagsblad aug. 1839 – april 1840 (26 hefter).

Skrift:

Sangskat. Samling af Norske, Svenske, Danske og Tydske Sange.
(Håndskrevet årene 1844–70, tilsammen 266 sanger. I Aust-Agder kulturhistoriske senter).

Nekrolog 1885 nr 206 i *Vestlandske Tidende*.

*Theodora Cormontan rundt 1870.
Aust-Agder kulturhistoriske senter, Arendal.*

Theodora Cormontan

Theodora Nicoline Meldal Cormontan ble født 9/6 1840 i Beitstad i Nord-Trøndelag som datter av sognepresten Even Meldal Schjelderup Cormontan (1798–1893). I 1847 flyttet familien til Arendal og bosatte seg i prestegården. I 1865 bodde det 15 mennesker i gården, blant annet sognepresten, sønnen Hans Nicolai og tre døtre, alle ugifte og alle i tyveårene. Sannsynligvis fikk Theodora musikkundervisning av F.W. Thoschlag før hun studerte videre i København på 1860-tallet. Som sangerinne medvirket hun senere ved flere konserter. Antagelig i 1879 etablerte Theodora et musikkforlag, en rikholdig musikkhandel og et ganske omfattende noteleiebibliotek i Arendal. Av de mange annonser fra musikkhandelen ser vi at hun var godt ajour med hovedstadens noteproduksjon.

I februar 1886 brant den gamle prestegården. Samme år skjedde det store bankkraket i Arendal og året etter emigrerte Theodora, sammen med faren og

en av søstrene, til Illinois, USA. Hun livnærte seg som musikk lærer og døde i Decorah, Iowa i 1922.

Forlaget

Jeg har registrert 18 titler utgitt på Cormontans musikkforlag, samtlige er mest sannsynlig utgitt mellom 1879 og 1886. Disse 17 titler er fordelt på tre komponister, alle kvinnelige: Sophie Dedekam, datter av den velstående kjøpmann, toller og ordfører Morten Dedekam i Arendal, Caroline Schytte-Jensen – prestefru og mor til Gabriel Scott – og Theodora selv. Komposisjoner for klaver eller sang og klaver dominerer fullstendig. Forlagsdriften var pretensiøst lagt opp med både platenummer, tysk notetrykkeri og kommisjonærer i København foruten i flere norske byer.

Sil Norges Turnere!

Norske Turneres National-Festmarsch

komponeret
af
Theodora Cormontan.

Op. 46.

Piano 2/m Kr.	Piano 4/m Kr.
Piano og Flöite.	Piano og Violin.
Kr.	Kr.
Piano og Cornet.	
Kr.	

Foricggerens Eiesdom for alle Lænde.

ARENDAI.

TH. CORMONTAN'S MUSIKFORLAG.

Christiania, Petter Håkonsen.	Thrandhem, Hansine Feilberg.	Christianssand, K. C. Gróntoft.
Kjøbenhavn, Kgl. Hofmusikhandel.	Drammen, Harald Lyche.	Tønsberg, Herman Dessen.

Partitur for Orchester, Harmonium og Militærmusik faaes i Afskrift ved Henvendelse til Forlæggeren; samt Arrangement for Hornsextet af C. O. Bye faaes i Partitur eller Stemmer.

Cormontan-trykk 1885

Noteleiebiblioteket

Den vanlige måten å nummere et noteleiebibliotek var å starte med nummer 1 og gå fortløpende gjennom hele materialet der innholdet er gruppert etter besetning. Tilleggskataloger fortsatte nummereringen.

Noen originalkatalog fra Theodora Cormontans leiebibliotek kjennes ikke. Men i Aust-Agder kulturhistoriske senter i Arendal er rundt 270 bind eller hefter bevart. Da arkivet laget en liste over innholdet i leiebiblioteket, skrev de – til alt hell for oss – også opp bibliotekets originale numre.

Det ser ut til at Theodora Cormontan bestemte alt fra starten av at pianomusikken skulle ha nummerserien 1–10.000, sangmusikken 10.000-serien og kammermusikken 11.000-serien. Det høyeste kjente nummer i pianoavdelingen er 8279. Meningen var nok å fylle serien helt ut, og om hun virkelig gjorde det, er usikkert fordi så mye av biblioteket er tapt. Sangmusikken som starter med nr. 10.000 har høyeste registrerte komposisjon nr. 11.950. Vi kan ut fra dette anta at hennes leiebibliotek har vært betydelig mindre i omfang enn 11.950 bind, kanskje rundt 11.000 bind.

De fleste av Cormontans biblioteknoter var utgitt i Sverige, Danmark, Tyskland og Russland på 1870-tallet, noen i 1881 og noen 1884. Det er da nærliggende å tro at leiebiblioteket startet samtidig med hennes forlagsvirksomhet, altså på slutten av 1870-tallet.

Theodora flyttet som nevnt til USA 1887. Men katalogen fra Aust-Agder kulturhistoriske senter inneholder noter som beviselig ikke ble utgitt før 1890, 1896 og ca. 1900. Disse notene – 14 i tallet – har intet leiebiblioteksnummer. Forklaringen synes ganske enkel: det er en senere eier som har føyd dem inn i biblioteket uten å bry seg med å fortsette noen nummerering. Hvem denne nye eier var, vet vi ikke. Biblioteket – eller restene av det – kom til Aust-Agder kulturhistoriske senter i 1962.

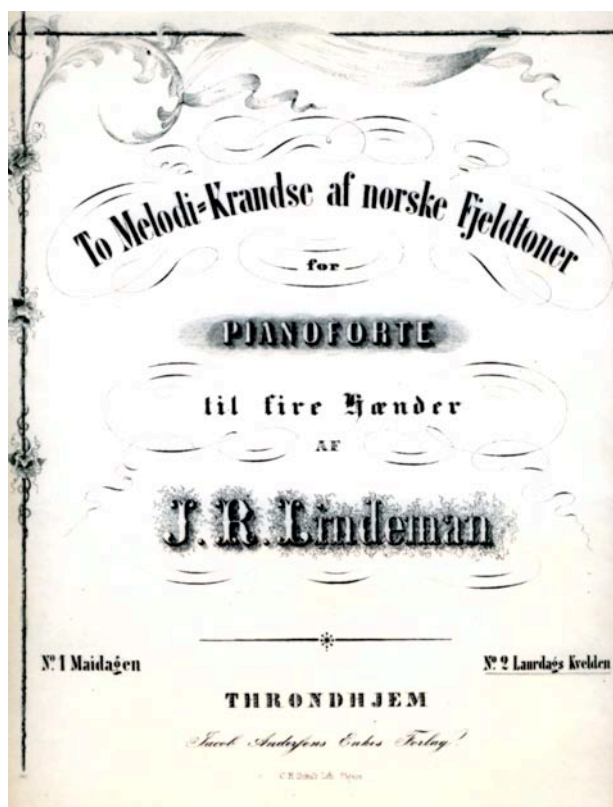
Theodora Cormontan var også en flittig komponist og de fleste av hennes arbeider kom ut på hennes eget forlag. En salmemelodi komponert 1877, *Høyt fra det himmelske høye*, utgitt langt senere, synges fremdeles, likedan hennes tonesetting av *Aftendæmring*.

Komposisjoner:

4 Sange op. 2 /Hvad jeg elsker (H C Andersen), Warmuth 1875

Blandt Fjeldene op. 3 (p2), Warmuth 1875

- 3 religiøse Sange* op. 5 /Dyb Sne (2s-p), Warmuth 1877
3 Sange op. 4 /Aftendæmring (H C Andersen), Warmuth 1877
4 Sange op. 6 /Holder du af mig (Bjørnson), Warmuth 1879
4 Sange op. 1 /Det døende Barn (H C Andersen), Cormontan c 1880
Hvad ønsker du mer op. 8.1(F W Krummacher) (2s-p), Cormontan c 1880
Fred til Bod for bittert Savn, Fantasie-Transcription (p2), Cormontan 1883
Herre Jesu Christ, Fantasie-Transcription op. 36 (p2), Cormontan 1885
Honnør-Marsch for norske Turnere op. 44 (p2), Cormontan 1885
Kjærlighed er Livets Kilde, Fantasie-Transcription op. 42 (p2), Cormontan 1885
La Eleganza, Menuet op. 10 (p2), Cormontan 1885
Norsk Konge-Polonaise op. 43 (p2), Cormontan 1885
Norske Turnerers National-Festmarsch op. 46 (p2), Cormontan 1885
Til Kirke op. 8.2 (s-p), Cormontan 1885

Jac. Andersens Enke-trykk, desember 1863.

Trondheim

J. Andersen → J. Andersens Enke → A. Brun → Ragnhild Lange

Jacob Andersen ble født i Holstein 1752. I 1790 åpnet han en bokhandel i Trondheim i Fjordgd. 26. Den gikk godt, han var blant annet eneleverandør av bøker til Videnskabselskabet, Leseselskabet og til flere skoler. Andersen døde allerede i 1812 og enken Bolette fortsatte under navnet *Jacob Andersens Enke* helt til 1861. Bolette var både fremsynt og foretaksom. I 1826 startet hun også musikkhandel og forlag. Avertissementer i Adresseavisen lokker med musikk “af de nyeste Componister”. Etter en brann åpnet butikken 1846 i nye lokaler i Dronningensgd. 16. En slektning, Anton Jacob Heiberg (1837–1920), var utdannet i Hamburg og gikk inn i firmaet i 1860. Da Bolette døde året etter, overtok Heiberg ledelsen, i 1864 eierskapet. I 1873 ble Andreas Brun medeier – “Heiberg & Brun, Bog- og Papirhandel”, nå i Kongensgd. 10.

I 1876 delte Heiberg og Brun firmaet mellom seg: “A. Bruns Boghandel” og “Jacob Andersens Enke (Ant[on]. Heiberg)”. Heiberg solgte forlagsrettighetene til musikkforlaget til Warmuth i 1877, men fortsatte bokhandelen trolig til 1880. Han begynte da som musiker i Trondheim, 1881–83 i Dramatiska Teatern, Stockholm, fra 1883 var han musikkdirektør og organist i Ålesund.

Forlaget

På Jacob Andersens Enkes forlag har jeg registrert 17 utgivelser i perioden 1860–67, hvorav 13 er komposisjoner av trønderen Martin Andreas Udbye, mest romanser og sangbøker. Fra Bruns forlag kjenner jeg bare 1 tittel, også den av Udbye.

Andreas Brun averterte sin bok-, musikk- og papirhandel en rekke ganger på 1880-tallet. Han solgte konsert- og teaterbilletter og januar 1897 sto denne annonsen:

I et Musikhandelen tilstødende Værelse findes et godt Pianoforte, paa hvilket de ærede Kunder har Anledning – enten selv eller ved en ved Musikhandelen ansat musikkyndig Dame [kanskje Ragnhild Lange] – til at faa prøve den Musik, der ønskes kjøbt.

Året etter åpnet han en egen pianoavdeling. I 1899 ble Ragnhild Lange ansatt i musikkhandelen og i 1901 overtok hun ledelsen av den. Bokhandelen fortsatte fra 1905 som F. Bruns Boghandel og forlaget under navnet A. Bruns Boghandel.

Ragnhild Lange (1869–1950) arbeidet i flere år som journalist i Duluth, USA før hun kom til Trondheim og ble tilknyttet Bruns musikkhandel. I 1914 flyttet hun sin forretning til egne lokaler i Ths. Angellsgd. 18. Lange utgav også noen få notetrykk tidlig på 1900-tallet. Alfild Wisløff ledet firmaet 1937–57 under navnet “Ragnhild Langes Eftf.”.

187

Trondhjems skolebarns hilsen til kongefamilien
ved kroningen 1906.

Tekst af N. Sk. H. A. Førseth.

Marsch. *f*

RAGNHILD LANGES MUSIKFORLAG
TRONDHJEM
PRIS 10 ORE.

Lange-trykk, 1906.

Olaf T. Ranum

8. desember 1899 ble det åpnet en forretning som skulle få vidtrekkende betydning for Trondheims musikkliv, Olaf T. Ranum. Firmaet startet som papir- og instrumenthandel med et lite trykkeri i Erling Skakkesgd. 1. De produserte også postkort og drev et reisebyrå, blant annet var de årene 1907–14 agent for Hamburg-Amerika-linjen, senere for Thos. Cooks reisebyrå.

I 1901 flyttet firmaet til Nordregd. 18 og utgav det første trykk, Ranums gitarskole. Man begynte også å selge noter. Christian Rian var ansatt 1907–1934, og forretningen ble en ren musikk- og instrumenthandel. Olaf T. Ranum senior sa i et intervju i avisen Nidaros 1924:

Da jeg begynte min forretning fantes det ingen specialforretning i musikkbranchen. Man kombinerte forretningen enten, som jeg, med en papirforretning, eller med en tobaksforretning. Da jeg gikk over til å spesialisere meg i musikkbranchen, måtte man

først og fremst ta opp konkurransen mot Kristiania; det var den gang skik næsten overalt nordenfjels at musikvarer skulle hentes fra Kristiania.

I 1916 flyttet forretningen for godt til Olaf Trygvasonsgd. 18. En egen radioavdeling kom i 1924, konsertbyrået i 1934. Året etter ble Magda Ribers musikkhandel tatt opp i firmaet, og notehandelen kom for alvor i gang. Olaf T. Ranum junior (1914–2004), musikkhandler, impresario og mesén, gikk inn i firmaet i 1937, og ledet det fra 1942 til 1973 da sønnen Torkel overtok. Firmaet ble avviklet i 1987.

Olaf T. Ranums musikkforlag utgav mange komposisjoner av Christian Rian, det kom en mengde opplag av gitarskolen samt en melodibok for harmonium.

DEL III

Publikum og komponistene

Kap. 11 Publikum

Hvem var de?

Sosiale grupper

I kap. 1, om den uorganiserte musikkhandel, delte jeg befolkningen på 1700-tallet inn i fire grupper: embetsmenn, handelsmenn og håndverkere, bønder og arbeidsfolk på land (inklusive husmenn) og sjø (sjømenn og fiskere). Samfunnsutviklingen gjennom 1800-tallet gjør det naturlig å etablere en egen gruppe, den *lavere* embetsstand med prester, lærere, lavere militære (fra kaptein og nedover) og funksjonærer. Som egen gruppe føyer jeg til foreninger, skoler. I det følgende vil da publikum bli delt inn i disse seks gruppene:

- I Høyere embetsstand
- II Lavere embetsstand
- III Handelsfolk og håndverkere (inklusive musikere)
- IV Bønder
- V Arbeidere, husmenn, fiskere, sjøfolk
- VI Foreninger, skoler

Kilder

Hvem var publikum? Hvem kjøpte og/eller leide noter og instrumenter? Dette har vi hittil visst svært lite om. Tre kilder vil bidra til å svare på disse spørsmålene.

- Salve Thomassens leiebibliotek-abonnenter 1856–71
- Brødrene Hals' protokoller 1856–1908
- Carl Warmuths kundekatalog 1893–96

Den første av disse kildene dreier seg om leie av noter i Kristiansand. Den neste om kjøp og reparasjon av klaverinstrumenter i Christiania og den siste om kjøp av noter, instrumenter og annet fra Christiania.

Disse kildene har noe forskjellig karakter, men de vil vise seg å ha felles trekk.

Salve Thomassens noteleiebibliotek

Man har hittil visst lite eller intet om hva slags publikum noteleiebibliotekene hadde – hvor mange abonnenter det var, hvor de bodde, hvilken alder og kjønn og hvilken sosial gruppe de tilhørte.

Salve Thomassen (1803–83), utdannet lærer, startet sin bokhandel i 1834 og sitt leiebibliotek i 1853. Han utgav straks en trykt katalog over selve biblioteket på 2128 nummer, som med alle tillegg var på 3525 nummer i 1859.

I Statsarkivet i Kristiansand oppbevares *Cassebog for Musikalier for S. Thomassens Leiebibliothek 1857*. Her er alle abonnementer for hvert år mellom 1856 og 1871, altså 16 år, oppført med navn og tittel. Abonnentlisten inneholder totalt 283 navn – inklusive de svakheter en slik kilde kan ha: utydelig skrift, mangelfulle opplysninger. Listen gir ingen opplysninger om *hva* de lånte. – Se appendix VII.

Abbonnentenes antall

pr. år vekslet mellom 87 og 50 med et gjennomsnitt på 69. Vi kan regne med at antall *brukere* lå langt høyere idet det nok inkluderte familie og venner.

Abbonnentenes bosted

Langt de fleste bodde selvsagt i byen Kristiansand eller nærmeste omgivelser (Lund, Oddernes). Men faktisk er 41 av dem opplyst eller funnet bosatt i Egersund, Flekkefjord, Farsund, Mandal, Tvedt, Iveland, Lillesand, Grimstad og Arendal.

Abbonnentenes alder 1865

203 av 283 personer har entydig kunnet identifiseres. 40-åringene dominerer overlegent med sine 62 personer (over 30 %), 50-åringene følger med 45, deretter 30-åringene med 36, 60-åringene med 23, 20-åringene med 17, de under 20 år med 10 og de over 70 år med 10 personer. Den eldste er 88 år, den yngste 8 år. Gjennomsnittsalderen er 46 år.

Abbonnentenes kjønnsfordeling

Av 279 (4 er nær uleselig) navn var 75 (27 %) kvinner, altså bare vel en fjerdedel av abonnentmassen. Kanskje kan vi regne med at “der sto kvinner bak” likevel, mens mannen figurerte som den sosialt aktive.

Sosial gruppering

Tittel eller yrkesbetegnelse mangler for 27 personer. De gjenstående navn fordeler seg slik:

Gruppe	Antall		%
I	31	Høyere embetsstand	12
II	111	Lavere embetsstand	43
III	110	Handelsfolk og håndverkere inkl. musikere	43
IV	4	Bønder	1

Vi ser at den lavere embetsstand og handelsstand og håndverkere dominerer helt. Den høyere embetsstand er godt representert mens bondestandens andel er svært liten. Hverken arbeidere, sjøfolk eller fiskere figurerer på listen.

Ser vi direkte på titlene, omfatter de et stort register fra hoffmarskalk og stiftamtman til ølbrygger og tobakksspinner.

Konklusjonen ser ut til å bli at den gjennomsnittlige abonnent i Salve Thomassens noteleiebibliotek var en 45 år gammel lavere embetsmann. Dette kan gjelde for de fleste noteleiebibliotekene i Norge før 1909.

Eies		Pris
Stockholm		
C. J. Andersson	10/83	Kr. 1500
Klokkes Pedeasra	5/82	Kr. 75
Carl N. Bull	19/82	Kr. 25
(Huspelet)		
Imma Wiborg	2/83	Kr. 700
(Trondheim)		
Olaus Luseid	21/83	Kr. 700
Carl. Loraas	27/83	Kr. 800
(Drammen)		
Drammuelaget	13/83	Kr. 800
(Hagepr. Lillehammer)		
Lorenstveit	11/83	Kr. 900

Utsnitt av protokoll fra Br. Hals' fabrikk.
 Protokollene inneholder en rekke opplysninger av teknisk art,
 i tillegg til kundens navn og tittel samt pris.
 (Nasjonalbiblioteket, Oslo)

Brødrene Hals' protokoller

Peter Andreas Kjeldsberg ved Ringve Museum har gitt meg tilgang til sine notater fra sin forskning i Brødrene Hals' protokoller over deres egen pianoproduksjon og reparasjoner av egne og andres instrumenter. Firmaet i Christiania hadde representanter i flere norske byer (Bergen, Stavanger, Trondheim, Kristiansand, Arendal og Drammen), så kundekretsen var på ingen måte avgrenset til hovedstaden. Det ble også solgt pianoer til kunder i Amerika og Australia foruten de øvrige nordiske land.

Denne kilden berører en kundemasse som er nokså forskjellig fra Thomassens. Her dreier det seg om langt mer kostbart gods enn leide noter.

I perioden 1856–1908 som Kjeldsbergs notater dekker, er 104 personer nevnt som eiere eller kjøpere av et Brødrene Hals-piano. Kun titler er opplyst her, ingen navn.

Av disse 104 kjøpere finner vi

34 i gruppe II – lavere embetsstand	= 33 %
66 i gruppe III – handel og håndverkere	= 63 %
4 i gruppe IV – bønder	= 4 %

Vi ser at håndverkerstanden dominerer fullstendig. Samfunnsutviklingen, med vekst i folketallet – særlig i byene – gjennom siste del av 1800-årene gjorde det mulig for driftige håndverkere og handelsmenn å slå seg opp. Og til et dannet hjem hørte et piano! Det gav sosial status. Det er interessant å legge merke til at den høyere embetsstand mangler helt; noen av disse etablerte familier hadde sikkert allerede (før 1856) skaffet seg et instrument og noen hadde kanskje skaffet seg et direkte fra utlandet.

September 1895			11.95		
4	184	Hasald Hakud	Fr. Utad	Tromsø	.
	184	Fabrikkier N. Myhre	Gulstengst.	---	.
	184	Jensen i Nils Thantow	Sjøvolden St.	---	.
	184	Kn. L. Lund	Heller St.	---	.
	184	Anderskjelsholm, And. Andersen	J. Olsen	Brevport	0.05
	184	W. L. Olsson	Nosso	---	0.10
	184	Agnes L. Hoff	Frondjan	Tromsø	0.10
	184	Abdylone Guntin Oule	Lillesand	Lindholmen	.
	184	Anders D. Knudsen	Koraa	Billingst	0.50
	184	Fr. Frantze Seymunt	Andal	---	0.20
	184	N. H. Hansens Anstalt	Kjelleren	---	.
5		Olav Haasrud	Storaasen	Tromsø	.
		Agnes L. Hoff	Osungen	Brevport	0.10
		Christy Thorsen	Stauberg	---	0.05
		Fr. F. Falck	Fr. F. Falck	---	0.10
		A. P. Githberg	Fr. F. Falck	---	0.10
		Harald Lycke & Co.	Osungen	---	0.15
		Fr. Anna Michelsen	Årenstad	---	0.15
		Lars. Bistun	Larsborg	Tromsø	.
		Anders Hæg	L. F. F. Falck	Brevport	0.40
		Anders F. F. Falck	Hammefjord	---	0.10
		Caras Brandstetter	Ljøng	---	0.20
		And. P. C. Albrechtsen	Fr. F. Falck	---	0.10
		Fr. Kristine Høyland	Fr. F. Falck	---	0.05
		M. Steinstad	Loon	Noss	0.20
		H. Kober	Andal	bl.?	.
		Morslioff	Fr. F. Falck	---	0.10
		O. L. Pedersen	Namsos	Billingst	0.50
		P. O. Høy	Fr. F. Falck	Bl.	0.15
		Olav R. M. R. Sjøberg	Bl. do	Billingst	0.50
		Fr. Elen Finsen	Høy. Sjøberg	Bl.	0.20
6		Harald Lycke & Co.	Osungen	Brevport	0.10
		Anders	Ljøng	---	0.10
		Fr. H. Mørk	Fr. F. Falck	Tromsø	.
		Fr. Rosa Borsum	L. Høy	---	.
		Anders L. Mørk	Fr. F. Falck	---	.
		Bjarne Soliman	Fr. F. Falck	---	.

Warmuths kundekatalog, september 1895.
 Nasjonalbiblioteket, Oslo.

Carl Warmuths vareforsendelseskatalog

Carl Warmuths firma førte protokoll over forsendelsene til sine kunder. Protokollen for perioden 1893–96 oppbevares på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Den omfatter bare forsendelser – ikke kjøp direkte fra butikken.

Protokollen er på ca. 400 sider à 37 navn, dvs den inneholder totalt ca. 15.000 navn – der en god del nevnes flere ganger. Forsendelsesmåtene var pr. brev, pr. pakke, pr. jernbane eller (til Vest- og Sørlandet) pr. skip. Det står intet om hva kundene hadde kjøpt, kun vekten på forsendelsen. Vekten alene vil ikke kunne fortelle noe om innholdet – enten det for eksempel var en stor notebunke eller et lite instrument.

Av disse ca. 15.000 er 978 tilfeldige navn tatt ut til gransking. Av disse har 485 latt seg entydig identifisere i folketellingen 1900.

Sosiale grupper (– se appendix VI):

Av de 485 navn er 36 sosialt uidentifisert. De gjenstående 449 fordeler seg slik:

Gruppe	Antall		
I	10	høyere embetsstand	= 2,2 %
II	124	lavere ditto	= 27,9 %
III	266	handelsstand og håndverkere	= 59,3 %
IV	28	bønder	= 6,2 %
V	15	arbeidere, fiskere, sjøfolk	= 3,3 %
VI	6	foreninger, skoler	= 1,3 %

Handels- og håndverkerstanden dominerer overlegent med sine nær 60 %. Musikerne ble hovedsakelig rekruttert fra dette sjiktet. Den lavere embetsstand teller halvparten av denne gruppen og de øvrige gruppene er helt små.

Kjønn:

Det viser seg at majoriteten – 65,7 % – av kundene i denne katalogen er mannlige.

Til hvilket bruk handlet man hos Warmuth?

Det ser ut til at

- 20 % kjøpte for å selge videre
- 20 % kjøpte til øvrig yrkesmessig bruk (musikere)
- 60 % kjøpte til privat bruk

Aldersfordeling:

Av 336 vi kjenner alderen på er

- 1 over 70 år
- 10 i 60-årene
- 32 i 50-årene
- 56 i 40-årene

92 i 30-årene
 98 i 20-årene
 44 i 10-årene
 3 under 10 år

Noe over halvparten, 56,6 %, av kundemassen var altså 20–39 år.

Geografisk spredning

Norge

198	bosatt	i Øst-Norge (Christiania, Østfold, Akershus, Hedmark, Oppland, Buskerud, Vestfold)
64		i Nord-Norge (Nordland, Troms, Finnmark)
60		i Sør-Norge (Telemark, Aust-Agder, Vest-Agder)
46		i Midt-Norge (Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag)
29		i Vest-Norge (Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane)

At Øst-Norge er så godt representert er ikke forbausende. Mer interessant, nærmest påfallende, er at så mange i Nord-Norge handlet hos Warmuth. Forklaringen er nok at der ikke var noe lokalt sentrum, og Trondheim var ikke noen reell konkurrent til Christiania. Olaf T. Ranum i Trondheim sa jo at det rundt 1900 var ”skik næsten overalt nordenfjels at musikvarer skulle hentes fra Kristiania”. At Vest-Norge og Midt-Norge kommer nederst på listen, viser den betydning Bergen hadde. Et annet interessant trekk er at Christiania, der jo forretningen var, i det hele tatt er representert i denne vareforsendelseskatalogen. Men så viser det seg at over halvparten av christianiakundene var yrkesaktive kvinner som nok hadde lite tid til å gå i butikker!

Utlandet

88 adressater, der Tyskland og Sverige ligger øverst; geografiske ytterpunkter er USA og Russland. Av disse 88 er nær halvparten registrert som firma, de øvrige ser ut til å være privatpersoner.

*

Disse tre kildene gir noen svar på spørsmålet: hvem var publikum? Det ser ut til at det ved midten av århundret skjer en forskyvning av tyngdepunktet fra embetsfolk til handels- og håndverksfolk. Dette er ikke overraskende – det stemmer med samfunnets øvrige utvikling. Gjennomsnittsalderen synker og kvinneandelen stiger.

Kildene gir også klare svar på *hvor* publikum befant seg. Man skulle tro at note- og instrumentkjøp var noe som fortrinnsvis foregikk i de store og større byene. Denne undersøkelsen har vist at dette ikke stemmer – det musikkjøpende publikum var fordelt over det ganske land.

Thomassens abonnenter finner vi i mange byer/tettsteder på Sørlandet: Kristiansand, Egersund, Farsund, Flekkefjord, Grimstad, Arendal, Mandal, Tvedt, Iveland, Lillesand, der de seks første var kjøpsteder i 1895. Brødrene Hals-kilden oppgir ikke kundens bosted, men vi vet at firmaet hadde kontakter over store deler av landet.

Av de 486 navn som er identifisert i Warmuths kundekatalog, hadde 398 adresse innen Norges grenser. Bostedene fordeler seg slik:

Øst-Norge:	112	bodde i kjøpsteder,	86 (43 %) utenfor
Vest-Norge:	19	do	10 (34 %) do
Sør-Norge:	43	do	17 (28 %) do
Nord-Norge:	26	do	38 (59 %) do
Midt-Norge:	25	do	21 (47 %) do
	Tils. 225		172,
	Eller 57 %		43 %.

Vi ser at en overraskende stor del av Warmuths kundemasse bodde på mindre steder, utenfor kjøpstedene. Her kan vi minne om den sentrale kulturelle funksjon de mange embetsmannsgårdene på landet hadde. Kjøpstedene har en liten overvekt, men her må vi regne med at det i tillegg foregikk salg direkte fra stedets bok- og/eller musikkhandel. – Som Brødrene Hals hadde Warmuth kunder en rekke steder i utlandet – nær 90 adresser.

*Borgerskapet spiller.
Fra noteforside utgitt i København rundt 1865.*

Hva kjøpte publikum?

Warmuths forlagsprotokoller inneholder opplysninger om alle sider ved en noteproduksjon. Ved siden av produksjonsdato (år, måned), komponist, tittel, kostnader ved trykkingen, står opplagets/opplagenes størrelse. Til alt hell for oss har man ved en vareopptelling i januar 1915 skrevet inn i protokollene hvor mange eksemplarer det var igjen i forlagets arkiv av nær hver enkelt produksjon. Dette gjør at vi for svært mange produksjoners vedkommende får vite helt nøyaktig hvor mange eksemplarer som ble solgt.

Jeg har gjennomgått Warmuths forlagsprotokoll nr. 1 for årene 1851–1882. Den inneholder produksjonene fra og med platenummer 1 til og med platenummer 816. For 469 produksjoners vedkommende har det vært mulig å få et helt eksakt bilde av omsetningen. At det ikke er fler, skyldes forskjellige forhold:

- ikke alle har fått restopplaget notert ved opptellingen i 1915;
- en god del – de mest salgbare – ble solgt til Wilhelm Hansen i København; restopplaget er da ukjent for oss;

- svært mange utgivelser ble overtatt fra andre norske forlag (Neupert, Lindorff og andre) og mangler de fleste produksjonsopplysninger;
- mange var satt av til periodikumet *Nordisk Musik-Tidende*.

Det viser seg at langt de fleste (nær 300) produksjoner (titler) har solgt mellom 100 og 600 eksemplarer. Kun 45 har solgt i mer enn 2000 eksemplarer, kun 6 i mer enn 5000. Tilsvarende er det også få (48) som ble solgt i mindre enn 100 eksemplarer. På bunnen – med helt ned til 5 solgte eksemplarer – ligger for oss i dag ukjente komponistnavn (E. Knudsen, A. Hallen, F. Hagemann).

Tilsvarende tall for opplagenes antall viser at bare 15 produksjoner kom i mer enn 10 opplag. Nær 100 produksjoner fikk 4–9 opplag og resten, over 356 produksjoner, 1 eller 2 eller 3 opplag med tyngdepunkt på 1 opplag (206 produksjoner).

Den vanlige størrelse på et opplag var 100 eksemplarer.

I oversikten ovenfor (kap. 7) over de mest solgte komposisjoner fra Warmuths forlag troner Johan Svendsen øverst med utrolige 20.300 solgte eksemplarer av sin fiolinromanse op. 26 for fiolin og piano fra 1881. For å få et enda mer fullstendig bilde av hva som ble solgt av musikk mot slutten av 1800-tallet, tar jeg også med undervisningslitteraturen, sangbøkene, som hadde sin egen kundekrets. Det var nettopp en slik produksjon, Kobberstad & Koppangs skolesangbok hefte 2, som kom som en klar nr. 2 på listen, med sine 12 opplag og et salgstall på 12.206 eksemplarer i årene 1881–1910. Roveruds innsats på skolesangens område fikk dype ettervirkninger. Listen som følger viser de 160 mest solgte titler på Warmuths forlag:

- 1 Svendsen: Romanse op.26, for fiolin og piano
- 2 Kobberstad/Koppang: Skolesangbok
- 3 Kobberstad/Koppang: Skolesangbok
- 4 Bull: Favorittkomposisjoner, for piano
- 5 Teilman: Festmarsj (Carl Johan-statuen), for piano
- 6 Masset: Sangøvelser
- 7 Nordraak: Ja vi elsker, for sang og piano
- 8 Den lille Pianist, 108 småstykker h.1 for piano
- 9 Koppang: Sangbok bd.1, h.5

- 10 Nordraak: Purpose af Maria Stuart, for piano
- 11 Larbalestier: Home, sweet home, for piano
- 12 Koppang: Trestemmige sanger bd.1 h.1
- 13 Norske folkemelodier, for fiolin solo
- 14 Skalaøvelser
- 15 Koppang: Trestemmige sanger bd.1 h.6

- 16 Nordraak: Valse caprice, for piano
- 17 Rendano: Chant du paysan for piano
- 18 Koppang: Trestemmige sanger bd.2 h.4
- 19 Koppang: Trestemmige sanger bd.2 h.1
- 20 Koppang: Melodiske øvelser
- 21 Koppang: Trestemmige sanger bd.1 h.2
- 22 Naumann: Kalkunvals, for piano
- 23 Koppang: Trestemmige sanger bd.1 h.3
- 24 Svendsen: Violen, for sang og piano
- 25 Winter-Hjelm: Pianoskole
- 26 Grieg: Fire albumblad, for piano
- 27 Skalaøvelser
- 28 Reissiger (utg): Norske folkemelodier, for piano
- 29 Warmuth (utg): Gitarspillerens sangbok

- 30 Koppang: Trestemmige sanger bd.3 h.1
- 31 Koppang: Trestemmige sanger bd.2 h.5
- 32 Kjerulf: Brudfærden i Hardanger, for sang og piano
- 33 Bjærum: Notetabell og musikklære
- 34 Krahl: 1–2–3, polka, for piano
- 35 Norske folkemelodier, for piano
- 36 Lindeman J R: Orgelskole h.1
- 37 Koppang: Trestemmige sanger bd.2 h.3
- 38 The Lanciers, kvadrille, for piano
- 39 Potocki: En polakks hjemve, for piano

- 40 Sankey: 4 åndelige sanger, for sang og piano
- 41 Reissiger: For kirken og hjemmet for orgel
- 42 Koppang: Trestemmige sanger bd.2 h.6
- 43 Koppang: Trestemmige sanger bd.1 h.4
- 44 Koppang: Trestemmige sanger bd.3 h.2
- 45 Bull: Sæterjentens søndag, for sang og piano
- 46 Koppang: Trestemmige sanger bd.3 h.4
- 47 Watson: Sangfuglen, for piano
- 48 Koppang: Trestemmige sanger bd.3 h.3
- 49 Norske folkeviser for fiolin

- 50 Panofka: Vokaliser
- 51 Koppang: Trestemmige sanger bd.3 h.6
- 52 Sørensen: Reinlender nr.3, for piano
- 53 Revius: Onkel Toms galopp, for piano
- 54 Nordraak: 6 romanser op.1 for sang og piano
- 55 Koppang: Trestemmige sanger bd.3 h.5
- 56 Den lille Pianist, 108 småstykker h.2
- 57 Schumann: Nachtstück op.23 nr.4, for piano
- 58 Teilman: Huldreslått for piano
- 59 Svendsen: Romanse op.26, arr. for cello og piano

- 60 Kjerulf: 40 norske folkeviser, for piano

- 61 Norske folkemelodier for fløyte solo
- 62 Chopin: Sørgemarsj for piano
- 63 Reissiger (utg) Norske folkemelodier for piano
- 64 Koppang: Samling av 63 sanger h.4
- 65 Winter-Hjelm: Festmarsj (Gustav & Victoria) for piano, lett
- 66 Steenberg: Menuett nr.3 for piano
- 67 Kjerulf: Bruddefærden i Hardanger for fiolin og piano
- 68 Warmuth jr: Jeg elsker deg for sang og piano
- 69 Nordraak: Maria Stuart, klaveruttog

- 70 Panofka: 24 vokaliser
- 71 Grøndahl O A: Ung Magnus, for sang og piano
- 72 Warmuth jr: Sørgemarsj (Johanne Reimers), for piano
- 73 Reissiger: Olav Trygvason, for piano
- 74 Svendsen: Romanse op.26, for fiolin og orkester
- 75 Harris-Rynning: 3 sanger, for sang og piano
- 76 anon: Reinlender, for piano
- 77 Winter-Hjelm: Festmarsj (Gustav & Victoria), for piano
- 78 Koppang: Samling av 63 sanger h.3
- 79 Backer Grøndahl A: Konsertetyde op.11 nr.1, for piano

- 80 Svendsen: Foraarsjubel, for sang og piano
- 81 Tellefsen: Huldredansen op.9, for piano
- 82 Steenberg: Menuett nr.3, for fiolin og piano
- 83 Cappelen: Festmarsj (Oscar & Sophie), for piano
- 84 Reissiger: 20 barnesanger h.1, for sang og piano
- 85 Grieg: Improvisasjon over 2 norske folkeviser op.29, for piano
- 86 Reissiger: Festmarsj (Karl-Johan-statuen), for piano
- 87 Lasson N: Skarpskyttermarsj, for piano
- 88 Lindeman J R: Orgelskole h.2
- 89 Reissiger: Norske nasjonal- og folkemelodier, for 4-hendig piano

- 90 Reissiger: For kirken og hjemmet h.2, for orgel
- 91 Teilman: Festmarsj (Karl-Johan-statuen), for 4-hendig piano
- 92 Neupert: Albumblad, for piano
- 93 Winter-Hjelm (arr): 20 norske folkemelodier, for fiolin og piano
- 94 Svendsen: Kroningsmarsj op.13, for piano
- 95 Moskowsky: Melodi op.18 nr.1, for piano
- 96 Czerny: Schule der Geläufigkeit h.1, for piano
- 97 Arlberg: Folkvisor nr.1–2, for sang og piano
- 98 Mozart: Menuett fra Don Juan, for piano
- 99 Kunstnerforeningens album (samling av norske komposisjoner)

- 100 Exner: Albumblad, for piano
- 101 Egeberg F: 3 sanger fra Arne, for sang og piano
- 102 Arlberg: Folkvisor nr.6–7, for sang og piano
- 103 Lindeman L M: Ældre og nyere norske Fjeldmelodier ... bd.1 h.3, for piano
- 104 Reissiger: ouverture til Til Sæters, for piano
- 105 Kjerulf: 2 ældre Sange /Nøkken, for sang og piano

- 106 Lasson N: Kvadrilje over bellmanske melodier, for piano
107 Koppang: Samling av 63 sanger h.5
108 Beethoven: 3 valser (Haab, Smerte, Længsel), for piano
109 Grønvold: Chopin, en biografisk skisse
- 110 Dahl E: Margretes vuggevise, for sang og piano
111 Chopin: Nocturne op.9 nr 2, for piano
112 Cinna: In vino veritas, for piano
113 Lindeman L M: Ældre og nyere norske Fjeldmelodier ... bd.1 h.1
114 Heller: Etyde i B-dur, for piano
115 Winter-Hjelm: 50 salmemelodier, for piano
116 Reissiger: Du bist wie eine Blume, for sang og piano
117 Bergwitz-Goffeng: 7 sanger, for sang og piano
118 Hoff E: 20 stykker for orgel
119 Fra komedien Min hustru vill ha roligt, for sang og piano
- 120 Haberbier: Sang uten ord, for piano
121 Nordraak: Aftenstemning, for sang og piano
122 Lindeman L M: Ældre og nyere norske Fjeldmelodier bd.1 h.2
123 Egeberg, F: 3 julesanger, for sang og piano
124 Reissiger (arr): Brudéfærden og Ja, vi elsker, for 4-hendig piano
125 Backer Grøndahl A: 5 sanger op.13, for sang og piano
126 Tellefsen: 4 masurkaer op.1, for piano
127 Norske folkemelodier for cello
128 Lindeman L M: Ældre og nyere norske Fjeldmelodier bd.1 h.5
129 Egeberg F: 6 sanger uten ord for piano
- 130 Harris-Rynning: 2 religiøse sanger, for sang og piano
131 Haslerud: Symra, for blandet kor
132 Teilman: Sørgemarsj (dronning Josefine), for piano
133 Reissiger: 4 muntre sanger, for blandet kor
134 Svendsen: Norsk rapsodi nr.1, for 4-hendig piano
135 Reissiger; Til Sæters, for piano
136 Lindeman L M: Ældre og nyere norske Fjeldmelodier bd.1 h.4
137 Lindeman L M: Ældre og nyere norske Fjeldmelodier bd.1 h.6
138 Lindeman J R: Orgelskole h.3
139 Klewe A: Herrens Bøn, for sang og piano
- 140 Nordraak: Fjeldbækken, for piano
141 Reissiger: Norske melodier h.1, for 4-hendig piano
142 Lindeman L M: Ældre og nyere norske Fjeldmelodier bd.2 h.2
143 Bocchorni: Menuett for fiolin og piano
144 Reissiger: Sømåndkonens Vuggevise, for sang og piano
145 Hansen Oscar: Festmarsj, for piano
146 Bergwitz-Goffeng: 5 Sange/Undrer mig paa, for sang og piano
147 Dahl, J Deichman: Til mit Hjertes Dronning, for sang og piano
148 Lindeman L M: Ældre og nyere norske Fjeldmelodier bd.2 h.1
149 Schumann: Fantasidans for piano

- 150 Chopin: Vals op.42, for piano
- 151 Conradi: Musikens historie i Norge
- 152 Backer Grøndahl A: Konserttetyde op.11 nr 3, for piano
- 153 Arlberg: 3 svenske folkeviser, for blandet kor
- 154 Winter-Hjelm: 1000-Aars-Marsch, for piano
- 155 Warmuth jr: 4 sanger op.1 /Aftenhvile, for sang og piano
- 156 Egeberg F: 4 religiøse sanger, for sang og piano
- 157 Reissiger: 20 barnesanger, for sang og piano
- 158 Jungmann H: Cirkus-Schumann. Vals, for piano
- 159 Kjerulf: Scherzo for piano
- 160 Fra nordiske Komponister, for piano

Av disse 160 produksjonene ser vi følgende:

37 eller 23 % er musikk beregnet for undervisning

19 eller 12 % er utgivelser av norsk folkemusikk

11 eller 7 % er musikk som kan benyttes til dans

Det øvrige, 58 %, er sanger, klaverstykker – og enkelte verker for annen besetning – som i hovedsak er tenkt til adspredelse og hygge.

Som ovenfor nevnt, undervisningsmusikken hadde jo sin faste kundekrets. Det som er noe bemerkelsesverdig er at folkemusikken inntar en så solid posisjon. En gjennomgang av samtlige norske musikkforlags produksjon mellom 1811 og 1908 viser at antallet utgivelser av norsk folkemusikk var beskjedent, kun ca. 4% av totalmengden produksjoner; tallene hos Warmuth viser at salget i årene 1851–82 likevel var betydelig, noe som nok skyldtes L.M. Lindemans innsats.

I september 1905 skrev en innsender i *Norsk Boghandlertidende*:

Det er nemlig saa og det maa ogsaa anerkjendes af Musikforlæggerne, at Kvintessentsen af den Musik der sælges – ialfald for de fleste Provinsbyers Vedkommende – er Undervisningsmusik og Dansemusiken.

Våre tall viser at dette ikke stemmer aldeles – bildet er langt mer nyansert. Dette understøttes av at vi vet både at Warmuth hadde en mengde kunder også utenfor hovedstaden og vi vet svært mye om hvem de var. Se videre neste kapittel.

Kap. 12 Forlag – komponister – produksjoner

Produksjonstallene for musikkforlagene

I årene mellom 1811 og 1908 ble det etter mine registreringer produsert 6.900 notetrykk, se *notekatalogen*. Etter det første tiåret var årsproduksjonen relativt stabil, inntil det skjedde et hopp på 1850-tallet. En smule tilbakegang i 1860-årene etterfølges av jevn og tydelig stigning i produksjonen av notetrykk i Norge. Denne veksten kan naturlig settes i forbindelse med liberaliseringen av handelen fra begynnelsen av 1840-årene, bedring av kommunikasjonsforholdene og med tekniske endringer og forbedringer. Professor Jon Bing poengterer dette i brev: “Papiret ble funnet opp i 1844 (før var det klutepapir, nå fikk man billig papir basert på tremasse). Trykkeriteknologien ble effektivisert. Og ikke minst åpnet dampmotoren markedene: Papir er tungt, men kunne nå fraktes med tog og dampbåt” (se innledningen). Veksten fra midten av 1800-tallet har nok også sammenheng med generelle endringer i samfunnet, økning av folketallet, større etterspørsel fra nye sosiale grupper. Det var ikke bare tallet på notetrykk som øket, det var også salgstallene for de enkelte produksjoner.

Produksjonstall for hvert tiår for alle norske musikkforlag tilsammen:

1810-tallet	13
1820-tallet	210
1830-tallet	264
1840-tallet	269
1850-tallet	429
1860-tallet	313
1870-tallet	967
1880-tallet	1405
1890-tallet	1679
1900–1908	1351
<u>1811–1908</u>	<u>6900</u>

For våre naboland foreligger det få eller ingen tilsvarende tall. Men vi kan nok regne med at Danmarks og Sveriges produksjon lå høyere enn vår egen, naturlig nok.

Hva tjente musikkforleggerne?

Skatteligningen for svært mange bedrifter og enkeltpersoner ble også den gang publisert i dagsavisene og er en god kilde for oss til å studere økonomien til de enkelte firmaene og hvert enkelts utvikling. Jeg har her valgt bare å ta med inntektene – ikke formuetallene.

Det er viktig å merke seg at Norge i 1875 gikk over fra spesiedaler til krone/øre-systemet, der en daler ble satt til 4 kroner. Tallene for 1877 og 1886 viser altså inntektene i kroner mot tidligere daler.

<i>Navn</i>	<i>1862</i>	<i>1868</i>	<i>1871</i>	<i>1874</i>	<i>1877</i>	<i>1886</i>
Br. Hals	4000	4000	4000	5000	24000	25000
Cappelen	3700	5000	5000	5000	20000	30000
Malling	3500	5500	5500	9000	36000	20000
Fei&La	-	2000	2000	2000	8000	8000
Neupert	-	1200	1500	1400	5600	-
Warmuth	-	1000	1350	1500	6000	12000
Fehr	-	-	-	-	3200	-
Røsholm	-	-	-	-	2800	-
Edv. Winther	-	-	-	-	2000	-
Håkonsen	-	-	-	-	-	4000

Sammenligningsvis hadde en skredder Rasmussen en inntekt på 500 spd i 1871, en underfogd Ryen 800, skoledirektør Haslund 1400, kapellmester Hennem 600 og professor Johnson 1600 spd.

En viss justering av tabellens tall: Brødrene Hals hadde minst to ben å stå på ved siden av å forlegge noter, Cappelen var først og fremst et ledende bokforlag og Malling var en formuende mann av en likeså formuende slekt. Mallings forlag, boktrykkeri og bokhandel var blant de betydeligste i landet. Det er ellers verd å merke seg Warmuth forlags sterke vekst med en fordobling mellom 1877 og 1886.

Forlagenes “hitlister”

Jeg har ovenfor i kapitlet Publikum og komponistene, med utgangspunkt i Warmuths forlagsprotokoll for årene 1851–82, vist hvilke *komposisjoner* som var mest populære blant publikum målt etter opplagstall og salgstall. Tilsvarende vil det være av interesse å få klarlagt hvilke *komponister* som var de mest populære – på 1830-tallet – på 1850-tallet – på 1880-tallet osv. (Det er egentlig ikke relevant å direkte sammenligne forlagene med hverandre, siden de tilsammen dekker nær hundre års utvikling.)

Populariteten til komponistene kan måles på to måter: a) ved å vise hvilke komponister som figurerer oftest på forlagenes lister, altså en form for “hitlister”, og b) ved å arbeide ut popularitetslister, “på topp-lister” innenfor hvert tiår i undersøkelsesperioden 1811–1908. Slike lister vil gi grunnlag for interessante spørsmålsstillinger. For eksempel: Kan det spores noen linjer i forlagenes utgivelsespolitikk? Skjelte forlagene mer til børsen enn katedralen og valgte komponister de visste solgte? Forteller listene noe om kulturelle strømninger i tiden? Hvordan var forholdet mellom norske og utenlandske komponister? Når kom kvinnene med for fullt? I fremstillingen om forlagene ovenfor er enkelte av favorittkomponistene trukket frem, det er pekt på særtrekk ved deres musikk og ved forlagenes prioriteringer.

Når det gjelder hitlistene avgrensner jeg meg til et utvalg forlag, mens tiårslistene omfatter samtlige forlag.

Jeg tar hitlistene først og går kronologisk fremover. I tillegg til de mest populære komponistnavn noteres hvor stor kvinneandelen var. Tallene ved hver komponist refererer til antallet utgivelser eller titler (produksjoner) på vedkommende forlag. *Komponistfeltets “anon” og “NN” er holdt utenfor; tallene i hitlistene vil derfor oftest ikke samsvare med de produksjonstallene som jeg har oppgitt under de enkelte forlag ovenfor, der både “anon” og NN er tatt med.*

L. M. Ibsen 1815–40

(Tilsammen 5 komponistnavn og 31 produksjoner)

25 Lars Møller Ibsen
3 Hans Hagerup Falbe

I tillegg 3 komponister med 1–2 produksjoner hver.
Kvinner: 0.

H. T. Winther 1822–51

(Tilsammen 56 komponistnavn og 165 produksjoner)

23 Peder Carl Lasson
19 Fredrik Carl Lemming
13 Christian Blom
11 Daniel François Auber
7 Carl Schwenke
7 Friedrich Kuhlau
6 Waldemar Thrane
5 Bernhard Crusell
4 Ludwig van Beethoven
4 Hans Skramstad
4 F.-Avé Lallemand

I tillegg 45 komponister med 1–3 produksjoner hver.
Kvinner: 2 med i alt 4 produksjoner, på topp Nathalie Linaae.

Tøttrup 1832–64

(Tilsammen 13 komponistnavn og 21 produksjoner)

6 François Hünten
3 Henri Herz
2 Alexander Dreyschock

I tillegg 10 komponister med 1 produksjon hver.
Kvinner: 0.

Guldberg & Dzwonkowski

(Tilsammen 29 komponistnavn og 50 produksjoner)

9 Herman Neupert
4 Friedrich August Reissiger
4 Johann Strauss sr

3 Gaetano Donizetti

I tillegg 25 komponister med 1–2 produksjoner hver.
Kvinner: 0.

Neupert 1843–79

(Tilsammen 56 komponistnavn og 111 produksjoner)

13 Herman Neupert
11 Brinley Richards
8 Christian Teilman
4 Rikard Nordraak
4 Carl Maria von Weber
3 Thekla Badarzewska
3 Carl Faust
3 August Herzog
3 Ignace Leybach
3 Henri Rosellen

I tillegg 46 komponister med 1–2 produksjoner hver.
Kvinner: 3 med i alt 5 produksjoner, på topp Thekla Badarzewska med 3 produksjoner

Lindorff 1849–64

(Tilsammen 119 komponistnavn og 233 produksjoner)

15 Hans Christian Lumbye
15 Joseph Gungl
9 Felix Mendelssohn
7 Fredrikke Lehmann Barth
7 Friedrich August Reissiger
6 Fredrikke Egeberg
6 Johann Strauss sr.
5 Robert Schumann
4 Halfdan Kjerulf
4 Johann Strauss jr.
4 Erik Bøgh
4 prins Gustav

I tillegg 107 komponister med 1–3 produksjoner hver.
Kvinner: 7 med 19 produksjoner, på topp

Fredrikke L. Barth 7
Fredrikke Egeberg 6.

Warmuth 1851–1908

(Tilsammen 575 komponistnavn med 2520 produksjoner)

142 Agathe Backer Grøndah
97 Christian Teilman
92 Johan Selmer
46 Adolf Hansen
45 Ludvig Mathias Lindeman
43 Christian Cappelen
42 Friedrich August Reissiger
42 Johan Svendsen
39 Johan Backer Lunde
34 Catharinus Elling
33 Oscar Borg
33 Per Winge
31 Halfdan Kjerulf
31 Otto Winter-Hjelm

I tillegg 561 komponister med 1–27 produksjoner hver.

Kvinner: 74 med 438 produksjoner, på topp:

A. Backer Grøndahl 142
N. Lago (Laura Netzel) 22
Borghild Holmsen 17
Anne Louise Egeberg 16
Mon Schjelderup 12
Caroline Schytte-Jensen 12

Røsholm 1856–93

(Tilsammen 29 komponistnavn og 67 produksjoner)

20 Christian Teilman
6 Adolf Hansen
5 Friedrich August Reissiger
3 Andreas Klewe

I tillegg 26 komponister med 1–2 produksjoner hver.

Kvinner: 4 med 5 produksjoner, på topp Stine Høyer med 2 produksjoner

Håkonsen 1881–87

(Tilsammen 74 komponistnavn og 200 produksjoner)

24 Adolf Hansen
16 Ole Olsen
15 Alfred Paulsen (Leon Lambert)
13 Johannes Haarklou
11 Johan Selmer
10 Peter Lindeman
8 Christian Teilman
7 Per Strandberg
6 Christian Sinding
5 Olaf Paulus

I tillegg 64 komponister med 1–4 produksjoner hver.

Kvinner: 5 med 11 produksjoner, på topp

Sofie Irgens 4
Lizzy Zogbaum 3.

Br. Hals 1887–1908

(Tilsammen 163 komponistnavn med 761 produksjoner)

106 Agathe Backer Grøndahl
87 Christian Sinding
82 Johan Backer Lunde
69 Ole Olsen
27 Catharinus Elling
19 Ludvig Schytte
19 Johan Selmer
17 Christian Cappelen
17 Sigurd Lie
16 Edvard Grieg
15 Gustav Fr. Lange
12 Wilhelm Söderberg
10 Johan Halvorsen

I tillegg 150 komponister med 1–9 produksjoner hver.

Kvinner: 21 med 142 produksjoner, på topp

Agathe Backer Grøndahl 106
Signe Lund 9
Caroline Schytte Jensen 4.

Zapffe 1893–1908

(Tilsammen 166 komponistnavn med 453 produksjoner før 1909)

36 Johannes Haarklou
26 Inger Bang Lund
20 Signe Lund
20 Christian Teilman
13 Sigurd Lie
11 Johan Selmer
10 Mon Schjelderup
10 Christian Wendelborg
9 Jacob Rode-Jacobsen
8 Birgit Lund
7 Alfred Mjøen
7 Karl Schøyen

I tillegg 153 komponister med hver 1–6 produksjoner

Kvinner: 14 med 78 produksjoner, på topp

Inger Bang Lund 26
Signe Lund 20
Mon Schjelderup 10
Birgit Lund (mor til Signe L.) 8

By 1900–1908

(Tilsammen 122 komponistnavn med 311 produksjoner før 1909)

30 Catharinus Elling
15 Johannes Haarklou
12 Sigurd Lie
11 Mon Schjelderup
8 Peter Lindeman
7 Therese Kling
7 Marie Moestue
7 Emma Dahl
6 Hilda Neupert
6 Oluf Lien
6 Rasmus Sandvik

I tillegg 111 komponister med hver 1–5 produksjoner

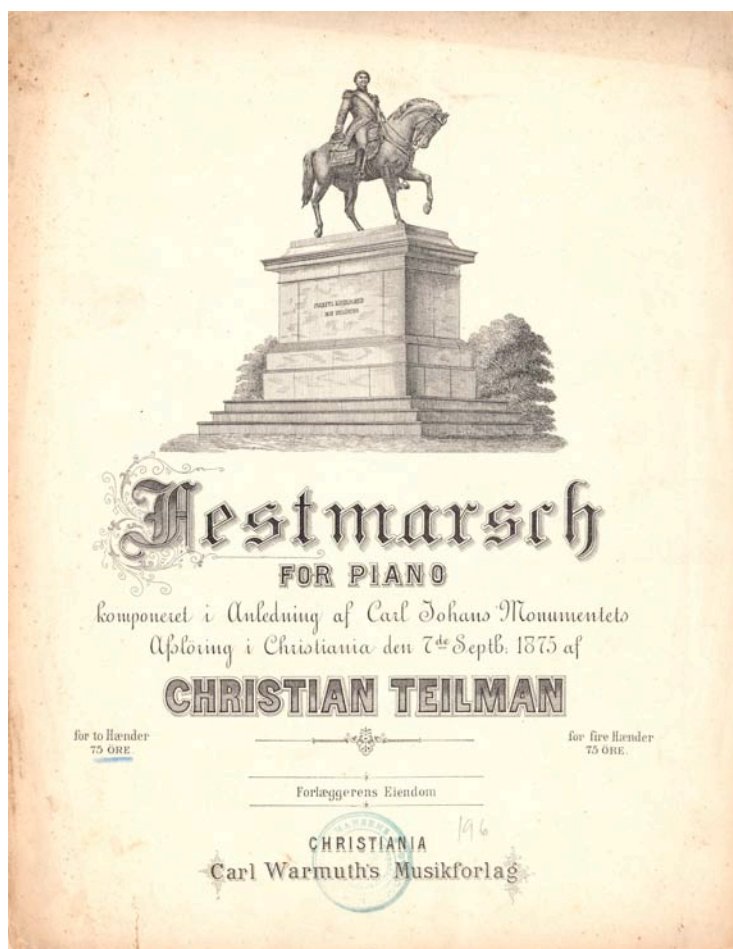
Kvinner: 27 med 86 produksjoner, på topp

Mon Schjelderup 11
Emma Dahl 7
Therese Kling 7
Marie Moestue 7.

Komponistenes popularitet hvert tiår 1811–1909

1811–19		1820–29		1830–39		1840–49	
H.H. Falbe	3	L.M. Ibsen	27	D.F. Auber	30	R. Willmers	18
F. H. Himmel	2	P.C. Lasson	23	C.M. Bellman	6	N.C. Brøgger	17
L. Roverud	2	F.C. Lemming	18	G. Rossini	6	H. Neupert	13
C. Schwenke	2	Chr. Blom	11	Chr. Blom	5	L.M.Lindeman	9
J.H. Paulsen	1	Fr. Kuhlau	7	F. Herold	5	J.D. Behrens	8
I. Pleyel	1	C. Schwenke	6	L.M. Ibsen	4	F.A. Reissiger	8
Reymann	1	W. Thrane	6	W.A. Mozart	4	F. Hüntén	7
L. Wittrup	1	L. v. Beethoven	4	L.E. Müller	4	J.G. Conradi	6
		C. Czerny	4	J. Panny	4	G. Donizetti	6
		H.H. Falbe	4	J. Strauss sr	4	F. Herold	6
1850–59		1860–69		1870–79		1880–89	
H.C. Lumbye	22	R. Hasert	27	Chr. Teilman	47	J. Selmer	79
J. Gungl	19	L.M.Lindeman	18	L.M.Lindeman	33	Chr. Teilman	64
F. Egeberg	16	M.A. Udbye	15	F.A. Reissiger	31	A. Hansen	53
L.M.Lindeman	11	F.A. Reissiger	10	B. Richards	18	A.B. Grøndahl	51
F. Mendelssohn	11	H.B. Goffeng	7	H. Kjerulf	17	Ole Olsen	41
F.A. Reissiger	11	J.D. Behrens	7	C. Faust	14	Chr. Cappelen	37
J.D. Behrens	10	Emma Dahl	7	J. Svendsen	14	L.M.Lindeman	27
J. Strauss sr	7	E. Hoff	7	A. Terschak	14	O. Winter-Hjelm	25
F.L. Barth	6	H. Kjerulf	7	J. Kafka	12	F. Chopin	24
A.M. Canthal	6	R. Nordraak	6	Emma Dahl	11	Chr. Sinding	24

1890–99		1900–09	
A.B. Grøndahl	86	A.B. Grøndahl	107
J.B. Lunde	76	C. Elling	44
Chr. Sinding	60	J. Haarklou	44
J. Selmer	51	G. F. Lange	35
Ole Olsen	49	L. Særaas	35
C. Elling	40	M. Schjelderup	31
Sigurd Lie	40	I. Bang Lund	28
Chr. Teilman	39	Sigurd Lie	25
Ad. Hansen	28	J.B. Lunde	25
J. Haarklou	28	Chr. Teilman	23

*Christian Teilmans festmarsj
– en av Warmuths salgssuksesser, september 1875.*

Hitlistene og tiårslistene gir svar på spørsmålet om hvilke komponister som til enhver tid var mest ettertraktet gjennom nær hele det 19. århundre og et stykke inn i det neste. Vi ser at Christian Teilman var så populær at han figurerer på hele fem forlags bestselgerlister og var en av de topp-plasserte i hvert tiår fra 1880-årene og fremover; at Ludvig Mathias Lindemans folkevisesamlinger ble store salgssuksesser; at Agathe Backer Grøndahl lå på topp både hos Hals og hos Warmuth og toppet salgslister gjennom to tiår; når hun på listen over Warmuths solgte komposisjoner 1851–82 ikke kommer høyere opp enn på 79. plass og bare har to titler i tillegg på listen (125. og 152. plass), skyldes det simpelthen at hennes blomstringstid falt senere. Kvinnene kommer inn for fullt på 1850-tallet, både på forlagenes hitlister og på tiårsoversiktene. Utenlandske navn utgjør totalt sett ca. 30 %, etter 1860 synker andelen til under 10 %.

*Warmuth-trykk fra oktober 1881: Svendsens Romanse
 – bestselgeren, her for fiolin og klaver.*

Ser vi på Warmuths liste over forlagets 160 mest solgte komposisjoner, ligger Johan Svendsens navn øverst med sin fiolinromanse, men på Warmuths liste over de mest populære *komponister* kommer Svendsen først på 8. plass og han kommer bare med på en av tiårslistene – for tiåret 1870–79 – og da på 6. plass.

Tilsvarende står Ole Bull nesten øverst på Warmuths komposisjonsliste (4. plass), men kommer langt ned på forlagets liste over komponister med flest produksjoner. I tiårslistene finner vi heller ikke navnet til Edvard Grieg og på forlagenes hitlister har han bare én plassering, på listen til Hals, og da på 10. plass. Forklaringen på dette er enkel: De mest kjente komponistene hadde sine forleggere i utlandet. Enkeltverker ble utgitt på norske forlag og de kunne oppnå store salgstall, men det sier lite om komponistenes samlede produksjon.

Av de mest kjente norske komponister var Halfdan Kjerulf inne på hitlistene både til Lindorff (9. plass) og Warmuth (13. plass) og han var blant de topp-plasserte både i 1860-årene (9. plass) og 1870-årene (5. plass). At skolesangutgiverne Jacob Kobberstad og Ole Koppang, som var blant dem med flest utgivelser ifølge Warmuths forlagsprotokoll 1851–82, ikke kommer med på noen komponist-hitliste eller tiårsliste, er forståelig nok.

Sluttord

Ved Warmuth og Hals forlags overgang til Norsk Musikforlag 1. januar 1909 var en epoke i musikkhandelshistorien i Norge slutt. Ved veis ende er det naturlig å trekke opp noen hovedlinjer.

Det desiderte tyngdepunkt gjennom hele perioden var Christiania med bare noen få sentra andre steder, først og fremst Bergen. På det ytre plan kan derfor fremveksten av musikkhandelen synliggjøres gjennom utviklingen i hovedstaden.

Forleggerne

Det startet ytterst beskjedent i små lokaler i trange gater – som Nedre Voldgade – og endte i fasjonable lokaler i byens paradegater – først Kirkegaden, så Carl Johansgade.

Den formaliserte musikkhandel i Norge begynte med Lars Roverud og hans samtidige Lars Møller Ibsen og Hans Thøger Winther. De var pionerene, og derfor setter jeg 1808 som startpunktet for musikkhandelens historie. De etablerte egne forlag og drev med salg av noter og litt musikkinstrumenter, fortrinnsvis fra sitt eget hjem. Men “gamlemåten” med salg av instrumenter fra isenkremmere og nürnbergere, noter fra privatpersoner, bokhandlere og gjennom kontakter med utlandet eksisterte ennå et par tiår fremover. Først på 1830- og 40-tallet blir den rene musikkhandelen en mer synlig del av forretningslivet.

Det skjedde raskt. Frem til litt etter midten av hundreåret ble det ene firma etter det andre grunnlagt: Tøttrup, Guldberg & Dzwonkowski, Edv. Winther, H. Neupert, Lindorff, Carl Warmuth. Og utviklingen fortsatte med nyetableringer også gjennom andre del av 1800-årene: Johan Røsholm, Petter Håkonsen, Brødrene Hals, Haakon Zapffe, Oluf By. Det må bety at det var et marked for noter og instrumenter. Dette skjedde i en tid med sterk vekst i folketallet: i 1801 var selve Christiania en mindre by med 11.923 innbyggere, hundre år senere var folketallet etter kraftig vekst og med to store byutvidelser steget til hele 227.626

– 25 ganger så mange! Bedre kommunikasjoner frem gjennom 1800-tallet gjorde det også lettere å nå ut til resten av landet.

Det var entusiastiske personer som løftet frem musikkhandelen i Norge, gründere som hadde evne og var villige til å satse. Mange av dem, nesten halvparten, var immigranter. De fleste firmaene ble éngenerasjonsforetak, enkelte ble avvirket, andre sluttet seg sammen til ett firma, slik at det mot slutten av perioden kom til å eksistere bare fire forlagshus: Carl Warmuth, Br. Hals, Oluf By og Haakon Zapffe. Da så Warmuth og Hals i 1909 gikk sammen i Norsk Musikforlag, var det bare tre igjen. I 1925 gikk også By opp i det nystiftede musikkforlaget.

Når det gikk slik, kan forklaringen være at veksten hadde vært for rask, at det ble en form for overetablering. Men det som hadde blitt gjort, kom til å bære frukter, takket være innsatsen til enkeltmenneskene, gjennom gründertiden og frem til musikkhandelen var etablert som en selvstendig og trygg bransje.

Repertoaret

Det som best karakteriserer musikken utgitt i Norge i perioden 1811 til 1909, er det enkle og sangbare. Fordringsløse pianostykker og sanger, først og fremst for én stemme med piano utgjør ryggraden i de norske musikkforlagenes produksjon gjennom hele perioden. Det samme bildet ser vi i Danmark og Sverige. Det gjenspeiles i noteleiebibliotekskatalogene, og i forlagenes hitlister er det tydelig. Forleggernes politikk var – da som nå – å tilfredsstille publikums behov, og det var et langt mindre marked for mer komplekst repertoar, både når det gjelder besetning og teknikk. Det motstandsløse og det iørefallende var det som solgte. Det var nettopp dette som Agathe Backer Grøndahl beklaget i det brevet hun 15. september 1885 sendte til Edvard Grieg (se kap. 8): “desværre faaet det [manuskriptet] tilbagesendt fra 3 forskjellige Musikhandlere, der ikke ville udgive det, paa Grund af at de, baade for Piano og især Sang ere vanskelige, og følgelig ikke let bliver salgbare”. Det enkle, sangbare kan på den annen side forklare noe av den populariteten Agathe Backer Grøndahl selv opplevde, med første plass på hitlistene til Warmuth og Hals og den mest populære komponist gjennom to tiår fra 1890 av. Vurdert under ett kan en nok si at børsen sto adskillig tydeligere for en forlegger enn katedralen gjorde.

I anledning kortturneen til bl.a. Paris med dirigent Behrens sendte Warmuth ut dette notetrykket.

Musikkforleggerne var raske til å oppfange tidens smak og interesser. I løpet av den lange tidsperioden 1811–1909 skjer det en gradvis, men tydelig forandring av musikksmaken. I de første tiår rådet et romantisk, nokså pregløst ideal grunnen. Fra 1830–40-tallet ser vi at vår folkemusikk blir viet stadig mer oppmerksomhet. Fra rundt 1860 kommer det stadig flere norske navn inn på forlagslistene, også de betydeligste komponistene, og undervisningsmusikk er blitt interessant. Men, det er stadig det enkle som råder – det som var overkommelig for amatørerne: de små former, en enkel klaversats, sanger med begrenset ambitus og en besetning som er begrenset i utvalget. Nesten 50 prosent av musikken utgitt mellom 1811 og 1909 er beregnet for tohendig

piano, nær 30 prosent for sang og piano. Det er tydelig hvilken posisjon pianoet hadde blant musikkliebhaberne den gang.

De store verker som flersatsige orkesterstykker, rekker av strykekvartetter og operaer kom i liten grad på trykk i Norge før 1900 – det har nok sammenheng med våre spinkle økonomiske forlagsforhold sammenlignet med f.eks. København. Våre største komponistnavn som Grieg, Svendsen og Kjerulf søkte til København, Leipzig og Stockholm med sine komposisjoner på samme måte som også de større forfatterne gjorde. Enkelte verker kunne de gi ut på norske forlag og de ble ofte salgssuksesser, som Johan Svendsens fiolinromanse.

Men også i utlandet var det problemer med å få utgitt mer krevende komposisjoner – Agathe Backer Grøndahl hadde jo uten hell kontaktet både Warmuth i Christiania, Wilhelm Hansen i København og Abr. Hirsch i Stockholm. Videre var det slett ikke alltid slik at det var våre kunstnere som henvendte seg til de store forlagene, det kunne like gjerne være omvendt, slik som det lyder i dette brevet av 15/8 1881 til Grieg fra Wilhelm Hansens forlag i København: “Vor Klaverlitteratur er fortiden meget mager. De vil kunne afhjælpe et saakaldet ‘længe følt Savn’ ved at komponere noget Nyt, som hos os vil være hjertelig velkomment.”

Viktige begivenheter, som kommunikasjonsmessige landevinninger, var noe som interesserte musikkforleggerne – her så de muligheter for nye salgssuksesser. Da landets første dampskip, Constitutionen, ble satt inn i rute i 1827, utgav Ibsens forlag *Flagsang for den norske Dampbaad Constitutionen* i juni samme år; da man for alvor begynte å diskutere en jernbane i Norge i 1846, kom *Jernbane-Damp-Galop* i 1847 ut på Edv. Winthers forlag; da telefonen ble presentert i Christiania i 1880, hadde Røsholms forlag utgitt Teilmans *Telephon-Galop* to år tidligere. Videre: *Electricitetspolka*, *Sporvejs-Galop*, *Singer Symaskine-Polka*. Fridtjof Nansens bragder høstet flere notetrykk. Andre større begivenheter som ble gjenspeilet med notetrykk, kunne være “afdugning” av en statue, giftemål mellom kongelige, dødsfall, politiske begivenheter. Derimot ser det ikke ut til at næringsdrivende på 1800-tallet så reklamemulighetene som lå i et notetrykk. Et par unntak er klokkefabrikanten Waterburys *Waterbury Polka* og sjokoladefabrikantene Cloetta (*Chokolade Polka-Mazurka*) og Minde (*Mindes Chokolade Marsch*). Noe annerledes, men med desto morsommere tittel er bladet Typographiske Meddelelser som i 1888 utgav *Typografernes Sang: O Gutenberg, vor Fader stor* til melodi av Ole Olsen. – En kan nesten si at vil en ha greie på hva som foregikk i Norge i denne perioden, kommer en langt med å se på notetrykkene!

Året 1896 var den store nyheten Nansens Nordpolsekspedisjon, og slikt ble det notetrykk av! Ringve Museum.

Mine undersøkelser har vist at det gjennom 1800-tallet skjedde en merkbar forandring med publikum – de som kjøpte eller leide noter og instrumenter. Ved starten av hundreåret tilhørte brukerne av musikk i alt vesentlig det øvre sjiktet i samfunnet, familier – først og fremst innenfor embetsstanden – som hadde økonomisk evne til å skaffe seg et piano og gi sine døtre musikkundervisning. Frem gjennom 1800-årene ble samfunnet mer differensiert. Det vokste frem et mellomsjikt av lavere embetsmenn og en tallrik gruppe av funksjonærer; samtidig førte utviklingen med seg at det for andre – håndverkere, handelsmenn, forretningsdrivende av forskjellig slag – åpnet seg store muligheter til å slå seg opp og frem. Nye grupper fikk bedret sin økonomi, og for noen var det også viktig å kunne markere seg sosialt, for eksempel ved å skaffe seg eget piano. Det er disse nye gruppene som er helt dominerende i de registreringskildene jeg har benyttet: Salve Thomassens leiebibliotek (1856–

71), Br. Hals' protokoller (1856–1908) og Carl Warmuths kundekatalog (1893–96).

To særtrekk skal i tillegg fremheves. Gjennom hele perioden inneholder forlagslistene mye *undervisningsmusikk*. Warmuths forlagsprotokoll nr 1 viser dette med all tydelighet: Kopperstad og Koppangs skolesangbok på 2. og 3. plass blant de mest solgte verker og mange sangutgivelser av Koppang i tillegg. For perioden 1811–1909 under ett finner vi nær 200 titler (skoler, skolesangbøker) som har sangundervisningen i den offentlige skole som siktemål. Hertil kommer all undervisningslitteraturen for private skoler og en mengde titler beregnet på privat opplæring i piano, orgel, fiolin, solosang, zither, gitar og forskjellige blåseinstrumenter. Arven etter Lars Roverud er merkbar.

Før interessen for det *nasjonale* vokste frem med stor kraft i landet fra 1830-årene av med fanebærerne Henrik Wergeland og Ole Bull og med Ludvig Mathias Lindemans banebrytende folkemusikalske innsamlingsarbeid, ser vi bare enkelte spredte tilløp på notefronten. Det første norske notetrykk som har vår nasjonale musikkarv som utgangspunkt, kom i 1822: *Norsk Fjeld-Sang* – abbed Voglers variasjoner over *Stusle søndagskvelden*. Lindemans innsats kan en lese ut av forlagenes hitlister og tiårslistene: nr. 5 på hitlisten til Warmuth og blant de topp-plasserte av samtlige komponister/musikkutgivere i tiårene fra og med 1840-årene til og med 1880-årene. Men, den omfattende interesse for det nasjonale og de mange populære konserter og andre opptredener med norsk folkemusikk fikk ikke den gjenklang i noteproduksjonen man kunne ha tenkt seg. Av det samlede tallet på produksjoner i undersøkelsesperioden 1811–1908 (6.900) hadde etter mine beregninger bare 258 eller 3,7 % folketoner som basis. Antall titler økte markant fra 1840-tallet til det kulminerte på 1870-tallet. Etter dette ser interessen ut til å ha sunket noe:

1820-t	5
1830-t	3
1840-t	12
1850-t	18
1860-t	29
1870-t	62
1880-t	46
1890-t	41
1900-t	42

Det er interessant å legge merke til at forleggerne satset også på andre lands toner – Serbia, Polen, Ungarn, Egypt, Arabia, Transvaal, Japan, foruten de mer nærliggende europeiske land.

At interessen for det nasjonale avtegner seg så klart også i musikken fra 1840-årene av, henger sammen med at stadig flere norske komponister får innpass hos forlagene. Dette merkes særlig klart på forlagslistene fra 1860-årene. Norsk musikk – med sterkere eller svakere innslag av folkemusikk – er et karakteristisk trekk ved de notetrykkene som ble utgitt av norske musikkforlag gjennom siste del av undersøkelsesperioden.

Appendix I: Hammers bokhandelskataloger

1759

Fünfte Fortsetzung des Verzeichnisses derer Bücher, welche vor den beygesetzten Preiß zu haben sind bey Joh. Benjamin Ackermann, Buchhändler in Kopenhagen, auf dem königl. Waisenhause. – Kopenhagen 1759.

MUSIKALISCHE BÜCHER

1. Adlungs Jac.: Anleitung zu der musikalischen Gelahrtheit [sic], mit Joh. Ern. Bachs Vorrede, 8vo, Erfurt 1758.
2. d'Alembert systematische Einleitung in die musikal. Setzkunst, nach den Lehrsätzen des Herrn Rameau, aus dem Französischen übersetzt von Friedr. Wilh. Marpurg, 4to, Leipzig 1757.
3. Endters Christ. Friedr.: Lieder zum Scherz und Zeitvertreib in die Musik gesetzt. 4to. Hamburg 1757.
4. Fabricii Werner: Unterricht wi man ein neu Orgelwerk probieren soll. 8vo. Frankfurt und Leipzig 1756.
5. Fleischers Friedr.Gottl.: Oden und Lieder mit Melodien. Folio. Braunschweig 1756.
6. Gellerts C. Fr.: Geistliche Oden und Lieder mit Melodien von Carl Phil. Eman. Bach. Fol. Berlin 1758.
7. Ebendieselben mit Melodien von Joh. Friedr. Doles. Folio. Leipzig 1758.
8. Hertels Joh. Wilh.: Sammlung musikalischer Schriften. Größtentheils aus den Werken der Italiener und Franzosen übersetzt und mit Anmerkungen versehen, 1. und 2tes Stück. 8vo. Leipzig 1757, 1758.
9. Kriegslied, Schlachtgesang, und Siegeslied eines preussischen Soldaten, mit seines Bruders Melodien. Folio. 1757.
10. Leydings J. D.: Oden und Lieder mit ihren eignen Melodien. 4to. Altona 1757.
11. Lieder mit Melodien. 8vo. Ansp.[?] 1758.
12. Lieder (zärtliche und scherzhafte) mit ihren Melodien, 2ter Theil. 4to. Leipzig 1757.
13. Beyde Theile complet.
14. Marpurgs Friedr. Wilh.: Anfangsgründe der theoretischen Musik. 4to. Leipzig 1757.
15. Ebendesselben: Handbuch zum Generalbasse und der Composition mit 2 bis 8 und mehreren Stimmen, 2. und 3ter Theil. 4to. Berlin 1757, 1758.
16. Alle 3 Theile complet.
17. Ebendesselben: Anleitung zur Singcomposition. 4to. Ebendas. 1759.
18. Ebendesselben: Beyträge zur Aufnahme der Musik, 4ten Bandes 1–4 Stück. 8vo. Ebendas. 1759.
19. Alle 3 Bände und 4ten Bandes 1–4 Stück complet.
20. Muthel Joh. Gottfr.: Auserlesene Oden und Lieder von verschiedenen Dichtern, in die Musik gesetzt. 4to. Hamburg 1759.
21. Oden (geistliche) in Melodien gesetzt, von einigen Tonkünstlern in Berlin. 4to. Berlin 1758.

22. Oden (geistliche, moralische und weltliche) von verschiedenen Dichtern und Componisten. Folio. Berlin 1758.
23. Sammlung einiger Nachrichten von berühmten Orgelwerken in Deutschland. 4to. Breslau 1758.
24. Tosi: Anleitung zur Singkunst, aus dem Italienischen übersetzt, mit Zusätzen von I. Fr. Agricola. 4to. Berlin 1759.

1768

Erstes Verzeichnis derer Bücher, welche in der Leipziger Michaelis Messe 1767 und in der Oster Messe 1768 meistentheils neu herausgekommen, und um beygesetzten billigen Preis zu finden sind in den Mummischen [Frantz Chr. Mumme] Buchladen auf der Börse. No.5. Kopenhagen 1768.

1. I. Adlung: Musica.Mechanica.Organiedi d. i. gründliche Unterricht von der Structur, Clavicymbel, Chlavichordien und anderer Instrumente, 2 Theile.
2. I. Adlung: Musikalische Sibengestirn, daß ist: sieben zu der Tonkunst gehörige Fragen.
3. Giov. Agrell: Concerto. Folio.
4. Giov. Agrell: Sonata. Folio.
5. C. P. E. Bach: Kurze und leichte Clavierstücke, 2 Stücke. Folio.
6. F.E. Benda: Minuetto per il Cembalo con Variozioni [sic].
7. F. Fischer: Six Simphonies.
8. F. Fischer: Sei Sonate per Camera.
9. F.G. Fleischer: Sammlung einiger Menuetten und Polonoisen.
10. F.G. Fleischer: Cantaten zum Scherz und Vergnügen.
11. B. Fritzen: Anweisung wie man Claviere, Clavecins und Orgeln stimmen könne.
12. S.C.E. Graun: Cantata.
13. G.A. Hasse: Alcide al Bivio festa Theatrale.
14. J. A. Hiller: Lisuart oder die Frage und die Antworte, eine romantische comische Oper.
15. A.B.V. Herbing: Musikalische Belustigungen in 40 scherzenden Liedern 2ter Theil.
16. Kirnberger: XII Menuets.
17. D. Kellner: Treulicher Unterricht in General-Baß.
18. G.F. Lingken: Die Sitze der musikalischen Haupt-Sätze in einer harten und weichen Tonart.
19. Lobleins: Clavier-Schule.
20. Kleine Lieder für Kinder zur Beförderung der Tugend mit Melodien zum singen beym Clavier, 2ter Theil.
21. G.S. Lelei: Sei Partite per il Clavicembalo, 2 Tom.
22. Lieder nach dem Anakreon von Gleim.
23. Lieder der Deutschen mit Melodien von Ramjern [?], 3 Bücher.
24. F.W. Marpurg: Anleitung zur Singcomposition.
25. F.W. Marpurg: Handbuch bey dem Generalbasse und der Composition, 4 Theile.
26. F.W. Marpurg: Kritische Einleitung in die Geschichte und Lehrsätze der alten und neuen Musik.
27. Musikalisches Magazin, 5 Stücke.
28. I.G. Monte: Suite für die Gambe.
29. Neue Melodien für das Clavier.
30. G.G. Mutel: Il Concerto.
31. Melodien zu den Wernigerodischen geistlichen Liedern.

32. J.G. Nicolai: Vollständisches Choralbuch.
33. Oden von Lambo, 2 Theile.
34. Geistliche moralische und weltliche Oden von verschiedenen Dichtern und Componisten.
35. C.E. Rosenbaum: Sechs Sonaten für das Clavier.
36. Fr. W. Riedt: Versuch über die musikalischen Intervallen.
37. I. Riepel: Anfangsgründe zur musikalischen Setzkunst.
38. I. Riepel: Trio primo da Cammera [sic].
39. Raccolta delle migliore Sinfonie di piu celebri Compositori di nostro Tempo, 4 partes.
40. P. Paulsen: Der spiel- und singende Clavierschüler.
41. G. Stamitz: Sei sonate da Camera.
42. G. Steffan: Sonata, 3 partes.
43. Sammlung verschiedener und auserlesener Oden von den berühmten Mestern, 4 Theile.
44. Sammlung neuer Oden und Lieder von Hagedorn, 3 Theile.
45. S.G. Schwaneberger: Sonate Sinfonia il Cembalo.
46. J.A. Scheiben: Tragische Cantaten.
47. Telem : Oden für alle Hälfte [?]
48. Ramler und Tübel: Ino eine Cantate.
49. Fr.W. Zacharia: Versuch in Deutschen Arien nebst einigen Sinfonien.

1786

Zweites Supplement zu der Musikalien-Verzeichnisse welche in der Prostischen Buchhandlung in Kopenhagen zu haben sind. – 1786.

1. Adam G.A.: Tre Duetti a due Flauti Traversi, folio. Dresden 1785.
2. Adlung M. Jacob: Anleitung zur musikalischen Gelahrtheit herausgegeben von Hiller, 8vo, Dresden 1782.
3. Albrecht J.L. Der Gesang: Herr Gott dich loben wir, mit Trompeten und Pauken, Fol. Berlin 1768.
4. Naumann: Amphion eine Oper, Clavierauszug mit Singstimme und Accompagnement.
5. Am Tage des Festes gesungen, 4to, Dresden.
6. Andre Joh.: Lieder, Arien und Duetten, 1 Jahrg 2–4 Heft, 4to, Berlin 1780.
7. Andre Joh.: Lieder, Arien und Duetten beym Clavier, 2. Jahrgang 4 Hefte, 4to, Berlin 1781.
8. Arier og Sange, Divertissements. Mellemacter ac af danske og oversatte Syngestykker, indrettede for Claveret,
9. Seydelmann: Asmanns Ode an den Schöpfer, 4to, Dresden.
10. Bach J.C.F.: 6 leichte Sonaten fürs Klavier oder Pianoforte, Leipzig 1783.
11. Bach J. S.: Vierstimmige Choralgesänge 2 Thle, Berlin.
12. Bach C.P.E.: Klopstocks Morgengesang am Schöpfungsfeste, Partitur und Klavierauszug, Lpz 1784.
13. Bach C.P.E.: Una Sonata per il Cembalo Solo, Lpz 1785.
14. Bemerkungen über die Flöte, nebst einer kurzen Anleitung zur Einrichtung und Behandlung derselven, Stendal 1783.
15. Benda Georg: Sammlung vermischter Clavierstücke für geübte und ungeübte Spieler, Gotha 1780.
16. Bengraf J.: 12 Lieder mit Melodien, fürs Clavier, Pest 1784.
17. Kaffka: Bitten und Erhörung, ein Singespiel, Stettin 1784.
18. Claudius G.C.: Lieder für Kinder mit neuen sehr leichten Melodien 2. Sammlung, Frankfurt 1785.

19. Naumann: Cora, eine grosse Oper im Clavierauszuge und Singestimme, Lpz 1780.
20. Eschestruth H.A.F. von: Beyspiele, Muster, und Beylagen zu der Musikalischen Bibliothek, Marpurg 1784.
21. Fischer G.V.: 2te Sammlung poetischer und musikalischer Versuche, Lpz 1784.
22. Fleischmann J.N.: Arien nebst einigen Accompagnements einem Trio und einem Chor aus dem Alexanderfeste von Händel fürs Clavier gesetzt, Göttingen 1785.
23. Fügen G.C.: Characteristische Klavierstücke, Tübingen 1785.
24. Graun C.F.: Passions Cantate, der Tod Jesu im Clavierauszug gebracht von Hiller, Breslau 1784.
25. Händel G.F. Tugend, dargestellt von Reichardt, Berlin 1785.
26. Hartmann: Elegie fürs Clavier und Begleitung einer Violine eingerichtet von Naumann, Dresden 1785.
27. Hässler J.W.: 6 Klavier Solos, halb leicht, halb schwer, Lpz u.å.
28. Hiller J.A.: Exempelbuch der Anweisung zum Singen, zum Gebrauch der Schulen, Lpz 1774.
29. Hiller J.A.: Deutsche Arien und Duetten von verschiedenen Componisten gesammelt, und fürs Clavier eingerichtet, Lpz 1785.
30. Hillmer G.F.: Lieder für Herz und Empfindung in Musick zum Singen am Clavier, Breslau 1785.
31. Hitzelberg (Demoiselle): Für fühlende Seelen am Klavier, 1te Samml., Wien 1784.
32. Homilius: 6 Arien im Ausgabe fürs Clavier, für Freunde ernsthafter Gesänge, Dresden u.å.
33. Jugendlieb, dem Tode Herzogs Leopold von Braunschweig gesungen, fürs Clavier eingerichtet von Jani und Fischer, Lpz 1785.
34. Juncker C.L.: Tonkunst, Bern u.å.
35. Kalkbrenner C.: 3 Sonates pour le Clavecin ou le Piano Forte avec Accompagnement d'un Violin & d'une Basse, Kassel u.å.
36. Naumann: Klopstocks Lehrstunde in Musik gesetzt, Dresden 1785.
37. Knecht Just. Henr.: 12 Variations pour le Clavecin ou PianoForte, Lpz 1785.
38. Kobrich J.A.: Gründliche Clavierschule, mit praktischen Beyspielen erläutert, u.s. 1782.
39. Kuhnaus Choralgesänge.
40. Lem P.: XII Minuets pour deux Violons, deux Flutes, deux Coro & Bass, København 1785.
41. Liederbuch (vollständiges) der Freymaurer, mit Melodien von Naumann, Schultz und andern, zum allgemeinen Gebrauch der Logen in Deutschland, 2. Band, København 1785. Beyde Bände zusammen.
42. Lieder mit Melodien, zum Gebrauch der Loge zu den 3 Degen in Halle, Halle 1784.
43. Loechlein G.S.: Clavierschule oder Anweisung zur Melodie und Harmonie, 2 Theile, Lpz 1782.
44. Matthias J.E.: Drey Sonaten vor die Harfe und das Clavier, mit Begleitung einer Violine, 1. Heft, Halle 1785.
45. Meerbach: Clavierschule für Kinder, Lpz 1782.
46. Naumann Hrn. Capellmeister: Sammlung von Liedern bey dem Clavier zu singen. In 3 Abteilungen, davon die erste zwölf Italienische, die 2te zwölf Französische und die 3te zwölf Deutschen Arien enthält, Pforten 1784.
47. Naumann: An eine junge Schöne, Verehrin der Tugend und Weisheit.
48. Naumann: Six Sonates pour l'Harmonica, qui peuvent servir aussi pour le Piano forte, Dresden u.å.
49. Naumann: Sinfonia e Arie feielte aggiustate per il Cembalo dell' Opera Tutto per Amore, Tom I-II, Dresden 1785.
50. Naumann: 6 Italienische Arien aus der Oper Elisa fürs Clavier, Dresden 1785.

51. Neefe: Gesänge aus dem neuen Gutsherrn, einer Oper von Junger und Dyck, 2te Lieferung, Lpz 1784.
52. Neefe: Oden von Klopstock, 2. Aufl., Flensburg 1778.
53. Neefe: 6 Clavier Sonaten mit einer Violine begleitet, Glogau u.å.
54. Olivier J.A.: Neue engl. Tänze, in Futteral, Lpz 1784.
55. Oswald F.C.: Der Christ nach dem Tode, ein Oratorium im Klavierauszug, Breslau 1786.
56. Petri G.G.: Musikalische Gemüths Belustigungen, Pforten u.å.
57. Richter J. Sav.: Due Duetti per il Flauto primo & secondo, Dresden u.å.
58. Rohleder G.: Der Sommer, ein Singstück, Clavierauszug, Lpz 1785.
59. Sammlung verschiedener Lieder von guten Dichtern und Tonkünstlern, 4 Theile, Nürnberg 1784.
60. Sange for Smagen og Hjertet, København 1785.
61. Schicht J.C.: Die Feyer der Christen auf Golgatha, ein Oratorium von Rost, im Klavierauszug. Lpz u.å.
62. Schulz J.A.P.: Lieder im Volkston, bey den Clavier zu singen, 2 Thle, Berlin 1785.
63. Selskabs Sange med Melodier, 1. og 2. Heft, København 1785.
64. Seydelmann M.Fr.: Trois sonates pour le Clavecin avec Accompagnement d'une Flaute Traversiere, Dresden u.å.
65. Seydelmann: Rondo Coro Duetto e Cavatina dell' Opera la Villa nella di Misnia, Dresden u.å.
66. Seydelmann: Rondo e cavatine per il Cembalo dell' Opera Il Capriccio Corretto, Vol.2, Dresden u.å.
67. Scalabrini: Sinfonie, til Kierlighed uden Strømper, indrettet for Claveret ved Schiørring, København 1785.
68. Spazier C.: Rosaliens Klagen, eine Kantate, Hburg 1785.
69. Spazier C.: 20 4-stimmige Chöre im philanthropischen Bethsale zu Dessau gesungen, mit Musik fürs Clavier, Lpz 1786.
70. Tag Christ. Gotth.: 70 Veränderungen über ein Andantino fürs Clavier, Lpz 1784.
71. 12 neue englische Tänze mit Touren, Breslau 1785.
72. Thyr M.: 6 Contredanses pour le Clavecin ou Piano Forte, Pest 1785.
73. Über Danziger Musik und Musiker, Elbing 1785.
74. Versuch eines Unterrichts zum Klavierspielen, Lpz 1785.
75. Weimar G.P.: Versuch von kleinen leichten Motetten und Arien verschiedener Komponister [sic] für Schul- und Singe-Chöre, 2 Theile, Lpz 1785.
76. Kuhnau J. Ch.: Das Weltgericht, ein Singstück im Clavierauszog, Berlin 1784.
77. Wolf E.N.: 6 Sonaten fürs Clavier, Lpz 1781.
78. Wolf E.N.: 6 Sonatinen für das Clavier, Dessau 1783.
79. Wolf E.N.: Eine Sonatine, vier affectvolle Sonaten und ein dreyzehnmal variirtes Thema fürs Klavier, Lpz 1785.
80. Wolf G.F.: Unterricht in der Singekunst, Halle 1784.
81. Wolfs Unterricht im Klavierspielen, Halle 1784.
82. Wolf G.F.: Lieder mit Melodien aus Millers Leiden und Freuden, Halle 1786.

Einige geschriebene Musicalien in Partitur, für sehr billige Preise:

Scalabrini: L'Amor premiato.
 Il marito a suo dispetto.
 Guglielmi: L'Eroe Cinese.
 forskjellige: Zenobia.
 Guglielmi: Li Rivali placati.
 Gazaniga: I'Isola d'Alcina.
 Trajetta: I'Isola disabitata serenate a 4 Voci.
 Tonnelier.
 Monsigny: Le Roi & Fermier.
 Scalabrini: Soliman II.
 Scalabrini: Festa teatrale.
 Licenza dell'Opera Ifigenia.
 Telemann: Das selige Erwägen. Eine Passions Musik.

1795

Verzeichniß der neuesten Bücher aus allen Wissenschaften fürs Jahr 1795. Welche bey C.G. Prost, Sohn und Comp. Königl. privilegirten Universitäts Buchhändlern auf der Börse in No. 11. 12. und 13. zu haben sind. – Kopenhagen, Gedruckt bey Zacharias Breum.

1. Altenburg J.E.: Versuch einer Anleitung zu heroisch-musikalischen Trompeter- und Paukenkunst zu mehrerer Aufnahme derselben, historisch, theoretisch und praktisch beschrieben und mit Exempeln erläutert, 2 Theile, 1795.
2. 12 Angloisen mit vollstimmiger Musik von verschiedener Meistern, Lpz 17.. [uleselig]
3. Bartsch C.F. Arien und Lieder in Musik gesetzt, Halle u.å.
4. La Fayette's Traum, en musikalisches Gemählde fürs Pianoforte, Lpz u.å.
5. Greßler S.: Etwas leichtes und Luftiges für die schöne Geschlecht, und für diejenigen, welche nicht launisch sind, etwas Ernsthaftes zu spielen auf das Clavier, Lpz 1795.
6. Haydn J.M.: Vier deutsche Choral-Vespren über die bekanntesten Vollkommenheiten Gottes welche bey dem öffentlichen Gottesdienste anstatt der lateinische Vesper und zwar nach eben denselben Tönen, in welchen die Psalmen darin angestimmt werden, abgesungen werden können, herausgegeben von J.P. Depisch. Salzburg 1795.
7. Kuhnau J.C.: Einige neue vierstimmige Choralgesänge, Anhang zu dem Choralwerke, 1ste Lieferung, Berlin u.å.
8. Meyer H.: Vermischte Compositionen für Clavier und Gesang, Bremen 1795.
9. Mozart W.A.: Die Zauberflöte im Clavierauszuge, 2 Hefte, Lpz u.å.
10. Schale C.F.: Leichte Vorspiele für die Orgel und das Clavier, 2ter Theil, Berlin u.å.
11. Türk D.G.: 60 Handstücke für angehende Clavierspieler, 2ter Theil, Lpz 1795.
12. Wolf G.F.: Lieder mit Melodien für Kinder, Lpz u.å.

1799

Wissenschaftliches geordnetes Verzeichniß Neuer Bücher welche in den Jahren 1796, 1797 u. 1798 herausgekommen und zu haben sind bey Johann Heinrich Schubothe auf der Börse No.5. – Kopenhagen, 1799. Gedruckt bey P.H. Höecke.

[Disse fem titler nevnt under “Musikalien”, er svært vanskelige å tyde.]

1. Müller A.C.: Anweisung zum genauen Vortrage der Mozartschen Clavierkonzerte. Lpz 1797.
2. Reichardt Joh. Friedr.: Lieder der Liebe u. der Einsamkeit zur Harfe und zum Clavier zu singen. Lpz u.å.
3. Neue Volkslieder fürs von J.R. Berls, 1. Saml., Lpz 1798.
4. Wenck ... Beschreibung eines Chronometers oder ...siens vortheilhaften ... , Magdeburg 1798.
5. Reichardt J.F.: Wiegenlied für gute deutsche Mutter, Lpz 1798, in farbigen Umschlag.

Appendix II: Kronologisk oversikt over hvilke noter man tilbød til salgs gjennom Norske Intelligenz-Sedler årene 1763–1802

(Her er kun tatt med de titler der det entydig fremgår at det dreier seg om noter eller musikkitteratur. Mange av titlene er avertert flere ganger, her er kun tatt med første gang. Den primære interesse har de trykte komposisjoner, men her er også nevnt de få avskrifter som ble avertert til salgs av stedlige musikere.)

Disse notene er i hovedsak utgitt på danske forlag; opplysninger om disse stammer fra Dan Fog: *Dansk Musikfortegnelse*, 1979. Hvor noten har annen opprinnelse er dette notert.

Rekkefølgen: Tittel gjengitt i original ortografi – Forlag hvis kjent – Avertert når og av hvem.

- 6 meget smukke Sonater af W. Reinards – Boktrykkeriet 1770
Musik-Samlinger for Klaveret og Syngestemmen 1te Hefte [Niels Krog Bredal] – Gyldendal 1776 – Bukier 1776
3die Hæfte af Musique Samlingerne – Boktrykkeriet 1777
Characteristiske Engelske Dandse af D. Friederich Weis, med tilhørende Tourer og en Underviisning i Engelsk-Dandsens nødvendigste Regler, Første Samling – Boktrykkeriet okt. 1777
Musik-Samlinger for Claveret og Syngestemmen, i alt 5 Hæfter – Gyldendal 1776–77 – Bukier 1777
8 Sonater og 4 Sonatiner til Claveret med Accompagnement af Violin og Bas [Joh. Ant. Musæus] – Hallager 1779 – Schibsted 1779
Anviisning til Syngekunsten [ant. Musikens Første Grundsætninger anvendte paa Syngekunsten i Særdeleshed av Niels Hansen] – Gyldendal 1777 – Munch 1778
Pergolesis Passions-Musik – Gyldendal 1778 – Diurendahl sept. 1778
Veises [Weise] Sange for Børn med Hillers og Hungers Musik – Hallager 1778 – Diurendahl 1778
Samling af nyeste engelske Danse med Tourenes Forklaring og tilhørende Musique til Violin og Bas samt indrettede til at spille paa Claveret 2de Hæfter [Hans Hinrich Jacobsen] Gyldendal 1780–81 – Bukier des. 1780
Baches 6 Clavier-Sonaten – Munch des. 1780
De ved Hoffet nu brugelige engelske Danske med Tourer, 2 Hæfter [H.H. Jacobsen?] – Munch des. 1780
Samling af nyeste Engelske Dandse, 3die Hæfte [H.H. Jacobsen] – Gyldendal 1781 – Bukier sept. 1781

- Den nye Psalmebog, baade med grov og fiin Stiil, med og uden Noder [Niels Schørring] – Gyldendal 1783 – Bukier mai 1783
- Geminianis [Francesco] Violin-Schule, stukket i Kobber, indeholdende Underviisning om alt som vedkommer Violin-Spil – Diurendahl nov. 1783
- Den Første Prøve for Begyndere udi Instrumentalkunsten [Lorenz Nicolai Berg] – eget forlag Kristiansand 1782 – Holmsted juni 1784
- Sange for Smagen og Hiertet, uddragen af de beste Poeters og Componisters Verker ved Sønnichsen – Fog oplyser at utgiverne er N.H. Weinwich og C.A. Hvid, Stein 1785 – Trane feb 1785
- 12 Menuetter af Lemvig [P. Mandrup] componeret, satte til alle Instrumenter [2 fioliner, 2 fløyter, 2 horn og bass] Sønnichsen 1785 – Trane feb 1785
- Samling af Ariet og Mellem-Acter af de beste Syngestykker, 1te Hefte [utg. av Niels Schørring] eget forlag København 1786 – Trane sept 1786
- Selskabs-Sange [med Melodier] – Stein 1785–89 – Diurendahl nov. 1786
- Sangbog, eller den 1788 [feil for 1783] udkomne nye Psalme-Bog med Melodier og Noder, eller Graduale [Niels Schjørring] – Gyldendal 1783 – Diurendahl sept. 1788
- Sælskabs-Sange, 2det Bind 1 Hæfte – Stein 1785–89 – Diurendahl okt. 1788
- Kunzens [F.L.Æ.] Viiser og lyriske Sange – eget forlag 1786 – Schousted okt. 1789
- Cornischa af Hr. [Joh. Gottl.] Naumann [klaveruttog] – Sønnichsen 1789 – Krøyer okt. 1789
- Afguden paa Ceylon Sr. [Claus] Schall [ballett av V. Galeotti] – Sønnichsen 1789 – Krøyer okt. 1789
- Ariet og Sange Sr. Schjørring 2det Bind 3die og 4de Stykke – eget forlag og Sønnichsen 1789 – Krøyer okt. 1789
- Lette Sonater og smaa Haandstykker – Sønnichsen 1789 – Krøyer okt. 1789
- Generalen til de tre Stierne sr. Schall [ballett av Sacco] – eget forlag 1786 og Sønnichsen 1789 – Krøyer okt. 1789
- Maria og Johannes et Passions Oratorium Sr. [Joh. Abr. Peter] Schulz [klaveruttog] – Sønnichsen 1789 – Krøyer okt. 1789
- Blende [blandede] Compositionen for Sang og Claveer Sr. Kunze – Sønnichsen 1789 – Krøyer okt. 1789
- Laurette eller den forbedrede Forfører Sr. Schall [ballett av Galeotti] – eget forlag 1786 og Sønnichsen 1789 – Krøyer okt. 1789
- For Smagen og Hiertet – Stein 1785 og Sønnichsen 1789 – Krøyer okt. 1789
- Ariet, Viser og Sange Toe Deelee for 2 Flauter eller 2 Violiner af Sr. Schall – Sønnichsen 1788–89 – Krøyer okt. 1789
- Selskabs-Sange med Melodier 2det Binds 2det Hæfte – Stein 1785–89 – Cornisch mai 1790
- Gedanken über den Einfluss der Musik und deren Einführung in den Schulen von J.A.P. Schultz – Proft 1790 – Schousted mars 1791
- En heel Deel smukke Ariet og Sange i 2 Bind – Diurendahl april 1791 [kan være Schjørrings samlinger]
- Underholdninger for Børn og Børnevenner i 8 smaae 8vo Bind med Musik – Petersen april 1791
- Ariet og Sange, indrettede for Claveret ved N. Schjørring Kiøbenhavn 1786–89, 1.2. Bind – Cornisch april 1791
- 12 Engelske Dandser for Claveer [avertert av musiker Joh. Barth. Førster, ant. manuskript] – Førster mars 1792
- Firestemmige Choralsange for fire Syngestemmer, Zinke og Basuner eller andre beqvemme Instrumenter, til Brug for Skolerne og Stats-Musikanterne, indb. i fire Hefter med Federal [av N. Schjørring] – Gyldendal 1783 – Diurendahl mars 1792
- En Hollandsk Psalmebog med Noder – Swane juli 1792
- Nogle svenske Operastykker til Claveer med Syngestemme – Lemvig jan. 1793

- 12 Stykker nye af mig selv componerede Menuetter, Arier og Engels-Dandse for Zitthar [manuskript, av J.B. Førster] – Førster mars 1793
- 6 Stykker Duetter med Secundo , især nyttige for Sclarer der tractere Violin [manuskript, av musikanter Echtell] – Echtell juni 1793
- 24 Haandstykker for Sclarer paa Citar og 6 [nye] Duetter til Violin som er componeret i September og October Maaned af mig Echtell [manuskript] – Echtell nov. 1793
- 6 Sonater til Violin og Bas, af Hr. Bratt [manuskript] – Boktrykkeriet aug. 1794
- Damebibliotheket ... for 1793 i 13 Hefter med Kobbere og Musik – Kinck – sept. 1794
- Jacobsens [H.H.] 14 nyeste Hoffets Menuetter – eget forlag 1794 – Swane febr. 1795
- 30 Viser og Sange for Claveret af Concertmester [Ignaz] Plejel Sønnichsen 1794 – Swane febr. 1795
- Musikalsk Nyeaarsgave for 1795 [for det smukke Kion] af Concertmester Schall – Sønnichsen 1794 – Swane febr. 1795
- I.W. [Joh. Wilh.] Haskerls nyeste Samling, bestaaende af 6 nye engelske Dandse og en Menuet, som spilles frem og tilbage, med Tourer – eget forlag 1794 – Swane mars 1795
- Forkortet Claveer-Udtog af den røde Hue, et Syngespil i 2 Acter, hvortil Musiquen er componeret af Ditters von Dittersdorf – Sønnichsen 1794 – Swane april 1795
- Hellige Sange forfattede af adskillige Tydske Digtere, med Capelmester Schulzes Melodier – København 1785 – Cornisch sept. 1795
- [J.B. Førster] 12 nye engelske Dandse [for 2 fioliner, 2 fløyter, 2 horn og bass] – eget forlag København – Førster aug. 1796
- [Echtell] 8 nye Menuetter og nye engelske Dandse med Primo, Secund og Bass [manuskript] – Echtell aug. 1798
- Abbed Voglers nye Simplifications-System [for orgler] – eget forlag 1798 – Uppers Boglade des. 1798
- Claveer- og Generalbas Skolen [av Abbed Vogler] Stockholm 1798 – Uppers Boglade des. 1798
- [J.W. Haskerl] 6 Violin-Duetter 1mo og 2do – eget forlag 1798 – Diurendahl juli 1799
- [Haskerl] 12 Haandstykker satte for 2 Violiner eller Flauter – eget forlag 1796 – Diurendahl juli 1799
- [Haskerl] 6 nye Engelske Dandse og en Menuet som spilles frem og tilbage, 7 Samling med Tourer – eget forlag 1795 – Diurendahl juli 1799
- [Haskerl] 6 Dito 8 Samling, med Tourer – eget forlag 1795 – Diurendahl juli 1799
- [Haskerl] 6 Dito og en Contradans, 9 Samling med Tourer – eget forlag 1796 – Diurendahl juli 1799
- [Haskerl] 6 Dito og en Menuet, 10 Samling – eget forlag 1797 – Diurendahl juli 1799
- [Haskerl] 6 Dito og en Contradans, 11 Samling – eget forlag 1797 – Diurendahl juli 1799
- [Haskerl] 6 Dito og en Menuet, 12 Samling – eget forlag 1798 – Diurendahl juli 1799
- [Haskerl] 6 Dito og en Contradantz med 10 Tourer 13 Samling – eget forlag 1798 – Diurendahl juli 1799
- [Haskerl] 6 Dito og en Menuet, 14 Samling – eget forlag 1798 – Diurendahl juli 1799
- [Haskerl] Arier og Sange, Divertissements, Mellemagter etc af Danske Syngestykker, indrettede for Claveret – eget forlag 1786 el. 1789 – Diurendahl juli 1799
- [Haskerl] 6 nye Engelske Dandse og en Contra-Dans, 15 Samling – eget forlag 1799 – Diurendahl mars 1800
- [Haskerl] 1 Vals med 3 Variationer, satte for 2 Violiner, 2 Clarinetter, 2 Valdhorn og Bass – eget forlag 1799 – Diurendahl mars 1800
- [Haskerl] 6 nye Engelske Dandse og en Menuet, for 7 stemmer – eget forlag 1800 – Diurendahl des. 1800
- [Haskerl] 6 Dito Dito af Dito [ant. 16. samling] – eget forlag 1800 – Diurendahl des. 1800

Musikalsk Tidsfordriv for det smukke Kiøn [ant. utg. av Kunzen] -Haly 1800-01 – Diurendahl mars 1801

[Christen Hammer] Det Italienske Selskabs Legemsøvelses Musik, bestaaende af 18 stykker, har jeg undertegnede sadt til Claver og Zithar [manuskript, i jan. 1802 arr. for 2 fioliner og 2 fløyter] – Hammer juni 1801

6 nye Violin-Duetter componerede af Musicant Echtell, til Skolarers Fornøjelse – Echtell aug. 1801

Sex nye Engelske Dandse, en Vals og en Menuet, satte for 7 Stemmer i Musik af Haskerl, 18 Samling – eget forlag 1801 – Diurendahl des. 1801

[Haskerl] 6 Dito og en Contradands for 7 Stemmer af Dito, 19 Samling – eget forlag 1801 – Diurendahl des. 1801

Marscher og Menuetter for Claveer [C. Hammer] – Hammer jan. 1802

Engelske Dandse til Claveer [C. Hammer] – Hammer jan. 1802

Appendix III: Wulfsberg-listen

For å lette oversikten er komponistnavnet flyttet foran teksten, utelatte initialer er føyd til hvis de er kjent, de detaljerte opplysninger om besetning er komprimert eller oversatt, og i stedet for den stadige bruk av “dito” er titlene skrevet helt ut.

I. FOR VIOLIN, ALT OG BASS

A. Simphonier, Ouverturer og Concerter [for større ensembler]

Pleyel: Simphonie periodique
 Pleyel: Simphonie periodique No.1
 Pleyel: Simphonie periodique No.6
 Pleyel: Simphonie periodique No.7
 Haydn: Une Simphonie à plusieurs instruments No.3 op.55
 Haydn: Grande Simphonie à plusieurs instruments No.3 op.91
 Haydn: Une Simphonie à plusieurs instruments No.6 op.91
 Haydn: Une Simphonie à plusieurs instruments op.98
 Haydn: Une Simphonie à plusieurs instruments op.91
 Eck, Fred: Premiere Concertante [2 fioliner og ork.]
 Fürstenu: Simphonie concertante de Pleyel No.1620
 Geissner F.: Simphonie op.1
 Gyrowetz A.: Simphonie concertante op.34
 Kunzen F.L.Æ.: Ouverture a grand Orchestre No.1 [DF: trykt hos Nägeli i Zürich 1800]
 Paër F.: Ouverture à grand Orchestre de l'opéra Der lustige Schuster
 Winter Peter v.: Ouverture à grand Orchestre de l'opéra Marie Montalban
 André A.: Ouverture à grand Orchestre de l'opéra Rinaldo & Alcina op.16
 Joan: Concerto [fiolin og ork.] op.41
 Rode: Quartieme Concerto pour Violon, 2de edition
 Viotti: Seconde Suite de Concerto [fiolin og ork.] No.18
 Viotti: Concerto pour Violin No.19
 Jarnovic: Concerto à Violin principal No.15
 Kreutzer R.: Concerto pour le Violin No.9
 Mozart W.A.: Concertante [fiolin, blåsere, bratsj og cello]
 Mozart W.A.: Rondo [fiolin og ork.]
 Mozart W.A.: Concerto facile [fiolin og ork.] op.98 nr.2
 Bischoff: Variations sur la Marche de Buonaparte [fiolin og ork.]
 Rolla A.: Concerto pour la Viola op.3
 Pleyel: Concerto [cello og ork.]
 Pleyel: Concerto [cello og ork.] No.2
 Wineberger: Concerto [cello og ork.] No.2

B. Quintetter, Quartetter og Trios

Wranitzky P.: 3 Quintetten op.38
 Pössinger F.A.: Quint. op.3 No.1
 Boccherini: 12 nuov. Quint. op.37
 Beethoven: Quint. op.20 No.1 & 2
 André A.: 3 Quatuors op.14
 André A.: 3 Quatuors op.15
 Haydn: 3 Quatuors op.97
 Haydn: 2 Quatuors op.77
 Haydn: 2 Quatuors op.75
 Haydn: 2 Quatuors op.65
 Pleyel: Quartetti della Opera Il Re Theodoro del Giov. Paisiello
 Pleyel: 6 Quatuors op.2
 Valerni B.: 3 Trios op.1
 Viotti: 3 Trios op.16
 Amon I.: 3 Trios concertans op.8
 Brandl I.: Notturmo op.19
 Fuchs G.F.: 3 Trios concertans op.45
 Pleyel: 3 Trios

C. Duetter, Solos og Variationer

Schall C.: 3 Duos concertans op.1 [DF: trykt i Paris hos Pleyel & Böhme ca.1803]
 Wolff L.: 2 Duos op.3
 NN: Recueil de 10 petits Airs
 Gitter Joseph: 3 Sonates op.4
 George St.: 6 sonates op. posth.
 Gebauer M.I.: 6 Duos op.10
 Fux Pierre: 6 Variations sur le duo La Stessa de l'opéra Falstaff No.3
 Eppinger Henry: 5 Variationer op.3
 Jarnowick: 3 Duos concertans
 Lacroix: Duos op.12
 Lucchesi G.M.: 6 Duos op.1
 Krommer François: 8 Variations sur l'air a Schüsserl und a Reinl op.14
 Fiala G.: 3 Duos concertans op.4
 Conti Jaques: Solo op.8
 Breval J.B.: 6 Duos faciles op.21
 Krommer F.: 7 Variationen
 Blasius Frederick: 3 Sonates op.41
 Berger: 3 Grand Duos extraits des oeuvres de Pleyel
 Pöffinger F.A.: 3 Duos op.4
 Mestrino Nicolas: Sonate
 Hoffmeister F.A.: 3 Duos op.7
 Westerhof C.W.: 3 Duos op.8
 Rolla A.: 2 Sonates op.3
 Dammen: 3 Duos op.16

Danzi F.: 3 Sonates op.1
 Bandiot Charles: 3 Sonates
 Romberg A. og B.: 3 Duos concertans op.2
 Pichl W.: 6 Sonates op.20
 Reicha: Duo op.1
 Uber Fred.: Ariette avec Variations op.1
 Florence F. Sozzi del.: 8 Variations sur trois Airs italiens op.5
 Woldemar: L'ombre de Tartini, Sonate fauto magique
 Woldemar: L'ombre de Mestrino, Sonate fauto magique
 Neubauer F.: 3 Sonates op.13

II FOR FLØJTE, CLARINET OG ANDRE BLÆSENDE INSTRUMENTER

A. Concerter, Quintetter og Quartetter (for Fløyten især)

Mozart W.A.: Concerto
 Müller A.F.: Concerto op.19
 Pleyel: Concerto op.1
 Jusdorff: Air varié op.2
 Müller A.E.: Concerto op.20
 Hoffmeister F.A.: Concerto No.24
 Feldmayr George: Concerto op.1
 Devienne F.: Concerto No.8
 Bourdais: Concerto No.1
 Dietter: Concerto concertante No.3
 Fürstenau C.: Variations sur l'air Das Leben ist ein Würfel-Spiel op.1
 Dietter: Concertino No.2
 Schneider G.A.: Polonoise op.13
 Schneider G.A.: Concerto op.7
 Romberg A. og B.: 3 Quintetti op.1
 Boccherini L.: 6 nouveaux Quintetti op.45
 Gyrowetz A.: Quintetto op.39
 Fürstenau C.: Quatuor de F. Krommer arrangée
 Devienne P.: 3 Quatuors concertans op.67
 Hoffmeister: Grand Quatuor op.51
 Hænsler P.: Theme varié op.10
 Haydn: 2 Quatuors op.4
 Gebauer: 3 Pot-Pourris op.21
 Gyrowetz: Notturmo
 Hoffmeister: 12 Variations op.5
 Ehrenfried: La Molinara, opera par Paisiello
 Ehrenfried: Die Zauberflöte, Operette par Mozart, arrangée
 Eler: 3 Quatuors
 Mozart: Quartetto

B. Trios, Duetter, smaae Stykker og Dandse (især for Fløjten)

Gyrowetz: 3 Trios op.40

Ehrenfried: Hieronimus Knicker, Operette par Ditters, arrangée

Ehrenfried: Das Sonnenfest der Braminen, Operette par Müller, arr. op.5

Porta: 3 Trios op.5

Clasing: 18 Valzes par Mozart arr.

Kreith: 6 Original ungarische Tänze op.59

Müller: 3 Duos concertans op.20

Müller: Journal pour la Flute

Marjolin: 6 Duos concertans op.1

Anon: 7 Petites pieces de l'oratoire La Création

de Call: 3 Duos op.1 No.3

Chym: 3 Duos concertans op.6

Ehrenfried: Recueil de 12 Pieces tirées des Operettes les plus nouvelles

Arnold: Das Donauweibchen, Oper par Kauer, arr.

Barmann: 3 Duos op.1

C. Concerter, duetter, harmonier et., (for clarinet især)

Mozart: Concert

Mourin: Concerto op.1

Vanderhagen: Concerto No.2

Pleyel: Concerto op.1

Michei: 6 Duos concertans op.5

Mozart: 6 Duos concertants

Rosetti: Harmonie

Ozi: Nouvelle Suite de Pieces d'harmonie No.5

Anon: 12 Airs choisis de la Flute Engchantés de Mozart

Righini: Serenate

III FOR CLAVEER ELLER FORTEPIANO**A. Store Værker**

Haydn: Oeuvres de Joseph Haydn Cah. 2 & 4

Mozart: Oeuvres de Mozart, Cah. 3, 5, 8–12

Haydn: Die Schöpfung, ein Oratorium, in Musik gesetzt von Haydn, Klavierauszug von André,
englischer und deutscher Text

B. Concerter, Quartetter, Trios og Sonater

Beethoven: Concert op.19

Beczwarzowsky: Concerto op.5

Lodi: Grand Concerto op.10

Steibelt: Nouveau Concerto op.35

Sterkel: Concerto op.26

Mozart: Quatuor No.23

Mozart: Grand Sonate op.12

Mozart: Terzette op.16

Dusseck: 6 Sonates faciles op.46

Fodor: 3 Sonates op.4

Gyrowetz: 3 Sonates op.10

Gyrowetz: 3 Sonates op.29

Rink: 3 Sonates faciles

Pleyel: Dernière grande Sonate de Mozart

Ruppe: Grande Sonate

Eibler: Sonate

Lance de la: 2 Grands Trios op.11

Gyrowetz: Notturmo No.5 & 7

Beethoven: Sonate op.17

Beethoven: 2 Grande Sonates op.5

Müller: 3 Sonatines progressives op.18

Mozart: 2 Sonates No.28

Pausewang: Grande Sonate

Pollini: 3 Sonates

C. Overturer, Variationer, smaa Stykker og Blandinger

Edelmann: Glucks Overture d'Iphigenia Enaulide [sic]

Grétry: Overture de Panurge

Hausmann: Overture de Telemaque

Winter: Overture aus dem unterbrochene Opferfeste

Hausmann: Overture del vincendeamore

Hausmann: Overture des Visidantines

Hausmann: Overture de la soirée orageuse

Carbonel: Ouverture du Secret
 Mozin: Ouverture des deux Savoyardes
 Steibelt: Ouverture et Airs choisis de la Vallée de Tempé
 Heroux: Potpourri avec variations
 Haydn: Andante [en Andante ble trykt hos Haly i København 1800]
 Haydn: Largo
 Haydn: Il Maestro e scolare, variazioni à 4 mani
 Ferguson: 9 Variations sur l'air de la Pastrolare de Nina op.10 No.1
 Gelinek: 8 Variatidons sur in Air Russe No.22
 Dello Gallus: 9 Variations sur l'air: Ein gutes Kind sagt ohne Scheu, del'opera Babilons
 Pyramiden
 Westenholz: Variations
 Haydn: Rondo No.2
 Haydn: Andante No.11
 Haydn: Adagio
 Haydn: Variations sur le Theme: Gott erhalte den Kaiser
 Hoffmann: Andante, Adagio & Larghetto, tirés des 6 grands concertos de Mozart. op.82
 Hoffmann: 2 Rondos op.9
 Geyer: 6 Petites pieces à 4 mains No.1
 Anon: Journal anserlesener [sic] Musik-Stücke für mittelmässige Clavierspieler
 Kreutzer: Rondeau No.20 [en Rondo ble tr. hos Haly i 1800]
 Kirmair: 12 Pièces détachées op.20
 Kirmair: 5 Variations sur l'air Treibt der Champagner etc
 Lütgert: 8 Variationen über die Arie aus dem Dorfbarbier: Jüngst sprach mein Herr
 Khym: 12 Variations op.5
 Viotti: Polonoise & Rondeau No.13 [tr. hos Haly 1800]
 Mozart: Rondeau No.70
 Mozart: Fantaisies à 4 mains No.75
 Anon: Differentes petites pieces tirées des oeuvres de Mozart No.2
 Anon: Variations tir. de l'oeuvre 108 de Mozart
 Mozart: 12 Leichte Clavierstücke
 Anon: 12 Pieces de l'opéra Figaro de Mozart
 Schubert: 14 Variazioni op.1
 Woelfl: 9 Variations sur l'air Weil der Mond de l'opéra Babylons Pyramiden No.3
 Weisskopf: Potpourri ou Caprice op.3 No.1 & 2

D. Sonater etc til 4 Hænder

Tapray: Sonate op.29
 Weigl L.: Alonze & Cora, ou leçons progressives
 Kapp: Sonate op.5
 Mozart: Une Sonate, coll. compl. No.30
 Pfeiffer: Il Maestro e Scolare [tr. hos Haly 1801]
 Sterckel: Une Sonate op.21

IV FOR HARPE OG CITHAR**A. For Harpen**

Ferrari: Duo op.20

Cramer: 6 Sonates op.13

Pleyel: 6 Sonates op.3

Spehr: Neues Archiv für die Harfe No.3

de Marin: Recueil de 12 Romances

Haensel: Air avec 7 Variations

Pleyel: Air Suisse du 15me Siècle

Pleyel: Journal de Pleyel, contenant des Romances ... No.12–29

B. For Citharren [gitar]

Bornhardt: Kleine Lieder und Romancen

Ambrosch: Romance des Pagen aus Figaros Hochzeit

V ENGELSKE ELLER SKOTSKE DANDSE

Anon: 6 Nye Skotske Dandse til 2 Viol. 2 Fløjt. 2 Waldh. og Bass, med Toure, meget smukt stukne

Falbe Assessor: 6 Nye Skotske Dandse til 2 Viol. 2 Clarinett, 2 Waldh. og Bass, meget smukt stukne [tr. hos Haly 1800]

Wenzel A.: 6 Nye Skotske Dandse til 2 Viol. 2 Clarin. 2 Waldh. og Bass, ligeledes smukt stukne.

Appendix IV: Noteleiebibliotekene kronologisk og etter størrelse

Kronologisk:

Winther	Christiania	1823
Tøttrup	Christiania	1831
Montbar	Christiania	1834
Sanne	Christiania	1836
Schrumpf	Christiania	1837
Benemann	Bergen	1838
Benneche	Kristiansand	1840
Hamilton	Halden	1842
Grønning	Bergen	1843
Neupert	Christiania	1844
Thoschlag	Arendal	1845
Tellefsen	Trondheim	1845
Floor	Stavanger	1847
Grøntoft	Kristiansand	1847
Lindeman	Trondheim	1848
Broch	Bergen	1848
Gram	Moss	1848
Giertsen	Bergen	1849
Lindorff	Christiania	1849
Magnussen	Hamar	1849
Køhler	Trondheim	1853
Thomassen	Kristiansand	1853
Røsholm	Christiania	1856
Wærner	Moss	1857
Rabe	Bergen	1858
Harloff	Bergen	1862
Warmuth	Christiania	1862
Floessel	Fredrikstad	1865
Molard	Christiania	1868
Bødtker	Sarpsborg	1869
Jacobsson	Trondheim	1870
Qværnstrøm	Halden	1873
Wisur	Fredrikstad	1874
Hermansen	Moss	1875
Lionæs	Fredrikstad	1877
Drammen	Drammen	1879
Cormontan	Arendal	1879
Feilberg	Trondheim	1880

Håkonsen	Christiania	1881
Hanche	Kristiansand	1882
Brønner	Trondheim	1887
Hals	Christiania	1887
Jensen	Risør	1888
Bennett	Trondheim	1892
Zapffe	Christiania	1893
Wierød	Larvik	1900

Etter størrelse

Eiers navn	Sted	Startår	Størrelse/ år		Yrke
Benemann	Bergen	1838	250	1838	bokhandler
Broch	Bergen	1848	250	1838	privat
Qværnstrøm	Halden	1873	392	-	bokhandler
Floor	Stavanger	1847	500	1848	bokhandler
Winther	Christiania	1823	528	1851	musikkhandler
Lindeman	Trondheim	1848	572	1848	privat
Køhler	Trondheim	1853	900	1853	musikkhandler
Jensen	Risør	1888	1000	-	bokhandler
Magnussen	Hamar	1849	1243	1883	musikkhandler
Jacobsson	Trondheim	1870	1379	1870	privat
Molard	Christiania	1868	1500	1379	musikkhandler
Schrumpf	Christiania	1837	2000	1837	musikkhandler
Hanche	Kristiansand	1882	2029	1882	privat
Feilberg	Trondheim	1880	2256	1890	musikkhandler
Drammen	Drammen	1879	2500	1879	ant. privat
Giertsen	Bergen	1850	2500	-	bokhandler
Floessel	Fredrikstad	1865	2800	-	musikkhandler
Wisur	Fredrikstad	1874	2800	-	privat
Hermansen	Moss	1875	2890	-	privat
Lionæs	Fredrikstad	1877	2890	-	musikkhandler
Sanne	Christiania	1836	3000	1839	musikkhandler
Brønner	Trondheim	1887	3239	1887	privat
Thomassen	Kristiansand	1853	3525	1859	bokhandler
Grønning	Bergen	1843	4301	1860	musikkhandler
Tøttrup	Christiania	1831	4600	1847	musikkhandler
Bennett	Trondheim	1892	4642	1892	musikkhandler
Thoschlag	Arendal	1845	7905	1872	privat
Harloff	Bergen	1862	10000	-	musikkhandler
Cormontan	Arendal	1879	11000	-	musikkhandler
Lindorff	Christiania	1849	12000	1861	musikkhandler
Neupert	Christiania	1844	16000	1856	musikkhandler
Røsholm	Christiania	1856	21688	1880	musikkhandler
Rabe	Bergen	1858	22080	-	musikkhandler
Warmuth	Christiania	1862	65000	1893	musikkhandler
Zapffe	Christiania	1893	70000	1898	musikkhandler

Benneche	Kristiansand	1840	ukjent	kjøpmann
Bødtker	Sarpsborg	1869	ukjent	musikkhandler
Gram	Moss	1848	ukjent	bokhandler
Grøntoft	Kristiansand	1847	ukjent	musikkhandler
Hals	Christiania	1887	ukjent	musikkhandler
Hamilton	Halden	1842	ukjent	musikkhandler
Håkonsen	Christiania	1881	ukjent	musikkhandler
Montbar	Christiania	1834	ukjent	privat
Tellefsen	Trondheim	1845	ukjent	privat
Wierød	Larvik	1900	ukjent	privat
Wærner	Moss	1857	ukjent	privat

Appendix V:

Noteperiodikaene kronologisk, etter forlag og over tidsrom

Kronologisk

1823–25	Den norske Lyra	Ibsen
1827–29	Amphion	Winther HT
1829	Nye Apollo	Schiwe
1830-t	Musik-Magazin for Violin	Winther E
1831	Journal de Paris	Fehr
1834	Musikalsk Penning-Magazin for Violin	Winther E
1836	Lyren	Müller
1836–39	Lyra	Winther E og HT
1838	Musik-Journal	Dahl
1840	Musikalsk Godtkjøbsblad	Berg&Wergmann
1840–41	Apollo	Prahl
1840–41	Terpsichore	Winther E
1841, 1849–52	Musikalsk Løverdags-Magazin	Winther E
1842–44	Bragi	Guldberg&Dz.
1851	Dandse-Salonen	Lindorff&Hansen
1852–55	Musikalsk Nyhedsblad	Lindorff&Co
1857	Musikalsk Nyhedsblad, Ny Række	Winther E
1858–61	Nyt Musikalsk Museum	Lindorff&Co
1868–78	Musikalsk Album	Winther E
1883–92	Nordisk Musik-Tidendes notebilag	Warmuth

Alfabetisk etter forlag

1840	Musikalsk Godtkjøbsblad	Berg&Wergman
1838	Musik-Journal	Dahl
1831	Journal de Paris	Fehr
1842–44	Bragi	Guldberg & Dz.
1823–25	Den norske Lyra	Ibsen
1852–55	Musikalsk Nyhedsblad	Lindorff
1858–61	Nyt Musikalsk Museum	Lindorff
1851	Dandse-Salonen	Lindorff
1836	Lyren	Müller
1840–41	Apollo	Prahl
1829	Nye Apollo	Schiwe
1883–92	Nordisk Musik-Tidende	Warmuth
1830-t	Musik-Magazin for Violin	Winther E
1834	Musikalsk Penning-Magazin for Violin	Winther E
1840–41	Terpsichore	Winther E
1841, 1849–52	Musikalsk Løverdags-Magazin	Winther E
1868–78	Musikalsk Album	Winther E

1857	Musikalsk Nyhedsblad, Ny Række	Winther E
1836–39	Lyra	Winther HT og E
1827–29	Amphion	Winther HT

Tidsrom

	fra	til	ant. årganger
MUSIKALSK ALBUM	1868	1878	11
NORDISK MUSIK-TIDENDES BILAG	1883	1892	10
LYRA	1836	1839	4
MUSIKALSK LØV.-MAGAZIN NY REKKE	1849	1852	4
MUSIKALSK NYHEDSBLAD	1852	1855	4
NYT MUSIKALSK MUSEUM	1858	1861	4
AMPHION	1827	1829	3
BRAGI	1842	1844	3
DEN NORSKE LYRA	1823	1825	3
APOLLO	1840	1841	2
TERPSICHORE	1840	1841	2
DANDESEALONEN	1851		1
JOURNAL DE PARIS	1831		1
LYREN	1836		1
MUSIKALSK GODTKJØBSBLAD	1840		1
MUSIKALSK LØVERDAGS-MAGAZIN	1841		1
MUSIKALSK NYHEDSBLAD NY REKKE	1857		1
MUSIKALSK PENNING-MAGAZIN	1834		1
MUSIK-JOURNAL	1838		1
NYE APOLLO	1829		1
MUSIK-MAGAZIN FOR VIOLIN	1830-T		

Appendix VI: Carl Warmuths kundekatalog

For inndelingen i de seks sosiale gruppene, se kap. 11.

To av gruppene, II og særlig III, blir store og sammensatte, men slik yrkesbetegnelse er, ville det bli vanskelig å oppnå full konsekvens med en finere inndeling. Hovedskillet mellom gruppe II og III går mellom offentlig ansatte (II, fra kontorist i et departementskontor opp til lærer, prest eller kaptein i hæren) og privat virksomhet (III, fra ansatte på laveste trinn opp til skipsreder, verftseier, storkjøpmann). Rentenister, de som lever av egne renteinntekter, blir regnet til gruppe II.

ØST-NORGE

<i>Navn</i>	<i>Alder 1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
August Svensen	17	Aurskog	III	handelsbetjent
Johanne C. B. Friele	55	Biri	III	g.m. Herman, kjøpmann, 1900 i Biri
Rasmus Jørstad	50	Biri	II	lærer ved privatskole
Thea Schweigaard	49	Biri	I	enke etter Anton Martin S., formue
Johan v.d. Lippe	20	Borre	II	far sogneprest
Nils Buch	35	Borre	III	sanglærer ved privatskole
Lovise Marie Rode	72	Botne	II	g.m. rentenist
Martin Kalsjø	33	Brandbu	III	landhandler
Hans Nielsen	31	Bøhn St., Eidsvoll	III	organist
Anne Braathen	17	Drammen	II	g.m. togtelegrafist
Chr. Christoffersen	28	Drammen	V	lagermann hos H. Lyche
Christine Jensen	42	Drammen	III	g.m. landhandler
Edvard Jacobsen	41	Drammen	II	formann i havnevesenet
Eyvind Alnæs	23	Drammen	III	komponist, pedagog, organist
Ferdinand Holmen	38	Drammen	III	disponent ved papirfabrikk
Hanna Jensen	24	Drammen	III	musikk lærer
Harald Lyche		Drammen	III	musikkfirma
Julie Gram	52	Drammen	III	g.m. konsul Gram i Drammen
Magna Sartz Madsen	42	Drammen	III	musikk lærer

<i>Navn</i>	<i>Alder 1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
Nils Rosenberg	47	Drammen	III	handelsbetjent
Rødskog Guldlisterfabrik		Drammen	III	fabrikk
Thorvald Wetlesen	40	Drøbak	III	fabrikkeier, ingeniør
Alfarheim Boghandel		Elverum	III	bokhandel
Birgit Dørum		Elverum	II	far lege, 1900 gift og nytt navn
Johan Kjærli	21	Elverum	III	sløydarbeider
Rudolf Magnus Forwald	26	Elverum	III	organist
Simon T Wold	34	Etnedal	IV	landhandler og bonde
Vaage Handelsforening		Fagernes	III	landhandel
T Fjeldstad	22	Flisa	III	motehandel
Ellen Dick	26	Fornebo	III	far godseier
Bjarne Schirmer	26	Fredrikstad	III	orkestermusiker,
Georg Apenes	26	Fredrikstad	II	skipsmegler, reder, kaptein
H A Østberg		Fredrikstad	III	bokhandel
Hanna M. Mørck	35	Fredrikstad	III	g.m. grosserer, trelastforretning
Harald Karud	40	Fredrikstad	II	forsikringsbransjen
Karen Trondsen	35	Fredrikstad	III	musikklærer
Karl Vik	29	Fredrikstad	III	organist, sanginstruktør etc
Lars Pettersen	54	Fredrikstad	II	losoldermann
Magda Parr	36	Fredrikstad	III	'lever av sine midler'
Ole Brunsby	22	Fredrikstad	III	handelsmann
Søren Olsen	30	Fredrikstad	II	bokholder i bank
Anne Vinsnes	32	Fåberg	III	organist, frk.
Gyda Foss	29	Gjøvik	III	hotellvertinne
Rasmussen Fliflet		Gjøvik	III	bokhandel
Marie Alm	24	Gran	II	g.m. jernbanelege
Joh O Sæta	33	Grue	IV	bonde, g.m. lærerinde
Olav Madshus	26	Grue	II	folkeskolelærer
Hedvig Knop	39	Halden	III	musikklærer
Lauritz L Stang	37	Halden	II	disp. for Saugbrugsforeningen
Oscar Borg	44	Halden	III	organist, dirigent, lærer, komponist
Wilhelm Bergman	40	Halden	III	fabrikkeier, dampskipsekspeditor
Anna Knudsen	19	Hamar	III	kontordame i avis
Axel Magnussen		Hamar	III	bokhandel
Fanny Lund	21	Hamar	II	g.m. advokatfullmektig
Hans Samuelson		Hamar	III	bokhandel
Johannes Holen	55	Hamar	III	malermeister
Ingrid Bærøe	15	Hobbøl	II	datter av lensmann
Anders Gulbrandsen	34	Hole	III	landhandel
Anna Hagerup	52	Holmestrand	II	lærer

Christian Andr. Beck	49	Horten	II	bankkasserer
Hans Bogstevold	35	Horten	II	fullmektig ved trykkeri
<i>Navn</i>	<i>Alder</i> <i>1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
Hans Iversen		Horten	III	bokhandel
Helene Aschehoug	31	Horten	III	musikklærer
John Brynildsen	43	Horten	II	lærer ved sjøkrigsskolen., ordbokforfatter
Kristian Blom	25	Horten	II	kaptein
Ninni Trampe	37	Horten	II	far løytnant i marinen
Emanuel Pettersen	33	Hønefoss	II	bokholder
Johan Knudsen	31	Hønefoss	III	landhandler
Reinhard Nielsen	38	Hønefoss	III	handelsmann
Ellen H. Hals	68	Ilseng St	IV	rentenist
Hornemann Skole		Innlandet	VI	skole
Helga Kihle	34	Hønefoss	IV	g.m. verksmester v. Toten mek. og bonde
Nils Saxlund	29	Kirkenær	I	overrettssakfører
Hans Schinnes	40	Kongsberg	III	handelsmann
Hilmar S. W. Bjørge	38	Kongsberg	III	faktor i boktrykkeri
Anders Tverberg	52	Kongsvinger	II	lærer ved landsskole
Harald Warderheim	34	Kongsvinger	II	kontorist hos sakfører
Martha Grundseth	18	Kongsvinger	III	'lever av sine midler', far kjøpmann
Storelvdalen Landhandel		Koppang	III	landhandel
Andreas Burck	49	Kra	II	distriktslege
Anne Willumsen	29	Kra	III	driver pensjonat, frk.
Astrid Lous	23	Kra	III	sanger og skuespiller
Beda Øvergaard	23	Kra	II	telefon dame, frk
Hanna Sæthren	39	Kra	II	'pension', far var seminarbestyrer
Harald Holm	43	Kra	II	lege
Jens Chr Gundersen	27	Kra	I	overrettssakfører
Johan Thaulow	28	Kra	II	ingeniør ved Kværner Brug
Karsten Døvle	31	Kra	II	kongelig sekretær
Lea Fyhn	31	Kra	I	g.m. høyesterettsadvokat og bankdirektør
Margit Breien	24	Kra	III	far trelasteksportør
Otto Lyngaas	23	Kra	III	instrumentmaker
Riborg Erichsen	21	Kra	III	musikkelev
Signe Schultz	16	Kra	II	guvernante
Sigvald Bjerke	53	Kra	III	fiolinist, organist
Sofie Nielsen	37	Kra	III	motehandel
Augusta Torgersen	45	Larvik	II	g.m. skipsmeglerfullmektig
Caroline Johansen	37	Larvik	III	g.m. skomakermester og gårdeier
Einar Schirmer	22	Larvik	III	handelsreisende i jern og

				maling
Erika Velo		Larvik	III	far fabrikkdirektør
Karen Archer	56	Larvik	III	g.m. Colin Archer, verftseier

<i>Navn</i>	<i>Alder 1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
Louise Gude	56	Larvik	III	g.m. kjøpmann og revisor
Martin Nilsen	22	Larvik	III	fabrikkeier
Schreiners Musikkhandel		Larvik	III	musikkhandel
Jacob Næsteby		Lille-Elvdal	IV	bonde
Anton Sira	18	Lille-Elvdal	II	lærer på Pladsen folkeskole
D. Stribolt		Lillehammer	III	bokhandel
Hans Holme	20	Lillehammer	III	musikksersjant
Nils Anderson	29	Lillehammer	III	spinnerimester
Rosa Børsum	25	Lillehammer	III	far leder for Mesna Bruk
Ingeborg Onsum	21	Ljan	II	assistent i Justisdep., frk.
Lom Handelsforretning		Lom	III	landhandel
Wilhelm Christensen	22	Mjøndalen	III	fotograf
Kirsten Holst	15	Moss	III	musikklærer
Marie Askim	11	Moss	II	far kommandersersjant
Rudolf Huth	36	Moss	III	ingeniør og fabrikkeier
Sofie Bang	51	Moss	III	musikklærer
Sæbbøes Boghandel		Moss	III	bokhandel
Helga Olsen	38	Nes, Hallingdal	II	g.m. lege
Edv. Weimoth	45	Nord-Aurdal	III	bokhandler og landhandler
Michael Færden	59	Norderhov	II	Sogneprest
I. K. Ous	34	Nord-Odal	II	kirkesanger, lærer, poståpner
Maja Magelsen	23	Nordre Land	II	far sogneprest
Nicolas Nøs	36	Nordre Land	III	hotelleier, bonde, forsikringsagent
Inger Munch	27	Nordstrand	III	musikklærer
Nils P. Trøen	53	Os, Tolga	IV	Bonde
Fæstnings- og Bjergartillerikorpsset		Oscarsborg	VI	Musikkorps
H. C. Torp	50	Rakkestad	II	folkeskolelærer
Peter Bang	33	Rena	II	lege
H. Osmundsen	22	Ringebu	II	fullmektig ved jernbanen
Herman Børsum	33	Ringsaker	II	lege
Anders Eriksen	20	Sandefjord	V	arbeider ved verft
Carl Lund	21	Sandefjord	II	politikonstabel
Elise Michelsen	15	Sandefjord	III	far skipsreder
H. S. Iversen		Sandefjord	III	bokhandel
Helene Paust	15	Sandefjord	II	lærer
J. S. Iversen		Sandefjord	III	bokhandel
A. D. Juncker		Sarpsborg	III	gullsmed
Bertha Bennecke	43	Sarpsborg	I	far major
Goodtemplarordenen		Sarpsborg	VI	forening
Lauritz Bødtker		Sarpsborg	III	bokhandel
Thomas Mathisen	32	Sarpsborg	III	snektermester
Gustav Hverven	23	Sem	II	amtskontorist

Helge Reistad	44	Sigdal	IV	bonde
Maren Hartz	16	Sigdal	III	far landhandler

<i>Navn</i>	<i>Alder 1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
Olaf Frøysaa	21	Sigdal	II	lærer
Carl Kjellandsvik	24	Ski	IV	bonde
C. C. Beilegaard		Skien	III	bokhandel
C. E. Schönemann	58	Skien	III	musiker
Christoffer Gasman	20	Skien	III	fullmektig i manufakturforretning
Hilda Münster	40	Skien	III	musikklærer
Inga Marie Schrøder	20	Skien	III	familiekonsern
Jens Høisæth	15	Skien	II	student
Jens Melgard		Skien	III	bokhandel
Johan Haakonsen	17	Skien	III	betjent i kolonialhandel
Mathilde Sverdrup	29	Skien	III	g.m. fabrikkeier
Oluf Gulseth		Skien	III	musikkhandler og urmaker
Nils Pedersen	36	Skjeberg	II	lærer i folkeskolen
Syver Hjelmark	18	Slitu	II	stud. jur.
Amalie Hauge	41	Snarum	II	'kapitalist'
Betzy Wølner Larsen	20	Spydeberg	III	skuespiller
Christian Christiansen	64	Spydeberg	II	kopist i departement
Max. Tvethe	33	Stabekk	I	overrettssakfører
Elise Dietrichsen	46	Stange	II	lærer
Petter Kolloen	38	Stange	IV	gårdsfullmektig
Ingebret Wasilioff	53	Stavern	III	hotelleier
Kristine Haugerud	20	Stokke	III	far fabrikkeier
Esten Moan		Storelvdal	II	lærer
Kristoffer Myhre	39	Strømsgodset	III	fabrikkeier
Logen Broderforening		Svelvik	VI	forening
Berger Musikforening		Svelvik	VI	musikkforening
Chr Andreas K. Bay	61	Sør-Odal	II	leder for Odals Verk, univ. utdannet
Ludvig Opsahl	40	Sør-Odal	II	stasjonsmester og poståpner
Johan Bugge	48	Tande, Moelv	II	lege
Carl Schiøtz	18	Tangen st.	II	student, militær
Knud Telebond	25	Tolga	IV	bonde
Anna Raabe	15	Toten	III	damskipsekspedisjon
Kristian Blæstad	17	Trysil	V	vei- og skogsarbeider
Simen Aakrann	49	Tynset	II	postmester
Carl Falck		Tønsberg	III	bokhandel
Ferdinand Rojahn	35	Tønsberg	III	organist
Halfdan Torget	29	Tønsberg	III	fotograf
Herman Dessen	.	Tønsberg	III	bokhandel
Karl Ditmandsen	35	Tønsberg	III	typograf
Ninni Schive	46	Tønsberg	II	'lever av sine midler'
E. Eriksen		Uvdal	V	veiarbeider
Kristian Saghaugen	39	V. Gausdal	V	husmann
Alf Guldborg	29	Valdres	II	univ. stipendiat

Hans Lileng	19	Varteig	III	montør
Olaus Brusevold	23	Varteig	IV	organist, bonde
<i>Navn</i>	<i>Alder</i> <i>1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
Elise Dehlie	42	Vestby	IV	trelasthandler, bonde
Katharina Dehli	17	Vestby	IV	far bonde og trelasthandler
Hans Gran	34	Vestfossen	II	lærer
Sigv. Holmen		Vestfossen	II	cand. ing.
Clara Tschudi	36	Ø. Gausdal	III	forfatter, sanger, far skipsreder
Simen T. Wold		Ø. Gausdal	III	landhandel
Helge Stai	32	Ø. Toten	II	dyrlege
Tora Vedset	14	Vormsund	III	frk, organist
Nils Bay	44	Ås	II	veiingeniør
Jens B. Wold	21	Ås	IV	landhandler og bonde

SØR-NORGE

<i>Navn</i>	<i>Alder 1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
Alfred Olsen	37	Arendal	III	organist
Anna Michelsen	50	Arendal	II	lærer
Susanne Thorvildsen	55	Arendal	III	drev restaurant
Felicita Thoschlag	53	Arendal	III	musikklærer
Heinrich Køber	11	Arendal	III	mor bakerieier
Karl Hansen	26	Arendal	III	fotograf
Lauritz Bryn	37	Arendal	II	tollbetjent
Marie Irgens	24	Arendal	III	sanglærer
Th. Hansen	40	Arendal	III	handelsreisende
Anne Mikkelsen	57	Barbu	III	g.m. handelsbetjent
Kirsten Hofgaard	32	Berg, Halden	III	far handelsmann
C Albretsen		Brevik	III	bokhandel
Kathinka Larsen	25	Brevik	III	g.m. skipsreder
Ole Jonskaas	52	Drangedal	III	snekker
Harald W. Fosse	33	Egersund	III	apoteker
Kathrinus Middelthon	31	Egersund	III	kasserer på Fayansefabrikken
Adelheid Ott	17	Farsund	III	sanger
Jens Berntsen	30	Farsund	III	kjøpmann
Margrethe Pedersen	17	Fevig	III	far skipsreder
Kjønig Hansen		Flekkefjord	III	bok- og papirhandel
Otto Ericksen	35	Flekkefjord	II	farmasøyt
Severin Torgersen	37	Haugesund	III	dampskipsfører
Harald Kallevig	20	Hisøy	III	sønn av skipsreder
F. S. Møller		Kragerø	III	bokhandel
Jenny Sofie Juel	37	Kragerø	III	g.m. trelasthandler og konsul
Jens A. Eriksen	45	Kragerø	III	organist
Christian Truslev	38	Kristiansand	III	sløydlerer og vaktmester
Grøntofts Boghandel		Kristiansand	III	bokhandel
Gustav Rosfjord	21	Kristiansand	III	handelsreisende
Jens Berntsen	28	Kristiansand	III	sanglærer
Johan C. Christensen	60	Kristiansand	III	musikkdirektør
Johanna Hoch	41	Kristiansand	III	sanglærer
Jens Skougaard	3	Langesund	III	far skipsreder
Joh. Gundersen		Langesund	III	organist
P. Taranger		Langesund	III	bokhandel
Dagny Henschien	1	Lillesand	III	far skipsreder
Kittil Templen	31	Lunde, Telemark	IV	bonde og fotograf
B. Skøien	33	Mandal	V	dagarbeider
Charlotte Simonsen	16	Mandal	II	g.m. ingeniør
Fredrikke Reymert		Mandal	III	far handelsmann
Jeanette Mohr	35	Mandal	II	leder av misjonsskole
Reier Reiersen		Mandal	III	bokhandel

Fredrik Berg	24	Porsgrunn	III	porselensmaler
H. Joh. Dyring		Porsgrunn	III	bokhandel
<i>Navn</i>	<i>Alder</i> <i>1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
Karl Ad. Knudsen	31	Porsgrunn	III	kjøpmann
Laura Dahl	38	Porsgrunn	II	g.m. skipskaptein
Magdalene Myhre	41	Porsgrunn	V	g.m. fattigunderstøttet
Sigvard Andresen	47	Porsgrunn	II	kontorist
Bernt Johnsen	36	Risør	III	urmakermester
Carl Ahlstrøm	20	Risør	III	skredder
Peder Bjørnsgaard	59	Risør	II	telegrafbestyrer
Johanne Ullmann	17	Seljord	II	lærer
Kristian Hansen	33	Seljord	III	landhandel og bokhandel
Oluf Berg	28	Stathelle	III	handelsmann
Gunder Aamland	59	Søndeled	IV	bonde og isforretningsarbeidsleder
Carl Brynjulfsen	38	Tvedestrand	II	bankfunksjonær
Elling Larsen	29	Tvedestrand	II	styrer
Knut Jørgensen		Tvedestrand	III	organist
Gustava Kornbrekke	34	Vinje, Telemark	II	g.m. sogneprest
Alf Lund	44	Åmdals Verk	II	kaptein, leder for verket

VEST-NORGE

<i>Navn</i>	<i>Alder 1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
Alb. Rauscher	19	Bergen	III	musikkhandler, mekaniker
C. Rabe		Bergen	III	musikkhandel
Camilla Wiese	48	Bergen	III	sanglærer
Cecilia Svanøe	30	Bergen	III	g.m. dampskipsdisponent
Håkon Schjøtt	37	Bergen	III	handelsansatt
Johannes Høisæther	36	Bergen	III	handelsreisende
Marius Pedersen	22	Bergen	III	musikkorporal
W. Harloff		Bergen	III	musikkhandel
Rasmus Næss	17	Bræim	II	lærer
Lina Meyer	27	Fana	III	far kjøpmann
Nils Klonteig	40	Florø	II	skolebestyrer og bonde
Peder Stønjum	49	Lærdalsøyri	III	handelsmann
Astrid Tolaas	20	Molde	III	musikklærer
Jens Collin	56	Molde	II	postmester
Justine Borchgrevink	28	Molde	II	g.m.politimester
Henrik Pettersen	44	Molde	III	apoteker
Johannes Kjøsnæs	31	Nordfjord	III	hornblåserkorporal
Johannes L. Næss	30	Rosendal	III	landhandel
Inger Ravndal	35	Sandnes	III	g.m.leder for ullvarefabrikk
Aasmun Vinje	44	Skudesnes	II	lensmann
C Hals		Stavanger	III	musikkhandel
Karl Svensen	36	Stavanger	III	organist
Peder Otto Hurup	28	Stavanger	III	handelsreisende
Hans Carl Thu	51	Stord	II	lærer ved seminariet
Robert Sæther	20	Valsøfjorden	II	folkeskolelærer
Benjamin Grønvik	19	Ålesund	III	ansatt i isenkramforretning
Johan Lepsøe	20	Ålesund	III	kontorist ved handelskontor
Lars Relling	22	Ålesund	II	kontorist
Aarflot		Ålesund	III	bokhandel

MIDT-NORGE

<i>Navn</i>	<i>Alder 1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
Helga Grytnæs	16	Aune, Rindal	II	far sogneprest
Knut Barlaup	30	Aure, Romsdal	II	lærer
Aurstad Handelsforening		Aurstad	III	handelssamlag
Helene Hovdenak	36	Bolsø	II	g.m. amtsingeniør
Dovre Musikforening		Dombås	VI	musikkforening
Jens Saxild	65	Dombås	II	telegrafist
Aslak Halaas	43	Eide, Averøy	IV	bonde
Wilhelm Haugnes	19	Hemnesberget	V	fabrikkarbeider
Peder Thorsen	16	Hitterdal	II	lærer
H. Loennechen		Kristiansund	III	bokhandel
Hans D. Herlofsen		Kristiansund	III	bokhandel
M. Normans Eftf		Kristiansund	III	bokhandel
Maren Heide	26	Kristiansund	III	g.m.kjøpmann
Ole Lundamo	43	Kristiansund	II	kontorist
Pauline Stabæk	50	Kristiansund	IV	g.m. bonde
Thore Eriksen	28	Kristiansund	III	handelsbetjent
Dagmar Paulsen & Co		Levanger	III	bokhandel
Gustav Ertzgaard	24	Levanger	III	landhandel
Otto Kr. Hiorth	45	Levanger	II	distriktslege
Lorents A. Lorentsen	45	Mosvik	II	lærer, kirkesanger, bankansatt
Jens Bach	51	Namsos	II	skolebestyrer og kirkesanger
Karl Johansen	19	Namsos	III	handelsbetjent
O. S. Pedersen		Namsos	III	bokhandel
Olise Pedersen		Namsos	II	g.m.skipsfører
F. Moe		Oppdal	III	meieribestyrer
Ludvig Hoff	37	Orkdal	III	snekker og organist
Anders Reitan	35	Reitan st.	II	lærer ved folkeskolen
A. Holst	30	Selbu	II	lege
Bardo Kr. Rolset	19	Selbu	IV	bonde og organist
Johannes Flønæs	24	Selbu	II	folkeskolelærer
Marie Selmer	28	Snåsa	II	g.m. sogneprest
Dagmar Krefting	29	Støren	II	g.m. lege
Ingvald Eide	45	Sørflatanger	II	sogneprest
A. Bennett		Trondheim	III	musikkhandel, reisebyrå
Albert Fahlstrøm	37	Trondheim	II	bokholder
Alfhild Lysholm	11	Trondheim	II	far kaptein, lærer, revisor
Bruns Boghandel		Trondheim	III	bokhandel
Christian Bruun	41	Trondheim	III	handelsmann
Chr. Finckenhagen	10	Trondheim	III	far handelsmann og konsul
Jens Marius Giverholt	47	Trondheim	II	predikant og redaktør

Olaf Fossum	18	Trondheim	III	elev ved Brigademusikken
-------------	----	-----------	-----	--------------------------

<i>Navn</i>	<i>Alder 1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
Oluf Fornæss	41	Trondheim	III	handelsmann
Oskar Aune	22	Trondheim	III	far musikksersjant
Sigrid Knudtzon	33	Trondheim	I	g.m.statsadvokat
Johan A. Dahl	68	Aa i Aafjord	III	kirkesanger

NORD-NORGE

<i>Navn</i>	<i>Alder 1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
Mina Kaldal	7	Bangsund	IV	far bonde og skogsformann
Ingebrigt Hasvold	17	Bardu	IV	far storbonde
Fridtjof Anderssen	19	Bodin	III	organist, komponist
Abraham Hansen	43	Bodø	V	fisker og matros
Alette Schjølberg	26	Bodø	I	g.m. overrettssakfører
Carl Peter Conradi	38	Bodø	II	ingeniør, konsulent
Einar Rist	27	Bodø	III	bakersvenn
Georg Balke	41	Bodø	II	pastor
H. Sundems Boghandel	.	Bodø	III	bokhandel
Haakon Andersen	31	Bodø	III	volontør i Norges Bank
Kristen Stensland	44	Bodø	V	vognmann
Martinus Haakonsen	47	Bodø	III	organist, sanglærer
Rasmus Schjølberg	35	Bodø	I	overrettssakfører
Wilhelmine Norman	37	Bodø	II	lærer på gymnaset
Peder Hillestad	28	Bodø	III	verftsformann
Kristine Pettersen	24	Dverberg	III	far skomaker
Helene Winnem	64	Evenes	II	pensj. lærer
Hans Dahl	40	Hadsel	IV	bonde, fisker
Johan Olaisen	25	Hadsel	III	handelsmann
Elias Finckenhagen	48	Hammerfest	III	kjøpmann og konsul
Olga Hermansen	22	Hammerfest	III	foreldre var handelsfolk
Hans Fredrik Giæver	52	Harstad	IV	handelsmann og bonde
Korn. Korneliussen	35	Harstad	III	smedmester
Sofie Gryner	30	Havøysund	II	lærer i folkeskolen
Reinholt Hansen	19	Husvåg, Vesterålen	IV	bonde
Luice Øwre	22	Karasjok	III	g.m. handelsmann
Marianne Lund	60	Kjeøy, Lofoten	III	enke etter handelsmann
Bernhard Pedersen	18	Lofoten	V	fisker
Hanna Wessel	55	Lødingen	II	g.m. lensmann
Magnus Jacobsen	24	Lødingen	IV	bonde og fisker
Bergliot Hasselbom	31	Mo i Rana	II	g.m. bergingeniør
Peder Klæbo	61	Mosjøen	III	urmaker
Albert Torstensen	22	Måsøy	V	fisker
Kristian Nibe	29	Måsøy	II	skipsekspeditør & snekker
Sigurd Tøllefsen	17	Måsøy	V	fisker
Gjertrup Evanger	32	Nord-Rana	III	landhandel
Rones Larsen	22	Ofoten	IV	bonde
Julius Emil Knudsen	39	Skjerstad	II	dir. for Sulitjelma gruver
Theodor Kiil	45	Skjervøy	III	handelsmann, postekspeditør
Peter Wulff	51	Stamsund	IV	fiskeværeier, bonde
Margit Rynning	28	Stokmarknes	II	g.m. sakfører

Anton Seim	21	Tana	III	handelsbetjent
<i>Navn</i>	<i>Alder 1895</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos.</i>	<i>Yrke og annet</i>
Henning Fermann	21	Tana	V	fisker og leilending
Adolf Thomsen	43	Tromsø	III	organist, komponist
Erika Andreassen	21	Tromsø	II	lærer i folkeskolen
Gyda Giæver	17	Tromsø	II	telegrafist
M Urdahl	.	Tromsø	III	bokhandel
Marie Giæver	20	Tromsø	III	far handelsmann, poståpner
Samuel Klykken	46	Tromsø	III	urmakermester og butikk
Sigvald Krogh	26	Tromsø	II	postekspeditør
Aagot Haugen	28	Tromsø	III	g.m. handelsmann
Karl Hall	39	Tromsøysund	III	kjøpmann
Marie Hall	50	Tromsøysund	III	g.m.kjøpmann
Ole Brun	51	Trondenes	IV	snekker og bonde
Kildahl Olsen	.	Vadsø	III	bokhandel
Barbara Engelsen	24	Vardø	III	far handelsfullmektig
Jens Mathisen	16	Vardø	V	fisker
Karsten Zachariassen	47	Vardø	III	disponent for sagbruk
Søren Meyer	60	Vardø	III	handelsmann
Adolf Kristensen	32	Vågan	II	lærer i folkeskolen
Alfred Madland	28	Vågan	III	far fiskeværbestyrer
Anna Herness	30	Øksnes	II	lærer
Gregus Bjørnstad	32	Øksnes	II	lærer og kirkesanger
Karl Joakimsen	25	Øksnes	II	herredskasserer

UTLANDET

<i>Navn</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos</i>	<i>Yrke og annet</i>
A E Eriksen	Adelöf		ukjent
Asger Hammerich	Baltimore	III	komponist
Gebr. Hug & Co	Basel	III	musikkhandel
Akad. Musikhandlung	Berlin	III	musikkfirma
Flora Krohn-Ressel	Berlin		ukjent
Scheithuur	Berlin	III	handel?
W Sulzbach	Berlin	III	musikkfirma
Marie Mette	Brandenburg		ukjent
Helene Blankenburg	Bremen		ukjent
Julius Hainauer	Breslau	III	musikkhandel
G. Rasmussen	Brooklyn		ukjent
Schott's Söhne	Brussel	III	musikkfirma
Fru professor Scheffer	Dresden		ukjent
A. D. Miller	England		ukjent
Max Raebel	Falun	III	pianist, komponist
Henri Arnie	Frankrike		ukjent
Frk. Tygeson	Fredericia		ukjent
Eberhardt	Glasgow		ukjent
Alb. Lindstrand	Göteborg	III	musikkhandel
Carl Valentin	Göteborg		ukjent
Hansine Anzjøn	Göteborg		ukjent
Carl Gloch & Sohn	Hamburg	III	firma
Moritz Dreissig	Hamburg	III	musikkfirma
A. Melans Musikh.	Helsingfors	III	musikkhandel
Axel Lindgren	Helsingfors	III	musikkfirma
E. Brandsina	Hilversum		ukjent
Heinr. Seiffert	Haag	III	firma pianofabrikk
C. H. van Dell	Haag		ukjent
G. H. van Ek	Haag	III	musikkfirma?
N A Dillberg	Kalmar	III	bokhandel
Gerda Lundgren	Karlstad		ukjent
R. Kaiser	Kassel		ukjent
Martine Jensen	Kolding		ukjent
Johan Svendsen	København	III	komponisten
Wilh. Hansen	København	III	musikkfirma
Kgl. Hofmusikhd	København	III	musikkfirma
Ed. Bachmann	Leipzig	III	firma
Fru prof. Sönger	Leipzig	II	venn av Grieg
W Hengen	Leipzig	,	ukjent
Leop. Muraille	Liege	III	firma bokforlag
Adolf Wæthe	Liverpool		ukjent
Augener & Co	London	III	musikkfirma
Landy & Sons	London	III	musikkfirma?

Novello & Co	London	III	musikkfirma
<i>Navn</i>	<i>Adresse</i>	<i>Sos</i>	<i>Yrke og annet</i>
Bosworth & Co	Leipzig	III	musikkfirma
Ed. Stoll	Leipzig	III	musikkfirma
Oscar Brandstetter	Leipzig	III	musikkfirma
Otto Junne	Leipzig	III	musikkfirma
P. Pabst	Leipzig	III	musikkfirma
Röder	Leipzig	III	musikkfirma
Gleerupske Univ. Bogh	Lund	III	bokhandel
Hedbergs Boghdl	Malmö	III	firma
Ferd. Heckel	Mannheim	III	firma
A. F. Reichel	Markneukirchen	III	firma
Oskar Adler	Markneukirchen	III	firma
Margot Asgod	Massachusets		ukjent
A. Hansen	Massachusets		ukjent
Carisch Jänichen	Milano	III	firma
O. A. Østby	Minnesota		ukjent
Jurgenson	Moskva	III	musikkfirma
van der Putten & Co	Nederland	III	musikkfirma?
Ossian H. Bokholt	Norrköping		ukjent
G. Schleicher	Odessa		ukjent
Johann André	Offenbach	III	musikkfirma
Choudens fils	Paris	III	firma
Elsie Svendsen	Paris		ukjent
Franz Klatt	Pommern	III	firma
Henry Marteau	Reims	III	musiker fiolinist
W. F. Lichtmann	Rotterdam		ukjent
Anna Lieferbrand	Sandgärdet		ukjent
Al. Renström	Skotland		ukjent
Mrs Mirrlees	Skottland		ukjent
Fia K Ekstein	Skåne		ukjent
Abr. Lundquist	Stockholm	III	musikkfirma
Centraltrykkeriet	Stockholm	III	firma
Elkan & Schildknecht	Stockholm	III	musikkfirma
F. Russell	Stockholm		ukjent
Gustav Hägg	Stockholm	III	komponist
Ødman	Stockholm		ukjent
Hellen Sørum	Sør Dakota		ukjent
Wilhelm Petersen	Umeå	III	komponisten Peterson-Berger
Lars Lynne	USA	II	lærer, f. i N-Trøndelag
Joh. Selmer	Varberg	III	komponist
G. A. Lind	Värmland		ukjent
Nordby	Ørje	III	brukseier
Marinius Schultz	Aalborg		ukjent
Amalie Wilson	til sjøs	II	kaptein

Appendix VII: Salve Thomassens abonnenter

NAVN	TITTEL	sos.gr.	Alder 1865
Fabritius K.F.	kammerherre	I	60
Gram J. G.	hofmarskalk	I	57
Kjørboe Røgstad	stiftamtman	I	51
Lippe von der I.	enkefru etter biskop	I	67
Lippe von der J.	biskop	I	69
Morgenstjerne V.	stiftamtman, kammerherre	I	52
Platou C. N.S.	borgermester	I	56
Rogstad N.	amtman Arendal	I	51
Rolfsen M.	overrettssakfører	I	49
Stabell J.C.	justitiarius	I	55
Vogt N.	stiftamtman	I	49
Wolff F.C.	skoledirektør	I	40
Abel F.C.	Sorenskriver Farsund	II	68
Abel L.	frøken, far sorenskriver, Farsund	II	30
Abel M. Schjelderup	fru Farsund, g.m. sorenskriver	II	62
Abel T.F.W.	lensmann Farsund	II	76
Abrahamsen A.L.	Skipper	II	42
Amundsen	Løytnant	II	
Fugellie Carl T.	Blokkmaker	II	32
Arctander H.S.	overtollbetjent	II	59
Arnoldsen	Kaptein	II	
Bang T.M.	Pastor	II	50
Barth D.N.	Sorenskriver	II	56
Bastrup Bergitte	frøken	II	16
Bessesen H.	adjunkt	II	49
Bessesen T.	fru, g.m. adjunkt	II	45
Bjørnsen P.	sogneprest	II	67
Blom	oberstløytnant	II	
Bonnevie A.	fru, g.m. overlærer	II	27
Borckgrevinck M.	fru, g.m. byfogd	II	42
Borckgrevinck P.A.	byfogd	II	53
Brock Johan	prost Tvedt	II	65
Brock Margrethe	enke etter prest	II	60
Buch I.W.	doktor Farsund	II	65
Bull T.	fru, g.m. sakfører i Flekkefjord	II	37
Bødker Chr.	sogneprest	II	
Christensen	bokholder	II	
Conradi	kaptein	II	
Dahl	telegrafist	II	
Dietrichsen G.F.	prost Evje	II	53
Due C.	overtollbetjent Lillesand	II	67
Due J.	jomfru, lærerinne	II	21

NAVN	TITTEL	sos.gr.	Alder 1865
Dürendahl F.	postmester	II	53
Elefsen J.C.	pastor	II	34
Erichsen	cand. theol.	II	
Erichsen M.	fru, barn akademikere	II	52
Fabritius B	frøken, far kaptein	II	22
Feilberg	adjunkt	II	
Frisack H	doktor Grimstad	II	53
Gelmeyden Andrea	frøken Arendal, far skipsfører	II	18
Gjessing A	kaptein	II	54
Gjessing G A	adjunkt	II	31
Grip A.	frøken, bestefar lege	II	14
Guldahl	kaptein	II	
Guldahl E.	frøken, telegrafist	II	24
Hagemann D.	kaptein	II	
Hagemann O.	tollbetjent Grimstad	II	58
Hamre B.	byfogd Molde	II	64
Hansen	pastor Tvedt	II	
Hansen A.	tollkasserer Grimstad	II	64
Hansen J.	doktor Mandal	II	51
Heiberg G	doktor	II	44
Heide K	jomfru, far insp. og sekr.	II	44
Henrichsen	løytnant	II	
Henschien H J	lensmann Lillesand	II	48
Heyerdahl	løytnant	II	
Heyerdahl	postmester	II	
Heyerdahl S.	doktor	II	55
Hjorth	løytnant	II	
Holby K M.	sakfører frue	II	43
Isachsen	løytnant	II	
Isachsen D.	sorenskriver Evje	II	64
Johnsen Hans	stadshauptmann	II	
Kaurin C.E.	kaptein	II	47
Kaurin H.	fru, g.m kaptein	II	42
Kervel Barbara	fru, g.m rådstueskriver	II	25
Kjelland Susanne	fru, g.m kaptein	II	38
Knudsen	prost	II	
Krag	artillerikaptein	II	
Krefting	oberstløytnant	II	
Kaas	oberstløytnant	II	
Kaas H.S.	kaptein	II	49
Lahn H.A.	sersjant	II	
Lange	kaptein	II	
Lange	tollkasserer	II	
Larsen	løytnant/kaptein	II	
Lassen P.	stiftsprost	II	71
Lie	kaptein	II	
Lippe von der	sakfører	II	43
Lootz Th.	havnefogd/losoldermann	II	52
Major O.	fru, g.m skipskaptein	II	20
Meidell	løytnant/kaptein	II	
Morgenstjerne O.	oberstløytnant	II	44
Munster	obestløytnant	II	
Møller B.	madam, g.m kaptein	II	58

NAVN	TITTEL	sos.gr.	Alder 1865
Møllerup	kaptein	II	
Nannestad C.S.	sorenskriver	II	82
Nilsen H.	agronom	II	
Nygaard	adjunkt	II	
Nygaard Marius	prest Egersund	II	40
Olrog C.C.	tollinspektør	II	59
Olsen	kaptein	II	
Olsen Ths.	skipskaptein	II	44
Omdahl H.A.	fullmektig	II	42
Onsum	doktor	II	
Ottesen	adjunkt	II	
Petersen	sakfører Grimstad	II	
Petersen H.H.	politimester	II	67
Pharo A.	prost Grimstad	II	56
Plahte M.	frøken, far sekr i stiftsoverretten	II	24
Ravn	løytnant	II	
Rendtlen?	tollbetjent	II	
Riis	adjunkt	II	
Rohde H.H.	kaptein	II	48
Rosenqvist	overlos	II	
Rosenqvist E.T.	løytnant/kaptein	II	49
Salvesen	løytnant/kaptein	II	
Salvesen	prest	II	
Salvesen S	sakfører Farsund	II	49
Saxe	Prost Flekkefjord	II	
Saxe Anna C.	frøken	II	34
Scheel C.	frøken, far oberstløytn	II	30
Scheel F.W.	oberstløytnant	II	70
Schelderup	sakfører Farsund	II	
Schjøtz	løytnant	II	
Schmidt	kaptein	II	
Sibbern C.H.	oberstløytnant	II	81
Simonsen A.	madam, leder av 'børneasylet'	II	48
Smith W.F.	overlærer	II	54
Sommerfeldt	løytnant	II	
Stabell J.C.	sakfører	II	55
Staib	oberstløytnant	II	
Stray	fullmektig	II	
Tonning	tollbetjent	II	
Torkildsen	oldermann Flekkerøy	II	
Tønnesen T.L.	bankkasserer	II	56
Uckermann V.	doktor Lillesand	II	49
Weisser C.	kaptein/major	II	66
Weisser M.	frøken, far major	II	24
Wergeland O.	oberstløytnant	II	51
Wiese L.	forstander	II	49
Willock Cathrine M.	frøken	II	53
Abel Agnes	frøken, far musiker	III	10
Abrahamsen	kjøpmann Farsund	III	52
Amodt Dorte	fru	III	41
Andersen	sparebankansatt	III	32
Andersen H.	jomfru Mandal, far kjøpman	III	38
Anensen Johanne	madam, gm kirkesanger	III	35

NAVN	TITTEL	sos.gr.	Alder 1865
Back	kjøpmann	III	
Beer Johannes H.	kjøpmann/konsul Flekkefjord	III	88
Beer T.	enke, handel, Flekkefjord	III	44
Bennecke Hans	kjøpmann	III	47
Bergendahl K.H.	kjøpmann	III	70
Blumer A.	madame, g.m. kjøpmann	III	44
Boeck	kjøpmann	III	
Boysen J.J.	kjøpmann på Lund	III	49
Carlsen	kjøpmann	III	
Carlsen S.	fru, g.m. kjøpmann	III	28
Christensen	kjøpmann	III	
Christensen	musiker: janitschar	III	
Corneliussen M.	frøken, far handel	III	23
Corneliussen O.J.	kjøpmann	III	50
Crawfurd B.	frøken, far skipsreder Grimstad	III	
Crawfurd C.	kjøpmann, konsul, Grimstad	III	
Damsgaard J.	kjøpmann Lillesand	III	36
Danielsen	handelsbetjent Arendal	III	
Due O.A.	baker	III	50
Eeg	kjøpmann	III	
Eggers C.B.	musiker: organist Flekkefjord	III	68
Figenbaum C.	kjøpmann	III	32
Frantsen Elen	frøken Mandal	III	8
Frøiland	kjøpmann	III	
Getz	musikklærer	III	
Grip	konsul	III	
Grundersen	kjøpmann	III	
Grøntoft E. jr.	konditor	III	30
Grøntoft M.I.	baker	III	62
Gulbrandsen C.	skomagermester	III	46
Gundersen John	kjøpmann ant.	III	
Hansen	kjøpmann Arendal	III	
Hansen H.	kjøpmann	III	
Hartmann J.	kjøpmann	III	36
Hartmann R.	kjøpmann	III	38
Hauge	konsul	III	
Hegermann D.	kjøpmann	III	44
Heimbeck F.W.	kjøpmann	III	54
Heimbeck fru G	kjøpmannshustru	III	
Hohn	musiker	III	
Isachsen D.	skipsreder, konsul	III	60
Isefjær	kjøpmann	III	
Isefjær	jomfru	III	36
Jahnsen	malermester	III	
Johannesen G.C.	snekermester	III	43
Johnsen J.	konsul	III	
Johnsen J.C.	kjøpmann	III	
Jost V.	kjøpmann	III	32
Just Caroline	jomfru /frøken	III	55
Jørgensen	kjøpmann	III	
Kirsebom H.G.	kjøpmann/konsul	III	46
Lakne	musiker: janitschar	III	
Lilloe	kjøpmann	III	

NAVN	TITTEL	sos.gr.	Alder 1865
Lindemann J.R.	musiker: organist i Kristiansand 1853–58	III	43
Lohs	kjøpmann	III	
Lund J.M.	kjøpmann	III	
Mathiesen	konsul	III	
Middleton	farmasøyt	III	
Moe	kjøpmann	III	
Moe A.P.	kjøpmann	III	
Moe D.	kjøpmann	III	
Moe H.	fru, g.m. kjøpmann	III	26
Møller	skipsreder	III	
Møller O.P.	kjøpmann	III	
Mørck J.	kjøpmann, konsul	III	56
Nilsen H.	kjøpmann	III	
Nørgaard E.	musikk lærerinne	III	46
Olsen	juveler	III	
Olsen A.	kjøpmann	III	
Olsen P.	brennevinshandler	III	31
Ottesen Karoline	fru	III	45
Pedersen	kjøpmann	III	
Pedersen F.K.	tobakkspinner	III	33
Peersen	kjøpmann	III	
Pehrsen	kjøpmann	III	
Preus H.J.	kjøpmann	III	47
Probsthahn E.	hotellvert	III	36
Punternvold T.	konsul i Egersund	III	40
Reinhardt O.C.	kjøpmann, konsul	III	54
Ring	garver	III	
Ring Augusta	frøken	III	11
Rosenkilde	kjøpmann Vatne	III	46
Rosenkilde G.	kjøpmann	III	42
Salvesen W.	kjøpmann	III	
Samuelsen A.	frøken, far kjøpmann	III	16
Schmidt	konsul	III	
Schmidt A.	fru, g.m. handelsmann	III	39
Schomragh	kjøpmann	III	
Schuusen	bundtmaker	III	
Seipell	konsul	III	
Spiess J.G.C.	musiker	III	45
Steen	boktrykker	III	
Steen I.	madam, boktrykker	III	63
Stray L.O.	kjøpmann Vatne	III	
Strømme O.A.	kjøpmann	III	53
Torjusen	kjøpmann	III	
Torsdatter Ane	madam, gm kjøpmann	III	26
Ullitz C.	kjøpmann	III	46
Wamberg Mathilde	enke etter kjøpmann	III	45
Wangensteen Necoline	enke, Mandal,	III	48
Watne M.	madam, kjøpmann	III	38
Wegener	øl brygger	III	
Werner J.A.	kjøpmann	III	48
Wildt H.	konsul	III	
Wrensted J.G.	apoteker	III	36

NAVN	TITTEL	sos.gr.	Alder 1865
Arenfeldt Otilia	fru, g.m godseier	IV	33
Gjentoft A.	fru, g.m bonde	IV	28
Hansen O.	proprietær	IV	
Schomragh A.	frøken, far bonde	IV	27
Andersen	fru	ukj	
Bang	frøken	ukj	
Brodersen	jomfru	ukj	
Bøgh	frøken	ukj	
Dothne?	frøken	ukj	
Franzen	Valle	ukj	
Fredriksen i Bellevue	?	ukj	
Gunnestad E.	frøken	ukj	
Hansen	enkefru	ukj	
Hansen	frøken	ukj	
Herlofsen	fru?	ukj	
Høy	frøken	ukj	
Jensen	frøken	ukj	
Jørgensen	(uleselig)	ukj	
Kjelland	jomfru	ukj	
Knudsen (tz)	fru/enkefru	ukj	
Knutzen	frøken	ukj	
Møller	frøken	ukj	
Møller paa Lund	(uspesifisert)	ukj	
Nilsen	jomfru	ukj	
Norvidsen?	?	ukj	
Olsen	jomfru	ukj	
Olsen	fru Farsund	ukj	
Petersen jr.?	?	ukj	
Schou	frøken	ukj	
Thorsted	jomfru	ukj	
Tobiesen	frøken	ukj	

Forkortelser

M	Morgenbladet
NB	Nasjonalbiblioteket
NBT	Norsk Boghandlertidende
NIS	Norske Intelligenz-Sedler
SMN	Studia musicologica norvegica

2s-p	to stemmer og piano
2st	tostemmig kor
3st	trestemmig kor
blkor	blandet kor
cor	horn, waldhorn
dkor	damekor
fl-p	fløyte og piano
git	gitar
harm	harmonium
mkor	mannskor
org	orgel
ork	orkester
p2	tohendig piano
p4	firhendig piano
s-p	sang og piano
strkva	strykekvartett
vc-p	cello og piano
vn-p	fiolin og piano

Navneformene Christiania / Kristiania / Oslo:

Formen Christiania brukes gjennom hele perioden.
Ved alle andre bynavn brukes dagens navneformer.

Litteratur og kilder

- Adressebok for Christiania*. flere årganger, den første 1838
- Adresse-Kalender for Norges Handel og Industri*. Christiania 1860
- Adresse-Veileder for Christiania By 1879*.
- Aftenposten*
- Aksdal, Bjørn: *Med Piber og Basuner, Skalmeye og Fiol. Musikkinstrumentene i Norge ca 1600–1800*. Trondheim 1982
- Albrechtson, H.: *Musikalske Veivisere*. NB Oslo, ms
- Amundsen, Leiv (utg.): *Collett, Camilla: Dagbøker og brev, bd. III*. Oslo 1932
- Anderssen, Odd-Stein: *Bilder av bokhandelens historie gjennom hundre år*. Utg. av Den norske bokhandlerforening til hundreårsjubileet 10. januar 1951. Oslo 1950.
- Anker, Øyvind: *Christiania Theaters pensjonsfond, historisk oversikt 1830–1965*. Oslo 1965
- Arnesen, Arne: *Våre provinstrykkerier 1814–1875*. Oslo 1943
- Benestad & Schjelderup-Ebbe: *Edvard Grieg: mennesket og kunstneren*. Oslo 1980
- Beretning om den femte store Sangerfest afholdt i Bergen 14–18 Juni 1863*. Bergen 1863.
- Berg, Adolf & Olav Mosby: *Musikkselskabet Harmonien 1765–1945*. Bergen 1949
- Bergens Tidende*
- Berg, C.F.: *Haandbog i Handelsvidenskab*. Christiania 1863
- Bibliotheca Danica*. København flere årganger
- Bien, et Maanedsskrift for Morskabslæsning*. Christiania 1832–38
- Birkeland, M.: *Selskabet til Norges Vel 1809–1829*. Christiania 1861
- Bjørnsøns brevveksling med danske 1854–1874*. København 1970–74
- Blanc, Tharald: *Christiania Theaters Historie 1827–77*. Christiania 1899
- Boyesen, E.: *J.W. Cappelen 1805–1878. Noen blad av norsk bokhandels og norsk kulturkampens historie*. Oslo 1953.
- Brødrene Hals' konsertlokale: Nordisk Musik-Kalender 1911–12*. København
- Bull, Jacob Breda: *Boghandlerforholde i Kristiania omkring 1850*, i *Småskrifter for bokvenner* nr. 4, Oslo 1942
- Catalog over Det norske Videnskabers Selskabs Samlinger*. København 1808
- Catalog over H.T. Winthers Boes Beholdning af Bøger, Musicalier, Kunstsager m. m., som sælges ved Auction den 25de August og følgende Dage d. A*. Christiania 1851.
- Christiania Adresse-Bog*. Christiania, flere årganger
- Damsgård kulturhistoriske forening*
- Dansk biografisk leksikon*. København 1887–1905
- De hundre år. Festskrift for Selskapet til 'Bygdø Vel'*. Oslo 1972
- Dedekam, Sophie: *Dagbok og brev fra en reise til Paris i 1845*. Oslo 1929 og 2000

- Dietrichson, Lorenz: *Svundne Tider I: Bergen og Christiania i 40- og 50-årene*. Kristiania 1896
- Dokka, Hans Jørgen: *Fra allmueskole til folkeskole*. Oslo 1967
- Dunker, Conradine: *Gamle Dage. Erindringer og Tidsbilleder*. København 1871
- Ebbing, Nanna: Fra sabel til plog; kaptein G.C.C.W. Prahls liv og virke, i *Frå Fjon til Fusa*, årbok for Nord- og Midthordland sogelag, 1975
- Eger, Christian: *Slægten Eger samt dele af beslægtede familier*. Kristiania 1916
- Erichsen, Jørgen Poul: *Indeks til danske periodiske musikpublikationer 1795–1841*. Århus 1975
- Finne-Grønn, S.H. og M. Mardal: *Norges prokuratorer, sakførere og advokater 1660–1905 bd. I-III*. Oslo 1926–40.
- Fiskaa, H.: Den norske presse før 1850, i *Norsk bladeierforening 1910–35*. Oslo 1935
- Fog, Dan & Kari Michelsen: *Norwegian music publication since 1800, a preliminary guide to music publishers, printers, and dealers*. København 1976
- Fog, Dan: *Dansk musikfortegnelse 1750–1854*. København 1979
- Fog, Dan: *Musikkhandel og nodetryk i Danmark efter 1750, bd. I-II*. København 1984
- Folkebladet*. Christiania. flere årg.
- Fortegnelse over afdøde Stadsmusicant Peder Ebergs efterladte Musikalier, Instrumenter og Bøger*. Trondheim ca 1815, ms
- Fortegnelse over de under Christiania Byes Politie-Jurisdiction henhørende Borgere*. Christiania 1815
- Fortegnelse over Hampus Huldt-Nystrøms musikkhistoriske arkiv ordnet av professor Leif Jonsson*. NTNU, ms
- Fortegnelse over Johan Dahl's Forlags- og Commissions-Skrifter fra Boghandlingens Stiftelse d. 16de October 1832 til 31te Decbr. 1863*. Christiania 1864
- Foss, Frithiof: *Arendal Byes Historie*. Arendal 1893
- Fougner, Elizabeth: *Familien Lundh*. Bergen 1970
- Fra Ladegaardsøen til Bygdøy*. Oslo 1947
- Geelmuyden, B.: *Trondhjemske Erindringer fra Trediveaarene*. Kristiania 1894
- Gjone, Toralv: *Grundset Marked*. Oslo 1925
- Glabek, Finn og Leif Christensen: *Tankens verktøy*. Bergen 1971
- Grieg-samlingen i Bergen offentlige bibliotek
- Grinde, Nils: Omkring et gammelt, musikalsk leiebibliotek, i *Nordisk Musikkultur* nr. 4 1958
- Grønvold, Aimar: *Norske Musikere*. Christiania 1883
- Helmer, Axel: Något om musikaliedatering [om svenske musikkforlag], i *Svenskt musikhistoriskt arkiv Bulletin* 4, Stockholm 1970
- Henriksen, Jan Hartvig, artikkel om Sophie Dedekam i *Agderposten* 21/1 1984
- Henriksen, Jan Hartvig: artikkel om Theodora Cormontan i *Agderposten* 8/2 1984
- Herresthal, Harald: *Med spark i Gulvet og Quinter i Bassen. Musikalske og politiske bilder fra nasjonalromantikkens gjennombrudd i Norge*. Oslo 1993
- Hjorth, J.: *Almindeligt Varelexikon*. København 1883

- Hornemann, Johan: *Utkast til Trondhjems Teater- og Musikhistorie*, i Statsarkivet Trondheim privatarkiv 175, ms
- Huldt-Nystrøm, Hampus: Fra musikklivet i Trondheim omkring år 1800: Stadsmusikant Peter Eberg, i *Ringve Museum 25 år, festskrift til jubileet*. Ringve Museums skrifter III, Trondheim 1977
- Huldt-Nystrøm: "Hva sang disiplerne ved Christiania Kathedralskole i 1600- årene?" i *Studia musicologica Norvegica* nr. 5, 1979
- Håndskriftsamlingen i Nasjonalbiblioteket
- Håndskriftsamlingen i Universitetsbiblioteket i Trondheim
- Illustreret Veiviser for Kristiania og nærmeste Omegn*. Christiania 1883
- Jessen, J.C.: *V. og Ø. Flakkebjerg herreders skolehistorie*. Slagelse 1938
- Johansen, Jan: *Glimt fra vår første sangundervisning i allmueskolen*. Oslo 1970.
- Johansen, Jan: *Sangundervisningen i allmueskolen 1827–1860*. hovedoppgave, Universitetet i Oslo 1969, ms
- Johansen, Unni B.: *Det Musikalske Øvelses Selskab i Trondheim 1815–1830*. hovedoppgave, Universitetet i Trondheim 1972, ms
- Just, Carl og Øivind Seip Berggrav: *Fabritius & Sønner – Institusjonen Scheibler. I Gutenbergs tjeneste gjennom 125 år*. Oslo 1969
- Kalender for Christiania By for 1863*. Christiania 1863
- Katalog over Den norske Industri- og Kunstutstilling i Christiania Sommeren 1883*. Christiania 1883
- Kjeldsberg, Peter Andreas: "De første Ting udi Musiquen". Læreboken fra 1744, i *Johan Daniel Berlin 1747–87*. Ringve Museums skrifter IV, Trondheim 1987
- Kjeldsberg, Peter Andreas: *Piano i Norge. Et uundværligt Instrument*. Oslo 1985
- Kjerulf, Axel: *Hundrede År mellem Noder. Wilhelm Hansen, Musik-forlag 1857–1957*. København 1957
- Klipparkivet i Bergen offentlige bibliotek
- Kolstad, Harald: Caspar Donato Brambani (1834–1906), i *Asker og Bærum historielag skrift* nr. 40, 2000
- Koren, K.: Trondhjems Bogtrykkere, i *Trondhjemske samlinger I:2*. Trondheim 1902
- Kristianias historie I-V*. Kristiania 1922–28
- Lange, H. og P. Johansen: *60 år for norsk bokhandel. Norsk provinsbokhandlerforening 1888–1948*. Stavanger 1948
- Langholm, Sivert/Benum, Edgeir/Helle, Knut (red.): *Oslo bys historie I–V*. Oslo 1990–94
- Lassen, W., utg. av A.W. Rasch: *Familien Hals*. Christiania 1902
- Lindhjem, Anna: *Norges orgler og organister til og med 1916*. Skien 1916
- Lundh, Otto Gregers: *Dødsfald i Norge 1866–97*. Kristiania
- Løchen Leif: *Kantor Lars Roverud og hans salmodikon*. Oslo 1958
- Martensen, H.A.: *Comptoir og Handels-Lexikon*. København 1820
- Michelsen, Kari (red.): Johan Daniel Berlin 1714–87, universalgeniet i Trondheim, *Ringve Museums skrifter* IV, Trondheim 1987

- Michelsen, Kari: *Johan Daniel Berlin*. hovedoppgave ved Universitetet i Trondheim 1971, ms
- Michelsen, Kari (red.): *Cappelens Musikkleksikon* bd. I-VI, Oslo 1978–80
- Michelsen, Kari: *Den første musikkhandel i Christiania*. 1984, ms
- Michelsen, Kari: Historien om Carl Warmuths musiketablisement, i “*Hjemlige toner*”, *Carl Warmuth, kongelig Hof-Musikhandler, Christiania, Festskrift til 150-årsjubileet 1993* [for Norsk Musikforlag]. Oslo 1993
- Michelsen, Kari: Historien om Harz-Musikverein, i *Studia musicologica Norvegica* 14, Oslo 1988
- Michelsen, Kari: *Musikkhandel i Norge inntil 1929, en historisk oversikt*. Utg. av Norges musikkhandler-forbund, Oslo 1980
- Michelsen, Kari: Musikkhandel i Trondheim 1660–1960, i *Arena* nr 2, Trondheim 1984
- Michelsen, Kari: Musikk-leiebibliotekene i Norge, i *Studia musicologica Norvegica* 11, Oslo 1985
- Michelsen, Kari: Om musikkfirmaet Carl Warmuth i Christiania, i *Studia musicologica Norvegica* 3, Oslo 1977
- Mindeblade over Joh. D. Behrens*. Christiania 1890
- Moe, Hilmar (utg.): *Adresse-Bog for Trondhjem*. Trondheim 1888
- Moe, Wladimir (utg.): *Halfdan Kjerulf. Av hans efterlatte papirer 1831–1868*. Kristiania 1917–18
- Moe, Wladimir: *Richard Nordraak. Hans efterladte breve*. Kristiania 1921
- Morgenbladet*
- Musikkhandleren*, flere årganger
- Muus, Rudolf: *Gamle Kristianiaminder*. Kristiania 1923
- Myhre, Jan Eivind: *Norsk innvandringshistorie, bd. II. I nasjonalstatens tid 1814- 1940* (med E. Niemi og K. Kjeldstadli), Oslo 2003
- Mørch, Edv.: *Da Kristiania var smaaby*. Kristiania 1901
- Mørch, Edv.: *Kristianiaminder*. Kristiania 1904
- Nidaros*
- Nielsen, Yngvar: *En Christianders Erindinger*. Kristiania 1910
- Nordisk Boghandlertidende* (forts. som) *Dansk Boghandler Tidende*. København, flere årg.
- Nordisk Leksikon for Bogvæsen*, bd. I-II, København-Oslo, Stockholm 1951 og 1962
- Nordisk Musik-Kalender 1911–12*
- Nordisk Musikkultur* 1958 nr. 4
- Nordisk Musiklexikon*. København 1893
- Nordisk Musik-Tidende*. 1880–92
- Nordisk Trykkeritidende*. Kristiania 1896–1925
- Norges Firmaer, Biografisk Haandbog*. Christiania 1891
- Norges Handels Kalender* 1860, 1888–89, 1892–94, Christiania
- Norraena. En Samling af Forsøg til norske Nationalsange* [utg. av G.F. Lundh], Christiania 1821

- Norsk biografisk leksikon* 2. utg., Oslo 1999–2005
- Norsk Boghandlertidende*. Christiania, flere årg. fra 1879
- Norsk Bokfortegnelse*. Oslo, div. årganger
- Norsk Kundgjørelsestidende*
- Norsk Tidsskrift for Videnskap og Litteratur* 1847–55, Christiania
- Norske Intelligenz-Sedler*
- Nyerup, Rasmus & Jens Kraft: *Almindeligt Litteraturlæxicon*. København 1820
- Nyquist, Kai: *Oslo Handelsstands forenings orkester 100 år*. Oslo 1960
- Pavels, Claus: *Dagbøger 1812–22*. Christiania 1889–1904
- Pettersen, Hjalmar: *Norsk Forfatter-Læxikon 1814–1880* bd. I-VI fullført av Halvdan Koht, Christiania 1885–1908
- Pram, Christen: *Kopibøger fra reiser i Norge 1804-06*. Oslo 1964
- Qvamme, Børre: *Det musikalske Lyceum og konsertlivet i Christiania 1810–1838*. Oslo 2002
- Qvamme, Børre: *Musikkliv i Christiania fra Arilds tid til Arild Sandvold*. Oslo 2000
- Rasch-Eng, Rolf: Verksmusikken på Bærums Værk, i *Asker og Bærum historielag skrift* nr. 40, 2000
- Rasmussen, Erlend: *Musikk i Trondheim ca. 1800–1815. Bruksmusikk og konsertliv blant de kondisjonerte*. Hovedoppgave ved Universitet i Trondheim 1982
- Rasmussen, Rulle: Kåseri i *Fritt Folk*, 27. mai 1944
- Rawerts Almindeligt Varelexicon*. København 1831
- Rehbinder, Carine Mathea: *Erindringer nedskrevet 1872*. Utgitt 1915, Riksarkivet i Sverige, Carl August Bagge-samlingen
- Riksarkivet
- Ross, Immanuel: *Kaptein Georg Prahl 1798–1883. En biografisk-kulturhistorisk skisse*. Bergen 1896.
- Roverud, Lars: *Dagbog holden i Altona og paa Rejsen til Norge Aar 1808 i Sept. og Oct.* (NB, ms 8° 2211)
- Roverud, Lars: *Et Blik paa Musikens Tilstand i Norge, med Forslag til dens almindelige Udbredelse i Landet, ved et Instituts Anlæg i Christiania*. Christiania 1815
- Roverud, Lars: *Tale af L. Roverud. Holden i Christiania den 9de November 1827. Holdt i Universitetets store auditorium i forbindelse med den nye skoleloven av 1827*. Christiania u.å.
- Scheel, Alette (utg.): Dahl, Johan: *Minner om Samtidige*. Oslo 1943
- Schmidt-Phiseldeck, K: Om Nodetitler, i *Bogvennen. Aarbog for Bogkunst og Boghistorie*. København 1929
- Schou, August: *Postens historie i Norge*. Oslo 1947
- Schwach, Conrad N. (utg.): *Nor. En Samling Smaadigte ved norske Forfattere*. Christiania 1815
- Schwach, Conrad: *Nor. En poetisk Nyeaarsgave for 1816*. Christiania 1816
- Seip, Anne-Lise: *Demringstid. Johan Sebastian Welhaven og nasjonen*. Oslo 2007
- Selskabet for Bygdø Vel (utg.): *Bygdø nu og i gammel tid*. Oslo 1927; eftertrykk 50 års jubileumsbok

- Sevåg, Reidar: *Det gjallar og det læt*. Oslo 1973
- Simonnæs, Olav: *Firmaet Ed. B. Giertsen 100 år*. Bergen 1948
- Sivertsen, Håkon: *Det trondhjemske musikalske selskab*. Hovedoppgave ved Norges Lærerhøgskole 1971, trykt som *Ringve Museums skrifter I*, 1975
- Skatteligning 1871 for Byerne i Norge*
- Smaalenenes Amtstidende*, 1841
- Sommerfeldt, W.P: Norges første litografiske officin Louis Fehr, i *Boken om bøker, aarsskrift for bokvenner II*, Oslo 1927
- Sperati, Octavia: *Theatererindringer*. Kristiania 1911
- Statistisk årbok for Norge*. Flere årganger.
- Store Norske Leksikon*, Oslo 2005-07
- Strunk, C.: *Samlinger til beskrivende Catalog over Portraiter af danske, norske og holstenere*. København 1865
- Strøm, Rolf A.: Hans Thøger Winther, Norges første fotograf og grunnleggeren av den norske illustrerte presse, i *Volund. Årbok for selskapet Norsk teknisk museum*. Oslo 1958
- Støren, W.K.: *F. Bruns Bokhandel*. Trondheim 1973.
- Svalastoga, Kaare: *Byer i emning: Porsgrunn, Brevik og Langesund 1660–1740*. Oslo 1943.
- Tammelin, Th.: *Uppslagsbok för svenska Musikhandeln*. Göteborg 1889
- Tandberg, Elisa: *Boktrykker Chr. Grøndahls etterkommere*. Oslo 1950
- Teknisk Ugeblad* 6/11 1890
- Thaulow, Christian: *Personalhistorie for Trondhjems by og omegn i et tidsrum af circa 1½ aarhundrede*. Trondheim 1919
- Thomas Tellefsens familiebreve*. Kristiania 1923
- Tveterås, Harald: *Den norske bokhandels historie, bd. I-IV*. Oslo 1950–96
- Tveterås, Harald: *I pakt med tiden. Cappelen gjennom 150 år*. Oslo 1979
- Tønsberg Merkur*
- Uddrag af Byskatligningen for Bergens Kommune af Formue og Indtægt for Aaret 1895*. Bergen 1895.
- Ullmann, Vilhelmine: *Fra Tyveaarene og lidt mere*. Kristiania 1903
- Vestlandske Tidende*
- Vogt, Johanne: *Stadsraad Colletts Hus og hans Samtid*. 3. utg, Oslo 1925
- Vollsnes, Arvid O. (red.): *Norges musikkhistorie I-V*. Oslo 1999–2001
- Voss, Torolf: *Warmuths Musikhandel, Brødrene Hals, Norsk Musikforlag a/s 1843–1943*. Oslo 1943
- Wallem, F.B.: *Bidrag til bokhandelens historie i Trondhjem*. Trondheim 1926
- Warmuth-samlingen på Ringve Museum
- Wergeland, Henrik: *Samlede skrifter III: Artikler og småstykker bd. III 1836- 45*. Oslo 1934
- Wiberg, Albert: *De första litografiska anstalterna och musiktrycket. Stentryckeriernas musikalieproduktion till omkring 1830*; i Statens Musikbibliotek, Sth, ms
- Wiberg, Albert: *Den svenska musikhandelns historia*. Stockholm 1955

With, Nanna: *Illustrert biografisk leksikon over kjendte norske mænd og kvinder*. Kristiania 1916

With, Nanna: Nordisk Musik-Revue, i *Urd* 27/9 1902

Aasen, Thorbjørn (red.) *Lærdom i lyd. Musikkonservatoriet i Kristiansand gjennom 40 år*. Kristiansand 2005

CD-rom

Musik in Geschichte und Gegenwart. Kassel 1849–86, bd. I-XVIII, utg. Berlin 2005

Kilder på Internett

Bibsys

Dansk Demografisk Database

Digitalarkivet

Dokumentasjonsprosjektet

Family Search

Folkedans.com

Frode Ulvund: Borgere i Christiania 1698–1799

Gravminner i Norge

Harmonium i Norge

Nasjonalbibliotekets nettsider

Norsk Musikkhistorisk arkiv

Norwegian-American Genealogical Center, Madison, Wisconsin, USA

Oslo kommunes nettsider

Prosjekt Runeberg

Registreringssentral for historiske data

Statistisk Sentralbyrås nettsider

Stockholm Stadsarkiv

Store norske leksikon

Vigerust.net

o.a.

Muntlige kilder / e-post

Musikkforsker dr. h.c. Dan Fog, København

Professor Hampus Huldt-Nystrøm, Trondheim og Oslo

Direktør Peter Andreas Kjeldsberg, Ringve Museum, Trondheim

Visekonsernsjef i Telenor, dr. ing. Ole Petter Håkonsen, Oslo

Professor Jon Bing, Oslo

Professor Dagne Groven Myhren, Oslo

Professor Robert Meyer, Oslo

Professor Jon Faukstad, Musikkhøgskolen

Personalet ved Bergen offentlige bibliotek

Personalet ved Nasjonalbiblioteket

Personalet ved Norsk Musikkamling

Personalet ved Oslo Byarkiv

Personalet ved Oslo Bymuseum

Personalet ved Riksarkivet
Personalet ved Universitetsbiblioteket, Trondheim
Mimi Zapffe, Oslo

Kommentarer til materialet, forslag til endringer etc kan sendes til
Kari Michelsen, epost: <kar-mi@online.no>

NORSK
MUSIKKHISTORISK
ARKIV

Norsk musikkhistorisk arkiv
Inst. for musikkvitenskap,
Universitetet i Oslo

ISBN 978-82-991841-3-7

© 2010 Kari Michelsen

Tilrettelagt og redigert av Arvid O. Vollsnes

ISBN 978-82-991841-3-7

9 788299 184137